

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IV.

1 APRILIE 1937

NR. 4.

N. DAVIDESCU	Din ciclul «Evul Mediu» . . .	3
ION IOVESCU	Stan Bățăgoi	12
AL. T. STAMATIAD	Din poezia chineză	26
CRISTINA L. SERGHI	Cele dintâi nedumeriri	40
G. LESNEA	Versuri	64
G. M. CANTACUZINO	Deșertul	71
Dr. AL. SLĂTINEANU	Un nedreptățit: Contele de Gobineau	88
D. CARACOSTEA	O problemă de versificație ro- mânească	97
CONST. C. GIURESCU	Ștefan cel Mare	117
JACQUES LASSAIGNE	În căutarea stilului timpului nostru	131
MIRCEA ELIADE	Folklorul ca element de cunoa- ștere	137
JOSEF HANS BUNZEL	Poezia contemporană austriacă .	153
ȘERBAN CIOCULESCU	Caracterul tradițional al criticii franceze	165

C R O N I C I

CĂȚIVA POEȚI TINERI de *Vladimir Streinu* (183); «AMINTIRILE» D-LUI GH. BRĂESCU de *Mihail Sebastian* (189); PUNCTE DE REPER ÎN POEZIA LUI V. VOICULESCU de *Teodor Scarlat* (194); CRONICI ENGLEZE: CRIZA INTELIGENȚEI de *Dragoș Protopopescu* (198); PICTORUL ANDRÉ DUNOYER DE SEGONZAC de *K. H. Zambaccian* (204); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (207); ACTUALITĂȚI FRANCEZE de *Ion I. Cantacuzino* (211); CĂRȚILE FESTIVE A DOUĂ INSTITUȚII IEȘENE de *Petru Comarnescu* (215); SANGIACUL ALEXANDRETTA de *Richard Hillard* (220).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(I.I — I.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2 - 40 - 70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
2, STRADA C. A. ROSETTI, 2
TELEFON 3 - 35 - 66

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000
EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI IACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IV, No. 4, APRILIE 1937

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

DIN CICLUL «EVUL MEDIU»

CÂNTEC DE LUPTĂ

Iată frunze de stejar
Lângă cele de gorun
— Ah, Kis, Kis, Kis și mistrețul,
Aprinzându-și în mușchi jar,
Caută ca un nebun
Să-și găsească-acum nutrețul.

O să curgă sânge gras
La izvorul de sub deal
— Ah, Kis, Kis, Kis și 'ncet lupul
Iși strecoară pas cu pas
Printre arbori ca un val
Botul lungueț și trupul.

Taurul turburător
Vine din pădure jos
— Ah, Kis, Kis, Kis și pădurea
Freamătă și ea ușor
Ca un gând întunecos
La răspântii cu securea.

Frunzele sar împrejur
Și e vuet și e 'nnec
— Ah, Kis, Kis, Kis și 'mpreună
Ca un freamăt în azur
Gemete de luptă trec
Prin seninul clar de lună.

Trei baroni legați în fier
S'au încăierat aici
— Ah, Kis, Kis, Kis și de odată
Tunet a suit spre cer
De apocaliptic bici
Prin poiana 'nfiorată.

A ieșit hermina-atunci
Din culcușul cald al ei
— Ah, Kis, Kis, Kis și 'n privirea
Ei senină peste lunci
Ca un stol de porumbei
A trecut nedumerirea.

Oștile lor s'au izbit
Ca trei trăznete 'ntr'un trunchi
— Ah, Kis, Kis, Kis, și se-azvârlă
Sângele lor risipit
Până-aproape de genunchi
Pe-a vâlceleii noastre gărlă.

O să-avem ogorul plin
De pășune și de grâu
— Ah, Kis, Kis, Kis, căci ogorul
Dornic e să soarbă din
Sângele ce curge râu
Când își frâng dușmanii zborul.

TRIADA BARDICA

Trei plăgi au căzut peste țara
Albastrei Bretanii și nici
Când aici
Mai rele nu și-au întins ghiara.

Intâia e-o rasă anume
Făcută să-audă din vânt
Pe pământ
Tot ce se petrece pe lume.

A doua e-un țipăt ce trece
Prin orice gaelic cămin
Din senin
Ca fierul de-adânc și de rece.

Pierd oamenii mintea și gândul
Femeile-și pierd, când l-aud
Din spre Sud
Pământul, spre Nord, parcurgându-l.

Cad frunzele jos putrezite
In drumul lui lung printre noi
Și gunoi
Ne-ajunge ogorul la vite.

Vânatu 'n pădure dispare
Și peștii din râuri dispar
Și e rar
De scapă vre-o luntre pe mare.

A treia e-așa că provizii
Oricâte la curte ar fi
Peste zi
Pier noaptea ca 'n gura omizii.

De-am strânge tot anul, o dată
Ce strigătul trece pe sus
S'a și dus
Comoara seniorului toată.

Trei plăgi sunt în țară și-așteaptă
Poporul prins în al lor laț
Doar un braț
Să-l scape și-o inimă dreaptă.

MENESTRELUL REGINEI

De trei ori să vă fie, Madame și Majestate,
Cinstită fața voastră și-a voastră bunătate
Că și-au întors luarea aminte și 'n spre noi,
Ai nostalgiei preoți în faptă și eroi,
Și că ne-au dat într'astfel încrederea supremă
Că pe blazonul nostru purtăm și-a voastră stemă.

Știința noastră scumpă și-al nostru meșteșug
De-a trage brazde calde cu-al gândurilor plug,
De-a 'naripa credința și visul între rime,
De-a dărui lumină vieții și-adâncime,
De-a face melodie din zgomot, și cuvânt
Din fiecare freamăt rostogolit de vânt,
Obârșia își are simbolică din soare
Și dintr'a lui adâncă putere creatoare.

El singur poate numai să schimbe 'n trandafir
Cadavrele 'n pământul cu melci din cimitir,
Să facă dintr'o biată sămânță lăpădată
Pădure pe un creștet de munte 'naripată,
Priveliște de ape dintr'un plăpând izvor
Și dintr'un pumn de creeri la om un gânditor.

Vom căuta să fie cântarea noastră totuși
O trecere 'nflorită de chiparoși și lotuși
Prin parcul plin de alte strălucitoare flori
Al gândului în aripi albastre de cocori
In care-a voastră caldă și 'naltă bunătate
Ne-a ascultat o clipă, Madame și Majestate !

DUREREA REGELUI MAUR

Regele din Grenada maur
Iși îndreaptă tăcut în azur
Al suspinelor sale murmur.

Ii alunecă lacrimi în barbă
Ca o rouă sărată prin iarbă
Și e gata 'n durere să fiarbă.

Cetățuile-acum de curând
De dușman cucerite pe rând
Nu-i apasă de loc al lui gând.

Stăpânește și altele încă
Strălucite ca piscul de stâncă
Oglindit într'o apă adâncă.

Ducele 'nvingător însă-a mai
Ridicat pentru el din serai
Și-o prințesă cu părul bălai.

O primise dela un sultan
De pe țărnul celalt marocan
Cu-al regatului falnic caftan.

A iubit-o pentrucă, albă,
Infloreă ca un zâmbet de nalbă
In aprinsa haremului salbă.

A trimis să-o răscumpere toate
Avuțiile din cetate
În tezaurul lui adunate.

Poruncise 'n regat tuturor
S'o primească la 'ntoarcere 'n zbor
Și să-i facă din inimi covor.

Refuzat a fost însă 'n solie
Cu batjocură și cu trufie
Și iubirea geloasă-l sfâșie.

RAMURA DIN MABINOGI

Iese copila regelui Lot
Mână de-argint
Din infernalul ei labirint
In pământescul omului lot.

Păsări în aur cântă de-și rup
Inima 'n pom
Și 'n fiecare suflet de om
Murmur și freamăt cald e de stup.

Mai înflorește astăzi întâi
Și și-a făcut
Dintr'un albastru crin așternut
Și dintr'un nufăr alb căpătâi.

Vrea să privească liniștit cum
Doi fii de regi
După străbune datini și legi
Au să-și mai verse sângele-acum.

Fata, să-i vadă, ține și ea
Pentru că lor
Soarta le este turburător
Prinsă de gâtul ei alb de nea.

Se duelează astăzi de când
Dat lor le-a fost
Să nu-și cunoască 'n lume alt rost
Decât al fetei regelui gând.

Ea iese astfel an după an
De sub pământ
Să le privească spadele 'n vânt
Cum schinteiază ca un vulcan.

Ei, ca și dânsa, vin amândoi
Tot din infern
Ca să-și măsoare ura etern
Cu strălucirea ei, în eroi.

Prima zi este totuși de Mai
Și e senin,
Dar este vrajă grea și venin
Intre ei părul fetei, bălai.

N. DAVIDESCU

STANCU BĂȚĂGUI

Popa Oprea a avut un singur fecior, pe Constantin, care-a fost poreclit Brăduș. Deși popii i se furase aurul pitit, i-a rămas copilului destulă avere. Și preoteasa l-a însurat când i-a venit timpul de însurătoare, cu Mărgărita Plăpceanu, fata unui om înstărit, Zamfir de pe Plapcea.

S'a bucurat preoteasa la avere, fiindcă de « neam » nu prea erau cuscrii ce și-i făcea. Pe cât de pașnic și de așezat era neamul popii, pe atât de zvăpăiat și de sălbatic era neamul Plăpcenilor. Oameni de pădure, răi, cu părinți ce-au fost hoți de cai și țineau calea la drumul mare, în pădurea Seaca. Chiar Mărgărita — cât timp a fost mică — era o nebună. Călărea pe berbeci și pe cai, și Constantin n'ar fi găsit-o « fată ».

D'aia, poate, căsnicia le-a fost cam neliniștită.

.....

Intr'o noapte de vară — cam între secerișul grâului și treerat — Constantin *al Popii* fu trezit din somn de niște lovituri puternice, ce amenințau să dărâme poarta. Căinii s'auzeau lătrând așa de puternic acolo, parcă intrase holera în sat.

Constantin își trase la repezeală o haină pe umeri, și — așa cum se găsea — ieși afară. Mărgărita, nevastă-sa, se trezi și ea din somn, dar nu se mișcă din casă, că era « lăuză » în a treia zi. Născuse pe Radu, cel dintâi copil al lor.

Ieșind afară, Constantin văzu ceva negru la poartă. Se sperie, că se dete câțiva pași înapoi. Se gândi să nu fie « hoții ». Dar hoții nu prea strigă la poartă și nu vin să te prade cu urletul căinilor de-a-valma. Atunci, cine să fie? Cine să-l deștepte din somn? Și pentru ce să-l deștepte?

Constantin dete să se 'ndrepte spre poartă. Dar și-aduse aminte că mai acum un an, unui vecin de-al lui, tot cam așa i s'a 'ntâmplat. A fost strigat la poartă și el a ieșit cu mâinile în sân, nepregătit. Când colo, s'a pomenit c'o secure în cap. Il știau că are bani. Vânduse niște boi. Și până la ziuă, i-au jefuit toată casa; iar pe nevastă și copiii, ca să nu strige ajutor, le-au pus călușul în gură și i-au lăsat legați de picorul patului, fără să poată face vre-o mișcare, fiindcă picioarele de pat erau niște pari bine înțepeniți și înfipti adânc în pământ.

Dimineața, el mort la poartă și ceilalți legați fedeleș în casă. Iar hoții s'au dus p'ici în colo și duși au fost, că nu le-a mai dat nimeni de urmă.

Speriat și mai mult de întâmplarea aceasta, ce-i veni totodată în minte, Constantin Brăduș s'apucă să caute securea.

— Nu mai e de trai cu *oții* ăștia! — se văietă el.

Cam avea dreptate, că de când cu revoluția dela Islaz, începuseră din nou să mișune « bandele » de hoți prin păduri și sate.

Văzând că șovăie, cei dela poartă iar bătură. Căinii iar se deteră.

Constantin lăasă securea — cine știe unde a pus-o decuseară, de n'o mai găsește! — și smulse un par dela gard. Iși luă inima în dinți și înaintă.

Cum luna, care făcea « de caraulă » pe cer, scoase capul din dosul unui nor, fricosul Brăduș putu să vadă cine erau străinii: un om jerpelit, cam de anii lui, cu o femeie pricăjită, cam de-o seamă cu Mărgărita.

Amândoi țineau de dârlogi un măgar, ce purta în spate o pătură cusută în formă de sac și încărcată cu multe « alea ».

— Ce e, mă, cu voi? — prinse curaj Constantin și se propti în par.

Coaja de lumină a lunii iar se sparse, înghițită de un nor și mai negru.

— Cerem găzduire, boierule, nu vă fie cu supărare! — răspunseră cei trei o dată, că și măgarul întinse rugător botul spre « boierul » lor, proptit în par.

— Mă, voi trebuie să fiți nebuni, scăpați din balamuc! — se miră tatăl lui Radu ce se născuse numai de trei zile. Duceți-vă dracului de-aci cu găzduirea voastră, că dau drumul la câini de vă *face* praf! Păi, acum se cere găzduire, mă?... In puterea

noptii?... Cuțu, Grivei!... sseau pă ei! — și se făcu că deschide poarta să dea drumul căinilor. Dar n'o deschise.

Pricăjita femeie — Călina zicea c'o cheamă — își simți vinele picioarelor că i se înmoaie, îi veni rău (îi era ei rău mai dinainte) și căzu mototol jos, lângă botul măgarului.

Constantin — tatăl lui Radu și bărbatul Mărgăritei — se sperie și mai rău, că strânse și mai tare parul în mâini, gata să izbească. Sta gata-gata să-l ridice. Dar nici nu-l ridică și nici nu dete. Inșă se gândi:

— Ai dracului!... tot oți sunt. Au venit cu plan. N'au brodit-o...

De data asta, Brânduș ridică parul și dete « a moarte ». Omul jerpelit — mult mai puternic ca el — i-l sprijini în pumni, scrintindu-și degetul cel mare dela una din mâini, că începu numai decât să și-l sugă în gură de durere. Cu mâna zdravănă — cam a stângă venea — ținea parul înainte. Dar nici nu-l smucea ca să 'ntoarcă lovitura, nici nu-i dădea drumul din mână. Doar îl ținea strâns.

Măgarul se speriasse și se trăsese mai în lături. Călina, trântită jos, se văita de ceasul morții. Parcă se ținea și cu mâinile de burtă.

Dacă n'ar fi fost zăpăcit de alte gânduri și dacă s'ar fi uitat mai bine, Constantin ar fi băgat de seamă că biata muiere nu « se făcea ». Suferea cu adevărat. Era așa de pătrunsă în durerea ei, că nu mai vedea nimic în jur, nici măgar, nici lovitură de par, nici cer, nici pământ. Era parcă un morman de durere și zbulcium. Vaietele ce-i zgâriau gâtul se cunoșteau că vin într'adevăr din chinul unui suflet de femeie plină de obidă.

Dar Brânduș — care era de-o prostie caldă în noaptea aceasta — nu vedea decât « hoți » înaintea ochilor. N'avu deci cum să bage de seamă ce e adevărat, de ce i se părea și de ce i se năzărea lui.

Stancu — așa a aflat Constantin în urmă că-l chiamă pe cel jerpelit — după ce-și scoase degetul scrintit din gură, tot sfios, ba parcă și mai sfios decât înainte, începu să se roage:

— Boierule, nu-ți face păcat! Nu suntem ce crezi d-ta. Imi fată muierea. Nu te uiți la ea că e borțoasă? D'aia te scularăm din somn... Ne-oi fi luând de oți?... Ne-a ferit Dumnezeu!...

Luna iar își petrecu nasturele ei lucios printr'o chioțoare de nări. Și după puțin timp, iar și-l scoase la vedere, că se făcu lumină.

Până să se dezmeticească Brânduș și să se uite mai bine, copilul Călinei se și slobozise, că 'ncepu să-i orăcăie sub fustă.

Constantin dete fuga după cuțit. Veni c'o secere de sub « polată ». Se 'nmuiase de milă, ca feștila unsă când o ții pe băț. Nu știu ce face. Nu-și dete seama. Se amestecă în treburile muieresti fără să vrea, că se pomeni ridicând fusta Călinei și tăie cu secerea buricul copilului. Pe urmă, se închină. Stancu, bărbatul Călinei, înlemnise alături. Măgarul da înțelept din coadă.

Luna iar ieșise dintre nori, că astă treabă avea: ieșea și intra. La lumina ei, băgară de seamă că e băiat.

— Să ți-l trăiască Dumnezeu! — îi ură Brânduș. Cum zici că te chiamă?... Stancu?... Stancu să fie! Poate-o avea noroc în viață băiatul tău, Stancule, unde se nascu la poarta mea!... Auzeam și eu pe *tica* — era popă săracul, îi zicea Oprea, a murit când cu *rivoluția* lu Tudor de peste Olt — și-mi spunea bietul popă că sunt norocoși copiii de se nasc pe drumuri și pe la porțile oamenilor. Zicea c'ășa scrie la carte. Să-i dea Dumnezeu numai noroc, că asta îi trebuie omului!...

Apoi, amândoi, unul de mâini și altul de picioare, încercară să ridice pe Călina. O târîră pe mâini până pe sală, după ce îi așternură fân, pe care să stea.

Intră și măgarul în grajd, intră și luna în nori. Sacul cu burfe și-l luă Stancu subsioară — nu vru în ruptul capului să-l lase sub pățul — și dormi pe el, tot pe sală, lângă a lui Călină.

Parcă ar fi avut cine știe ce comori ascunse înlăuntru sacului.

* * *

Povestea lui Stancu și a Călinei era scurtă și rotundă, așa cum o spuneau ei: Au plecat de-acasă — în comuna Moșoești, mai la deal ceva, cam în spre munte, ziceau ei că le-ar fi fost casa — alungați de sărăcie. Și în lumea largă, unde-or găsi să slujească, acolo vor rămâne.

De cu seară, cerură găzduire la câțiva gospodari. Nu-i primiră. Se cam temeau să nu fie hoți. Dacă văzură ei, se lăsară păgubași, hotărîți să doarmă pe șanțul șoselei.

Pe la noaptea jumătate, îi veni rău Călinei. Se cunoștea de departe că vrea să nască. « Avea burta la gură ». Lui Stancu i

se făcu frică, mai ales că era întâiul copil ce i-l făcea Călina. Nu se luaseră așa de mult.

S'au sculat amândoi din șanț, au pus burfele pe măgar și-au pornit prin sat, să bată la o casă mai răsărită, ce le-ar fi de mai mult ajutor.

Au nimerit la poarta lui Constantin Brânduș și — slavă Domnului! — e « om cum se cade ».

Așa și-au spus ei povestea, vreme de ani și ani în urmă. Și toți i-au crezut, până la un timp. Dela un timp au început oamenii să nu-i mai creadă.

Stancu, poate că n'ar fi rămas în Vineți, poate c'ar fi fost călător spre alte sate, aruncate mai departe de Moțioieștii din care venea. Poate că pe șanțurile satului Vineți, ar fi stat numai de seară până dimineața, cu burfele sub cap. Iar în zorii zilei, cine știe în ce parte a lumii l-ar fi dus măgarul și soarta lui!

S'a întâmplat însă să-i nască nevasta tocmai aici. Toată noaptea Stancu și-a frământat capul, ce și-l proptise de sac, singura lui avere. S'a gândit că asta poate să fie un semn de sus și s'a hotărît să-și înfigă țarușul în Vineți.

L-a înfipt. N'a mai plecat de-aci.

Trei zile, șase săptămâni, trei luni, un an, a stat în casa lui Brânduș. Ii vedea de vite.

Il brodisse om bun, cu avere multă, și tare îngăduitor. Călina da ajutor Mărgăritei pe vatră, el când putea să scape dela vite, ajuta lui Constantin pe câmp. Iar cei doi copii, al lui (pe care tot Constantin i-l botezase, punându-i numele Oprea, cum îl chemase și pe taică-său, năzdrăvanul de popă) și Radu al casei, erau legănați într'o troacă, așa ca doi frați gemeni, ce-i împreunase întâmplarea dela poartă.

La un an, Constantin Brânduș — fiindcă i-a văzut așa asculțatori și supuși — le-a dat de milă un pogon de pământ pe la capul satului și le-a făcut și-o casă.

— Să fie pomană popii, — îi zicea el Mărgăritei, că aceasta nu prea vrea. Lasă, fă nevastă, cum a murit bietul tata în *rivuluția* aia, poate nu s'a îngrijit de suflet. Să ne îngrijim noi, că destulă avere ne-a lăsat. Și-apoi, nu te uiți la ei că sunt oameni cum se cade? Ne mai dau și nouă ajutor, din când în când...

Mărgărita se împotriva — nu fiindcă n'ar fi vrut să-i ajute pe cei doi nenorociți — dar ea stăruia ca pământul și casa să fie de sufletul lui Zamfir de pe Plapcea, tatăl ei, că mai multe păcate a făcut acesta în viață, decât cucernicul popă.

De sufletul cui o fi fost, numai singur Dumnezeu din cer a avut de grijă. Pe pământul acesta, casa și locul de sub ea au fost bun stăpânite de cei doi, de Stancu și de Călina.

Pe Stancu, oamenii l-au poreclit Bățăgui, unde « dejugase » cu bățul în mână între ei.

Și el s'a băgat văcar la tot satul.

* * *

Nu trecură nici doi ani de când Constantin Brânduș îi dete din milă casa și pământul, că oamenii numai ce se treziră cu « Bățăguiul » lor c'avea patru sute cincizeci de oi ale lui.

— Când le făcu, mă, și de unde? — se mirau bieții creștini între ei, de câte ori se întâlneau.

Iar, de luau pe Stancu la rost, acesta le răspundea :

— Hei, cinci oi mi le-a dat nașu Constantin de pomană, când a botezat pe Oprea al meu. Șapte mi le-a dat tot nașu dup' un an, când m'a băgat în casa asta. Incolo, s'au mai prăsit ele... mai după simbria mea, c'am văzut de vitele oamenilor... am mai avut și eu părălușele mele. S'au adunat. Și-apăi, vita crește, se prășește iute, mai ales când știi s'o 'ngrijești. Și meseria mea asta e, să văd de ele...

Mai trecu un an și oile lui Bățăgui se făcură nouă sute, după un alt an o mie cinci sute.

— De unde le scoate, mă, al dracului?

— Ce mână bună are, mă, de-i trăiesc toate? — se mirau bieții oameni înainte.

Pe lângă oi, Stancu își cumpărase șase vaci cu lapte, trei tauri, doi boi, plug, rariță, grapă. Iși pusese câteva pogoane cu pruni, alte câteva le arase cu lucernă. Pe valea râului Vedea, o tarla întreagă o avea cu varză, pe dealul Cocorului semănase salcâmi, pe Presuceaua cumpărase o pădure, iar în vâlceaua Negrișoarei înfipsese ceapă. Avea treizeci de porci ce se spărgeau de grași. Și nu trecea anul, să nu cumpere zece-douăsprezece pogoane de pământ, după cum se vindea în comună.

Oamenii se mirau înainte, fără să-l mai ia de aproape la rost, iar Stancu Bățăgui tăcea și își vedea de treabă. Din când în când, pierea din comună pentru câteva săptămâni, zicea el că a fost în Moțăești să mai vândă ceva (dar în urmă s'a dovedit că n'avea ce vinde) și când se 'ntorcea, era și mai înverșunat să cumpere la pământ și să-și mărească gospodăria.

Se răspândi un svon în sat — dar povestea aceasta o născociră oamenii între ei — cum că Stancu și cu taică-său ar fi ținut calea unei diligențe ce pleca cu tributul din țară, de unde ar fi scăpat numai el cu viață, dar cu bani mulți.

Nașu-său Constantin Brânduș tocmai acum își dete cu gândul de ce Bățăgui, cât timp a stat în casa lui, a păzit o săptămână ca pe ochii din cap sacul său cu burfe.

— Nu vezi, îi zicea el Mărgăritei, până a dosit banii, îngropați cine știe în ce vale...

Dar — cum am spus — satul a rămas doar cu «miratul» și nu l-a cercetat nimeni mai de aproape, fiindcă Stancu Bățăgui era tot supus și ascultător ca înainte și nu făcea rău nimănui, nu se certa cu nimeni.

* * *

Trecură douăzeci și cinci de ani dela sosirea lui Bățăgui în Vineți.

Intr'o zi, dela nămieț îndeseară, pe Călina o apucă un dor la inimă. O apuca pe ea cam des. Dar acum se cunoștea că-i e a moarte. Focul uitaseră să-l învelească în vatră. Stancu dete fuga să ceară din sat. Toate ușile le găsi încuiate. Oamenii erau plecați toți la muncă, pe câmp. Până să scapere Stancu din amnar, a murit Călina fără lumânare.

După câtva timp, a murit și Stancu. Lăsau amândoi pe urmă trei copii: pe Oprea și două fete. Fetele s'au dus după bărbați în alte sate și li s'a pierdut urma. În Vineți a rămas doar Oprea. Avea atunci douăzeci și șapte de ani, de-o seamă cu Radu Brânduș, mai mic decât acesta numai cu trei zile.

Cât timp au fost copii, Radu și cu Oprea s'au avut cât se poate de bine. Un an de zile, au fost legănați amândoi în aceeași troacă. Pe aceeași carte, au cunoscut buchiile, după învățătura lui Constantin. Iar când i-a prins armata, tot amândoi au făcut-o o dată și în același loc. Cât au fost mici, și-au amestecat între ei până

și laptele, că de multe ori Călina apleca la sân pe Radu, după cum Mărgărita pe Oprea.

Le-au murit părinții. Au rămas singuri doar cei doi prieteni.

S'au făcut mari. I-au apucat grijile de gât. Care sunt cei doi frunțași în avere ai satului? Radu și Oprea. Cine dintre ei e cel mai tare în Vineți?

Războiul începe.

* * *

Stancu Bățăgui — cât timp a trăit — fiindcă știa cum a po-posit între ei, a fost tare supus și îngăduitor cu oamenii, chiar cu acei ce căutau să-l necăjească. Indesa căciula pe urechi, și-și vedea de treabă. A mers încet, dar bine, și nu-l mușcase de inimă șarpele înveninat al omului ce se crede în avere. Nu știa carte. Inșă își făcea socotelile pe degete și ieșeau foarte bine.

Fiul său Oprea Bățăgui, odată și-a dat drumul. Țsta știa carte!

A pus să se dărâme tot ce e vechi, începând dela casa dată din milă de Constantin. A clădit altele. « Boierești » le zicea el. Și-a lărgit curtea, grădina, averea. I s'a dat pădurea « Călugăreasca », de câteva mii de pogoane, să fie tăiată sub îngrijirea lui. Imprumuta oamenii cu bani, mai ales marchitanii, le lua dobândă mare, îi încurca în datorii și-i dădea afară din casele lor când nu se puteau plăti la termen.

Ca o pecingine se 'ntindea Oprea Bățăgui la capul satului, strivind sub cisma sa pe cei nevoioași. Iși făcuse o moșie mare, pe care o desfundau fără preget plugurile cu câte patru și șase boi, în lungiș și 'n curmeziș.

Lumea a început să-l strige: « boierule! » Trecea răsturnat în trăsură cu opt cai prin sat, cu clopote mari de oaie, bălăncănind puternic, să scoale întreg neamul Bățăguilor din groapă și cu birjarul Sandu Brânzaru pe capră, căruia îi falfăiau cordele lungi pe pălărie devale.

— Uite sărăcitura ce ajunse! — șopteau între ei unii din venin, dar totuși nu uitau să-și scoată căciula la trecerea lui pe șoseaua satului.

— A venit cu opincile de gât aici și cu toată averea pe măgar — oftau alții cu foc dela ficați — iar acum, al dracului! nu ne lasă în pace să trăim pe locul nostru.

Dar cel mai înverșunat era Radu Brânduș, care-l ura de moarte, unde știa că se născuse la poarta tatălui său. De multe ori, blestema pe bietul Constantin, ce putrezea acum în pământ cu țărâna pe el, și drăcuia ceasul când acesta a primit Bățăguy în comună, de le-au mâncat liniștea la toți.

În Radu Brânduș era scârba omului bogat din tată în fiu și ura nesecată a acestora, când văd pe alții de jos că se ridică și le-o ia înainte. Iar în Oprea Bățăguy se citea puterea de muncă a omului proaspăt, ieșit de sub brazdă și îngâmfarea săracului ce s'a ajuns.

Toți leșinații și sărăciturile neamului Bățăguy se răzburau pe viață tocmai acum, prin sângele înfierbântat și focos ca de taur al lui Oprea. În vinele acestuia se auzea chemarea și setea lor de-a trăi, venită din lumile de dincolo de morminte.

D'aia s'arăta așa de îngâmfat!

Cei doi stâlpi ai comunei ei erau: vlăstarul năbădăiosului popă de pe vremuri și feciorul oamenilor săraci, ce-au dormit mereu pe trei blăni.

D'asta nu se puteau înțelege!

În sufletul și inima lui Radu se tencuise cu încetul pământul gras și bun al părinților, al oamenilor dinaintea lui, ce-au avut de toate în viață. În Oprea sta risipit urubucul și boroghina înfometaților, cărora le-au lipsit multe cât timp au trăit.

Erau două vase, în care nu se putea pritoci apa înțelegerii; doi șerpi ce-și arată veninul pe limbă și-și plesnesc coadele, de câte ori se întâlnesc.

De aceea, Radu Brânduș își lăsase viața tihnită și se apucase de politică, votând la « colegii », cu conservatorii, fiindcă Oprea Bățăguy se 'nscrisese la liberali.

Era o nevoie a satului; pentru ca noul liberal să nu-și facă de cap. Prin asta liniștea comunei nu era așa rău primejduită, iar limba balanței — prin războirea lor — stătea la mijloc. Cele două forțe în luptă se echilibrau.

Și « puterea » alerga de colo până colo.

Veneau liberalii, plecau conservatorii. Trecea unul cu lăutarii cântând de bucurie pe șosea, strângea altul de necaz măselele și pumnii în dosul gardului. Se făcea Radu primar, pleca Oprea la plimbare.

Veni răscoala țăranilor din 1907.

Când izbucni în țară, Radu Brânduș era la putere. Stăpâneau conservatorii lui. În Vineți, el avea în mână destinele satului. Putea face orice. Și nu-și prea cruța dușmanii. N'ar fi scăpat nici Oprea Bățăgui, dar acesta avusese grijă să se dosească prin păduri sau cine știe pe unde.

Roata puterii se învârti.

Veniră liberalii să potolească focul. În toată țara fură trimise trupe, cu baionetele în vârf și cartușele puse. Impușcăturile răsunau peste tot locul. Era uneori destul un semn, omul era arătat, se pomenea legat și pus la zid, pe urmă împușcat. Bubuitul tunurilor făcea vânt caselor la pământ.

Acum Oprea Bățăgui era mare și tare în sat. Într'o seară, când află de veste ce-l așteaptă din partea dușmanului său, Radu Brânduș se piti într'o claie de fân. Când focul împresură claia, bietul Radu ieși prin flăcări, cu părul ars și o luă la fugă prin noapte și peste câmpuri. Cât o fi mers, Dumnezeu știe!

L-au găsit în urmă, când prăpădul se potolise, bolnav de paralizie în alt sat, în Richicioara, pe unde răscoala nu ajunsese. Il îngrijeau niște gospodari cu inimă de creștin. Il găsiseră mai mult mort în pădure. Și, fiindcă îl cunoșteau, l-au ridicat tot noaptea, pe furiș și l-au ascuns în casa lor.

De-atunci, Radu n'a mai văzut sănătate « în ochii lui ». Doi ani a stat damblagiu la pat. Și muri în toamna aceasta pe ploaie.

Dar nici Oprea Bățăgui n'avu o moarte mai bună. La un an după Radu, se îmbolnăvi de vărsat. Zăcea prin buruieni și pe după casă. Putrezise pe jumătate de viu și putea ca hoitul. Lumea zicea că l-a ajuns blestemul celor pe care i-a dat el afară din casă « cu japca » și i-a lăsat pe drumuri cu judecățile lui.

Iar despre dușmănia dintre Radu și Oprea, numai ce auzeai vre-o babă că spune alteia :

— S'au avut, maică, așa rău amândoi, unde s'au văzut mumele lor în șase săptămâni. Când naște cineva, trebuie să nu se vadă cu alta, care e tot lăuză, decât după șase săptămâni. Când se vād, dacă nu mor copiii, se au rău în viață. Pe când Mărgărita și Călina au trăit amândouă lăuze în aceeași casă, iar copiii au fost lunateci.

D'ia s'au avut ăștia așa rău.

Înainte de-a muri, Oprea Bățăgui, ca să nu se ducă în pământ cu taina lui Stancu, a tatălui său, a spus povestea. Numai el o știa :

Pe timpuri — până a nu « dejuca » Stancu și Călina în Vineți — aceștia erau doi nenorociți în comuna Moțoești. N'aveau după ce bea apă. Munceau pe la unul și pe la altul cu ziua, ca să-și poată ține viața. Și deabia că și-o țineau.

Intr'o vară, cam prin timpul secerișului, au plecat un cârd de sărăcitură din comuna lor, de vale, spre Dunăre, să secere pe la boieri. Au mers cale lungă de câteva zile, cu secerea pe umeri. Și de lucru, tot nu găseau. Intr'o noapte, au adormit cu toții pe câmp. Stancu și Călina, fiindcă se căsătoriseră de curând și erau în a dragoste, s'au culcat mai arazna, feriți de ochii celorlalți tovarăși.

Când s'au trezit a doua zi, s'au pomenit singuri. Tovarășii de drum uitaseră să-i deștepte și plecaseră înainte, fără ei.

Călina și Stancu au întâlnit un cioban. Voiau să-l întrebe de tovarășii lor plecați, dacă nu cumva acesta i-a văzut.

S'au dat în vorbă. Ciobanul i-a întrebat că de unde sunt. Când a auzit că sunt din Moțoești, odată l-au trecut lăcrămile pe cel ce vedea de oi. Și printre lăcrămi, s'a uitat spre cei doi străini. Ii vedea săraci, dar frumoși și tineri. El era bătrân și alb, ca oile ce le păzea.

După ce i-a cinstit cu brânză și lapte, bietul cioban i-a tras a taină, mai aproape, și tot cu lacrămile pe obraji le-a șoptit. Se cunoștea că vorbele îi sunt trase din cele mai de jos cute ale trecutului său, plin de umbră și întuneric, după felul cum grăia. Glasul i se subția și adâncea, parcă s'ar fi strecurat prin toate vinele și crăpăturile corpului său bătrân, înainte de a-i ieși din gură. După vorbă, după ochi, după încrețiturile feței, se cunoștea că moșneagul cioban nu minte.

Le zise :

— Mă copiii moșului, eu cunosc locurile alea. Și oftă adânc, iar lacrămile îl trecură și mai rău. Dup'asta, urmă :

— Le cunosc, băieții tatii, că în tinerețe eu am oțit pe-acolo. Eram cinci inși. Jefuiam casele oamenilor, furam bani dela ciocii, de unde găseam. Și-am îngropat noi o comoară... Știți voi tufanul lui Tănase Dudă?... Il știți?... Așa, tată, cum ziceți.

După ce ieși din satul Moțoești, mergi pe valea aia, c'am uitat-o... Cum Dumnezeu zici c'o chiamă?... Aia de lângă drumul Rachiului... Așa pe valea Leurda. Mergi pe valea asta, până la tufanul lui Tănase Dudă. E cam mulțișor până acolo. Și vă suiți în tufanul ăsta. Și băgați de seamă că e ocracă în spre răsărit, însemnată cu trei creștături de bardă. Și de-acolo, tot spre răsărit, dela creștăturile ăstea, măsurăți un *pripon* de cal. Ar veni cam cinci pași de-ai d-tale, Stancule. Dar stăi, să-ți dau mai bine măsura palmei mele, că de-atunci nu mi-a mai crescut.

Bătrânul cioban rupse un băț de salcie și însemnă pe el, cât ar veni o palmă de-a lui. Și i-o dete lui Stancu.

— Ține, tată, mai bine așa. Dela ăle trei creștături, mășori numai douăș'cinci dă palme d'ăstea, cum îți spun. Dar, unde e timp de-atunci și craca dela răsărit cu ăle trei creștături, vezi bine, o mai fi crescut — se poate ca d-ta să mășori numai douăzeci. Aci, între douăzeci și douăș'cinci de palme, să sapi. Și-ai să găsești, cam la brăul d-tale în jos, un cazan de aramă plin de *galbeni*, cum era aurul odată. Dar s'o ții spre răsărit cu măsuratul. Și nu e greu de săpat, că tufanul lui Tănase Dudă e bine pitit, ferit de vederea lumii. Om să fii...

Cei doi, Stancu Bățăgui și Călina, rămaseră buimaci, parcă atunci se deșteptară dintr'un somn adânc. Gârbovitul cioban urmă:

— V'o spusei vouă, tată, că eu n'o mai pot scoate. Am îngropat-o acum patruzeci de ani. Eram toată «banda», câteșicinci, când am îngropat-o. Și ne-am jurat să n'o scoatem decât atunci când om fi iarăși toți împreună. Așa socoteam noi c'o să meargă lucrurile. Dar viața, de multe ori, o mai ia și de-a'ndoaselea. De unde puteam ști că unul din noi o să moară peste o lună? După două luni, a murit altul; iar la trei ani — din cinci câți eram — n'am mai rămas cu zile decât eu. Dacă am văzut c'am rămas singur, m'am lăsat de oție și m'am făcut cioban. De treizeci și cinci de ani le păzesc. De comoară nu m'am atins că sunt jurat. Mi-aș vinde și mai rău sufletul diavolului. Și eu singur, fără tovarășii mei, nici n'o pot scoate, că de ce sap după ea, d'aia se duce mai la fund. Știți și voi că așa se întâmplă când sapi singur la comoara pe care ai jurat s'o scoți împreună cu ăi de-ai îngropat-o.

Voi puteți s'o scoateți, că nu sunteți jurați. Eu n'aș putea și d'aia n'am încercat barim odată să sap după ea. Am lăsat-o în plata Domnului. M'am apucat să văd de oi. N'am nevestă, n'am copii, nu mai am nici un fel de « rudă » pe pământul ăsta. Doar oile și câinele de-l vedeți. Mă rog la Dumnezeu să mă ierte, că multe păcate am mai făcut în tinerețe. Afară c'am jefuit, am mai omorât și câțiva oameni.

Și unde vă văzui tineri și săraci, v'o spusei vouă. Duceți-vă și să vă rugați la Dumnezeu pentru păcatele mele, barim o dată pe zi. Mă chiamă Nichifor Streche și sunt de fel cam dela deal, de sub poalele muntelui. Am rămas orfan, pe drumuri, dela cinci ani și m'am înhăitat cu oți. Și, dacă puteți, să faceți și o biserică din banii ăștia, nu numai pentru păcatele mele, dar și pentru ale tovarășilor mei. Că vedeți voi, tată, erau ei oți, dar să fi văzut ce suflet bun aveau! Ca pâinea caldă, așa inimă bună aveau. Nu știu cine ne-o fi făcut oți! Așa ne-o fi fost soarta, pe semne, ca să ne tragem acum păcatele. Erau și ei tot oameni fără căpătâi. Să vă rugați, cum spun, pentru sufletele noastre, ale ălor cinci. . . Și-acum, tată, veniți să vă sărute moș Nichifor Streche, ăl păcătos și oț. . . și duceți-vă cu Dumnezeu! . . .

* * *

Stancu și Călina — când s'au dezmeticit — au luat-o înapoi spre casă, fără să se mai ducă devala, să secere la boieri, ca tovarășii lor de care se pierduseră.

Ciobanul Nichifor Streche nu mințise. Așa a fost. Intre douăzeci și douăzeci și cinci de palme spre răsărit, dela craca însemnată cu trei creștături din tufanul lui Tănase Dudă, au dat de coamoară. Un cazan de aramă, plin cu aur. Săpaseră după el două nopti, la puțina lumină a unui colț de lună, și nu se împlinise nici o săptămână de când vorbiseră cu năzdrăvanul cioban, ce hoțise în tinerețe pe aceste locuri.

Când au văzut atâta bănet, cele două sărăcitură s'au speriat. Mai-mai să le vină rău și să cadă în neștire pe gura cazanului.

L-au ridicat cu totul și l-au dus acasă tot noaptea, prin fundul grădinii. Au încuiat ușile și s'au sfătuit amândoi ce să facă, în ce fel să lucreze. În Moțoești, nu mai era de stat. I-ar fi simțit lumea și i-ar fi cunoscut la cea mai mică mișcare. Mai bine să

plece în lume. Da, să plece și cât mai curând, chiar dacă nevasta lui nu mai are mult până să nască. Deocamdată, satul îi crede duși la vale, la secere; iar mai târziu, îi va socoti risipiți în lume, alungați de sărăcie și lipsă.

Stancu a luat din comoară ceva gologani de aur, cam un fund de căciulă, iar restul l-a îngropat sub pragul casei. Dintr'o pătură, și-aufăcut la repezeală un sac, l-au îndesat cu burfe și au plecat în lume. Dela oraș, și-au cumpărat măgarul. Iar de când au ajuns în Vineți, povestea li se cunoaște.

Casa o lăsaseră încuiată, goală de țoale; doar blănille patului și icoana din pereți se vedeau de pe fereastră. Nimeni nu știa ce e îngropat sub pragul ușei dela odaia « de dormit », cam aproape de vatră. Și de aceea, niciodată nu s'a atins nimeni de această casă.

Stancu, de câte ori dispărea din Vineți, venea în puterea nopții, o descuia și mai dezgropa ceva bani. La un an-doi — după ce Constantin Brânduș îi mutase în casa lor, dată de pomană pe la capul satului — Stancu Bățăgui reușise să care în Vineți aproape toată comoara, încetul cu încetul. Când nimic nu-l mai lega de Moțoștii lui, a vândut totul, adică păragina de casă și un pogon de pământ la câmp, și a terminat-o pentru totdeauna cu ei. Rădăcinile lui se 'nfigeau acum din ce în ce mai mult în noul lui sat, Vineți. Prindea aci puteri și averea i se mărea, pe fiecare an ce trecea.

Din banii aceștia, Stancu Bățăgui a uitat să facă o biserică, după cum îl rugase păcătosul cioban Nichifor Streche. Rar, câteodată pe la zile mari, dacă vedeai pe Călina că și-aduce aminte să mai aprindă vr'un bob de tămâie pentru sufletul celor cinci din banda lor de hoți, vestiți pe timpuri.

ION IOVESCU

DIN POEZIA CHINEZĂ

VÂNTUL DE TOAMNĂ

Vântul toamnei suflă, norii albi călătoresc pe cer.
Iarba se usucă, iar arborii își scutură frunzele.
Cârduri de găște sălbatice se 'ndreaptă spre Sud.
Orhideele și crizantemele înfloresc.
Mă gândesc la iubita mea și nu pot s'o uit.
Ca să trec fluviul Wen,
Plutesc pe-o corabie cu mai multe etaje.
De-a-lungul fluviului,
In timp ce valurile se rostogolesc spumoase,
Sunetele lăutelor și-ale tobelor se armonizează,
Iar cântecele vâslașilor se 'nalță spre cer.
In mijlocul celei mai mari bucurii,
Melancolia mă cuprinde:
Tinerețea e trecătoare și cu fiecare clipă îmbătrânim.

A M I N T I R I

Mi-aduc aminte de clipa când stăteai pe scaun,
In fața rețelei de mătase care ne apăra de țânțari;
Sveltă, fredonai cântec după cântec.
Surâzătoare, frumusețea ta era ca din basme;
Farmecul tău mă cuceri
Când ai început să te strâmbi drăgălaș la mine.
Mi-aduc aminte de clipa când te-ai îndreptat spre pat,
Toată lumea dormea de mult;
Fără să-ți cer, te-ai dezbrăcat
Și te-ai întins, înlănțuindu-mi gâtul,
Dar temându-te să nu fii văzută,
Te-ai înroșit sub lumina lumânării.

P E I S A J

In apusul soarelui,
Norii se risipesc ca o mătase multicoloră.
Fluviul liniștit pare o nesfârșită pânză albă.
După frunzele aplecate, știi că roua a căzut multă,
Și că norii sunt deși, căci nu se mai vede vârful munților.
Peștii, jucându-se, fac să tremure nuferii;
Păsărelele, zburând, scutură florile.

UNUI PRIETEN

Calul în așteptarea plecării
Nechează în fața ierburilor primăvăratice.
După ce m'ai părăsit,
Te 'ntorci singur, contemplând apusul soarelui.
Cu toate că despărțirea n'are să fie lungă,
Inima ne este sfărâmată.

ÎNTR'UN HAN, ÎN AJUNUL ANULUI NOU

Cine vrea să știe de mine în acest han?
Cu cine oare aş putea să schimb un cuvânt?
O biată lampă mi-e singurul tovarăș.
In noaptea asta chiar, încă un an se sfârșește.
Am străbătut o mie de li,
Și totuși sunt încă departe de țara mea.

Singur, cu grijile mele, mă gândesc la anii duși.
Nu-i oare de răs și 'n același timp de plâns
Că mizerabilul nostru corp veșnic îmbătrânește?
Sunt trist, părul mi-a cărunțit pe la tâmple;
Măine începe noul an,
Și astfel voi întâmpina primăvara ce vine.

Nici un an din cei care-au trecut
Nu mi-a mângâiat sufletul.
De ce să mai sper în anul care 'ncepe?
Din vechii prieteni ai tinereții,
Câți oare au biruit în viață
Și pe câți i-a surprins moartea!

De-acum înainte, vreau ca liniștea și odihna
Să-mi fie singura dorință și singurul meu scop.
Vreau să renunț la oboselile zadarnice,
Ca să-mi prelungesc viața.
Frumusețea primăverii n'are vârstă;
Ea este și va fi veșnic aceeași.
Mă voi bucura de ea în mica mea locuință
Asemeni unui prinț în palatul său.

IZVORUL NEMURITORILOR

In sfârșit, am descoperit Izvorul Nemuritorilor;
In sfârșit, iată-mă ajuns în acest misterios refugiu.
M'afundam într'un ținut din ce în ce mai pustiu,
Nici un drum, nici o potecă bătătorită.
Calul străbate o pădure de bambuși sălbatici,
Sosesc drept în mijlocul unor piersici în floare;
Aici, de sigur, trebuie să dau peste oameni.
Munți, încununați de nori,
Inchid de jur împrejur această vâlcea pierduță;
Ici și colo câteva colibe risipite,
Din care se 'nalță fumul spre cer.
Dar iată-i!
Pare că se 'ndreaptă spre mine oaspeții venerabili.
— Hei, bătrânilor! e de prisos orice 'ntrebare,
Dinastia Ț'in ¹⁾ s'a sfârșit!

¹⁾ In anul 213 în. de Chr., unul din împărații acestei dinastii a dat ordin să se ardă cărțile. Unii scriitori, încercând să le salveze, au pierit în flăcări; alții, de frica persecutorului, s'au refugiat în munți.

PE TERASĂ

Ce liniște adâncă ! Ce solemnă tăcere !
Toate ușile palatului sunt închise.
Florile îmbălsămează grădina.
Două tinere femei, pe terasă,
Se sprijină de balustrada de marmoră roză.
Una din ele ar voi să vorbească,
Să-i încredințeze celeilalte marea taină care-i sfâșie inima.
Se uită cu grijă în toate părțile,
Dar iată, pe-o creangă, în tufișul nemișcat,
Un papagal cu aripile strălucitoare:
Tânăra femeie suspină și nu mai vorbește.

GÂND DE PRIMĂVARĂ

Intr'o casă, o tânără femeie fără nici o grijă.
Strălucitoare și 'mpodobită,
Se urcă în etajul de sus și se-apeacă pe balustradă.
Deodată vede sălciile înverzite din nou,
Și-i pare rău că și-a 'ndemnat bărbatul să plece
Intru cucerirea marchizatului.

UNEI DĂNȚUITOARE A PALATULUI

Mânecele ei de mătase răspândesc în aer
un veșnic parfum.

Parcă e un lotus legănându-se mlădios
în ceața de toamnă, —

Un nor ușor dus de vânt
pe vârful unui munte, —

O tânără salcie abia atingând apa lacului
pentru întâia oară.

Î N T Â L N I R E

Frunzele castanilor plutesc cu valurile;
Lotușii tremură în bătaia vântului.
In ascunzișul cel mai adânc al florilor de nufăr,
Acolo unde nu pot străbate decât micile bărci,
Fata își întâlnește iubitul; vrea să-i vorbească;
Surâzând, și-a aplecat capul;
Dar... pieptenele de jad verde i-a căzut în apă.

TRISTEȚEA ÎMPĂRATULUI WU DUPĂ MOARTEA IUBITEI SALE

Durere! Frumosul ei chip n'are să mai apară.
Toamna e pe sfârșite;
Frunzele îngălbenite, duse de vârtej, umplu cerul.
Sub bătaia vântului, finele ierburi « Hing »
Parcă răspândesc încă parfumul pudrei sale.
In pâzna norului, de cealaltă parte a apei,
I se pare că-i revede rochia colorată.
Adio visuri de iubire sub pologul înghețat,
In odaia de jad.
Palatul Țen Yang ¹⁾ e-atât de departe,
Iar veștile — atât de rare!
Noaptea înainteză, lopețile dorm pe lac,
Iar câteva note ale unui cântec
Urcă din când în când până la stele.

¹⁾ Lăcașul spiritelor.

CASA TRISTĂ

Palida lună lucește printre norii risipiți
în cerul acestui început de toamnă.
Frumusețea strălucitoare a brumei îngreuiază
și-apeacă frunzișul în apele reci ale fluviului.
Singură, lângă fereastră, îmi trăesc zilele
pline de o tristețe fără sfârșit.
Scriu versuri, le 'ndrept, le șterg și iarăși scriu.
Crizantemele înflorite, de-a-lungul balustradei,
sunt galbene ca aurul.
Țipătul asurzitor al berzelor cade ca plumbul
din cerul înghețat.
Pierdută pe gânduri, lângă fereastră,
în întunericul pavilionului meu singuratic,
ard parfume și veghez, singură.

LUNA STRĂLUCITOARE

Lângă oglindă, ea privește luna strălucitoare.
Storul, lăsat pe jumătate, întretaie lumina;
Odaia parcă e plină de sute de bucățele de jad sfărâmat.
In loc să se pieptene, ridică storul de bambus,
Și luna apare și mai strălucitoare,
Ca o femeie care și-a lăsat să-i cadă rochia de mătasă.

I A R N Ă

Zăpada albă

Și frunzele moarte de un galben întunecat

Acopăr această lume.

Dar, prietene scump,

Iți cunosc ascunsa iubire pe care mi-o porți:

În taină, tu pregătești înflorita primăvară.

Traduse de AL. T. STAMATIAD

CELE DINTĂI NEDUMERIRI

«Ilinco, mâine plec. Am șovăit mult de tot, dar a trebuit să aleg o cale. Am ales-o, cum ai lua hotărîrea de a sări cu parașuta. Cred că tot așa aș închide ochii, aș strînge pumnii, m'aș crispa toată și aș spune fără să privesc: «fie ce-o fi». Mi-e frică de tot ce e dincolo de acești patru pereți în care e viața mea cu Michi. Dar simt că e ultimul moment când pot să trec de apăsarea lor. Toate argumentele, pentru și împotriva plecării mele, au fost cântărite timp de o lună, clipă cu clipă și, totuși, acum plecarea asta efectivă, presimțirea roților de tren, când se vor învârti prima dată, crește în mine ca o panică. Altfel, gândită numai, e domoală și egală ca o problemă bine explicată. Cred că ți-aș vorbi tot așa și dacă mâine m'aș sinucide.

Iți trimet caietele astea, Ilinco, și dacă vei găsi de cuviință, dă-i-le într'o zi lui Michi.

Diana ».

Caietele Dianeî încep așa cum urmează.

« Am avut o copilărie tristă.

Fără jucării.

Niciodată nu mi-a adus cineva o jucărie. Nimeni n'a luat în seamă existența mea. Doar rar de tot, observa mama că-mi curge nasul și atunci mi-l ștergea fără dexteritate, fără milă, și frecătura mă ustura.

Mănușile, de cele cu câte un singur deget, le purtam atârnat după gât, cu un șiret, să nu le pierd. Și cum șiretul mi-l nimerise prea scurt dela început, am umblat așa, cu mâinile suspendate, un an întreg, încât după aceea multă vreme am continuat să le țin ca un cățel când face sluj.

Aveam cu mine numai închipuirea. Cu ea mi-am plăsmuit eu personaje și complicații, o viață pe care o alimentam până ce căpătam dureri de cap și febră.

Fără lumea asta nu mai puteam trăi, fiindcă n'aveam jucării și fiindcă în jurul meu oamenii erau prea mari și vorbeau prea tare, și se mișcau într'una, fără să știu care e rostul lor și fără să fiu luată în seamă de ei, uitată prin casă.

Primul lucru de care m'am legat, a fost o cuvertură albastră de catifea, cu broderii de fir, cu îngeri și păsări. Dar plăcerea de a fi cu îngerii și păsările de pe cuvertura mea de catifea albastră nu era senină, ci dublată de știința chinuitoare că fac un lucru nepermis.

Al doilea fapt care iese din întunericul acelor vremi, când cred că aveam patru ani, sunt niște ochi desperați de fetiță. O chema Georgetta. Tatăl ei era chelner și o bătea pe mama ei.

Cum de-mi amintesc aceste amănunte nu știu, căci altfel nu mi-l amintesc din vremea aceea, nici pe fratele meu, care avea trei ani mai mult ca mine; și nu am în minte nici un alt nume propriu, până în clasa întâi primară, din care mi-a rămas Jenica.

Georgeta mi-a pus în cap un scăunel mic de lemn alb din cele de bucătărie, și când să mi-l scoată, nu mai ieșea. Atunci a făcut un pas înapoi și m'a privit speriată, s'a apropiat, a mai încercat o dată. Eu am țipat, ea s'a speriat, m'a privit o clipă cu ochii măriți, și a fugit.

Din vremea aceea de năzăriri aproape impersonale, mai am o amintire.

Mă trezisem din somn. Deși dormisem mult, era tot noapte. În odaie lampa era aprinsă. Mama plângea tare. Era cu paltonul pe ea, dar fără pălărie. Bunica, mama tatălui meu, era agățată de gâtul lui. Parcă voia să-l împiedice s'o omoare pe mama. Am închis ochii, ca să nu vadă ei că-i văd eu, și m'am rugat lui Dumnezeu întâia dată. De fapt, am aflat întâmplător, de curând, în seara aceea la Casino, un bărbat care o iubise cândva pe mama și acum era vecinul nostru, se amuzase într'un grup de prieteni, excesiv, ca să atragă atenția alor mei. Nu știu cum a început cearta, dar a continuat în stradă, până acasă. Tata a vrut să iasă cu arma după el. Acum știu că și dacă n'ar fi fost împiedicat de nimeni, tot nu se întâmpla nimic, fiindcă bietul tata, pe cât era de violent

în amenințări, vijelios ca apariție și curajos cu cei din casă, pe atât de puțin era capabil de un act de mare curaj, de violențe efective. Dar atunci

Sentimentul meu pentru mama a început prin compătimire. Din noaptea aceea cu revolverul, am prins obiceiul de a mă trezi cam la aceeași oră peste noapte.

Mama plângea înnăbușit în perne, sau stătea cu ochii deschiși mari și privirea toată în tavan. Tata venea dela club. Indiferent, de toane și necazuri, ne aducea pastile de ciocolată și rulouri de caimac, le punea pe măsuta de noapte de lângă noi și ne învelea, chiar dacă eram înveliți foarte bine. Apoi începeau discuțiile.

Noi copiii, eram doi, dormeam într'unul din cele două paturi alăturate, în celălalt dormeau părinții. Și de unde ziua nu se ocupa nimeni de noi, seara era vorba numai de noi, copiii. « Copiii vor rămâne pe drumuri. Dacă n'ar fi copiii, aș pleca în lume ».

O vorbă pe care-o folosea mama foarte des, era « sacrificiu ». Mi se părea plin de taine cuvântul ăsta, vroiam să cresc repede mare, ca să știu ce înseamnă, ca să știu cum e aceea « în lume », « sacrificiu ». Capul îmi zbârnâia de întrebări.

Ceea ce mi se părea curios, e că a doua zi totul se petrecea ca și când peste noapte nu s'ar fi întâmplat nimic deosebit. Mama era veselă, la masă erau musafiri totdeauna.

Pe tata nu-l vedeai niciodată șezând. Doar la masă. Dar nici atunci nu se așeza dela început. Mai întâi în picioare, dădea pe gât un sfert din sticla cea mare de țuică și se sătura cu aperitive: măslina, sardele, ouă cu muștar și salam. Când se așeza la masă era sătul. Ceilalți mâncau. El lăuda mâncarea, dar suduia servitoarea, bătea cu pumnul în masă, că pâinea nu e caldă și sifonul nu e rece, că: « să se știe o dată pentru totdeauna, că există un stăpân în casă », că el la 13 ani l-a dat pe tată-său nu știu unde, și s'a descurcat singur, că a pus la cale o afacere grozavă, că dacă n'ar fi cinstit, ar avea milioane, că toți oamenii sunt pușlamale, cutare face azi pe grozavu, dar tot el o să-i dea o bucățică de pâine într'o zi, că există o dreptate.

Peste zi tata nu mai bea, dar cerea mereu cafele turcești. Zece cafele pe zi. Și țigări, peste o sută. Aprindea țigare dela țigare. « Fac economie la chibrituri », spunea el, chipurile în glumă, cu un

zâmbet din colțul gurii, unde mustața era arsă, și țigara stătea lipită permanent.

Degetele, și ele erau arse în vârf, de un galben cafeniu, parcă vorbeau; le urmăream cu interes și cu oarecare teamă, cum se re-sfiră și se adună în palmă, cum se desprinde arătătorul și spune « nu » sau « las' că vă arăt eu vouă ».

Tușea din cauza fumatului prea mult, tușea sufocându-se de-l auzeai dela două sute de metri de casă, iar când intra pe ușe, totul se agita în jurul lui.

Era nervos și instabil. N'avea răbdare să vadă în întregime un act dintr'un spectacol, citea numai gazete (toate câte apăreau). De acolo știa el politică și finanțe, pe care le discuta cu o inteligență scăpărătoare, care, de ce creșteam, de aia mă minuna mai tare (cu toată superficialitatea ei, dacă o gândesc azi).

Tata fusese dintre acei copii de pomină, care fac în cap socoteli complicate. Mie îmi rezolva uneori problemele, când eram în liceu, deși el printr'un șir de întâmplări ciudate, nu terminase nici clasa întâi primară, și povestea asta singur, cu mândrie. N'a citit nicicând o carte.

Intr'o noapte, foarte târziu, eram prin clasa a VI-a, a văzut lumină în odaia la mine. A intrat hotărît. Eu citeam « Crimă și pedeapsă » de Dostoievski. Mi-a rupt din mână cartea, a făcut-o bucăți și mi-a spus: « Nu vreau crime în casa mea. Nu permit ».

Atunci n'am răs, ba am plâns toată noaptea, fiindcă era o carte împrumutată și bani s'o cumpăr nu aveam. Nici astăzi nu rîd, după atâți ani și întâmplări, în care e amestecată imaginea lui neprețuită, dar acum din alte motive.

Nu aveam niciodată bani. Chiar atunci când tata câștiga bine, îi cheltuia ca un copil pe tot ce vedea, pe lucruri fără gust, oferite în stradă de negustorii ambulanți, fiindcă nu putea să-i refuze, dar mai ales pe lucruri de mâncare. Aici se pricepea bine de tot. Și nu mânca. Ii plăcea doar să cumpere, să guste și să vadă lumea mâncând la masa lui. De lux se lipsea ușor, « deocamdată », și lux era tot ce nu era țigare, mâncare și rufă curată, iar « deocamdată » a durat toată viața. Fiindcă era convins că va trăi în lux mare într'o zi, cu mașină și casă, o casă imensă, ca să-și ție rudele toate (ale mamei, fiindcă el nu avea). Nu cred să fi cunoscut

optimist mai total lipsit de înțelegerea realității. Era uneori în privința asta stingheritor, penibil chiar.

Nu am cunoscut un suflet mai bun, ca acela al tatii. Zilnic aducea acasă câte un nevoieș, îi dădea de mâncare, o haină, o pereche de ciorapi, o rufă, ce se găsea. Și la plecare, bani pentru o baie. Nu cred să fi făcut vre-unul din ei baie, dar la cârciuma de peste drum tot găseau o mângâiere.

Era de obicei tras pe sfoară, și el continua să dea mereu, tot ce avea, și ultima țigare.

Pisicile care se pripăseau pe la bucătăria noastră, trebuiau să fie îngrijite bine, și când nășteau, trebuia să le creștem toți puii. « O servitoare, care a fost la mine, nu mai poate trăi în altă parte », spunea tata cu mândrie. Și așa era. Veneau și se rugau să le primim cu jumătate din leafa ce li se dădea aiurea, pentru că obișnuite să aibă pe mâna lor cămara, să-și ție « omu », să facă sindrofii în bucătărie și să răspundă obraznic, nu se mai împăcau cu rânduiala cuviincioasă.

Când am împlinit 5 ani, s'a născut sora mea și, nu știu prin ce întâmplare, în zăpăceala casei, cu ochii mei, am văzut cum s'a întâmplat oribilul miracol.

Mama umbla prin casă descompusă de dureri cu un pântec greu, de parcă, dintr'un moment într'altul, avea să se spargă.

Personajul cel mai ascultat și stăpân pe el era străbunica mea. Până în ziua aceea stătuse retrasă în cea mai întunecoasă odaie, servitoarea se purta mai obraznic cu ea decât cu ceilalți, și toată lumea, nu știam pe atunci de ce, îi spunea « Coana moașă ».

Avea 80 de ani și nu mai ajuta decât în familie. În casă se simțea neliniște, teamă. Agitația toată se strânsese într'o odaie. Am intrat și eu. Mama, cu ochii ieșiți din orbite, zgâria pereții cu unghiile. Gemea și gâfâia. Când m'a văzut, albă ca varul, m'a arătat cu degetul. Am fost dată afară.

În sufragerie tata se plimba cu pași mari; țigarea, în colțul gurii, era isprăvită. Tata nu țipa, nu înjura, nu cerea nimic, tăcea. S'a oprit și mi-a pus mâna pe păr. Gestul ăsta îl făcea numai când credea că dorm. Am vrut să știu ce se mai întâmplă. Ușa odăii de culcare era de sticlă și perdeaua numai până la trei sferturi din lungimea ei. M'am urcat pe un scăunel și am văzut.

Și totuși lucrurile pe care nu le înțelegeam parcă se înmulțeau. În casă se vorbea de plecare.

Când vreau să-mi amintesc de atmosfera în care s'a hotărât plecarea noastră, îl văd pe tata nervos, pe mama cu ochii roșii.

Dar imaginea asta s'ar putea s'o am de mai târziu, din orice altă epocă și din toate laolaltă. Știu sigur însă că ne-am oprit câteva zile într'un oraș în care nimic nu-mi era știut. Am auzit că se numește Plevna, și că a fost cândva război. Ce e « război »? Din cele ce mi-a răspuns mama am putut închipui străzile pline cu oameni mari care se bat. De ce se bat? Ce fac copiii în acel timp? Mama nu-mi răspundea la toate întrebările. Mi-am închipuit copiii stând la ferestre și privind bătaia de pe străzi. « Și alea ce sunt? »

— Tunuri.

Tunuri? Eram în grădina publică. De jur împrejur erau « tunuri ». Ce se face cu tunuri? La noi la grădina publică de ce nu sunt tunuri? Grădina publică! Am repetat de mai multe ori « grădina publică », « grădina publică », și aceste două cuvinte îmbinate, din care numai primul mi se părea simplu așa ca pâine, zahăr, casă, au luat locul tunurilor în frământările mele.

* * *

Din Sofia îmi amintesc de o cameră mare și întunecoasă cu două paturi alăturate și cu leagănul în care dormea tot timpul Maricica, sora mea. Dar un colț al odăii parcă era transformat în toate serile de bagheta magică a unei zâne. Era acolo, luminată, pe când restul odăii rămânea în întuneric, o oglindă mare în cadru oval de lemn galben, iar în fața ei, mama, în rochie de tulle în culoarea șampaniei, brodată cu mărgele aurii, mama care aproape toată ziua făcea treabă legată la cap, devenea o prințesă, cu brațele goale roze, cu părul strălucitor ca rochia. Minunea dura puțin. Mama pleca. Lampa se muta de pe măsuta din fața oglinzii pe masa din mijlocul odăii și lumina ei puțină se împărțea deopotrivă tristă, peste tot.

Aveam rude bogate. Mătușa mea mi s'a părut urâtă, fiindcă pe toate femeile le comparam cu mama. Avea mulți copii și o casă cu multe odăi și cu o curte mare cu șine și cu vagonete. De domnul care era soțul mătușii mele am auzit că-i macedonean,

cuvânt iar plin de taine. Despre verișoarele mele îmi amintesc numai că purtau rochițe mult mai scurte ca ale mele, șosete albe și pantofi de lac. Mi-am ridicat și eu rochia mea cu o sfoară cu care m'am încins în talie și zile întregi am șovăit cu foarfeca în mână să-mi tai ciorapii ca să am și eu șosete. Apoi le-am cunoscut pe fetițele de peste drum. Erau în doliu fiindcă murise tatăl lor. Aș fi voit să fiu și eu la fel.

Alături de noi locuia o tânără doamnă. Bărbatul ei era ofițer. Avea un băiat mare cu uniformă de liceu. Am auzit-o pe mama spunându-i tatii că de fapt ofițerul nu era bărbatul doamnei de alături, iar băiatul nu era al lui. Nedumeririle mele se aglomerau. Noaptea când se întorceau părinții, mă prefăceam că dorm ca să aud tot ce vorbesc. Intunericul din odaie, după ce mă obișnuiam cu el, devenea o lumină cenușie. Târziu de tot, dunga dela fereastră, din marginea transperantului și cea de jos în formă de zig-zag din cauza ciucurilor se făcea albastră și albastrul se făcea mereu mai deschis. În jurul meu, auzeam patru respirații cu ritm deosebit.

Intr'o zi un domn cu păr cărunt și barbă mare albă, care venea deseori la noi cu cutii de bomboane anume pentru mine, m'a luat cu el la vie. M'am dus cu inima strânsă, dar dornică să știu cum e o vie, mândră de importanța pe care o căpătam față de cei care rămăneau în casă, în urma mea.

Doamna care ne-a primit trăsura s'a uitat la mine printr'un *ochelar* pe care-l ținea atârnat de gât cu un lanț de aur, avea gura înfundată de parcă nu avea dinți de loc, și fruntea încruntată. O mai văzusem eu prin mulțimea aceea de cucoane care veneau la mătușa mea, care mă luau în brațe, se minunau de bucele mele și mă puneau să închid ochii ca să-mi vadă genele. Via era într'o localitate care îmi amintesc că se numea Cneajova, un nume care mi se părea plin de farmec și-l repetam mereu.

La Cneajova mă jucam singură toată ziua, tot fără jucării.

Aveam numai o minge. Parcă o văd. Era verde ca iarba pe care alergam și am pierdut-o printre copaci. Zile întregi am căutat-o, fără folos.

Imi plăcea să mă depărtez cât mai mult de casă. Cel mai departe era până la sârma ghimpată care despărțea via de drum, adică până unde nu aveam voie să merg. Imi plăcea când se aprindea

cerul tare de tot într'o parte. Dar până să ajung acasă totul se umplea de întuneric și alergam din ce în ce mai tare, mai înfri-coșată, cu senzația din ce în ce mai sigură că mă urmărește cineva.

Ziua cea mai frumoasă din Cneajova a fost aceea în care am ieșit cu toții afară, ne-am urcat pe un deal și am privit soarele prin câte o bucată de sticlă înnegrită în ajun. Ziua cea mai tristă a fost aceea în care am găsit mingea. Era cu atât mai mică decât știam eu bine că fusese, când mă gândeam la ea, că n'am putut crede că e aceeași.

Când m'am întors acasă m'am simțit străină. Mi s'a spus că am crescut. Tata a adus o mulțime de pachete dela băcănie și un carton cu prăjituri. Mama îmi punea întrebări ca unui om mare. In seara aceea au stat cu mine acasă. Dar în cea următoare au plecat ca de obicei. Imi era veșnic dor de mama. Ziua făcea treabă, se ocupa de fetiță, apoi ieșea în oraș. Seara ieșea din nou. Mi-am amintit de o zi minunată în care după ce mi-a pus termometrul și mi-a spus că am căldură, a rămas cu mine acasă și devreme s'a culcat lângă mine și am adormit cu obrazul pe pieptul ei. Am vrut să fiu bolnavă iar. Cu toată groaza pe care o aveam de întuneric, am ieșit pe coridor și am stat în beznă cu picioarele goale pe ciment. Au urmat apoi seri în care mama a stat lângă mine, cum mi-am dorit și tata mă privea îngrijorat, atât de îngrijorat, că mi-a părut rău de ce am făcut.

Imi mai amintesc din Sofia de acea după amiază plină de soare, în care fratele meu și-a spintecat palma cu un briceag, vrând să împartă un porumb copt pentru mine, pentru el și pentru servitoare. Ii urmăream atent mâinile și mă gândeam că nu voi primi o parte mai mică decât a lui, când am auzit un țipăt nefiresc, sălbatec. Degetul cel mare îi atârna străin de celelalte, sângele curgea pe trotuar, lumea se strângea de peste tot. Am fugit s'o chem pe mama. Am traversat mai multe străzi. O cucoană m'a oprit să mă întrebe dacă m'am pierdut. Fără să răspund, am fugit mai departe. Imi amintesc de trotuarul cu pete de sânge unde m'am întors cu mama. Nu mai era lume, nu mai era nici servitoarea cu fetița în căruț, nici fratele meu, nici negustorul cu porumb copt. Erau numai pete de sânge. Și multă vreme n'am putut să le uit. Apoi îl văd pe tata cu spatelul

puțin încovoiat și cu multe fire de păr alb pe tâmple numai după o noapte petrecută la clinică lângă fratele meu. Și nu-mi mai amintesc nimic până la călătoria înapoi spre țară.

Intr'o stație la fereastra altui tren, am văzut un ofițer frumos. S'a uitat la mine mirat și a zâmbit. Apoi m'am pomenit cu el, în fața mea chiar, în compartimentul nostru. Era un nepot al tatii care m'a recunoscut după o fotografie pe care părinții mei i-au trimis-o mamei lui. M'am îndrăgostit de el dintr'o dată. A călătorit cu noi câteva stații. Vorbea cu mama și se juca distrat cu buclele mele. Mi-am dorit să-l sărut pe obraz, așa cum nu-mi mai dorisem nimic până atunci. Intr'un cântec pe care-l cânta mama totdeauna când mătura, era vorba de iubire. Acum știam ce înseamnă. Aveam șase ani și m'am gândit că o iubire ca aceea din cântec nu e pentru copii. Aș fi preferat să mor decât să știe mama. Am socotit că trebuie să mai treacă zece ani ca să mă pot mărita cu el, fiindcă auzisem că mama la șaisprezece ani se măritase.

Când am ajuns la Constanța, m'am simțit față de copiii de vârsta mea, pe care nu-i văzusem un an, plină de superioritate.

Știam cum vin copiii, eram îndrăgostită, călătorisem, puteam să vorbesc cu fratele meu într'o altă limbă pe care ceilalți să n'o înțeleagă.

Locuiam acum la bunicii mei. Tatăl meu se întorsese fără un ban. Bunicul din partea mamei era colecționar de antichități, ce se dezgropau pe acea vreme la Constanța. Avea părul cărunț, o barbă mică albă, obrazul foarte tânăr, un nas drept, frumos și ochii răsători, cum îi avea mama, și cum mi s'a spus și mie de multe ori, că-i am. Purta o șapcă albă cu cozoroc negru, care-i dădea un aspect de bătrân marinăru. De bunicul meu îmi era teamă. Vorbea grecește, turcește, bulgărește, armeneste, ceea ce cred că era destul de obișnuit la Constanța; dar vorbea și englezește, fiindcă stătuse un an la New-York. A vrut să-și facă acolo stare și să-și aducă familia, așa cum a făcut și o rudă de-a lui din Ardeal. Dar mama, când s'a născut fratele meu, era pe moarte, și atunci el s'a întors ca s'o mai vadă o dată și n'a mai plecat. Veneau în prăvălioara bunicului meu domni bătrâni cu paltoane îmblănite pe dinăuntru, care vorbeau frumos și rar. Unul, îmi reamintesc, era prinț, îl chema Suțu, altul un doctor cunoscut de tot. Trebuia

să fim foarte cuminți când veneau acești domni. Bunicul meu scotea dintr'o vitrină, vase de pământ de forme diferite, unele de sticlă, un fel de sticlă subțiată, argintie, cum ar fi foița de cositor, dar schimbând jucăuș culoarea, între roz, violet, cenușiu și albastru. Domnii aceia îl băteau pe umăr pe bunicul meu, căci păreau prieteni. Dar câteodată se tocmeau foarte mult pentru preț. Odată bunicul meu a fost foarte enervat și a spus unui domn : « dacă nici Dumnezeu nu știi să apreciezi asta, mai bine ducă-se dracului » și a aruncat pe jos, cu furie, vasul lung de sticlă subțire de l-a făcut țândări. Amândoi erau galbeni la obraz, și domnul acela și bunicul meu. Eu am văzut tot. Prăvălia era despărțită de o încăpere, care era sufrageria, printr'un fel de perete de lemn până unde ajungeam eu când mă urcam în vârful picioarelor, și mai sus, de sticlă mată, cu rozete transparente. Când stăteai lipit, puteai să vezi dincolo, bine. Din ziua aceea mi-a fost frică de bunicul meu. Dar într'o zi s'a întâmplat un lucru de neînchipuit, groaznic.

Se pripășise la noi, nu se știa de unde și cum, o pisică slabă, albă cu coada neagră, și cu o pată neagră pe ochiul stâng, prin care parcă privea pieziș și vinovat de parcă se știa urmărită. « Pare să fi avut pui de curând », a spus odată mama. Și de atunci am fost sigură că în subsol, acolo unde o vedeam mereu strecurându-se printre gratiile unei ferestruici la nivelul trotuarului, trăiesc niște pisoi albi cu câte o pată neagră pe un ochi, și cu coadă mică neagră. Și iată că într'o zi bunicul meu a prins pisica, fiindcă făcuse murdărie sub fotoliul din prăvălie, a pus-o în ușa întredeschisă, apoi a dat să închidă ușa încercând parcă s'o strivească. M'am dus în fața lui, m'am uitat la el o clipă încruntată, am vrut să-i spun că-i un om rău, dar, sfârșită, n'am putut să scot nici un cuvânt. Am înțeles însă din ziua aceea ce înseamnă un om rău. M'am gândit numai decât că tata, deși țipă și bate cu pumnii în masă, e un om bun, fiindcă n'ar putea să facă rău unei pisici și am simțit, nu știu de ce, că pe un copil poți să-l bați dacă nu-i cuminte, dar unui animal n'ai voie să-i faci rău niciodată.

Dealtfel nu-mi amintesc să mă fi învățat vre-odată cineva, ce e bine, ce e rău, ce e frumos, ce e urât. Nimeni nu se ocupa de mine. Toți socoteau că suntem mari, fratele meu Nicu și cu mine. Noi amândoi și ceilalți toți ne ocupam numai de fetița

cea mică, Maricica, soră-mea, care avea un an. Câte o jucărie care venea în casă, rareori, cine știe dela cine, era pentru ea. Fiecare cuvânt pe care începea să-l spuie, deși nimeni afară de cei din casă nu l-ar fi înțeles, provoca uimire și admirație, era comentat și repetat. De mine nu se ocupa nimeni. Pe stradă însă, mă oprea adesea câte o cucoană, care spunea alteia, despre mine: «Vai, ce dulce e! Parcă ar fi o păpușe. Uite ce bucle! Cum ți le face?» Răspundeam limpede: îl udă cu apă și îl învârtește pe pieptene. De multe ori auzeam: «Seamănă cu maică-sa leit. O să fie tot așa de frumoasă și ea.» (Când m'am făcut mare, aveam vreo 13—14 ani, am auzit deseori spunându-se de mine: «nu-i nici pe departe ce a fost mama ei.») Bunica mea știa să facă săpunuri, alifii și ape lăptoase pentru frumusețe. O auzeam deseori spunând: «O femeie e bine să-și aibă banul ei». Avea clientele care veneau acasă și altele la care mergea ea. Mă lua totdeauna și pe mine și mă puneă să spun poezii. Spuneam «Moartea păpușii» și «Jana e bucătăreasă», tare și deslușit. Vedeam că bunica e mândră de mine. Dar seara acasă îl găseam pe tata nervos, pe mama amărîtă, pe bunicul meu tăcut. Mi se strângea inima, mi-era veșnic teamă de ziua de mâine, parcă eram veșnic în ajunul unei nenorociri. Cred că n'am stat mai mult de 2—3 luni la bunicii mei, dar mi s'a părut că a durat jumătate din copilăria mea. Ca să ies în stradă (strada era locul meu de joacă), trebuia să trec prin prăvălie, și pe bunicu-meu, asta îl înfuria grozav. Cu inima în dinți și pe vârful picioarelor mergeam până la ușe, dar, când s'o deschid, îi vedeam ochii care dintr'odată își pierdeau expresia răzătoare, din pricina frunții încruntate și a sprâncenelor care deveneau parcă mai stufoase. Ieșeam repede. Mă gândeam cu groază la clipa când va trebui să intru iar în casă. Și totuși simțeam foarte curând nevoia, pentru un motiv sau altul, să intru. Dar nu îndrăzneam. Așteptam în fața ușii ca un câțel, să intre altcineva, pentru ca să mă pot strecura și eu fără să fiu băgată în seamă.

Mă simțeam o persoană foarte însemnată numai când mă aflam la croitoria de alături. Eram prietenă cu patronul și cu vânzătorii. Mă așezau pe tejghea, îmi puneau întrebări și făceau haz de tot ce spuneam. Vedeam că mă admiră, și asta îmi plăcea. Dar, și mai mult, parcă îmi plăcea să hoinăresc pe străzile care dădeau spre mare.

Intr'o zi, tata a adus un cornet mare de prăjituri, m'a pus pe genunchii lui și a început să mă salte vesel. Nimic nu mă impresiona mai mult decât veselia tatii. Aș fi vrut să-l sărut, dar nu îndrăzneam, fiindcă nu era obiceiul. Pe mama, în schimb, eram obișnuită s'o sărut tot timpul. Am aflat, cu amănunte, că tata a fost numit reprezentantul unei mari societăți de navigație italiană, că aveam să ne mutăm, dela bunici, că mă voi duce la școală.

Toate astea le-am povestit întocmai la croitoria de alături, luându-mi un aer important.

Ne-am mutat într'o casă frumoasă la malul mării. Un gard despărțea curtea noastră de aceea a palatului Suțu, care ieșea cu temelia pe mare. Aveam voie să coborîm prin curtea lui, pe o scară circulară, anume făcută pentru asta. Imi plăcea să-mi închipui că palatul e al meu, că sunt o prințesă, îmi plăcea să stau pe gânduri la malul mării, să trec de pe o stâncă pe alta, să-mi făuresc în minte lumea pe care-o trăiam. Intr'o zi, mama m'a dus de mână la școala primară Nr. 2 de fete și m'a înscris în clasa I primară. În ascuns m'am rugat lui Dumnezeu până noaptea târziu. Eram turburată că în ajunul unei călătorii cu trenul. Am dormit puțin, m'am sculat devreme și am început să mă rog lui Dumnezeu din nou. Simțeam nevoia să mă rog. Mi-era teamă. Cu vremea, s'a întărit în mine și acea superstiție niciodată desmințită, că nu pot să reușesc decât dacă mă îndoiesc de reușită, dacă am trac, dacă mă rog, dacă mă concentrez, și provocam starea asta, pentru oricare lucru pe care voiam să-l izbutesc.

Mi s'a făcut un șorț negru de satin lucios. Mi l-a confecționat sora mamei. Ea avea să mi-l lucreze mereu la începutul fiecărui an, până la bacalaureat. Aveam cu mine, când m'am dus în prima zi la școală, tot ce mi se ceruse pe listă, chiar și partea a doua a abecedarului, și toc, peniță și cerneală, adică lucruri de care n'aveam să am nevoie decât 6 luni mai târziu. Mi-era frică să nu fiu întrebată de ceva la care n'aș fi știut să răspund. Eram nenorocită că nu știam de acasă, să scriu și să citesc, nici o literă, așa cum știau alți copii. În fața geamiei, după care venea clădirea școlii, m'am oprit ca să mai verific încă o dată în gând, dacă am cu mine tot ce-mi trebuie, apoi am înghițit în sec, mi-am strâns dinții, mi-am lipit brațele de corp până în coate, mi-am

strâns pumnii, m'am gândit la Dumnezeu și am pășit hotărîtă în curtea școlii. Curtea era plină. Fetele cele mici aveau cravată roșie ca și mine, apoi veneau unele cu cravată albastru-deschis, altele mai mari cu bleu-marine, și unele mari de tot cu cravate negre. Acestea se plimbau câte două, vorbeau între ele în șoaptă, sau dimpotrivă tare și fără sfială. « Azi e numai sfeștanie, — a spus una. Nici nu intrăm în clasă ». În timp ce părintele ne stropea cu apă sfințită, eu simțiam că mă liniștesc. Imi ziceam: Nu poate să mi se mai întâmple nimic rău, dacă nici măcar nu intrăm în clasă. Dar câteva clipe mai târziu, am văzut ochii uneia din doamnele profesoare opriți asupra mea, și din toată mulțimea acea mare de fete am simțit că mi se va adresa mie. Nu încăpea nici o îndoială, nu mai era nici o scăpare. Eram sigură că o să-mi pună o întrebare la care n'o să știu ce să răspund sau c'o să-mi spună că nu am voie să viu la școală fiindcă nu am 7 ani. Intr'adevăr, mie mi-a vorbit: « Să-i spuî mamei să te pieptene cu două codițe strânse bine pe cap, că aici suntem la școală ». Picioarele mi-au tremurat, obrazii mi s'au încălzit și am răspuns tare și deslușit: « Da, Doamnă ». Atunci altă profesoară care m'a privit în același timp, s'a apropiat de mine, mi-a pus mâna pe obraz și m'a întrebat cum mă chiamă. Era profesoara clasei întâi.

M'am dus la școală cu tragere de inimă și turburată. M'am împrietenit cu Jenica, o fată înaltă cu ochii albaștri și cu roze în obraz, cu părul castaniu, lins, tăiat scurt și cu breton pe frunte, așa cum purta pe atunci și Principesa Ileana, cum mi-aș fi dorit să-l am și eu. Jenica a fost întâia mea prietenă. Era frunțașă clasei; eu eram a doua. Tatăl ei avea tutungerie. Prin tutungerie urcam sus în locuința lor, iar de acolo pe o scară ca acele care duc la pod, apoi printr'o ușe în tavan, pe care dacă o împingei, dădeai într'o odaie mansardă, mare și văruiată alb, unde era cald, era un divan și o masă mare, ne făceam lecțiile și ne jucam. Jenica avea jucării: pat pentru păpușe, mare, de fier cu așternut ca unul adevărat, o păpușe, o mașină de gătit cu o mulțime de vase și forme de prăjituri. După ce ne făceam lecțiile, începeam să aranjăm sub masă odaia păpușii (fața de masă de jur împrejur erau pereții odăii). Dar totdeauna până să înceapă jocul adevărat, când eram mai încălzită și lumea mi-era mai dragă, se întuneca și trebuia să plec.

Aveam de coborît pieptiș o stradă, care dădea la mare, unde chiar în margine era casa noastră. Trăiam în epoca aceea întâile zile bune, de care îmi amintesc. Tata era vesel, mama purta rochii frumoase, aveam lumină electrică, o odaie cu mobile albe, numai pentru noi copiii, o sufragerie cu multe oglinzi și cu cristale, și o aveam pe Jenica.

Dar într'o zi, coborînd pe strada aceea în pantă (unde locuia o mătușă a mea), am auzit țipete prelungi. Veneau din odaia mătușii mele. Am trecut strada, am intrat în curte, am deschis ușa și am urcat câteva trepte. Țipetele au încetat brusc. Am deschis altă ușă, am trecut printr'o sală întunecoasă. O dără mare de lumină trecea prin ușa unei odăi întredeschise. Am auzit vocea mătușei mele: « Spune, spune, de ce ai făcut asta? » M'am lipit de marginea ușii, și am văzut-o pe verișoara mea, pictorița, în pat, proptită pe o singură mână, ca și când ar fi vrut să se scoale. Ochii erau holbați și țepeni ca de sticlă. Cu mâna cealaltă își arăta gura, o avea întredeschisă. După ce a mișcat buzele de câteva ori, fără să iasă vre-un cuvânt, a rostit cu greutate cuvintele astea: « Vreau să spun, dar nu pot », apoi a căzut. Mătușa mea a început să plângă în hohote. Din aceeași odaie a eșit mama. Când m'a văzut, m'a luat de mână și fără să-mi spue nimic m'a dus acasă. Acolo m'a strâns în brațe și m'a sărutat. Lacrimile curgeau de pe obrazul ei pe al meu. Mi-a spus: știi că moare Marieta? Am întrebat-o, de ce? Mi-a răspuns: așa a vrut ea, sau așa a vrut Dumnezeu. Marieta a murit în noaptea aceea. A doua zi, au știut toate profesoarele, toate fetele, și cele mici și cele mari, că vară-mea, pictorița, s'a otrăvit. Și nimeni n'a știut niciodată de ce.

Mi-era frică să mai trec când se întuneca, pe strada care cobora scurt. Mi-era frică să mă trezesc noaptea în întunec. Decum eram singură, auzeam cuvintele astea spuse din gât, cu gura întredeschisă, o gură din care curgeau ușor balele: « Vreau să spun, dar nu pot », și pe întuneric mă priveau totdeauna niște ochi de sticlă.

De Crăciun, când mi s'au dat notele, Jenica a venit către mine și cu obraji roși, scăpărători de plăcere, mi-a spus, ca și când ar fi scăpat de o mare grijă: Nu am nici un « 8 », știi? Eu tocmai văzusem că am un « 8 » la « lucru » și unul la « cânt », dar am răspuns mințind, pe loc: și eu am tot numai « 9 » și « 10 ». Jenica

a insistat să-i arăt notele. Eu am refuzat, replicând, jignită: n'ai încredere în mine? Această minciună m'a săcăit multă vreme. Și nu era singură. Ii spusese Jenicăi că și eu am jucării, dar că le țin în pod, într'un cufăr, pe care încă nu l-am despachetat. Și am dus-o așa cu vorba până la vacanța mare, când ea a plecat la Slănicul Moldovei și eu am rămas la Constanța.

În vacanță mergeam de mai multe ori dimineața la Mamaia. Imi amintesc graba și forfoteala aceea, ca să fim gata cu toții la timp, fuga la gară, lumea aceea multă și colorată, înghesuiala din tren.

Eu mă aciuiam pe lângă câte un grup de copiii, care, cu greble și lopeți, făceau câte o groapă mare și adâncă până ce dădeau de apă, iar cu nisipul ud, umplând găleata și răsturnînd-o, făceau cozonaci. Toate astea durau foarte puțin și începea graba pentru plecare, apoi iar trenul, înghesuiala, gălăgia și o veselie pe care n'o înțelegeam. Nu înțelegeam de ce vine lumea la Constanța, când alții, cum erau Jenica și alte colege de școală, plecau vara în alte părți. Nu înțelegeam de ce copiii, pe care-i cunoșteam la Mamaia, se mirau că locuiesc tot anul la Constanța, și spuneau: « Ce bine să stai tot anul aici. Aici nu-i școală, nu-i așa? » Mie, dimpotrivă, mi-ar fi plăcut să fiu, ca ei, din București.

După-mesele, mergeam la Casino cu mama, mâncam o prăjitură cu ea pe terasă, apoi mă plimbam prin sălile de joc și sus prin sala de dans. Erau câteodată matineuri pentru copii, unde dansau numai domnișoare și domni; copiii se dădeau ca pe ghiață, pe parchet.

Într'o zi i s'au adus mami delacroitoreasă trei rochii. Una, îmi amintesc, era de tafta în pătrate mari negre cenușiu și albe. Și-o încerca în fața oglinzii, când a intrat tata, încrunțat și cu țigarea în colțul gurii. Mama s'a întors ca el să-i vadă toată rochia de jur împrejur. Rochia s'a balonat și a foșnit frumos. Tata a spus: « S'a declarat războiul ».

Am plecat la gară cu intenția de a lua bilete pentru București, dar la ghișeu, casierul care-l cunoștea, l-a sfătuit să ia mai bine bilete pentru Brăila. Am călătorit într'un vagon descoperit, din cele cu care se transportă vitele. De-asupra noastră luna plină

ne lumina în noapte, fără milă. Din aeroplane, cutremurând năucitor totul, cădeau bombe în jurul vagonului, cum nimeresc la circ cuțitele pe scândură, în jurul unei ținte vii.

Intr'un loc, nu știu pe unde, am coborât din tren, și ne-am urcat într'un vagon de marfă. Imi amintesc că am întâlnit în acel vagon, o femeie care-și făcuse un fel de gospodărie. Avea pat de paie, își făcea mâncare pe un mangal, avea un copil în albie. Călătorea de zece zile. Nu mai știu de unde venea.

La Brăila am nimerit într'un hotel, unde, pe culoare, întâlneam mereu femei, în capoate de mătase galbene, albastre și roz. Aveau brațele goale și pe obraz, erau foarte vopsite. Am auzit pe părinții mei spunând că sunt niște «stricate». O săptămână mai târziu, ne-am mutat. De primele două case în care am stat îmi amintesc foarte șters, a treia era un han, proprietarul era cârciumar, locuința noastră era compusă din 2 camere și bucătărie. Acolo m'am împrietenit cu Caliopi, fata cârciumarului. Era de anii mei, adică, încă nu împlinise 8 ani, și spăla rufe, mătura cântând, căra lemne pe brațe, era oacheșă și cu obrații și mâinile roșii de parcă stătea tot timpul în ger. Părinții ei erau triști și mereu aveau ochii umflați de plâns. Un fiu al lor căzuse pe front în prima zi de război, altul fusese dat dispărut și dela al treilea nu mai primeau vești. Caliopi plângea și ea câteodată. Lacrimile i se rostogoleau mari pe obraz, dar treceau repede. Știrile de pe front veneau din ce în ce mai rele. La București, intraseră Nemții. La Brăila, părea că vor veni dintr'un moment într'altul. Caliopi m'a luat într'o zi și m'a dus pe niște scări întunecoase, pe sub niște bolți negre de pimniță. Ne-am strecurat printre lăzi și butoaie, pe vârful picioarelor, ușor ca pisicile, până ce am început să distingem voci înfundate. Am lipit urechia de zid, așa cum am văzut că face și Caliopi și am auzit tot ce se vorbea. Cineva spunea: «Mă, eu diseară plec, tu dacă vrei rămâi, eu nu mai pot, nu mai pot mă, înnebunesc».

— Bine, dacă nu vin diseară, plecăm dimineața, pe la patru a spus altcineva.

Caliopi a pus mâna pe mine. Eu am dat un țipăt, mi s'a părut că-i o mână necunoscută, care m'atinge și m'am speriat. Caliopi m'a tras după ea. Când am ajuns în curte, eram toată apă de nădușeală, îmi zvâcneau tâmplele, inima, îmi tremurau picioarele.

— Diana, dă-ți cuvântul de onoare că n'ai să spui nimănui nici un cuvânt. Dacă se află îi împuşcă.

Am spus serios: « Imi dau cuvântul de onoare. Dar spune Caliopi, n'ar fi de datoria noastră să-i spunem? Cum vrei să câştigăm războiul, dacă soldații stau ascunși în pivniță? »

— Stau ascunși, ca să nu moară, cum a murit fratele meu, a spus Caliopi cu aerul unui om cu experiență.

— Foarte bine, a murit pentru patrie, Caliopi, eu în locul tău, aş fi mândră.

— Și eu am fost mândră când i-am văzut plecând. Și-au făcut haine noi, albastre. Dacă n'aveau chipiuri cu colțuri, jurai că sunt ofițeri. Dar acum nu mai sunt. Țala care a murit, are o fetiță de două luni, nevasta lui vine să stea la noi.

Nu știi ce am priceput din ce mi-a spus ea, dar eu care știam altceva, am întrebat-o mirată: « Tu n'ai vrea Caliopi să fii băiat și să mergi la război și să mori? Mi-a răspuns firesc că și ea ar vrea să fie băiat și să meargă la război și să moară ».

Când am intrat în casă, am închis ușa antreului, și m'am sprijinit de ea, în picioare, cu fruntea lipită de geamul rece. Era locul meu căutat, fiindcă în antreu nu era cald și din pricina asta nu stătea nimeni acolo niciodată, și puteam să mă gândesc în voie.

Am căutat să-mi închipuesc cum arătau oamenii ăia din pivniță, și m'am gândit că s'au speriat de sigur rău, când au auzit țipătul meu, că nu vor ști niciodată cine a țipat. Poate că-i voi întâlni într'o zi, când voi fi mare, o domnișoară de 16 ani, într'un salon unde va fi muzică și se va dansa și unde poate se va vorbi despre război. Un ofițer va spune: « Ce știi d-ta de război, domnișoară, erai un copil ». Da, dar știam totul, ca și oamenii mari. Imi dădeam cuvântul de onoare și știam să țin un secret, și voi povesti ce am auzit în pivniță. Ofițerul va deveni galben la față și apoi deodată roșu; îmi va spune: « dansați, domnișoară? » Și în timpul dansului va mărturisi că el era unul din cei doi care s'au ascuns în pivniță, și anume, acela care voia să plece, că-și amintește de țipătul meu, că a plecat în noaptea aceea pe front, și a făcut minuni de vitejie, și a fost decorat, apoi îmi va spune că mă iubește și că vrea să fiu soția lui. Eu voi purta o rochie roz de voil, toată în volănașe.

Mi-am amintit de nepotul tatii, ofițerul pe care l-am văzut la fereastra unui vagon când m'am întors dela Sofia cu doi ani înainte. Ce mult l-am iubit în ziua aceea. Dar ziua când l-am uitat, nu mi-o mai aminteam. De atunci, mai crescusem cu doi ani. Mai trebuiau să treacă 8 ani, și nu 10, ca să fiu o domnișoară adevărată, de 16 ani. Iar diferența între felul cum suna pentru mine 8 ani și 10 ani, era pe atunci nemăsurată. De-odată am văzut în cuier paltonul meu. Era atârnat pe dos, și i-am văzut tivul mare. Era de postav roșu, adică tocmai ce-mi trebuia pentru costumul meu de soră de caritate. Trei cruci, una pe piept, una pe frunte și una pe bandoul de pe braț. Acest costum îl făuream din trei șervete de masă, albe; unul îl puneam pe un colț în mijlocul pieptului, prins cu un ac de siguranță pe dedesubt, și cu celelalte două colțuri mă legam la spate. Celălalt, îl puneam pe cap, cu o margine pe frunte, tocmai în dreptul sprâncenelor, și cu două capete îl legam la spate strâns. În mijlocul frunții îmi trebuia o cruciuliță mică de postav roșu, și era cum se cerea. Cel de al treilea șervet, îl împăturam, cum făcea mama când ne punea o compresă la gât, și îl puneam în jurul brațului. M'am dus și am luat pe furiș o foarfecă, m'am întors la cuier, și de pe dosul paltonului, din tiv, am tăiat o bucată mare de postav; pe față nu se vedea nimic. Eram fericită. Am prins toate cruciulițele acolo unde trebuia, cu ace cu gămălie, provizoriu, ca să văd cum arată. M'am dus apoi la Caliopi. A găsit că e minunat. Mama care era și ea acolo, m'a întrebat, de unde am avut postavul pentru cruci. Am tăcut o secundă, fără să știu ce să spun, când a intervenit Caliopi, ca un înger salvator: «I-am dat eu, din cutia mea cu cârpe».

În noaptea aceea, m'am culcat cu gândul să mă scol devreme, ca să-mi îmbrac costumul de soră de caritate, când deodată mi-am amintit că trebuie să mă scol de dimineață la patru, ca să văd cum pleacă cei doi oameni din pivniță. Mi s'a strâns inima, m'a cuprins teama și am început să mă sucesc pe o parte și pe alta, fără să pot adormi.

M'am sculat dimineața pe la nouă, adică mai târziu, ca oricând. Pe sora mea o durea gâtul. Mama îi făcea pensulații cu lămâie. A treia zi am chemat doctorul. Maricica respira cu multă greutate, ținea gura deschisă și avea obrajii aprinși. «Are anghină

difterică și e foarte grav», i-a spus tatii doctorul, când să iasă pe ușe. Tata era palid și avea ochii înlăcrămați. Mama plângea, împachetând niște lucruri. Eu mă gândeam: «Numai de n'ar muri. Doamne, fă să nu moară Maricica, fă orice, numai să nu fie asta!» M'am dus la fereastra antreului. Ploua. Pe afară se prelingeau pe geam picăturile de ploaie, pe dinăuntru, lacrimile mele. A sosit un cupeu închis din cele cu crucea roșie și a luat-o pe mama și pe Maricica. Apoi a venit etuva și a dezinfectat casa și doctorul ne-a făcut câte o injecție în burtă, foarte dure-roasă. Fratele meu, a răbdat fără să scoată o vorbă, ca să nu știu eu cât doare. Pentru asta i-am iertat multe lucruri mai târziu. Eu am țipat ca un animal înjunghiat.

Zilele care au urmat au fost cenușii, ploioase, apăsătoare. Dimineața făceam menajul. Eram singură în casă. Țineam coada măturii cu amândouă mâinile, gunoiul îl împărțeam pe sub pat, pe sub covor, pe sub dulap. Când făceam patul, trebuia să mă urc pe el ca să întind cuvertura către perete, dar când coboram trăgeam cuvertura după mine. Nimic nu se sfârșea până nu venea Caliopi să-mi ajute. Fratele meu se ducea de dimineață la Brăi-lița (cred că asta e un fel de târg la marginea Brăilei), ca să aducă de acolo lapte și pâine. Venea și fierbea laptele, apoi ducea o parte într'o sticlă la spital, unde erau mama și sora mea, iar alta, la alt spital, unde fusese adus rănit un văr de al meu. La prânz se întorcea obosit mort, mâncam singuri amândoi. Tata venea acasă numai seara când se întuneca, își scotea moletierele, bocancii, puneu lemne multe în sobă, și fuma până târziu fără să scoată un cuvânt. Devenise mai tăcut și parcă mai blând..

Am înțeles că boala sorii mele a ajuns la un moment din care nu se mai spera să scape. Tata era cuprins de desnădejde. Un frate al lui a trecut o zi prin Brăila, a venit pe la noi și apoi a plecat pe front. Trei zile mai târziu am aflat că a murit. Apoi a plecat tata. Fără să ne spuie. Mi-a pus doar pe păr, mâna grea și aspră, m'a depărtat puțin cu brațul și m'a privit de parcă ar fi vrut să știe bine cum este fata lui. Lui Nicu i-a spus: «să ai grije de Diana, și cu degetul arătător a făcut gestul care de obicei spunea: «bagă de seamă». Aș fi vrut să întreb ceva, bunăoară când vine Maricica, dar figura tatii parcă era de piatră, parcă nu mai putea vorbi.

Caliopi a venit și ne-a luat la ei la masă. Ni s'a dat ce ne plăcea nouă mai mult: orez cu lapte și cu scorțișoară. Erau cu toții mai veseli și mai vorbăreți ca de obicei. Eu plimbam mâncarea în gură fără să pot înghiți.

Stăteam acum aproape tot timpul cu fruntea lipită de fereastră, mă uitam la toamna de afară și mă rugam lui Dumnezeu. Câteodată mă gândeam la diminețile arse de soare dela Mamaia, la rochiile de tafta, cu care se ducea mama la Casino, la lumea aceea multă, care se plimba pe bulevard în fața mării, sau în centru, între Statuia Ovidiu și cofetăria «Pariziana». Mi-era dor de cornuri cu nuci. Costau 10 bani și nu erau altele la fel. Pentru ca să am zilnic 10 bani, făceam servicii celor din casă, spuneam poezii.

Căutam marea, dar la Brăila nu era mare, nu era Casino, nu era centru, adică o piață rotundă cu statuia lui Ovidiu la mijloc. Ce urât și trist mi se părea. Pe stradă vedeam câteodată brancarde cu prizonieri turci, cu picioarele înghețate. Acum știam ce e războiul.

Dela Caliopi știam că Maricica e rău bolnavă. Intr'o seară mi-a spus: «Am aflat că dacă scapă noaptea asta, se face bine». Era o săptămână de când plecase tata. Primisem dela el o ilustrată lucioasă, cu trei copii, 2 fete și un băiat, lângă un pom de Crăciun. Pe dos scria: Să fiți cuminți. Vă sărută tata.

«Dacă scapă Maricica noaptea asta», a spus Caliopi. N'am putut adormi până târziu și m'am trezit până nu se luminase încă bine de zi. Am încercat să adorm iar, dar m'am zvârcolit zadarnic. Aveam un «Sherlok Holmes», sau așa ceva, îl aveam sub pernă, dar ca să fac lumină trebuia să cobor. M'am dus la fereastră să văd cum se anunță vremea, și am văzut doi oameni strecurându-se pe lumina aceea cețoasă și udă a dimineții, cu care aproape se confundau. Să fi fost cei doi oameni ale căror șoapte le-am auzit în pivniță? Mi-era acum frig și teamă. Se scurseseră de atunci zece zile grele, era cu puțință să mai fi stat atât acolo? Nu știu. M'am băgat în așternut cu secretul acela atât de mare pentru mine, și am început să citesc fascicola cu Sherlock Holmes. Dar când să ajung la ultima pagină, absorbită cu totul de cele ce citisem, am auzit zgomote neobișnuite în curte. Intraseră Nemții.

Caliopi îmi spusese că Nemții când vor veni, vor intra în magazine, vor sparge vitrinele, vor jefui, și atunci toți trecătorii vor putea lua gratis, fiecare ce va voi. Eu râvneam de multă vreme la niște ghete galbene, înalte de tot, cu șireturi, se numeau pe atunci « cizmulite » și erau foarte la modă. Sosise momentul să le am. Nu le-am avut, fiindcă n'a fost cum credea Caliopi. Dar în schimb, s'a întors mama cu soră-mea dela spital. Casa a înviat dintr'o dată. Am început să dorm mai bine, să mănânc mai cu poftă. Afară, în locul picăturilor de ploaie care zile întregi au ciocănit în geam, cădeau acum fulgi mari nesiguri de zăpadă. Era lumină, alb și soare. În casă era cald. În jurul unei mese lângă sobă, jucam toată ziua loton cu Caliopi, fratele ei și Nicu. Dar într'o zi, când afară era iar cenușiu și ploios, ne-am făcut bagajele, și seara pe întuneric și umezeală am pornit spre București. Călătoria aveam s'o facem în parte cu un șlep pe Dunăre.

Mi-era iar frică și frig. Dar când să ne imbarcăm, mama a descoperit, albă, că-i lipsește trusa în care avea bijuterii (din vânzarea lor aveam să trăim la București, auzisem eu vorbindu-se). Mama își trecea mută, mereu mâna pe la frunte și prin păr, și își cuprindea bărbia cu mâna, de parcă o dureau dinții. Noi am rămas de o parte strănși unul lângă altul, ca niște pui de găină părășiți.

Am încărcat toate bagajele din nou și ne-am întors în casa în care locuisem, dar în care parcă n'am locuit niciodată, atât era de rece, fără covoare, fără așternut, fără față de masă, fără foc în sobă. Câteva zile mai târziu am plecat la București cu trenul.

Nu-mi amintesc nimic din această călătorie, nici vederea dinții a Bucureștilor. Zăresc în amintire o clipă doar figura bunicului și apoi o văd pe mama în doliu, fiindcă a murit bunicul. Dar știu cu amănunte casa în care am locuit, și nu pot să uit cât am suferit de foame. Era o casă în care se intra printr'un gang întunecos, lepros, într'o curte interioară, împrejmuită de case legate între ele dar fără să semene una cu alta, de părea o mică mahala ascunsă într'un oraș. A fost o iarnă care a durat cât patru anotimpuri, un ger cum se pare că nu s'a mai pomenit. Era în 1917. Toată lumea istovită, vorbea de mâncare, de carne și de pâine. Când mirosea a carne gătită, vecinii toți adulmecau ca să dibuiască bucătăria fericiților care au avut carne în ziua

aceea. La cinci după amiază, luam câte o bucată de mămăligă, dintr'una mare, care stătea atârnată în cui, într'un șervet de pânză țărănească. La prânz o mâncam cu ceapă și cu un fel de brânză roșită cu boia. Dar de unde părinții se fereau să spună când aveau ceva de mâncare, copiii dimpotrivă se lăudau tot timpul cu cele ce mâncau.

În afară de frig și foame, am trăit în casa aceea clipe de groază din pricina unui nebun, un om de vreo 40 de ani, care scăpase nu se știe cum, dintr'un ospiciu, și trăia ascuns la sora lui. Credeam că-i poveste existența acestui nebun acolo printre noi, și totuși mă temeam de el, cum se tem copiii mici de «bau, bau», când e întuneric, chiar când nu cred prea mult în existența lui. Dar într'o zi l-am văzut. Mă uitam pe fereastră, fără să văd ce se petrece afară, când de-odată am avut în fața mea doi ochi sticloși albaștri, holbați, aproape albi, și o gură mare cu buze frânte. Am țipat și am căzut de pe scaunul pe care stăteam în genunchi, ca să mă uit pe fereastră, fără să simt că m'am lovit, dar simțind nu știu câte clipe, că nebunul mă ține fixată, cu ochii și cu rânjetul, și că între noi amândoi, dispăruse fereastra.

Iarna aceea nu se mai sfârșea. Fratele meu pleca de dimineață și «făcea coadă» la pâine, aproape până în prânz. Ne certam zilnic fiindcă-mi lua șoșonii mei, el nu avea.

Dar a venit chiar și în 1917 primăvara. Ne-am mutat într'o casă mare cu multe odăi, care aparțineau unei familii necunoscute, refugiată la Iași. Casa fusese lăsată în grija unui frate al stăpânei, prieten cu tata, și acesta fiind obligat să plece pentru câtăva vreme în provincie, ne-a dat-o nouă să avem grije de ea. Era o casă arătoasă cu multe odăi și cu o mulțime de lucruri pline de taină pentru mine, fiindcă aparțineau unor oameni pe care nu-i cunoșteam. Am căutat să aflu cum e familia după fotografiile din albume. Aveau o fetiță ceva mai mare decât mine, fiindcă am găsit și rochițe de ale ei, care-mi erau prea mari, și cărți de clasa a treia primară. Pe o cutie capitonată cu atlas albastru, cu tot ce trebuie pentru lucru de mână, am găsit brodat «Lilly». Mi se părea foarte frumos să ai un nume care se termină cu «y», și l-am sucit pe al meu atât până ce am găsit o variantă: «Anny», scris cu dublă consoană ca și Lilly. În Aprilie am fost dată la școală și am făcut

în trei luni clasa a doua primară. Era o școală de fete și băieți laolaltă. În recreație băieții se uitau la mine îndrăzneți și vorbeau între ei așa ca să văd că-i vorba de mine, și de multe ori când treceam pe lângă ei, auzeam « Any ».

În anul următor, eram în clasa a treia primară, când ne-am mutat într'un cartier foarte depărtat de școală.

Aveam acum o singură cameră, un dormitor mare, mobilat din belșug, unde, de tavan era prins un vultur împăiat, care ținea în ghiare câte un bec.

A fost vremea unor bătăi grozave între fratele meu și mine. Ele aveau loc, lângă butonul luminii electrice, în serile în care mama se ducea la sora ei. Eu vroiam să sting, fiindcă altfel nu puteam dormi, el venea înverșunat să aprindă iar, fiindcă vroia să citească. Scenele erau sălbaticе. Rămâneam pe dușumea plângând în hohote sau silindu-mă să plâng, când nu mai aveam lacrimi, până ce venea mama. Dimineața mă duceam la școală cu dureri de cap cumplite, după amiezele îmi făceam lecțiile cu grea trudă, până când m'am îmbolnăvit. De-asupra mea vedeam zeci de becuri puternice, le simțeam căldura arzându-mi pleoapele, apoi dispăreau becurile și vedeam zeci de ghiare de vultur, venind spre mine din ce în ce mai mari. Din când în când, o vedeam pe mama, apoi parcă vroiam să-mi fac lecțiile și nu puteam să strâng tocul cu degetele, sau vroiam să spun lecția la tablă și nu puteam să vorbesc. De multe ori mi se părea că mă smulge vulturul cu ghiarele și mă ridică. Impresia era absolut precisă, fiindcă în realitate eram ridicată și pusă în cearșafuri reci de ghiată. Am avut o întremare lungă. Eram foarte slăbită, totuși am izbutit în cele trei luni în care m'am mai dus la școală până la vacanță, să isprăvesc clasa a treia, ba să iau și premiul al doilea.

În iarna următoare (aveam 10 ani) s'a întâmplat evenimentul cel mai fericit din viața mea de până atunci, am avut cele mai mari bucurii, cele mai tari emoții. Mama m'a dus la teatru. Aveam o rochie vișinie de catifea făcută anume pentru această mică mondenitate a mea. Nu-mi amintesc să mă fi chinuit vre-odată mai mult scurgerea prea înceată a timpului, ca atunci până în ziua spectacolului. În ajun mi-am pus rochia, pantofii de lac, mi-am schimbat cărarea, mi-am legat și mi-am dezlegat de mai multe ori funda, ca să văd cum îmi stă mai bine, am controlat

ciorapii, să nu fie ruși, că se putea întâmpla și asta. Mă temeam neconținut să nu se întâmple ceva neprevăzut, care să ne împiedice să ne mai ducem, o întrebam într'una pe mama dacă știe bine unde a pus biletele. De altfel până la ușa când a trebuit să le arate controlorului, mi-eră buzele uscate de teama să nu se fi rătăcit, și după ce ne-am instalat, tot mi-a fost frică de vre-o încurcătură ca să ne scoată de acolo. Sala de teatru, înainte chiar de ridicarea cortinei, m'a fermecat. Lumina bogată, căldura, fotoliile plușate, totul mi s'a părut o încântare. Sus galeriile și lojile creșteau ca în vis, într'un tavan cât cerul. Apoi am căutat să știu ce se va întâmpla după ridicarea cortinei, și iar mă chinuia trecerea prea înceată a timpului (mai ales că de frică să nu întârziem am venit foarte devreme la teatru). Piesa pe care am văzut-o a fost « Taifun » cu Aristide Demetriad. După spectacol am avut febră și am stat două zile în pat; iar apoi multă vreme n'am mai trăit decât pentru bucuria de a merge la teatru. Mă întorceam după fiecare spectacol halucinată, legată parcă de soarta celor de pe scenă, imitam vorbirea actrițelor, și de atunci toată lumea a știut că voi deveni actriță.

În primăvara aceea m'am dus într'o zi la școală fără să fi desenat harta la geografie. Mi-era teamă să nu fiu ascultată. Profesoara s'a și uitat la mine, eu am și schițat gestul să mă scol: catastrofa părea de neînălăturat, când ușa s'a deschis și directoarea noastră emoționată, cu ochii umezi, a intrat spunând: « Copii, s'a încheiat pacea, vă puteți duce acasă ».

CRISTIANA LIVIA SERGHI

V A G A B O N Z I I

Printre clădiri înalte de-aici se vede cerul
Și nuferii de nouri peste oraș trec blonzi.
În zori de zi colindă cu lada lui hingherul,
Să prindă cu arcanul toți câinii vagabonzi.

Plini de mâhnire prinșii stau triști privind din ladă
Cum casele și drumul alunecând sporesc.
Alți câini, cu zgardă, umblă nepăsători pe stradă,
La brutării pâini albe pe rafturi aburesc.

Aleargă ghimpii spaimei prin trupurile slabe:
Unul, bicisnic, urlă zbatându-se 'n ungher,
Altul, bătrân, clipește cu capul pus pe labe,
Un cățelandru mușcă zăbrelele de fier.

Hingherul cu arcanul neconținut la pândă,
Pe când, de prin cotloane de-o adiere scoși,
Câini tineri își hârjoană iubirea lor plăpândă,
Sau vin domol spre dânsul de soare bucuroși.

Și vântul risipește prin arbori primăvară,
Petalele desprinse cad molcum fluturând.
Din când în când s'aude schelălăind afară
Și 'n ladă înc' un câine bufnește sângerând.

Cu ochii la gunoiul ce-l mătură podarii,
Prin măruntaie foamea le scurmă cu nesaț;
Tărăgănându-și mersul, trec frații lor hoinarii,
Cu mâna spre pomană și boarfele sub braț.

Se întâlnește-o clipă privirea lor departe,
Prin locurile unde cerșiră zgribuliți,
Prin crășmele zoioase, prin grajdurile sparte,
Prin paiele ce-alături i-au adormit trudiți.

Se încleștează dinții pe buzele răstite,
Cad mâinile întinse, ghem palmele se strâng;
Dar iarăși se ridică și se destind smerite —
Și nu zărește nimeni că vagabonzii plâng.

Astfel străbat orașul cu soarele pe umăr,
Ling rănilor deschise în trupurile lor.
Intre pereți de tablă sporesc mereu la număr
Și orișice revoltă se 'nnăbușă ușor.

Iar când umpluta ladă hodorigind se 'ntoarce,
Cu 'nsângerate boturi la grate-s câinii toți —
Și câte-o picătură pe caldarâm se stoarce,
Ca un mărgean ce 'ndată va fi zdrobit de roți.

PASTORALĂ

Din cer bușit de liniști și necuprinsuri reci,
Se răsuțește noaptea pe coarne de berbeci.
Sub căpătâi c'un munte, a adormit pământul.
Din ieslele tăcerii mănâncă frunze, vântul.
Mânz alb — pârăul fuge pe urma nimănu,
Sfădindu-se cu prundul singurătății lui.

Cum turma umbrei paște cu umbra la un loc,
Ciobanul, stând în norul întorsului cojoc,
Din lespeda de iarbă ce slovele-și tot mișcă,
Cu ochii fură stele ca să le sufle 'n trișcă.
Și stelele schimbate în colb pâlپător,
Prin scorburile zării împrăștiate mor.

S'adună depărtarea să privegheze 'n ploi,
Din țurțurul-luceafăr cad în fântână stropi.
Din somnu-i plin de veacuri și visuri foșnitoare,
Balaurul pădurii răsuflă cu răcoare.
Și pe spinarea vremii dospind posomorît,
Stă luna îngropată în noapte până 'n gât.

POEM DE TOAMNĂ

Stau oamenii singuri, cu ochii la geamuri —
Și-i toamnă în trupuri și-i toamnă pe ramuri.
Pe-aici pe aproape și hăt, mai departe,
Se zbuciumă vara și trage de moarte.
Cu glasuri răstite și glugi din țuhale,
Țăranii bat glodul pe-alături de boi,
Venind de prin satele vremii domoale,
Cu carele pline de frig și de ploi.

Trec ciorile grele de bezne și piscuri,
Cernându-și pustiul din negrele pliscuri.
Iar vântul cu foarfeca-i galbenă tunde
Copacii bezmetici sub zările scunde.
Și frunzele zilelor cad pe toloacă,
Cad frunzele inimii fără de grai.
Clopotnița pleoscăie veșted din toacă
Și leapădă pâclă și vechi mucegai.

Vechi clopote scurmă spre ceruri și luturi,
Cu vuiet vărsându-și arama din ciuturi.
Cu petice line cârpește și coase,
Vecernea lor, tristele vieți zdrențuroase.
Din suflet în suflet, din poartă în poartă,
Cu mâzga durerii pe umerii grei,
Pășesc cerșetorii de viață și soartă, —
Cu traistele goale umblăm lângă ei.

Amurgul pe uliți pulpana-și desface —
Și ploaia cu clocote fierbe 'n băltoace.
Trag norii obloane de temniți pe dealuri —
Și ziua zdrobită se scurge 'n canaluri.
Stau oamenii 'n fața ferestrelor ude,
Nimic amintindu-și, nimic așteptând,
La ușile gândului putred s'aude
Un scâncet de câine străin și flămând.

POEM DE PRIMĂVARĂ

Femeia dezgropată zăcea pe masă goală.
Pălăvrăgea un graur, prindeau copacii grai.
Veștmântul de mătasă pătruns de umezeală,
Tânjea zvârlit în racla cu solzi de mucegai.

Involți și tineri încă pe trupul supt și rânced,
Din roase sfârcuri sâni musteau verzui mister.
Secătuiți de somnul întunecos și lânced,
Se prăbușiră ochii în fund de putred cer.

Pecingenea păscuse pe bulbucatul pântec,
Suiiau în aburi vineți strivitele dorinți.
Incet ca amintirea unui sărut sau cântec,
Cu unghia o rază o ciocănea pe dinți.

Duhnea nepăsătoare pe scânduri lăbărțată,
La umeri mazăga pielei era molatec fald.
Făcând năzbâții vântul prin iarba sprincenată,
O pipăia cu botul catifelat și cald.

Se rătăcise glasul prin timpul fără preget,
Opritul umblet curse din țepănul picior,
Dormea cu câte-o moarte în fiecare deget
Și brațele ucise de neclintirea lor.

Rugându-se văzduhul cadelnița cu soare,
Hulubii rugii sale se coborau în stol.
O muscă bâzâise prin gura rânjitoare,
Apoi porni pe buze, spălându-se domol.

Sub cearcănul tăcerii pleoapa se cojise,
Pe fruntea ei pecete de negru curcubeu.
Veghind-o de departe, bărbatul ce-o iubise,
Suspînul cu batista și-l apăra mereu.

Buimacă de pustiul de dincolo de soartă,
Privirea lui mînată de-un scrâșnitor imbold,
Cu jale și cu scîrbă se prelingea pe moartă,
Întârziind prostește la coapse și la șold.

Dar chipul blond dintr'însul, străin de toate cele,
Surâzător de-asupra priveliștei plutea.
Duhnea răpusul suflet pe maldăru-i de stele,
Cu numele femeii brățara ruginea.

Răzbea sinistru craniul din scofălcita față,
Se scutura scheletul de cărnurile vechi,
Și tot ce-a fost mireazmă și melodie 'n viață,
Ieșea ca niște râme din nări și din urechi.

Bucșitele miazme se năpusteau să scape,
Cu-atâta 'nverșunare în preajmă tăbărînd,
Că trandafirii 'n floare înnăbușiți aproape,
Se frămîntau alături să fugă încercînd.

Foșneau prelung copacii, pălăvrăgea un graur,
Femeia dezgropată se destrăma vâscos.
Și numai părul proaspăt, ca un regret de aur,
Se desfrunzea pe creștet, zădarnic de frumos.

GEORGE LESNEA

D E Ş E R T U L

Oglindă pălită mi-e deşertul, în care, din gânduri, numai miezul înţelesului se răsfrânge. Şi timpul minte aci în clipe mărite până la oprire ca săgeata lui Zenon. Ori ce dor a pierit. Vânturile ne-au cuprins în vâltoarea lor nebună. Un singur element ne înconjoară: nisipul, şi azi soare nu va fi. De noapte a purces furtuna cu mânie gonind spre Golful Persic nori galbeni şi grei.

Lume aşezată la hotarele putinţei, deşertul e în jurul nostru întins până la talazurile mărilor răsăritene.

Scriu din Ur, în Caldeea !

În singurătatea unei case cu obloanele trase, în care lămpile ard ca într'o zi de ceaţă, amintirile-mi se cern în grupuri simbolice.

CĂLĂREȚII

În priveliştile orizontale ale acestei ţări de nisipuri, de lut, de nemărginire şi de lumină, călăreţul pune accentul hotărîtor şi aproape unic al vieţii.

Fără dânsul, cu toate colorile sale bogate, monumentele sale măreţe, cu tot gustul fastului şi a somptuozităţii, Orientul n'ar fi decât o împărăţie de somnambuli. Călăreţul însă apare ca un îndemn al vitejiei. Îl vezi ieşind pe neaşteptate dintr'un canal secat sau arătându-se în spărtura unei coaste de lut, ori în dosul unor ruine reţinându-şi calul, nerăbdător, bătând în loc pământul cu mişcări care nu sunt decât avânturi oprite. Alte ori în trap ridicat, vezi călăreţul trecând nepăsător prin mulţime, înghe-suind-o fără milă în semn de dominaţie ori de trezire. Într'un galop nervos făcut dintr'o succesiune de salturi, ale cărui mişcări se descompun într'un ritm sucit, călăreţii gonesc în deşert fără ţel, numai pentru a se îmbăta de iuţeală şi de spaţiu.

Vălul de pe cap, căpăstrul și coama, mantaua largă și armele, omul și calul, fac o singură ființă de o nespusă frumusețe.

Caii aci sunt scurți și înalți. Au ochii injectați și lucioși ca și stăpânii lor. Picioarele lor sunt lungi, sunt uscați și burta le e suptă. Dacă îi desemnezi, corpul lor intră într'un pătrat.

Emiri, șeici, păstori, soldați, toți încalecă la fel, cu mândrie și parcă s'ar juca.

Călăreții și caii au reflexe similare și o comună conștiință. Sufletul țării s'a adăpostit în ei, sufletul marilor cuceriri, neastâmpărat și mândru, mereu într'o senină așteptare a morții.

Corturile lor sunt de lână neagră și vântul trece prin țesutul larg ca freamătul unui codru desfrunzit.

Mi-aduc aminte de vizita la șeicul Trad, în deșertul Palmirei. Șesul se pierdea în zări violete, iar Libanul spre apus își păstrase încă haina de zăpadă. În fața cortului sedeau oamenii tribului. Când șeicul se scula, se sculau și ei. Atunci era noapte în cort, căci fapăturile lor înalte în abale de iarnă, aveau o neobișnuită și solemnă masivitate.

Cu mișcări iuți, dar măsurate, cu mâini ale căror degete se deschideau rar, șeicul povestea prietenului, care făcea pe interpretul, ultimele întâmplări din deșert. Acest om, ca toți cei care-l urmează în transhumanță, sunt oameni de acțiune, de acțiune directă... războinici. Pentru dânsii viața este război. Șeicul e un stăpân al destinelor tribului, o autoritate și juridică și de comandament, cât mai puține vorbe și hotărâri rezezi care să nu stânjenească vitejia. De fapt, viața păsărilor răpitoare cu reflexuri iuți ca fulgerul. O morală grea de înțeles, plină de riscuri, dar totodată cu largi posibilități de a gusta cu nesaț din viață. Minciuna întrebuințată ca o metodă...

Spre a sărbători venirea noastră în deșert și în așteptarea ospățului tradițional, șeicul Trad porunci ca cei mai tineri cai să fie încălecați. Dorea să ne arate galopul lor excepțional de iute de care se mândrea, deoarece caii fuseseră dresați de dânsul.

Unul din călăreți se aruncă la întoarcere în coardele corturilor și se rostogoli la pământ cu calul peste dânsul. Când fu scos de sub greutatea animalului, dădea toate simptomele unui șoc nervos. Femeia beduinului ieși din cort bocind, bătrânul lui tată era într'o mare disperare. După o clipă eram lăsați singuri

cu caii care, speriați, rămăseseră nemișcați. Rănitul fu dus în cortul lui, un miel fu tăiat a cărui piele, caldă încă, i se întinse pe piept. Șeicul cu toți oamenii ne părăsiseră și dânsii. Toată tabăra era în neliniște. Atunci se apropie de noi un bătrân, blând și surăzător beduin, care ne spuse aceste vorbe: Văd că v'ați speriat. De ce? Nu-i nimic chiar dacă moare călărețul. Și ce-i oare dacă moare un om!

Aceste cuvinte îmi părură firești în gura unui soldat. A face războiul înseamnă a ucide și a fi ucis.

De ce oare să ne înfricoșăm pentru atât?

Dar această filozofie e ușoară de avut în deșert, căci deșertul el însuși este moartea. Și moartea propovăduiește moarte, precum noaptea întuneric învață.

Pe urmă călărețul își veni în fire, veselie se întoarse în tabără și ospățul începu.

CERȘETORII

Aci moartea lucrează repede. Ea nu așteaptă să-și primească partea sub glie. Din timp ea își pune stigmatul pe o bună parte dintre cei vii. Pe când nepăsarea lasă pradă ruinei, plante și monumente, dânsa, prin mizeria înverșunată și boli încete, roade și încovoae corpurile, înainte de a le strivi de-a-binelea. Ea alcătuește astfel o armată întregă de neputincioși, schilozi, orbi, leproși, care mișună prin toate orașele deșertului, întotdeauna gata să dea epidemiilor o extindere înfricoșătoare. Din acest popor zdrențaros, cu priviri moarte în fețe ruinate, din sutele de umbre întâlnite târîndu-se prin străzi ori pândind prin cimitire, din această anonimă mulțime de învinși, se desprinde din amintirile mele, monstruoasa înfățișare a două ființe care făcură tovarășie pentru a putea trăi. Din doi oameni schilozi făcură un om întreg. Pe umerii unui orb a cărui privire se stinse de așa multă vreme, încât orbitele-i erau scobite și a cărui față avea seninătatea celor care se eliberaseră prin moarte de o lungă suferință, ședea un copil cu picioare paralizate. Fața lui blândă era luminată de privirea a doi ochi cenușii ușor irizați de o vie atenție. Ca un căpitan care își stăpânește nava, copilul își ducea orbul prin străzi. Bătrânul cerșetor ținea într-o mână o nuia drept antenă pentru a înțelege drumul și întindea cealaltă ca să primească monete. Iar copilul,

sus pe observatorul lui, cânta un soi de cântec de jale pentru a îndupleca pe trecători. Astfel înainta acest monstru cu două capete, prin mulțime, fără odihnă în căutarea firimiturilor de toate zilele și îndârjindu-se în acea muncă grea . . . poate cea mai grea . . . de a îndupleca inima oamenilor.

ORAȘELE SFINTE

Le-am văzut lucind în zarea nisipurilor, orașe cu domuri de aur și minarete de smalt, apărând ca miraje înconjurate de argintul viu al lacurilor imaginare. Am trecut prin mulțimea lor de morminte, până să ajung la porțile boltite ale cetăților care le apără și am pășit până în pragul moscheelor în care coborau pelerinii. Am simțit dogoarea nisipului drumurilor ce duc până la ele și am înțeles fanatismul acestui popor care nu se lasă turburat în rugăciunile și prelungitele sale extaze.

Domuri albastre, minarete de aur, uși cu smalțuri scumpe sau în jocuri de oglinzi, largi curți răcoritoare, prielnice reculegerii, toate făcute pentru a aminti pelerinilor că la capătul mahnirilor și greutăților vieții, grădinile având pe Dumnezeu ca arhitect, îi vor încânta pentru totdeauna ca balsamul florilor minunate, iar jocul neîncetat al fântânilor îi va răcori la umbra arca-delor veșniciei.

Orașe de lut zidite din cărămizi arse de foc ori de soare, îmbrăcate cu lipici ori cu faianțe, orașe de lut compuse din case ale căror caturi sunt întotdeauna din lemn, în care se deschid cerdacuri și ies balcoane, cu jocuri de arcade, logii și mușarabiuri, colonade de lemn ori de cărămizi pentru ca să se întinză casele peste stradă, uși în lemn de tec, săpate cu grijă în ornamente florale, tunelul lung al bazarurilor de-a-lungul cărora sunt înșirate alveolele micilor dugheni sau a ceicanalelor, la capătul cărora se deschid portalurile moscheelor și, în sfârșit, acele străzi cu case înalte, zidite ca cetăți, prin ușa cărora se zărește câteodată curtea unui han, iată din ce e alcătuit un oraș din deșert, popas al pelerinilor spre Medina ori Mecca și păzitor al mormântului unuia din aleșii ori din rudele profetului.

La Kerbela, Eufratul este aproape, plantații de palmieri înconjoară orașul și grădini își trimit miresme peste ziduri. La Koufa,

singure mormintele sunt în deșert, orașul e așezat pe malurile fluviului. Acolo se găsește cel mai frumos han din lume. Ca o cupă de jad răsturnată pe un altar de lut, mauzoleul unui emir își aruncă umbra pe morminte mărunte.

Dintre toate orașele sfinte, Nedjef mi-a părut a fi cel mai frumos. Singur stă retras prin nisipuri. Pe cât e de greu să ajungi până la el, pe atât e de anevoios să-l părăsești. Sclipește la soare. E înconjurat din toate părțile cu morminte. Multe sunt acoperite cu domuri albastre de faianță. Din ce vreme or fi? La urma urmei, acest gând n'are nici un înțeles aci unde timpul nu intră în socoteală...

Ieri... astăzi... odată... materia este pieritoare, dar spiritul formelor rămâne. Ceea ce a făcut ieri, olarul va reîncepe mâine... toate nu sunt decât lut, dar un lut ars la suflul lui Dumnezeu!

HANURILE

Croite după planul roman, în cetăți dreptunghiulare, hanurile străjuesc toate drumurile deșertului. Hanurile nu sunt simple adăposturi pentru călători. Din punct de vedere militar, social și artistic, aceste edificii au avut un rol hotărâtor în viața fabuloasă a orientului. Fiind pe drumurile caravelor, hanurile erau cetăți de supraveghere a căilor de comerț, fiind de folos traficului, ușurau fiscalitatea statelor deșertului, fiind o problemă mereu pusă constructorilor, fiind monument de fală pentru împărați și regi, corespunzând simțului larg de primire și de ocrotire al moravurilor răsăritene, hanurile au avut în arhitectură o înrâurire hotărâtoare. Ce e un han sau un caravanserai dacă nu un oraș în mic sau miezul unui oraș; o mare curte mai întotdeauna așezată în direcția orașului sfânt Mecca, astfel ca sanctuarul care se găsește opus intrării să fie orientat ritual; o fântână, un puț ori un basin la mijloc, arcade jur împrejur, câteodată turnuri de veghe la colțuri și o poartă monumentală, toate prinse într'un zid înalt și puternic... iată hanul! Dacă se mărește micul sanctuar, avem o moschee, măbind proporția arcașelor în care se vor introduce celule de locuit, avem o Madrasa sau o școală religioasă, dacă toate se monumentalizează (planul hanului extinzându-se la maxim) avem ca la Isfahan piața unui oraș. Și nu-i de mirare

să fie așa la popoare de călători, la aceste rase rătăcitoare ale deșertului. Han e orice locuință, popas e orice clipă mai fericită, rai orice grădină cu flori și umbre. Hanul, în care monumentalul și tainicul se îmbină mai des, este deci elementul central al arhitecturii orientale, temă continuă ale cărei variante sunt celelalte edificii.

Poarta în arc de ogivă e motivul triumfal. În chenarul ei de inscripții cufice, ori de ornamente geometrice de cărămidă, de faianță ori de piatră, se deschide în zidul înalt totodată primitoare și trufașe. Iar zidurile fac din han o cetate. Elementul acesta militar dă securitatea călătorului, amintindu-i totodată că deșertul are un stăpân. Bolțile din urma arcadelor adăpostesc oameni, vitele rămân în curte. Între lespezile curții cresc adesea lămâi și portocali, flori și iarbă. Apă, umbră, răcoare, reculegere, iată ce trebuie călătorului după deșert: o rechemare a vieții, o întoarcere spre bunătățile ei. Câți n'au murit de sete visând la zgomotul apei ce curge din piatră în piatră spre basinurile verzi și adânci.

RUINE DE LUT

Locurile pe care odată se înălța Babilonul sunt brăzdate de calea care duce spre Bassora. Un tel răsculat, scormonit și scotocit de ultimele săpături arheologice, câteva câmpuri întoarse de lopețile și târnăcoapele misiunilor științifice, pe dreapta urma unui zid de pământ care se confundă cu nenumăratele canale uscate și părăsite, o movilă acoperind rămășițele palatului Alexandrin și priveliștea reîncepe mereu nisipoasă, cu, din vreme în vreme, plăgi albe de sare. Dacă nu ești prevenit, urmezi ușor drumul înainte fără măcar a ști că ai trecut peste mormântul unei metropole.

Orașul începuse a da semne de ruină și părăsire din timpul lui Alexandru Macedon. De atunci Babilonul intrase într'o înceată decadentă.

Acum un veac cetatea de lut nu mai înfățișa în prăbușirea ei desăvârșită de înnisipare decât rare coline. Totul era hotărnicit prin dreptunghiul zidurilor ajunse talazuri peste care o stepă săracă își întinse covorul de uscăciuni. Plugarii unui sătuleț din împrejurimi tăiau din când în când o tranșee în coasta telului

pentru a-și procura materiale de construcție sau poate pentru a da de o comoară.

Doar Biblia și basmele mai vorbeau de splendorile Babilonului, de palate și împărați, de temple și zei, de acele legende care făceau una cu întemeierea lumii. Credița că fabulosul crescuse cu timpul, că realitatea trebuia să fie la o scară cu totul redusă față de viziunile care chinaseră profeții în surghiun și îmbogățiseră închipuirea hoardelor rătăcitoare din deșerturi, prinse rădăcină prin lumea istoricilor.

Totuși răbdarea arheologilor întări legendele. Hotarele vremurilor istorice se mutară mai departe în trecut. Pe când unii savanți lămuriau inscripțiile figurative ori cuneiforme care precizau succesiunea împărățiilor Babiloniene, alți reconstituiau înfățișarea orașului, mărimea și forma palatelor ori a templelor deducând totodată arhitectura după fragmentele rămase.

Prima dinastie istorică se deosebi întâi de legende. Erau Amoreeni, cei care au unit sub un singur sceptru Acadul și Sumerul. Pe atunci, vechea civilizație sumeriană e cotropită de primii cuceritori semiți. Întăile urme de construcție mai însemnate scapă de uitare pe Naramsin. Cinci veacuri se scurg până la Hamurabi, care pare să fi avut un rol hotărîtor. Împăratul legiutor, al cărui cod s'a regăsit la Suza din Pars, împărți orașul în cartiere ale căror străzi se tăiau în unghi drept. Acea înfățișare geometrică și regulată, Babilonul nu mai trebuia s'o piarză niciodată. Și astăzi nu-i oare un dreptunghi printre dune?

Cuceritorii semiți erau să fie cotropiți, la rândul lor, de valul hitit și de încă nedeslușita dominație a regilor mării. Cincisprezece veacuri trecură așa dela marele Hamurabi la înscăunarea dinastiei Cașite. Sceptrul trebuia să le rămână șase veacuri. După domnia lui Nabucodonosor, Babilonul cunoaște cinci alte veacuri de eclipsă pentru a renaște cu Nabucodonosor al doilea, biruitorul Egiptenilor la Karkemish, cuceritorul Ierusalimului, cel care robii Israelul. Dar prorocirile lui Ieremia și ale lui Ezechiel aveau să se îndeplinească. Vechile împărății erau zdruncinate. Cyrus, Darius și, în urmă, Alexandru vor da ultimele lovituri unui oraș trecut dinainte pe planul al doilea. Totuși Alexandru încearcă să ridice Babilonul după cucerire. Face iarăși din el capitala întinsei sale împărății. Aci, ca și în Egipt, el, muritorul,

încearcă să dea iarăși viață zeilor îmbătrâniți, să le dea flăcări sfinte din propria și juvenila lui dumnezeire. Dar e prea târziu. Procirile trebuiau să se îndeplinească. Pe urmă, Alexandru nu putea cuceri și clădi. Opera lui era să se prelungească mult dincolo de hotarele propriei sale vieți. El veni ca să încheie un mare ciclu și să strângă vremelnice în același cerc al glorioasei sale voine, toate străbunele civilizații care erau să se stingă în urma acestei apoteoze. Astfel se dezvoltă istoria Babilonului în periodicități imense. Iată trecutul. Dar ruinele? Sunt îngrozitoare, privite de pe tel, sub lumina piezișă a soarelui care coboară spre nisipuri. Pentru a reconstitui civilizația asiriană a trebuit să se deschidă mormântul acestui oraș. Civilizațiile au una față de cealaltă ciudata preocupare de a ști în ce măsură ele își seamănă. Privind de pe telul cel mare tranșeele adânci de cercetare și mișcările de pământ care au fost făcute pentru a dezveli rămășițele de palate și poarta lui Istar, mă gândesc la Alexandru care deschise mormântul lui Cyrus, la Napoleon care ceru să vadă la Aix leșul de praf al lui Carol cel Mare.

Peste tot pământul răscolit. Innisiparea a fost atât de mare, încât locul în care stau e cu câțiva metri mai ridicat decât creasta zidului care înconjura templul și pe netezimea căruia leii, taurii și grifonii ies într'un relief aproape caligrafic. Arheologul care mă însoțește îmi spune într'o englezească stricată nume sonore și poetice prea cunoscute, dar privirea mea nu întâmpină nimic, dar nimic evocator. Doar acolo, mai departe, printre ziduri răsturnate de pământ, un leu hitit care ține sub labelle sale un rege asirian pare a simboliza veșnica umilință a cetății învinse.

O mare desnădejde mă cuprinse. Nu mai găseam în mine decât ecoul amarelor cuvinte ale Ecclesiastului: Deșertăciunea deșertăciunilor... toate nu-s decât deșertăciuni. Un popor trece, altul vine și pământul este veșnic același!

Lumina blândă a acestei seri îmi cade pe mâini și îmi prelungeste umbra violetă. Ce umbre mari trebuia să întinză aceeași lumină pe apele palide ale Eufratului odată!

Aci fu un oraș clădit față în față cu cerul, geometric, masiv, în terase, adăpostit de ziduri întărite cu turnuri. Față în față cu cerul... Iar casele zidite în jurul unor curți răcoritoare, strănse

unele lângă altele de-a-lungul unor străzi mai înguste ori mai largi, după însemnătate, dar făcute numai pentru călăreți ori cei pe jos, și niciodată pentru care, alcătuiua o masă anonimă și monotonă ce acoperea pământul ca un pavaj din care se înălțau, din când în când, palate și temple. Eufratul trecea prin oraș aproape în diagonală într'o ușoară ondulație dela cetatea Babyi la templul lui Patulina. Aproape în mijlocul pătratului zidurilor de apărare se găsea citadela la vreo două sute de pași de cheiurile Eufratului. Turnuri grele o apărau la colțuri și mai multe caturi de ziduri retrase în terasă, crenelate și cu rampe de acces, dădeau prilej săgetătorilor să tragă departe și bine.

O poartă a cetății ducea spre palatul împărătesc, compus dintr'un șir de curți în jurul cărora se deschideau nenumăratele apartamente ale birourilor Statului, al scribilor, al ofițerilor, al curtezanilor și al haremului. Una din ele, mai mare, cu fântâni și umbre de pomi mirositori, prevestea sala tronului și slujea drept loc de așteptare înaintea audiențelor. Sala tronului, pădure de coloane galbene, hotărnicită de ziduri albastre, pardosite cu cărămizi de smalț și terminate printr'un larg chenar de margarete albe (floare scumpă orientului și care se va regăsi mereu în ornamentația lor), era acoperită cu grinzi de cedru aurite. Acolo, în bogata penumbră, primea monarhul. De acolo pornea fulgerul mâniei, al războaielor și al răzbunării. Acolo era sediul atotputerniciei. Din porți bătute în cuie de aur și filigrane de argint, regele trecea spre curțile tainice ale haremului ori ale băilor, de unde plecau trepte joase care duceau pe terasele grădinilor cu flori rare și jocuri de ape care, căzând de pe turnuri, treceau sub bolți, pentru a reapărea printre lespezile aleelor zidite între cer și pământ, spre a dispărea iar în canaluri mici. Adunate în basini, fantezia le distribuia pentru a se prelinge de-a-lungul camelelor cu ziduri de faianță sau al treptelor de marmoră rară adusă din țara regilor mării. Acolo se plimba Semiramis, legendara regină, în razele lunii, cât mai aproape de stele, unde toată flora Orientului era adunată cu miresmele cele mai ciudate. În acele grădini atârinate între cer și pământ, popoarele deșertului au așezat raiul... cel care se găsește la capătul crezurilor lor, ale tuturor. În tăcerea nopților, pe când întinsele câmpii asire erau rodnicite de apele fluviilor gemene, regii aveau prilejul să

se gândească în liniște la soarta împărățiilor, la amenințările profeților și la amarul domniei, pe când parfumurile grădinilor încântate se revărsau pe orașul adormit în dosul zidurilor pe ale căror turnuri ardeau focuri de veghe. Ceața nopții venită din vale, îngreuiată de fumul căminelor și de focurile hanurilor, întindea adesea o pânză deasă deasupra orașului de jos din care ieșeau numai palate și temple ca fantastice insule tăiate în stânci.

Astfel era casa pietrei de întemeiere a lumii și marea *zigurat* (piramidă în trepte) ca un altar apărător al orașului. Eufratul își lovea undele leneșe în temelia ei. Douăsprezece porți duceau până la prima terasă cu douăsprezece căi triumfale adăpostite de ziduri acoperite cu frize de faianță, cu lei și grifoni sacri. Cea mai însemnată se deschidea spre răsărit pe calea alaiurilor, în capătul căreia era portalul zeiței Istar. Pe a opta și ultima terasă un sanctuar de bronz adăpostea un altar de aur alături de care stătea un pat, de aur și el, pe care dormea o preoteasă, dăruită dragostei zeilor nopții. Acest oraș zidit cu bogăție pe cele două maluri ale Eufratului avea poduri și cheiuri minunate a căror faimă era tot atât de mare ca și aceea a grădinilor Semiramidei. Apa curgea între zidurile înalte, în grosimea cărora se tăiau din loc în loc trepte lungi la care acostau corăbiile, iar poduri legau malurile la depărtări egale. Și pe urmă veneau alte palate, alte temple ale căror urme nu s'au regăsit și nesfârșitul șir de străzi acoperite în care locuitorii își vedeau de treabă la adăpostul arșiței soarelui. În aceste străzi unde lumina zilei pătrundea numai cât trebuia, dădeau dughenile și atelierile meseriașilor, acolo era « bazarul » cu ramificații după bresle sau după mărfuri. Acolo era marea fierbere a orașului. Deasupra acestor străzi acoperite erau plimbările de seară. Astfel, întregul oraș era pe două caturi, unul pentru noapte, unul pentru zi. O dată intrat în oraș, călătorul era cuprins ca într'o pădure de umbra binefăcătoare. Veniți din porturile ori din oazele arabe, din Canaan, din Amuru, din Mitani, dela Alshe ori din Hatti, corăbieri Egipteni, Fenicieni, Egei ori Perși, cei din India și cei din Punt, Israeliți, Hitiți, Libieni, Filistenii, toți cu porturi și graiuri diferite, aduceau mărfurile lor, ceva din misterul zeilor străini, al țărilor depărtate legate cu metropola prin firul subțire și plâpând al neobositorilor caravane sau urma repede ștearsă a corăbiilor ușoare.

În lumina tainică a stelelor, în jocul argintiu al nopților, cu lună ori sub săgețile orbitoare ale soarelui, așezat în totala orizontalitate a șesului Akadiei, acest oraș era cu totul surprinzător în statica și liniștita lui măreție. Babilonul nu și-a schimbat mult înfățișarea în timp de douăzeci și cinci de veacuri. Palatele și templele, zidurile și turlele, casele și curțile se reclădeau veșnic după aceeași temă.

Cei care priviră orașul oglindindu-se în apele Eufratului, sau cei care-l zăriră deasupra mirajelor câmpiilor nimicite de lumină, au fost îndreptățiți a-l privi ca cea mai desăvârșită întruchipare a duratei și a permanenței.

Dar eu, călător întârziat, am văzut un mormânt pângărit în fața căruia nu mi-a fost cu puțință măcar să găsesc mângâierea liniștii și a uitării.

* * *

Cu totul altfel sunt ruinele din Kish. Acest oraș dispăre din istorie chiar la începutul împărăției Babiloniene, fiind părăsit de locuitorii lui. Și părăsirea în deșert înseamnă înnisipare. Sub apărarea prafului de calcar și silex, templul sumerian din Kish a străbătut cincizeci de veacuri ca să ajungă aproape întreg până la noi. Fațada, zidită din cărămizi de lut și paie, păstrează încă pe netezimea ei urma palmelor acelor mâini care-l lucra. E un lung zid având ca singură plastică, înguste și lungi firide dreptunghiulare. Două piloane în rezalit compun intrarea, formând elementul axial al liniștitei compoziții. De acolo pleacă o galerie pe care se deschid camere mici. Pe urmă dunele de nisip reîncep bătute de pasul vremii, tari ca stânca. Toate principiile pe care estetica babiloniană se întemeiază, sunt aci în forme elementare.

În afața acestei arhitecturi liniștite, modeste și bine cumpătate, resimt aceeași tihnă și aceeași bucurie pe care mi-o prilejuiseră mai de mult ruinele pre-elenice din Creta și frumoasele obiecte ale muzeului din Bagdad. O blândețe și o naivă frăgezime a gândului sunt traduse în aceste forme plastice cu silință și chiar înverșunare. Dar aci, ca și la Phaestos, am certitudinea de a mă găsi în fața mărturiei unor vremuri vechi și ele, încheind un ciclu, sfârșind un capitol al răbdării omenești și nicidecum în fața unui joc imitativ și copilăresc. Această simplitate, acest

spirit sintetic al ideogramei, această plastică înrudită cu scrisul și acea arhitectură izvorâtă din ritualul credințelor mistice, acel joc geometric și precis de volume, nu puteau fi darul unei civilizații începânde.

De altfel civilizațiile semitice și mai toate civilizațiile asiatice au trăit aproape două mii de ani din această zestre. Așa începuse și arta Egiptului. Dar acolo, în acea țară ocrotită de zei, vremea trebuia să se scurgă liniștită și neîntreruptă ca apele Nilului. Artă egipteană avea să se dezvolte pe o neobișnuită întindere de veacuri, pe când Sumerul fu robit de timpuriu stând în drumul năvălirilor. Dar și astăzi, în arta populară arabă ori persană, se simte ceva din visul sumerian. Alte împărății mai noi au pierit fără urme, statele și-au mutat hotarele, năvălirile s'au prăvălit unele peste altele, dar Sumer a rămas viu printre acele neamuri, căci le cunoscuse dela început acel echilibru deplin între simțire și știință, între posibilitate și dorință. Asemenea cheiului de pe marginea unei ape care s'ar fi retras și care nu va mai cunoaște acostarea vre-unei nave, templul sumerian, în seară și în părăsire, e imaginea odihnei. De pe creasta zidurilor se vedea un zigurat al unui alt templu. Această concepție sumeriană a templului zidit în terase retrase ca trepte e de o măreție nedepășită chiar de piramide. Nobleța rampelor și scărilor, raportul planurilor teraselor micșorându-se piramidal pentru a încheia printr'un altar acea înălțare progresivă către cer, este simbolul cugetării oamenilor acelor vremuri care nu rămâneau ca noi aplecați pe cărți.

La Ur e un zigurat aproape întreg. Câteva săpături pentru a îndepărta valurile de nisip, câteva lucrări de zidărie, și edificiul ne-ar fi redat așa cum îl părăsiseră ultimii preoți păstori. O scară ușor de urcat duce direct până la cea mai înaltă terasă. E scara regală. Ea apucă suișul de frunte pe când rampe lipite teraselor sue de-a-lungul zidului. E drumul alaiurilor.

Monumentul e orientat spre răsărit, rampele și scările sunt pe fața din spre apus. Pe celelalte trei părți nu se văd urme de trecere între caturile ziguratului. Sus era altarul. Ca la templul din Kish, firide înguste și înalte întrerup zidurile de susținere.

Am așteptat ca furtuna de nisip să se potolească pentru a cunoaște ruinele din Ur. Prea slab pentru a întinde vre-o umbră soarele pătrunde cu greu prin pânza de nisip. Totul e scaldat

într'o lumină aurie. Ziguratul masiv domină câmpia pe care a fost orașul. Trecem cu greu între nenumăratele morminte, gropi deschise spre cercetare în care fiecare mort a fost ca un document aducându-ne coroane, salbe, cercei, arme, inele, căpestre, oale, ace, peceți și chiar inscripții. S'a dat cu grijă la o parte pământul care acoperea ruinele palatelor modestelor clădiri, șir de camere în jurul unor curți cu basinuri pentru culegerea apelor de ploii. O ciudată intimitate se simte prin toate aceste dărâmături rămase aci ca urme de peceți apăsate în lut.

Intimitatea în monumental și umanul în măreție sunt însușirile de seamă ale întregului orient și lecția dată evului mediu de către orient. Din primele vremuri ale istoriei, aceste însușiri sunt bine stabilite aici la Ur. Principiul curții este formulat și el dela început: curte pentru viața familiară, pentru sacrificii ori primiri, rămâne cam aceeași. În dosul curții, lipite de zidurile camerelor care le înconjoară, se găsesc adesea scări care coboară simetric în două părți opuse spre morminte acoperite de bolți construite cu largi cărămizi ale căror rânduri, depășind cu două sau trei degete rândul de mai jos, alcătuesc astfel până la încheiere o boltă aproape ogivală. Iată originea ogivei regăsite în subteranele unor morminte sumeriene, ogiva, care, în arhitecturile orientale întâi și în cele apusene mai pe urmă, avea să fie de o atât de mare și simbolică însemnătate.

În această lumină blândă de eclipsă, Ur n'are nimic tragic.

Sunt pătruns de un suflet senin la acest hotar între legendă și istorie. Vântul care-mi biciuie obrazul cu nisip nu poate să turbure pacea visului sumerian, materializat în masivitatea ziguratului, care, cu terasele și scările lui (aceste două nobile elemente ale arhitecturii), așează de îndată spiritul în concepțiile înalte ale unei civilizații, al cărei cult astral a dus la cunoașterea cerului.

Privind valurile de nisip lovindu-se în falezele ziguratului și la aceste mase armonioase scăldate în lumina difuză a furtunei, văd imateriala umbră a unui oraș patriarhal, în care poporul trăia ca o turmă, strâns de regele păstor. Pășuni și câmpii bogate înlocuiau deșertul, căsuțe cubice și albe, palate, grădini, cimitire, înconjurau ziguratul pe o întindere restrânsă. Mi-am adus aminte atunci de harfa acelei regine sumeriene, văzută la muzeul din

Bagdad. Dar să nu ne lăsăm înșelați de frumusețea aparențelor. Oamenii exprimă în operele lor mult mai mult ceea ce așteptau din viață și nu ceea ce viața le-a dat sau ceea ce vrând-nevrând, ei au făcut dintr'însa.

Citind istoria Akadiei și Sumerului, ne dăm seama că atunci, ca astăzi, germenul nimicirii imanent vieții n'a lăsat aceste societăți să se bucure pe deplin de roadele civilizației lor. Multe furtuni care nu fură de nisip au trecut peste Ur, până în ziua când deșertul scăpă ceea ce nu fuse zdrobit de vrăjmășia cetăților învecinate: Uruk, Lagask, Larsa, și de mai târziu cucerire semită.

Cu toată greutatea de a mă ține în picioare, sui rampa care lungește zidul de apus al ziguratului. Pe ultima terasă vântul e și mai tare. Zarea dispare. De abia se deslușesc jos gropile necropolei și pătratele curților. Așa a început pe semne potopul. Sute de poteci vin din toate colțurile deșertului în zigzaguri asemuitoare fulgerelor pe un cer de vară. Un drum mai larg o ia spre apus. În Cartea Facerii stă scris că «Terah a luat pe fiul său Avram și pe Lot, fiul lui Haram, fiul fiului său, și pe Sarah, nora sa, nevasta fiului său Avram. Au ieșit din Ur în Chaldea ca să meargă în țara Canaan». Canaan... tocmai în spre apus, dincolo de nisipuri. Poate că în preziua plecării și Avram s'a suit pe acest zigrat, pe această terasă a căror cărămizi sunt calcinate de focurile arderilor de tot, aici poate că Dumnezeu i-a strigat: «Ieși din țara ta, din rudenia ta și din casa tatălui tău și vino în țara pe care ți-o voi arăta. Voi face din tine un neam mare și te voi binecuvânta, îți voi face un nume mare și vei fi o binecuvântare!»

Cu venirea serii se potoli și furtuna. Stele se iviră pe cer. Singuratic, fără preoți, fără popor după dânsul, fără coroană pe cap, un păstor urcă scara regală pentru a privi constelațiile fără a le înțelege.

Am plecat din Ur cu soare. Drumul trece printr'un deșert înflorit care miroase a miere. Pături dese de margarete galbene, stufuri de iriși sălbatici sunt darul ultimelor ploii. Cerul e ușor, verde palid..., imens... Vulturii se rotesc încet deasupra cirezilor, iar mai târziu strigătul pescărușilor ne vestește marea.

ORAȘELE FĂRĂ FERESTRE

Un smarald imens lucește la soare pe marginea deșertului. Nu înțeleg. E poate cupola unui mormânt. Zarea rectilinie nu explică nimic. De un luciu mineral, de formă ovoidă, domul e strident în această nimicire a colorilor. Niște terase par a susține straniul giuvaer. Dar câteva umbre negre și adânci schimbă terasele în grupuri de case și smaraldul devine o moschee. Nici un zid înconjurător, nici un turn, nici o poartă. Sunt la Zuber, oraș deschis. E un mic centru de breslași în sânul căruia se întind mai multe piețe încăpătoare și regulate. Dacă orașul nu-i întărit, fiecare casă e câte o cetate. Casele ale căror ziduri sunt ușor aplecate înăuntru, n'au ferestre. Câteodată numai, deasupra ușii, e tăiată o firidă îngustă de veghe. Dar, în aceste case orientale, reculese în jurul curții într'un sfiicios spirit de intimitate, numai poarta întrerupe monotonia străzii, punând un accent de culoare pe tencuiala pământie. Casele au mărimi diferite. Dar toate sunt clădite în același fel din cărămizi crude și lemn. Toate au aceeași haină de lut. Toate reîncep de mii de ani vechea temă sumeriană, cu aceleași materiale, cu aceleași proporții.

Singură ușa te lasă să ghicești dacă treci în fața unui palat sau a unei case de săraci... și încă. Dar totuși ea păstrează elemente de monumentalitate și arcada ei în trilob, în ogivă ori în arc, înaltă ori joasă, va fi îmbogățită de un chenar. Iar ușa propriu zisă, croită în masivitatea lemnului de tec, vopsită cu miniu, cu albastru ori verde viu, are adesea ciocane de bronz în formă de mâini și se întoarce pe țâțâni puternice, și ele cizelate. Pe aceste străzi tăcute și oarbe, ușa are o valoare simbolică. Strada e făcută numai pentru a trece. Locuitorii acestor orașe se întâlnesc în bazare, pe piețe, în ceicanale; acolo vorbesc de treburi și pun țara la cale. Ei pătrund prea puțin unul în casa altuia. Nu le place să fie întrebați de ce se petrece în dosul porților. Casa, pentru dânșii, e femeie, deci taină. Casele sunt impersonale, defensive, iar porțile o podoabă pentru a bucura ochiul stăpânului. Poarta nu este împodobită pentru trecători. E singura mărturie de gingașa frumusețe a decorului dinăuntru. Ea rămâne străină străzii. Și străzile sunt înguste și trecătorii mereu grăbiți.

Fiind zidite pe suprafețe dreptunghiulare, casele dau orașului un plan în joc de șah. La răspântii sau încrucișări de străzi,

lumina cade pe neașteptate, tăind pieziș umbra sau luminând numai o parte din ziduri, lăsând cealaltă parte răcoarei. Nimeni nu vorbește pe străzi. Dacă o poartă rămâne cumva deschisă, nu vezi decât un zid, căci intrarea este cotită. Ușa nu dă niciodată de-a dreptul în curte (afară de hanuri), căci fiecare casă se apără. Străzile boltite sunt ale bazarului. În odihna umbrei mărfurile sunt mai atrăgătoare și limbile se dezleagă. Foarte des, arcuri în ogivă mențin zidurile străzilor, compunând astfel o salbă de umbre. Unele case călare pe drum, în formă de turn, lasă trecerea liberă printr'un portal boltit.

Zuber și toate orașele de acest soi nu sunt triste. Simplitatea formelor e prielnică luminii. Șubrezimea materialelor dă acestor decoruri ceva efemer și grațios care le ia orice pretenție a transcendentului monumentalului și a duratei. Ele sunt orașe făcute pentru a da vieții: adăpost, taină și apărare. Nici gând de a uimi, de a reține. Moscheele sunt la capătul bazarelor sau al unor străzi înguste și lăturalnice, niciodată în piețe, iar palatele sunt prinse în aluatul celorlalte locuințe. Tăcute, intime, modeste și primitoare, orașele deșertului fură călătorul din prezent, îl atrag în mrejele unui vis patriarhal și blând în care timpul nu mai e pripit, în care viața și visul se îmbină mereu, în care munca devine joc și jocul artă. În veselul Zuber ca și în anticul Ur, visul sumerian e tot atât de viu.

Dar în dosul acestor porți, al acestor ziduri, nu sunt numai case, palate, hanuri, moschee. Se mai găsesc hanamuri și acele locuri ascunse unde sclave se dau, sub oblăduirea bătrânelor negrese, pentru câteva rupii.

Pe maidanul cel mare din Zuber, înconjurat de dughene umbrite de rogojini, se ține o dată pe săptămână târgul măgarilor. Animalele în grupuri așteaptă soarta lor, moțâind și resemnați, pe când stăpânii lor, prezenți ori viitori, se desfătează în nesfârșite palavre la umbra bazarului. Orele pot trece în liniște. Pentru măgari e prilej de odihnă. Acești mici tovarăși ai arabilor atunci doar se odihnesc mai mult și mai bine: când își schimbă stăpânii. Dacă au norocul de a fi albi, li se vopsește coada și crupa cu hene, asemenea bărbilor unor pelerini. În acest caz, deosebit, măgărușii sunt reținuți pentru plimbatul femeilor. Cămilele se opresc la intrare, caravanele ocolesc orașul. În interiorul urbei,

măgarii sunt cei harnici. La Zuber, unde am stat o lungă dimineață, erau măgari mai mulți decât locuitori și aveau culoarea pământie a orașului.

Cu totul altfel este Koweit. Fiind un port, are privilegiul de a se deschide pe mare, deci pe lume. Cea mai mare parte a locuitorilor sunt pescuitori de perle sau marinari. Așezat în fundul unui golf, acest mic port de « cuters » e apărat din spre uscat cu ziduri și turnuri. E zidit cu mai puțină grijă decât Zuber și pare nimic de lumină. În oraș nu se poate intra decât pe o singură poartă fortificată. Sub măreția unui cer incandescent, în fața unei mări de un albastru intens care se isprăvește în ciucuri verzi, zidurile, turlele, poarta și casele din Koweit au ceva copilăresc și cu deosebire mizerabil.

Dar oamenii din Koweit n'au avut niciodată capul la ziditul caselor. Ei sunt constructori de nave a căror faimă e știută în tot orientul. În ziua în care am sosit la Koweit, mai bine de o sută de « cutere » erau trase la mal. Câteva se găseau în construcție. Puține rămăseseră în port. Am putut să privesc în liniște uimitoarele lor forme. Pe scânteierea mării, cuterele se desemnau negre în contra soarelui, semănând a săgeată ori a cange, construite ca să zboare, ca să sfarme, ca să taie ori ca să străpungă, ușoare, îndrăznețe, cu forme energice, de un galb sigur, de o precizie modernă, în căutarea liniei de minimă rezistență a valurilor. Nici grija în execuție, nici grația în amănunte nu lipseau. Am stat mult printre nave, privind pupile lor teșite și prorele ascuțite ca niște capete de rechini. Mă găsesc iarăși în fața unei forme evolute, izbândă a nesfârșitei răbdări, operă a unei tradiții care și-a făcut drum prin mai multe civilizații.

Tot acolo, la Koweit, am întâlnit la umbra uneia din aceste nave, jucând table cu un tovarăș, pe acela care în copilărie mă învățase dorul drumului lung și al țărilor noi, acela care-mi făcu prietenă marea, îndemnându-mă la plecare și la părăsirea celor prea bine cunoscute, pentru a fi primenit de vânturile largului. L-am regăsit pe magul depărtărilor, pe vechiul vrăjmaș al obișnuinței, și l-am recunoscut îndată după privirea lui vie, înțelegătoare și tristă, pe Simbad Marinarul.

UN NEDREPTĂȚIT: CONTELE DE GOBINEAU

Motto: «...je réaffirme, pour conclure, ma conviction que Gobineau comptera un jour parmi les esprits venus de France, qui auront exercé le plus d'influence sur le monde.»

Comte H. de Keyserling ¹⁾.

Este știut că personalitățile foarte originale, acelea care au de spus lucruri noi, sub forme prea îndrăznețe, nu sunt gustați de contemporanii lor. Fie în literatură, fie în muzică, pictură sau sculptură, talentele prea puternice, pentru ca să nu spun personalitățile într'adevăr originale sau geniale, nu sunt și nici nu pot fi gustate de contemporani.

Sorel insistă asupra unei perioade muzicale, dominată complet de Meyerbeer, cu toată vulgaritatea și platitudinea unei muzici ieftine, și pe înțelesul tuturor, și demonstrează că era logic ca muzica personală a unui Berlioz sau Wagner să nu fie deloc pricepută de mediul ambiant. Cunoaștem cu toții incomprehensiunea totală cu care au fost primite versurile lui Baudelaire, geniul lui Rodin, pictura impresionistilor, etc. Dimpotrivă, romanele plate ale lui Georges Ohnet în trecut, sau Axel Munthe în prezent găsesc imediat mii de cititori, care au iluzia că fac și literatură cu această ocazie și că nu citesc romane polițiste, deși multe romane ale lui Simenon sunt mult superioare acelorale ale doctorului farsor Axel Munthe.

¹⁾ *N.R.F.* Févr. 1934, No. 245, p. 244.

Un om ca Stendhal n'a fost deloc priceput de contemporanii săi. O inteligență așa de vie și de bine informată ca aceea a lui Sainte-Beuve nu l-a putut înțelege ¹⁾. Stendhal își dădea bine seama că nu scrie pentru contemporanii săi și prevedea că de abia pe la 1885—1890 va fi priceput. Ceea ce s'a și întâmplat. Actualmente este chiar înneecat într'o literatură de comentarii (din care multe inutile).

Contele de Gobineau seamănă mult cu Stendhal ²⁾. Dar pentru el nu a sunat încă ora unei exacte aprecieri. Numele lui a fost, ca să zic așa, impus, nu ales. Să mă explic. Gobineau este autorul unei opere faimoase: *L'inégalité des races humaines*, din care a ieșit toată literatura asupra raselor superioare și hitlerismul actual. De unde succesul considerabil pe care l-au avut lucrările sale în Germania: influența considerabilă asupra lui Nietzsche, Chamberlain (ginerul lui Wagner), prietenia cu Wagner, cu Ph. d'Eulenburg, care a fost un spirit remarcabil și distins, etc. Sub imboldul spiritului lui Gobineau, a răsărit în Germania o întreagă literatură rasistă, și înainte de război, la Strassbourg grație lui Schemann ³⁾, care și-a consacrat viața lui Gobineau, s'au organizat acele Gobineau-Vereine ⁴⁾ consacrate marelui om, care i-au reeditat operele.

¹⁾ E greu să te pronunți asupra unui om așa de complex ca Sainte-Beuve. Era așa de inteligent că pricepea tot, dar când era vorba de contemporani, oarecare invidie îi turbura marea inteligență.

²⁾ Gobineau și Stendhal se aseamănă foarte mult. Beylismul și Gobineau prin egotismul formidabil au puncte de contact numeroase. Stendhal și Gobineau admiratori ai energiei duse la extrem, punct de plecare al tuturor actelor, sunt ferenții unei energii exacerbate. Gobineau e mai feudal ca sentiment și se entuziasmează mai tare, pentru personalitățile pe care nimic nu le oprește (vezi în *La Renaissance* cuvintele papei Borgia: « Sachez désormais que pour ces sortes de personnes que la destinée appelle à dominer les autres, les règles ordinaires de la vie se renversent et le devoir devient tout différent. . . », cuvinte spuse de un papă, pe care și Nietzsche le-ar fi subscris.

³⁾ Schemann moștenise dela d-na de la Tour, prietena și moștenitoarea operelor lui Gobineau, întreaga sa operă scrisă, editată și needitată. Schemann a donat aceste manuscrise bibliotecii din Strassbourg. El și-a consacrat viața memoriei lui Gobineau și a reeditat operele epuizate.

⁴⁾ Rolul acestei Gobineau-Vereinigung a fost considerabil. Grație acestei asociațiuni, s'au reimprimat operele epuizate și au văzut lumina multe din operele lui Gobineau care nu fusese tipărite, precum și o bună parte din corespondență.

În Franța mult mai târziu, sub impulsul lui Seillière (1903) și Dreyfus (1905), Gobineau a început să fie ceva mai bine cunoscut. Totuși nu a fost apreciat cum trebuie. Date fiind pasiunile politice care bântuiau Franța, nu e de mirare că n'a fost admirat de oamenii de stânga. Căci el a fost totdeauna un om de dreapta, un feudal. Până și conservatori ca Ch. Maurras și Léon Daudet nu au manifestat considerație pentru Gobineau. Ch. Maurras e mai lesne de înțeles în atitudinea sa, decât Leon Daudet, admirator fervent al lui Goethe și al lui Shakespeare precum și a dramaturgilor Elisabeteni. Articole entusiaste scrise de L. Daudet asupra lui Wagner, admirația fără margini pe care o afirmă pentru *Tristan și Isolda* mă fac să nu înțeleg deloc rezervele lui în ce privește Gobineau ¹⁾.

Gobineau a scris câteva romane de mare importanță: *Adélaïde* (tipărită numai în 1914), care este o capodoperă, *M-lle Irnois*, *les Nouvelles Asiatiques* și *les Pléiades* constituie lucrări de valoare considerabilă. Pentru cele două dintâi, îl putem apropia de Stendhal și Balzac. Printre « *les Nouvelles Asiatiques* », *La Guerre des Turcomans* arată cea mai completă comprehensiune pentru lumea orientală ¹⁾.

Dar nu pentru meritele literare vreau să atrag din nou atențiunea asupra lui Gobineau. Opera lui « *L'Inégalité des Races Humaines* » este cartea capitală din care a ieșit teoria superiorității raselor nordice și, ca atare, e baza pe care s'a clădit întreaga teorie a național-socialiștilor germani. Ideea într'adevăr fecundă a lui Gobineau este introducerea noțiunii de « conștiință a rasei ». Că azi se interpretează această noțiune ca un privilegiu nordic, mâine pe baza aceleiași noțiuni, a « conștiinței de rasă », japonezii sau negrii vor formula-o în doctrină și vor emite pretențiuni de superioritate.

E de mirare faptul că Gobineau, în calitatea sa de filozof al rasei, nu a fost îmbrățișat cu mai multă căldură de Evrei. Doar Gobineau dela ei a adoptat noțiunea de « popor ales », de « rasă favorizată ». Această noțiune de popor ales Gobineau nu o

¹⁾ Las de o parte admirabilă frescă « *La Renaissance* », care este singura lui lucrare cu oarecare succes în Franța. (A fost premiată de Academie).

aplică însă Evreilor, ci popoarelor scandinave. Noțiunea primordială de rasă aleasă, rasă privilegiată ¹⁾, rasă superioară, Gobineau a luat-o dela Evrei, și tot dela ei a derivat el noțiunea capitală de conștiință de rasă, pe care a formulat-o într'un mod ce va avea efecte neprevăzute.

Trăim timpuri extraordinar de prielnice reabilitării lui Gobineau. Omul acesta, de o cultură deosebită, ambasador al Franței în cele 4 colțuri ale lumii, înzestrat cu o distincție fizică deosebită, cu o erudiție fără seamăn, de o bogăție de idei excepțională, scăpărător în conversație, n'a fost membru nici al Academiei Franceze, nici al Institutului. Am impresia că nu a fost luat în serios. Azi se întâmplă că ideile semănate de el au răsunetul politic pe care-l semnalasem în trecut, iar ideile aruncate de el marchează o renaștere științifică extraordinară.

Iată de ce e vorba: din cercetările arheologice făcute în sudul Rusiei și în toată întinderea cuprinsă între Nistru și Amur (sau între Marea Neagră și Marea Galbenă), s'a pus în evidență o civilizație pe care Ardennes de Tizac o numește Turanică (nume nefericit ales, pretând la confuzii), pe care majoritatea autorilor o numesc scitică sau scito-siberiană, caracterizată prin deseme animale, fie afrontată, fie în diferite pozițiuni, de un realism puternic, în special cu o musculatură contractată gata să se destindă ca un resort, care a influențat puternic toată arta preistorică, bronzurile Luristan, obiecte siberiene, arta chinezească și arta găsită în tumulusuri din sudul Rusiei.

Această artă studiată încă dinainte de război, în special de arheologul rus Rostowzew, a luat un mare avânt și s'a ajuns la concluziunile următoare: dela Marea Neagră, trecând peste Volga, Caspica, traversând Turkestanul rusesc, Mongolia exterioară până la îmbucătura fluviului Amur, a existat una și aceeași populațiune — scitică (?) sau ariană (după alții).

Pe marginea Mării Negre, între ea și Caspica ar fi originea Arienilor. După cercetările arheologilor, într'o perioadă istorică depărtată, preistorică, comunității geografice îi răspundea o comu-

¹⁾ Această noțiune de rasă aleasă, condusă de un Dumnezeu gelos, care nu vede nimic în afară de poporul ales, ar trebui să facă din poporul evreu, un popor foarte conservator.

nitare de cultură. Populația era probabil nomadă, ajunsă însă la o dezvoltare artistică, politică și economică destul de mare pentru epoca aceea (Bronz). Oazele Turkestanului care, probabil, dispuneau și de o cantitate mai mare de apă, erau legate prin această comunitate de cultură. Viața din Mongolia era mult mai aproape de viața de lângă Marea Neagră, decât de aceea dusă în China vecină. Această viață nomadă particulară a fost dusă mii de ani, cu diferite variațiuni între Carpați și marele zid chinez. Bine înțeles, după diferiți interpretatori, acest imens imperiu scito-siberian explică încercarea interesantă mult mai târzie a lui Gengis-Khan și constituie o pagină de aur pe care U.R.S.S. o revendică pentru imperialismul ei, pe care l-aș chema imperialismul proletar. Dar, de altă parte, descoperirile arheologice dau locul unei alte școli, care vede în această câmpie scito-caucazienă punctul de plecare al Arieniilor, de unde au purces Hitiții și Arieni care au invadat India și Iranul.

În fața leagănului Indo-European sau, mai bine zis, în fața leagănului Arieniilor, ultimele cercetări arheologice, în special acelea ale lui Sir John Marshal asupra civilizației Indusului (Mohenjo-Daro) arată că din India radia prin Persia sudică, Mesopotamia, Nilul, Creta și insulele din răsăritul Mediteranei, o civilizație aproape identică. Perzistența cultului Magna Mater, Cybela, în toată această regiune, precum și un cult uniform, în care taurul juca un rol important ca divinitate. Acest cult se adresează unei părădure al cărui nume se schimbă, dar fondul rămâne același. Această cultură se întindea pe o enormă suprafață pe care o numim dravideo-egeeană, după punctele extreme. Ea pătrunde și în Grecia, și ei îi datorim legendele feniciene asupra originii civilizației grecești (Cecrops, Argos, Cadmus, etc.).

Când Arieniile au invadat în câmpul dravideo-egeean, au găsit acolo o cultură cu totul diferită de a lor ¹⁾. Această cultură și-au însușit-o în parte. Arieniile, în invazie și după invazie, sunt autorii a două mari religii: Religia lui Zoroastru și Budismul ²⁾. Influența

¹⁾ Burnouf, în *Essai sur les Veda*, reamintește rugăciuni din Veda către divinitățile lor de a depune în mâinile lor (ale Arieniilor) toate bunătățile popoului Dacyas: vacile, caii, aurul, giuvaericele și pământul.

²⁾ Budha = Sakya-Muni; Sakya = Saka, nume sub care ar fi fost desemnați Sciții (?).

religiei lui Zoroastru a fost formidabilă, nu numai asupra Arienilor, dar și asupra altor religii. La rândul ei, n'a putut trece fără să sufere influențele locale și, în special, cultul lui Mithra, datorit probabil cultului local ancestral (taurul figurează pe cilindrii dela Mohenjo-Daro), misterele lui Mithra și a Marei-Mame (Cybela sau alta) care au trecut în religia persană. Alte influențe, tot locale, (Sivah) au înrăurit religia indiană (Veda). (De altminteri un bun cunoscător, Hillebrandt, văzuse încă din 1910, înainte de descoperirile actuale, că Mithra este un zeu vechi, din timpuri preistorice, un zeu luat din terenul fertil al Indiei — *Vedische Mithologie*, Breslau, 1910).

Influențele reciproce ale acestor religii sunt bine puse în evidență prin următorul citat din Silvain Lévy: « L'appellation donné au Messie qui doit prêcher le salut du monde: Maitreya — né de Mithra — ce sont autant d'idées, de croyances, de noms que l'Inde n'explique pas, qui sont aussi étrangers au brahmanisme ancien qu'au bouddhisme ancien; autant d'idées, de croyances, de noms qui sont familiers à l'Iran Zoroastrien, d'où ils ont passé vers l'ouest dans le judaïsme des prophètes et de là dans la doctrine du christianisme » (Silvain Lévy, *L'Inde et le Monde*, p. 45).

Dar nu vreau să mă întind prea mult asupra acestui capitol. Ceea ce vreau să arăt este actualitatea lui Gobineau. Fostul ambasador la Teheran a pătruns admirabil importanța Persanilor din punct de vedere istoric și cultural și a exaltat rolul Persanilor.

Adevărat premergător, cu intuiția unui om genial, și-a dat seama de rolul covârșitor al Persanilor. Cercetările actuale nu fac decât să confirme vederile lui Gobineau în ceea ce aveau de îndrăzneț, de vizionar. Este aici locul să apropiu de numele lui Gobineau, pe acel al prietenului său, generalul de Prokesch-Osten, care se ocupa mult cu istoria. În corespondența acestor doi mari oameni, am găsit următorul citat, care face o frumoasă parte influenței lui Prokesch-Osten în intuițiile lui Gobineau:

« L'empire (des Perses) ne pourrait être qu'une fédération unie par la religion et l'origine commune des fractions de *la même race* sous un chef suprême qui, en s'intitulant le Roi des Rois, ne disait que ce qu'il était ».

Și în altă parte: « Je suis convaincu, pour ma part, de l'existence d'une domination irannienne qui s'étendait jusqu'en Grèce,

jusqu'au Golfe Persique, l'Indus et la Chine. Naturellement que l'organisation sociale d'un pareil état ne ressemblait pas à la nôtre. Il serait plus juste de comparer le pouvoir du Roi des Rois avec celui que Gregoire VII n'avait pas exercé, mais avait imaginé comme la domination du Pape sur le monde chrétien, ou avec celui des Califes. Le principe d'union est l'indépendance des États, comme le principe de l'organisation sociale celui de la *liberté individuelle avec son complément de l'esclavage basé sur la différence des races et sur la guerre* ».

Din acest scurt citat, reiese în evidență influența ideilor lui Prokesch-Osten asupra prietenului său. Dar, de altă parte, meritul lui Gobineau nu poate fi diminuat. El a întrevăzut rolul Arienilor în așa mod, încât studiul lui E. Seillière (1903) poartă titlul: *le Comte de Gobineau et l'Arianisme historique. La Philosophie de l'Imperialisme*, I. (Plon).

Acest rol capital întrevăzut și anunțat de Gobineau de acum cincizeci de ani, asupra cărui Seillière a atras atențiunea, are acum în ultimii ani un răsunset considerabil prin noile concepții ale lui Strzygowski.

Strzygowski este poate azi cel mai mare arheolog în viață. A schimbat complet toate ideile noastre asupra arheologiei creștine. Plecând dela studiul amănunțit al Romei creștine, a studiat influențele grecești, siriene (unde avusese un mare precursor pe Melchior de Vogüe), armenești, și, în fine, persane.

Fostul profesor al Universității din Viena a pus în evidență influența covârșitoare a Orientului și, în special, a Iranului asupra originilor artei creștine.

Dar acest adânc cunoscător și semănător de idei fecunde, pe care n'am știut să-l atragem în țară, este pe cale de a crea o nouă știință: *arheologia comparată*, după modelul dat în ramura filologiei (citez cu respect numele lui Meillet). Ideile lui Strzygowski sunt așa de interesante, încât un alt mare arheolog G. Millet i-a cerut să facă o prezentare a ideilor sale, care a apărut zilele trecute ¹⁾.

« Bunurile culturale sunt în mare parte anterioare limbilor și puterilor (Statelor). Ele există înaintea scriiturii. Trebuie să

¹⁾ *L'ancien Art Chrétien de Syrie* par J. Strzygowski. Étude préliminaire de G. Millet, Boccard Edit., 1936.

răsturnăm ordinea lucrurilor, să reducem filologia și istoria la rolul modest de știință auxiliară, să ne oprim la entitățile vieții, la drept, la credințe religioase sau mistice, *la artă în special* și fără să ne împiedecăm de limitele istoriei și limbilor, să așezăm studiul artelor pe primul plan » (Strzygowski).

Grație acestei metode comparative, Strzygowski și-a impus o operă pe care a desăvârșit-o cu o frumoasă îndrăzneală.

A recreat provincii despuiate și cetăți dispărute. Fără *metoda comparativă*, n'am fi cunoscut nici Europa primitivă, nici Asia propriu zisă. Fără ea n'am fi putut pricepe un număr de caractere fundamentale, genuri de artă cu mult superioară vechiului Orient sau Mediteranei, genuri pe care Italia ne-a învățat să le numim, arta cea mare » (Millet et Strzygowski).

Nu este locul aici să dezvolt teoriile lui Strzygowski. Mi-ar trebui de altminteri un articol mult mai întins. Aportul capital a lui Strzygowski este următorul: fondatorul artei comparate arată că religiunile universale datoresc o bună parte din profunzimea lor morală Nordului și Nomazilor. După vestigiile artistice, el atribue Asiei Nordice concepția fundamentală a unui Dumnezeu în Univers, opozițiunea Binelui și Răului, concepția fundamentală a Mazdeismului, probabil chiar înainte de reforma lui Zoroastru. Esențialul după Strzygowski este că toate religiunile, cu debutul lor obscur în Nord, au fost precedate de un *Glaubensstimmung*¹⁾, dispoziție spre credință, pe care autorul îl consideră ca principiu spiritual de bază al artei asiatică. Goethe spunea lui Reimer: « Oamenii sunt creatori în poezie și în artă, atât timp cât sunt credincioși. Mai târziu nu fac decât să imite și să se repete ».

Credința mazdeeană venind din Nord, simbolurile mazdeene urmează același drum²⁾. Pentru Strzygowski ca și pentru H. Wirth³⁾, ceea ce s'a considerat ca ornamente pe vasele primitive sunt semne de scriitură, și aceste semne au un caracter sacru sau magic. Cea mai mare parte au semnificațiunea cursului soarelui. Ele aparțin vârstei de piatră, a bronzului și ceramicii primitive.

¹⁾ Lebenswesenheiten, concepțiuni care iau naștere din suflet.

²⁾ Vasul dela Maïkop (Crimea III sau al II milenar a. Ch.)

³⁾ H. Wirth, *Die heilige Urschrift der Menschheit*. Leipzig 1931—1936 (citat de Strzygowski).

Credința mazdeeană a fost privilegiul omului nordic, în special al rasei Indo-Europene. Poporul indo-european (Arianismul lui Gobineau) și-a creat o viață interioară, un suflet religios, care a fost darul rasei ariene, și când arta indo-europeană (târziu) admite imaginea omului: Mithra Yima-Boudha sau Iisus, îi dă atributele *veșnicei tinereți*.

Concepția lui Strzygowski, pe care am rezumat-o sumar, a avut și are un răsunset neobișnuit. Am văzut cum Wirth, pe căile simbolice ale caracterului magic al scriiturii, ajunge la concluzii identice.

Zilele trecute a apărut tot sub influența ideilor lui Strzygowski, pe care de altminteri ni-l citează *Mithra Zoroastre et la préhistoire aryenne du christianisme* de Ch. Autran ¹⁾, care dezvoltă și conchide în mod aproape identic (cu Strzygowski).

Asistăm deci la o nouă orientare a ideii fecunde a lui Gobineau. Chiar dacă a greșit în unele concepțiuni, a stârnit o intensă curiozitate, a provocat cercetări direct sau indirect în toate domeniile cunoștinței, așa că o greșală atât de fecundă merită admirația.

Dr. AL. SLĂTINEANU

¹⁾ Payot 1936.

O PROBLEMĂ DE VERSIFICAȚIE ROMÂNEASCĂ

Deprinși cum suntem a privi limba ca un mijloc logic de împărtășire a ideilor sau ca un obiect de studiu istoric desfăcut de problema valorii, nu s'a pus încă la noi întrebarea dacă, atât în aspectele ei comune cât și într'unele particularități dialectale, limba ca produs obștesc nu este și ea un instrument de artă, care condiționează unele efecte proprii de expresivitate și este, astfel, menită să tindă către finalitatea unor anumite tipuri de artă, ca și cum ar fi anume chemată să le realizeze.

Este deci necesar să punem problema posibilităților expresive proprii, pe care le-aș numi estemele limbii materne. Nu este vorba aici de ceea ce către 1850, înainte de biruința istorismului gramatical, se numea, ca să amintesc titlul unei caracteristice opere franceze, *le génie de la langue française*, văzut prin categoriile retorice, ci este vorba de a determina pe bază de analiză structurală resursele proprii limbii noastre și prin aceasta ceva din destinul ei artistic. Căci dacă spiritul creează instrumentul, la rândul lui instrumentul condiționează creațiunile spirituale.

Firește, limba literară n'ar fi ceea ce este: un instrument de precizie a gândirii și de mereu sporită expresivitate a experienței poetice, dacă n'ar inova neconținut, mai ales în lexic. Dar inovațiile individuale își capătă valoarea prin raportare la tradiție. Astfel, cineva care ar vrea să învedereze ce farmec nou știe Eminescu să scoată din fonemele limbii materne, se cuvine să le privească nu numai în structura ansamblului creațiunii, dar să le raporteze și la aceea generală a limbii, câteodată chiar și la unele aspecte dialectale.

Problema aceasta se poate și trebuie să fie pusă în toate domeniile limbajului: fonetică, morfologie, lexic, sintaxă. Aici mă voi ocupa numai de problema fonemelor: voi aminti trăsăturile proprii limbii noastre; dintre acestea, voi releva-o pe cea mai caracteristică, pentru ca astfel să trec la discuția unor întrebări speciale de versificație românească.

În vocalism, patru sunt aspectele care contribuie să dea o fizionomie proprie limbii noastre.

Mai întâi, avem un puternic accent de intensitate, prin care ne deosebim fundamental de franceză, de pildă, dar și de neogreacă, deci de cele două limbi care au influențat mai mult versificația noastră. Acest puternic accent dinamic determină multe particularități ale foneticii noastre, între altele și caracterul trohaic al limbii române, spre deosebire de cel iambic al limbii franceze.

O a doua trăsătură proprie limbii noastre și care, dându-i un loc aparte față de celelalte limbi romanice, îi deschide posibilități proprii de expresie, este bogăția diftongilor. Intemeietorul foneticii experimentale la noi, I. P o p o v i c i, distingea în limba noastră 21 de diftongi. Relevez de pe acum că dintre aceștia nu mai puțin de 7 au ca al doilea element sunetul *i*, numit până nu de mult scurt. Este evident că toți diftongii noștri, nu numai cei crescânzi, accentuați pe a doua vocală care e plină: *toate, fecioară, așteaptă, înghiață, piere*, etc., dar și cei descrescânzi, accentuați pe prima vocală: *ai, ei, ii, oi, ui, îi, âi*; apoi *au, eu, iu, ou, îu, âu*, au nu numai varietatea componentelor, dar și o durată variabilă, firește, mai mare decât o simplă vocală, ceea ce, dintru început, indică o mare diversitate a virtualităților expresive.

O a treia caracteristică a sistemului fonemelor noastre este constituită de vocalele post-palatale închise *ă* și *î*. Deși, atât separate cât și în diftongi, ele contribuie într'o mare măsură să dea limbii noastre o coloratură specială, deși dialectele au corespondente pe toată gama vocalelor noastre, ele au fost adesea privite ca o scădere a limbii materne, poate și pentru că par identice cu sunete corespunzătoare slave. Nu este deci de mirare că am zăbovit în recunoașterea valorii lor expresive. Astfel, D i a c o n o v i c i - L o g a, ca să amintesc numai pe acesta, deși într'alte privințe are unele merite, vorbind la 1822 de aceste vocale, scrie:

« Literele năsoase *ă* și *î* au un ton tâmp și nefiresc ». S'ar zice că primul epitet e o încercare de a da în românește echivalență pentru ideea de nazală și al doilea pentru germanul « dumpf ». Dar accentul stând pe « nefiresc », întreaga caracterizare exprimă o judecată de valoare, negativă. Mărturisit sau nu, cam acesta a fost multă vreme sentimentul general. De aici, grafiile latinizante ca *sin*, *riu*, *remăi*, *strimt*, pe care Eminescu le-a găsit în toi încă de pe când colabora la *Familia* și care au azi tendința de a se permanentiza prin celebre ediții definitive. Căci mai sunt specialiști care cred că forme ca cele citate aparțin limbii literare a unui poet despre care știm precis că prețuia în deosebi mijloacele expresive proprii ale limbii materne. Toți câți am auzit vorbind și citind pe Slavici, pe Maiorescu și pe Caragiale și cunoaștem respectul lui Eminescu față de caracterul limbii materne, ne putem închipui hohotul de râs cu care ei și întreaga « Junime » ar fi întâmpinat pe un poet, care ar fi rostit forme ca cele de mai sus în loc de râs, râu și sân . . . Poate numai Ciparieni ar fi aplaudat încercarea de a înlătura din limba literară aceste vocale « tâmpe » și « nefirești ».

Ar fi fost în literatura noastră ceva analog cu ce s'a întâmplat în muzica noastră. Când muzicanții formați la o tehnică străină au început să transpue la noi operele maestrilor, erau jenați de sunetele înșolite *ă* și *î* și căutau să le transpună într'altele. De mult însă ei își dau seama că tocmai aceste sunete au o acustică de neînlocuit. Iar Eminescu, care trăise în lumea teatrelor unde astfel de aberații de pronunție ar fi stârnit râsul, și care în cronicile lui dramatice chema pe actori la bunul simț al pronunției firești, primea ca toată lumea grafiile curente. Știind însă că limba veche și înțeleaptă este un organism de care nu te poți atinge, prețuia tocmai resursele acustice proprii, așa cum ne arată analiza creațiunii și cum confirmă mărturisirile lui Slavici.

Dar vocalele *ă* și *î*, deși contribuie într'o mare măsură să dea fizionomia limbii noastre, nu sunt chiar cele mai caracteristice foneme românești. Străinii, unii cel puțin, și le pot însuși. Acelea însă care prezintă cele mai mari greutateți străinilor sunt și cele mai caracteristice: *u* și mai ales *i* scurt. Iată de ce, ca problemă de acustică specială a limbii noastre în legătură cu versificația, aleg tocmai acest sunet, pe care foneticianii îl înseamnă și-l

definesc în chip felurit: când vocală scurtă, când semi-vocală, când sunet șoptit, gest bucal, când semi-consonantă, când consonanta iot.

Fiind cel mai caracteristic sunet românesc (ceva asemănător s'ar părea că se găsește într'unele graiuri slave sau în engleză, unde însă fonemul e diferit și nu are valoarea morfologică), se naște întrebarea dacă în limba noastră nu poate avea și o valoare proprie expresivă.

Firește, tot ce urmează nu este o problemă pusă deductiv: o particularitate a fonemelor limbii noastre trebuie să aibă neapărat și o valoare proprie expresivă. Nu raționalist-deductiv, ci, dimpotrivă, plecând dela rezonanța unor anumite creațiuni, în deosebi ale lui Eminescu, caut lămurirea lor în versificația noastră. Dar chiar dacă cineva ar contesta valoarea impresiilor subiective, problema rămâne în picioare. Este legitim să te întrebi: în ce măsură creațiunea fonetică cea mai caracteristică a limbii noastre poate determina certe efecte de artă?

În studiile de versificație românească, tocmai acest caracteristic fonem este privit ca și inexistent. Astfel, singura încercare de ansamblu, aceea a lui N. I. Apostolescu, *L'ancienne versification roumaine*, formulează următoarea părere: « Les prétendus sons brefs n'existent pas, et les signes qui les expriment ne sont que des survivances lorsqu'ils ne sont pas une notation inexacte. Ainsi dans les deux vers suivants :

Tot e | alb pe | câmp, pe | dealuri, || împre | jur, în | depăr | tare
Ca fan | tasma | albe | plopii || înși | rați se | pierd în | zare,

la graphie note quatre *i* brefs. L'oreille perçoit pourtant seulement 16 syllabes dans chaque vers et les poètes, bien entendu, les comptent de même. Mais pour cela il a fallu négliger complètement les quatre *î*, aucun ne pouvant servir à la formation d'une syllabe: en réalité, le premier, le deuxième et le quatrième sont plutôt des demi-sons (donc dealur^t, plopi^t, pierd), et le troisième n'est qu'une résonance, le vestige d'un ancien *î*, qui a modifié la consonne immédiatement précédente, laquelle à son tour l'a absorbé à peu près complètement. Le mot peut donc être transcrit: în | și | rats.

Tandis qu'en français le rôle de l'*E muet* est considérable, parce que « *les E muets sont les fortes césures du vers français. Elles font les vers doux en mêlant aux sonorités une certaine quantité de demi-silence* », en roumain les *î* et le très petit nombre d'*ă* qui restent encore (teiu, vechiu, voiu, mănunchiu, etc.) n'ont aucune influence sur les vers: Ils n'y comptent pas comme demitons, ils n'y comptent pas du tout.

Quand aux diphtongues et aux triptongues, ni leur quantité ni leur qualité ne les séparent, en roumain, des autres syllabes ».

Am citat pasajul acesta, pentru că el învederează clar erorile la care pot duce criteriile versificației franceze, întemeiată pe numărul silabelor, aplicate la versificația noastră, întemeiată pe cu totul alte cerinți.

Cum vedem, afirmațiile sunt categorice. Sunetele redată în vechea ortografie a Academiei Române prin *î*, în versuri sunt simple grafii sau notațiuni inexacte. Neputând să alcătuiască silabe, « ele nu contează măcar ca semi-tonuri, nu contează deloc ».

Dar a întemeia păreri atât de categorice pe două versuri din *A l e c s a n d r i*, insuficient analizate, este un procedeu puțin concludent. De felul cum privești natura acestui sunet, atârână într'o mare măsură și părerea despre diftongii noștri și aceea despre hiat. Cea mai mare parte dintre diftongi conțin acest sunet, despre care se spune că n'are nici o valoare. Bogăția diftongilor noștri este constituită din tipul vocală plină precedată sau urmată din unul din cele două sunete, cărora li se tăgăduște și valoarea de semi-tonuri. De altă parte, și triftongii conțin sunetul acesta.

Față de aceste fapte, este cu atât mai supărător că fonetiștii n'au putut cădea de acord în deosebi asupra naturii acestui *î*. Unii îl consideră ca semi-vocală, alții, ca d. S. P u ș c a r i u în *Contribuțiuni asupra sistemului fonetic și fonologic* (Dacoromania, VII), îl privesc ca semi-consonantă, deci ca iot, a cărui prezență în diferitele combinații ar fi un mijloc bine venit pentru a înlătura ciocnirea dintre vocale, relevându-se astfel « aversiunea limbii române pentru hiat ». Dar cine privește frecvența hiaturilor nesupărătoare în versificația românească, când o compari cu cea

franceză, de pildă, constată că limba noastră e una din cele care reacționează mai puțin împotriva hiatului, chiar și atunci când o vocală finală accentuată e urmată de o vocală, și chiar și atunci când vocalele în hiat au o apropiată bază de articulație.

După cum concepți cele două sunete *î* și *ș*, problema diftongilor capătă un aspect deosebit. Denumirea de vocale scurte are avantajul că introduce o evidentă diferențiere de cantitate față de fonemele simple corespunzătoare. În schimb, noțiunea de cantitate ar fi contrarie spiritului limbii române care n'ar avea vocale lungi și scurte. Dar argumentele care tăgăduesc accentul de durată în limba română sunt scoase din observări care n'au ținut seamă de limbajul afectiv. Din necesități ușor de înțeles, cei care au adunat pe teren material lingvistic românesc au fost constrânși să noteze acea mijlocie a limbii care servește ca mijloc de înțelegere, nu ca expresivitate, ceea ce este mult mai complicat. Dar este suficient să observi neștiut întrevorbirile sătenilor noștri, ca să-ți dai seamă că lungimea și scurtimea silabelor este nedespartită de vorbirea lor curentă. Ascultând chiar și vorbirea specialiștilor care, ca d-nii E. Petrovici și S. Pop, au adunat material pentru *Atlasul limbii române*, am constatat frecvente accente de durată și chiar accente melodice, de intonație. Cu atât mai interesant va fi să vedem în ce măsură ei l-au notat și ce reiese din însemnările lor pentru problemele noastre.

Deocamdată, reținem că în limbajul afectiv, singurul care ne interesează în poezie, există accente de durată: vocale scurte, mijlocii și lungi. Iată de ce, deși denumirea de *î* și *ș* intră în desuetudine, înclin a păstra vechea denumire. În orice caz, denumirea de semi-consoană arată nu ceva la mijloc între sonantă și consonantă, ci mai degrabă o apropiere de sfera consonantelor. Ceea ce pledează însă pentru caracterul vocalic al sunetelor *î* și *ș* este faptul că ele, și numai ele, intră în alcătuirea celor mai caracteristici diftongi ai noștri, pe când consoanele sonante: *l*, *m*, *n* și *r*, care într'alte limbi sunt silabice, în limba română nu pot intra în alcătuirea diftongilor. Iată de ce *î* nu poate fi pus pe aceeași linie cu iot și notat ca atare, cum se face într'unele culegeri de texte dialectale. Chiar și în recenta lucrare a d-lui A l f L o m b a r d, diftongii cu *î* și *ș* nu sunt descriși la capitolul diftongilor, ci la acela al semi-vocalelor.

În ce privește fonetica descriptivă a limbii române, asupra unui punct s'a stabilit un consens între specialiști: ca accent, limba noastră este caracterizată printr'un puternic accent dinamic. De aici, acel ritm trohaic, învederat nu numai prin versificația poporană, dar și prin slăbirea atât a sonantelor cât și a consonantelor finale. De aici și slăbirea mai pronunțată decât în diftongi a lui *i* asilabic după consonante, în final.

Toate aceste categorii de $i = i$ lungit în vorbirea afectivă, *i* mijlociu al vorbirii comune, apoi *i* asilabic, sonor, dar scurt și *i* asilabic scurt, fiind aspecte proprii ale limbii noastre, se naște întrebarea: să fie oare aceste foneme atât de indiferente pentru versificația noastră, așa cum susținea în pasajul mai sus citat A p o s t o l e s c u și, după el, alții? Sau avem aici ca și într'alte privinți valori expresive, instrumente care nu așteaptă decât un mare maestru pentru a le da deplină valoare artistică?

În pasajul citat, A p o s t o l e s c u pune toate categoriile de *i* asilabic, și în diftong, și la sfârșitul cuvintelor, după consonante, pe acelaș plan, și, comparându-l cu *e* mut francez, afirma că nu contează de loc. E criteriul silabic al versului aplicat la limba română. Dar în versificația noastră, ceea ce nu poate conta ca număr de silabe, poate conta ca diferențe de durată a silabelor și, aș adăoga, de rezonanță.

În privința aceasta, fonetica noastră experimentală ne aduce o contribuție recentă de care se cuvine să ținem seamă. Este un merit deosebit al d-lui E. P e t r o v i c i de a fi individualizat existența sunetului numit de d-sa « pseudo *i* final », vocală nesilabică, surdă, care însoțește consonantele finale. Urmărind traseurile grafice înregistrate de d-sa, se vede cum limba ia poziție spre a articula sunetele finale în cuvinte ca *plopi*, *popi*, *pomi*, dar imediat după exploziunea consonantei, limba recade și suflul de aer, ieșind din cavitatea bucală, produce un zgomot cu timbrul de *i*, pentrucă limba fusese exact în poziția cerută pentru articularea acestei vocale. Este aici un sunet șoptit, un gest schițat, care are totuși o evidentă realitate acustică.

Tendința către o pronunțare închisă a acestui *i* asilabic, apoi unele sonorități voalate pe care, dacă și aparatul le indică, cu atât mai mult urechea se cuvine să le prindă, toate acestea sporesc virtualitățile estetice ale fonemului nostru. Jucând un rol în

morfologie, este exclus ca el să nu poată avea unul și în estetica limbajului, câteodată, bunăoară, asemănător cu acel « vaer topit și neisprăvit », pe care știe să-l audă cântărețul baladei populare.

Când deci, în versurile lui Alecsandri citate de Apostolescu, avem acea succesiune de *î* sub deosebite forme, acest aspect acustic nu contribuie aici la acea sugestie de estompat, de vag al zării, pe care cuvintele îl arată, iar muzica versului îl acompaniază? Să facă cineva proba, înlocuind din citat valoarea acestor *i* șoptiți, și se va încredința că, odată cu înlocuirea acestui acompaniament acustic, efectul acela de fantasmă care se pierde în zare este mutilat.

Dar controlul cel mai învederat vine din însăși structura pastelului, din care fac parte versurile citate de Apostolescu. Pe bună dreptate, pastelurile sunt privite ca manifestarea supremă a artei lui Alecsandri. Să apropiem deci mai întâi pastelurile privite în bloc de primul volum al poetului, *Doine și lăcrămioare*, care prezintă în prima parte mai mult o coloratură epică, în partea a II-a o țăture lirică, și să observăm frecvența rimelor în *î*, fie în diftongi, fie în plural, fie în forme verbale, chiar și acolo unde pronunția poporană nu-l păstrează sau este pe cale să-l înlăture, dar unde pronunția literară și grafia îl mențin. Mă servesc de ediția Minerva, mai la îndemâna oricui. Aici, *Doinele* au 26 de pagini, dintre care 24 sunt alcătuite din câte două coloane de versuri. *Pastelurile* au și ele 26 de pagini, dintre care însă numai una conține versuri tipărite pe două coloane. Astfel, *Doinele* au un număr îndoit de versuri decât *Pastelurile*. Observând frecvența rimelor în *-î*, rezultă că în *Doine* avem circa 75 de rime cu *-î*, pe când în *Pasteluri* avem 121 de rime în același fel.

Ca un control, observăm că în *Lăcrămioare*, la un număr de versuri aproape egal cu acela din *Pasteluri*, avem numai 48 de rime în *-î*. Este deci evidentă frecvența mult mai mare de rime în *-î* în această culegere.

Față de faptele acestea, problema nu poate totuși să fie pusă în chip simplist. Un rol în această sporită frecvență ar putea juca și caracterul descriptiv al *Pastelului*. Ea s'ar putea atribui deci și caracterului nominal al stilului din *Pasteluri* față de caracterul verbal al primelor două culegeri. Observ însă că elementul descriptiv este nedespărțit de scrisul lui Alecsandri și că

Pastelurile sunt departe de a fi pură descriere, căci toate sunt străbătute de narațiuni. În genere, stilul nominal nu este o caracteristică a lui *Alecsandri*. De abia la unii poeți recenți putem observa, ca o inovație, înclinarea către o sintaxă și expresie cu caracter stilistic nominal. Astfel, cheia stilisticii și versificației nominale a lui *I. Barbu* o dă tocmai structura nominală a expresiei, adevăratul teren pe care trebuie pusă problematica operei sale.

Fără deci să privim problema simplist, ținând seamă și de caracterul diferit al volumelor lui *Alecsandri*, fapt cert este că în *Pasteluri* avem un mult mai mare procent de rime în *-î* decât în primele culegeri de versuri.

În cadrul acesta, tocmai culegerea din care *Apostolescu* și-a ales fragmentul menit să dovedească inexistența expresivă a lui *-î* arată, prin frecvența sporită a acestui fonem într'o operă de maturitate, că problematica trebuie să fie privită structural, în simetriile și în opozițiile ei.

Pastelul *Iarna* este alcătuit din 4 strofe, fiecare având rime perechi, întâia și a doua rimă feminină, a treia și a patra masculină. Aceste rime din urmă sunt însă caracterizate printr'un *-î* asilabic, afară de strofa a treia, din care fac parte versurile citate de *Apostolescu*, pe care o reproduc aici în întregime:

Tot e alb pe câmp, pe dealuri, împrejur, în depărtare,
 Ca fantasme albe plopii înșirați se pierd în zare,
 Și pe 'ntinderea pustie, fără urme, fără drum,
 Se văd satele pierdute sub clăbucii albi de fum.

Cum vedem, ultimele două versuri al strofei au rime masculine, alcătuite din vocala *u* accentuată plus nasala *m*, care adesea dă o nasalizare vocalei precedente. Aceste două rime înfățișează deci o opoziție construcției simetrice a celorlalte trei strofe, toate cu rime corespunzătoare într'un *-î* asilabic: *Albi, dalbi, nori, trecători, văi, zurgălăi*. Opoziția aceasta de rime, tocmai în strofa unde se relevase șirul de *î* inexpressivi, chiar dacă ar fi întâmplătoare, este expresivă.

În contextul rimelor în *î*, menite să sugereze acea impresie de vagă, estompată prelungire, rimele în *u* accentuat, care încheie

partea întunecoasă a tabloului, subliniază o prelungire mai adâncită în celălalt timbru de vocală închisă, în *u* accentuat, care în limba română, cum vom vedea, subliniază în deosebi adâncirea îndepărtării. Dovada că, conștient sau nu, aceasta este sugestia, o vedem în repetarea sunetului *u* accentuat în emistihul *fără urme, fără drum*, și apoi în repetarea întreită a aceluiași *u* accentuat în ultimul vers al strofei... *satele pierdute sub clăbucii albi de fum*.

Dacă acum comparăm strofa aceasta cu cea precedentă și cu cea următoare, constatăm că strofa a doua are patru *î* asilabici, dintre care doi în rimă, pe când strofa a treia șapte *î* asilabici, dar nici unul în rimă, pentru motivul arătat. Mai observ că asonantele în *î* nu sunt indiferente, deoarece prima strofă a pastelului, aceea care zugrăvește căderea zăpezii, conține douăsprezece asonanțe de acest fel. Să gândească cineva poezia fără aceste foneme sau numai cu unele înlăturate — și o bună parte din efectul ei se duce.

Din faptele acestea rezultă că valoarea expresivă a lui *î* se vădește mai ales în rimă.

Dar cineva ar putea să obiecteze: poți aduce un număr tot atât de mare, dacă nu și mai mare, de exemple în care acest sunet șoptit să nu mai aibă nici valoarea de estompare, nici pe aceea de prelungire în infinit.

Firește, ar fi absurd să vorbim în poezie de un efect acustic automat, așa cum vorbea G. Ibrăileanu de automatismul iambilor și al troheilor. Există numai o colaborare a sunetelor care, acompaniind ideea, adesea ajută să-i dea un timbru deosebit de sugestiv. Aici vorbim numai de virtualitățile estetice ale limbii ca instrument, din care un poet deosebit de înzestrat poate să scoată efecte pe care limba noastră, în deosebi, poate să le dea. Avem un instrument care, tocmai pentru că n'a fost adâncit sub latură lui estetică, a dat numai o infimă parte din posibilitățile lui.

Poeții mari fiind aceia care, instinctiv sau conștient, descoperă treptat resursele estetice ale limbii lor, înfrățindu-le adesea conștient cu tehnica unora dintre creațiunii, voi arăta aici în ce fel Eminescu știe să scoată unele efecte unice din particularitățile arătate ale limbii noastre.

Față de creațiunea cantitativ redusă a lui Eminescu, nu este necesar să fac aici statistici pe baza fazelor de dezvoltare. Mărginindu-mă numai la poeziile apărute în timpul vieții poetului, voi aminti mai întâi cum se prezintă rimele acestea în poeziile din adolescență, apoi voi releva unele complexuri expresive de rimă din anii maturității, pentru a caracteriza categorii emotive speciale și, în sfârșit, mă voi opri mai mult la un ansamblu de poezii care, prin natura lor, cer mai multă cizelare: sonetele.

Firește, în poeziile de adolescență, rimele în *î* sunt inexpressive, câteodată un mijloc binevoit pentru a da rime aproximative. Folosind caracterul șoptit al lui *î*, începătorul rimează *cor* sau *dor* cu *flori*; *amanți* cu *danț*; în felul lui Alecsandri, întâlnim: *crinului* sau *câmpului* rimând cu *sânului*; *visări* cu *sărutări* și *oftări* cu *cântări*, și *flori* cu *fiori*, cu *nori* și cu *zori*; și iarăși *ușor* cu *nori*; *desper-dureri*; *flori-mor*; *flori-meteor*; *apari-fanar*; *spini-senini*, etc. . . . Această îngăduință a foneticei noastre, mai ales în rostirea dialectală, și chiar în limba culturii, nefiind supărătoare urechii, este binevenită pentru ușurința rimei. Cele mai frecvente sunt deci rimele de aproximație, în care *î* este socotit ca o cantitate neglijabilă. Exemple de acestea, și altele, pe care le-am putea releva chiar și din opera de plină maturitate (unde însă adesea diferențele au și o valoare expresivă), ar părea că dau dreptate părerii lui Apostolescu, care afirma că acest *î* nu contează de loc în versificația românească.

Dar a fost totdeauna o înaltă funcțiune a poeziei de a înălța mijloacele limbii comune. În certe cazuri și pentru certe efecte, poți apropia, în felul d-lui Arghezi, de pildă, limba vulgară de cea înaltă și din discordanța aceasta, poți scoate certe efecte care, mai ales în vremuri de proletariană afirmare, pot fi caracteristice. Dar întreaga experiență literară a lumii arată că păcătuiești împotriva spiritului înalt al poeziei, atunci când sistematic o cobori în cotidian.

Apropiind rime ca cele mai sus citate, de altele de mai târziu ale lui Eminescu, îți dai seama cum, devenit stăpân pe resursele expresive, poetul știe să scoată certe efecte. Îți dai seama că tocmai aceste sunete scurte, stinse, prin deosebitul lor nuanțe, devin nu comode mijloace de aproximație, ci o îmbogățire a paletelor

lui poetice. Pentru aceasta însă trebuie să ții neconținut seama de funcțiunea lor în acel rezonator care este totalitatea plăsmuirii și dela care rimele își capătă valoarea.

Firește, sunt la Eminescu ajuns la plină maturitate și cazuri în care *î* este socotit ca disparent. Astfel, în strofa *Din umbra falnicelor*... cuvântul *bolți* rimează cu *colț*. P o m p i l i u E l i a d e trecuse cazul acesta pe răbojul necorectitudinilor poetului, afirmând: « el percepe greu pe *î* dela sfârșitul cuvintelor ». Nu i-a fost însă greu lui S t. O r ă ș a n u să arate că aici Eminescu utilizează o particularitate a graiului moldovenesc. Dar nu din cazuri ca acestea, care nu sunt, cum se zicea sub vechiul regim, « licențe », ci libertăți firești, se poate trage o concluzie cu privire la întrebarea dacă Eminescu știa să scoată efecte noi din valoarea lui *î*, acolo unde ele erau necesare.

Pentru a caracteriza unele categorii de efecte, iată, de pildă, următoarele versuri din *Scrisoarea I*, dintr'un context caracterizat printr'alte tipuri de rimă:

Dar deodat' un punct se mișcă. Cel întâi și singur. Iată-l
Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl...
Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii,
E stăpânul fără margini peste marginile lumii...
De-atunci negura eternă se desface în fâșii,
De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii...
De atunci și până astăzi colonii de lumi pierdute
Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute...
Și în roiuri luminoase izvorînd din infinit,
Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.

Puterea actului inițial de creațiune, anunțată oarecum prin aliterațiunile dentale din primele măsuri: *dar deodat'*, izbucnește într'acel final de vers și început de frază: *iată-l*. Subliniată nu numai prin asonanța inițială *a, a*, care revine în rimă, dar și prin împerechierea verbului exclamativ cu pronumele, merit parcă să actualizeze prin sunetul unic, unicitatea, puterea creatoare este sugerată în dezlănțuirea ei prin acea prelungire de « enjambe-ment » a versului întâi în tot cuprinsul versului al doilea. Rimele *iată-l, tatăl* accentuează prin repetarea vocalei *a* însemnătatea momentului, iar aliterația lichidei finale, ca și suspensiunea voci în sens de prelungire, sugerează continuitatea... Rimele

următoare: *spumii*, *lumii*, care în graiul curent au un singur *i*, dar în limba literară au un adaos de *î* asilabic, dau prin durata lui *i* final neaccentuat ceva ca o perspectivă de prelungire și sunt pregătirea rimelor *fășii*, *stihii* care duc mai departe impresia aceasta prin răspicata prelungire a diftongului descrescând *ii*, care urmează fricativelor *ș* și *h*. Mai releviez că ultima rimă: *stihii*, prin repetarea celor trei *i* de durată felurită și prin faptul că singura consonantă care-i desparte, *h*, se apropie de baza lor de articulație, marchează o gradație a impresiei de prelungire. Iar rimele feminine următoare: *pierdute*, *necunoscute* sunt urmate răspicat de rimele masculine: *înfinit* și *nemărginit* care, o dată cu alte aliterații ale dentalei oclusive surde *t* din ultimul vers încheie actul creațiunii, a cărei evocare fusese anunțată prin amintita aliterație a celeilalte dentale, sonora *d*.

La rândul său, acest complex este însoțit și, prin opoziție, sporit de un altul, caracterizat mai întâi prin rimele în *u* accentuat: *spumii*, *lumii*; *pierdute*, *necunoscute*. În cele 155 de versuri ale *Scrisorii întâi* nu avem decât 12 rime în *u* accentuat. Afară însă de contextul citat, ele sunt împrăștiate. Și deodată în fragmentul nostru aceste patru rime în *u* accentuat, care încadrează tocmai cele mai caracteristice rime cu *i* asilabic: *fășii*, *stihii*. Dacă ar fi numai acest fapt, s'ar putea vorbi de o întâmplare. Dar observ în contextul acesta sugestive asonanțe în *u*, dintre care cea mai caracteristică, pentru că e alcătuită numai din *u* accentuat, este tocmai în versul care cuprindea mai multă sugestie de prelungire în depărtare:

De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii. . .

Este aici ceva analog cu ceea ce am observat în structura pastelului *Iarna* de Alecsandri, unde rimele și aliterațiile în *u* dădeau nu numai o impresie de tristețe, dar și de depărtare. Se naște întrebarea dacă fonemul *u* nu are la noi și această valoare de adâncire în spațiu, firește cu alt ton și alt răsunet decât prelungirea de durată pe care o poate da *i* asilabic. N'au fost încă cercetate la noi nici gesturile, nici sunetele tipice. Dar cine observă felul cum țăranul nostru chiamă din depărtare, constată că tocmai sunetul *u* este acela prin care el vrea să biruiască spațiul. S'ar zice că întregul canal fonator devine un buciom.

În zugrăvirea actului creațiunii, Eminescu prin acele asonanțe în *u* chiamă parcă din depărtări lumile, iar prin prelungirea rimeilor în *i* asilabic, universul evocat este dus parcă în ceața depărtării... Astfel, cele două foneme dela extremitățile scării vocalelor devin mijloace diferite, cel dintâi de chemare din spațiul estetic al plăsmuirilor, iar cel de al doilea dând o atmosferă de prelungire, felurit nuanțată.

Pentru a ilustra alte nuanțe de efect al acestui *î*, să privim acum o altă creațiune, *O, mamă*. Nu mai avem spațiul și timpul grandios din *Scrisoarea I*, ci aici spațiul estetic, păstrând acea caracteristică de nemărginire eminesciană, este relativizat prin cele două experiențe afective dominante: Amintirea înduioșată a mamei și alipirea de iubita lui, de care, presimțind moartea apropiată, n'ar vrea totuși să rămână pe veci despărțit:

O mamă, dulce mamă, din negură de vremi,
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi;
Deasupra criptei negre a sfântului mormânt
Se scutură salcâmi de toamnă și de vânt,
Se bat încet din ramuri, îngână glasul tău...
Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu.

Impresia dela care pleacă, privită în sine, este banală. După cum în poezia poporană prelucrată de el, clătinarea frunzelor «fără ploaie, fără vânt», tot astfel în nenumărate poezii culte, căderea frunzelor este prevestitoare sfârșitului.

Judecând după data, 1 Ianuarie 1880, pe care o are cea mai veche variantă, se pare că poezia s'a născut într'unul din acele momente de sumbre prevestiri, pe care câteodată le aduce anul nou.

Tematic, ceva nou nu este aici, ca și în motivul al doilea: dorința de unire în moarte a celor doi iubiți.

De unde atunci, dintr'o temă atât de curentă, neuitata întipărire a acestei poezii? Exemple de acestea sunt sugestive: numai analiza trăită a formei poate învedera ce puțin însemnează un motiv sau o idee, ca atare, când este vorba de o adevărată creațiune.

Acustic, nu puțin contribue la întipărirea neștearsă a strofei prime încadrarea celor două rime masculine șic ele atât de banale: *mormânt-vânt*, între rimele masculine sfârșite în *i* asilabic: *vremi*,

chemi, și rimele următoare masculine, sfârșite însă printr'un diftong cu *u* scurt. Astfel, în sistemul de rime a a, b b, c c, primele două sunt caracterizate prin răsunetul special al lui *î* după labială, iar ultimele două prin răsunetul special al diftongilor din *tău-mereu*, sporit și prelungit în ultima rimă de consoana sonantă *r*, așezată între două vocale cu același timbru.

Rimele dela mijlocul strofei sunt răspicat masculine și încheiate printr'un grup de consoane, dintre care prima, nasala *n*, umbrește pronunțat vocala accentuată închisă *î*, iar a doua, oclusiva *t*, prin intensitatea inerentă pronunțării ei, dă impresia a ceva pecetluit. Tocmai acest caracter închis al acestor rime, în opoziție cu rimele deschise prin vocalele scurte ale versurilor precedente și următoare, dau prin contrast o valoare expresivă sporită acestor prelungiri de sentiment ale rimelor sfârșite prin vocale scurte.

Aici, rimele în *î* au un caracter deosebit de al rimelor amintite din *Scrisoarea I*, cu diftongii din *fășii*, *stihii*.

Din toate faptele amintite, constatăm un tip propriu de rimă omânească, urmare a vocalelor scurte și în special a lui *i* final asilabic. După modelul francez, rimele noastre au fost împărțite în masculine, cu accentul pe ultimă, și feminine, cu accentul pe silaba penultimă. Astfel, este caracteristică afirmarea lui A p o s t o l e s c u : « nous ne dirons rien de la rime et de la césure, ces notions ayant la même portée en roumain et en français ». Privind însă de aproape rime ca acele arătate: *vremi* și *chemi*, cu valorile speciale pe care le pot avea, constăți o structură proprie. Deși la prima vedere par rime masculine, și părerea aceasta poate fi susținută prin caracterul monosilabic al cuvintelor, totuși prezența în final a acelei caracteristice vocale asilabice românești, cu atât mai evidentă cu cât are valoare morfologică, arată că avem aici un tip nou de rimă, ceva la mijloc între cea masculină și feminină, și din care poeții pot scoate efecte artistice proprii. Astfel, paralel cu acea prelungită chemare de dincolo de mormânt din primele două versuri din *O, mamă*... strofa a doua are patru rime de o singură silabă, dintre care trei verbe și un substantiv cu rima aceasta proprie în *-î*, ceea ce sporește efectul, de data aceasta de melancolică adâncire în viitor. Ca un pendant, în strofa a treia, ultimele patru versuri se încheie în diftongi în *u*, ceea ce, pe timbru întunecos, secundează acustic arătata stare de sentiment.

Felurimea resurselor se poate observa când compari efectele din *O, mamă* cu altele, care, în chip contrastant, subliniază o chemare de viață, bunăoară în *De ce nu-mi vii?* Aici, funcțiunea de durată a vocalei prelungite secundează chemarea nostalgică a iubirii. În *O, mamă*. . . scuturarea frunzelor era un semn al morții; în *De ce nu-mi vii?*, scuturarea frunzelor e părerea de rău că trec prevestitor podoabele și ea rămâne departe. Este ceva de preț care se duce și, în melancolia aceasta a celor câte se duc, cu atât mai nostalgică este chemarea.

Este în această poezie o simetrie de asonanțe și de rime, paralel cu simetria unităților sintactice, apoi o opoziție a rimelor deschise în *î* cu rimele în consonante, închise, care dezvăluie o parte din seducția fără pereche a acestui cântec al nostalgiei:

Vezi rândunelele se duc,
Se scutur frunzele de nuc,
S'așează bruma peste vii —
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii. . .

În structura sintactică a strofei întâi, fiecare vers alcătuiește o unitate și, simetric, această structură nu mai apare decât în strofa ultimă, secundată și de simetria acustică. Sintactic, strofa a doua e în paralelism cu strofa a cincea, penultimă, și paralelismul este secundat și de acordurile fonemelor. Iar catrenurile al treilea și al patrulea, exact la mijlocul cântecului, au o acumulare de șase rime consecutive cu *î*, încheiate prin rimele *sus* și *nu-s*, în care strânsa oclusivă *s* este deosebit de sugestivă.

Trecând de sfera acestor sentimente, problema ar putea fi urmărită și într'alte contexte, unde nu mai poate fi vorba de o atmosferă îndurerată sau de nostalgie, ci, dimpotrivă, predomină un accent eroic, bunăoară în descrierea luptei dela Rovine. În genere, *Scrisoarea a III-a* are unul din procentele cele mai ridicate în astfel de rime. Dar în cele 32 de versuri ale descrierii, numai patru intră în categoria celor studiate aici: *grindini*, *pretutindeni*, *șireaguri*, *steaguri*, rime feminine cu același caracteristic fonem asilabic, care, nu numai morfologic dar și acustic, prin prelungirea corespunzătoare, sugerează un efect de înmulțită apariție, analog cu cel amintit în *Scrisoarea I*.

Dar faptele acestea rămân numai exemple atât timp cât nu capătă o semnificație privită în bloc și o confirmare din structura amănunțit privită a unor plăsmuiri tipice, în care să se poată urmări procesul creator în legătură cu problematica noastră.

Ca și fonetica experimentală, statistica pusă în serviciul unei intuițiuni literare poate să fie un mijloc de control și chiar să aducă unele dovezi concludente, tocmai pentrucă privește faptele în bloc, în configurația lor totală.

În ediția I b r ă i l e a n u, lăsând la o parte cele câteva pagini din *Adaos*, se găsește un total de 4.762 versuri. Împărțindu-le pe epoci, ele alcătuiesc patru grupe: poeziile publicate în adolescență; poeziile publicate între 1870—1876; acelea dela 1878 până la îmbolnăvirea poetului; în sfârșit, cele publicate dela îmbolnăvire până la moarte.

Privind acum numărul versurilor din fiecare grupă și făcând statistica și procentul rimelor în *î*, avem următorul tablou. La totalul de 4762 de versuri, dela prima fază de dezvoltare până la ultima, există o continuă creștere a acestui fel de rime. Iar dacă în grupul al IV-lea, observăm o scădere, aceasta se explică prin faptul că în această grupă avem și poezii scrise și într'alte perioade. Rămâne deci bine stabilit că, cu cât Eminescu devenea mai stăpân pe mijloacele lui de expresie, cu atât acest fel de rimă în *î* asilabic devenea mai frecvent.

În cadrul acesta, întrebându-ne acum care fel de poezii reprezintă un procent mai mare, constatăm că la cele 98 de versuri din sonetele lui, sunt 36 cu rime în *î*, ceea ce însemnează procentul cel mai urcat din toată creațiunea lui Eminescu. Faptul acesta devine deosebit de semnificativ, sonetul fiind o formă fixă în care tocmai acustica se cere mai îngrijită, așa cum indică și numele și tradiția sonetului.

Dintre aceste sonete aleg *Veneția*. Deși nu el are cel mai mare număr de rime în *î*, totuși îl aleg și pentru măestria lui, și pentru faptul că-l putem raporta la originalul german dela care a plecat, apoi pentrucă asupra lui avem câteva date de fonetică experimentală. Și dintr'alt punct de vedere este interesant sonetul, el fiind punctul culminant al poeziei ruinelor în literatura noastră.

În chip simetric, sonetul este alcătuit din două categorii de rime: primele două strofe au toate numai rime feminine sfârșite

în *i* asilabic, terțele au tot rime feminine, dar sfârșite toate printr'un *e* neaccentuat.

Această opoziție între cele două vocale palatale *-i* și *-e* dă primei părți un sporit accent de stinsă melancolie. La o lectură expresivă, pe când prima parte are un răspicat ton minor, a doua se apropie de tonul major prin felul solemn și sentențios.

Dar se poate obiecta că acestea sunt simple impresii subiective. Și firește că faptele relevate nu sunt singurele mijloace care determină schimbarea tonului. Aceasta rezultă din colaborarea multor factori, cum vom avea prilejul să arătăm amănunțit într'alt capitol.

În cazuri de acestea, orice control obiectiv este binevenit. Și este regretabil că fonetica experimentală n'a dat încă atenție problemelor de versificație română. Aici, specialistul trebuie să aibă limba română ca limbă maternă. Instrumentul nu poate fi decât o prelungire și un control al auzului. În direcția aceasta, singura încercare de a nota un aspect de versificație românească se cuprinde, ca o anexă, în lucrarea lui I. P O P O V I C I : *Recherches expérimentales sur une prononciation roumaine*. După ce studiază substratul fiziologic al sunetelor limbii noastre, își propune și o cercetare a duratei silabelor. Între altele, alege și patru versuri din *Sămănătorii* lui Alecsandri și întreg sonetul *Veneția*.

Pentru determinarea duratei silabelor se iveau greutăți. Și cea mai mare e chiar aceea a determinării limitelor silabei, chestiune asupra căreia specialiștii nici azi nu sunt de acord (despre controversele acestea, vezi A. R O S E T T I : *Sur la théorie de la syllabe* în *Bulletin linguistique*, III, 1935, p. 5—14).

Față de aceste greutăți și controverse, mă întreb dacă nu este mai potrivit, atunci când este vorba de grupările ritmice ale poezilor, să ținem seama de sentimentul lor, separând silabele cât mai apropiat, de normele curente. Astfel, când I. P O P O V I C I afirmă: « Il est bon de se dégager des traditions et des usages existentes », întrebarea este: ce norme unanim recunoscute punem în locul uzului poezilor? Căci împărțiri de silabe ca *sas - tins*, *pes - cări*, *O - kea - nos*, și mai ales grupări ca *ros - teș - te* (lin) *-în*, chiar când cineva ar căuta să le explice prin teoria că limita silabei este acolo unde trece dela încordare, dela implozie la explozie, se lovesc de o îndoită greutate. Mai întâi s'ar cere o

consecvență, pe care I. Popovici n'o are, apoi, lucrul cel mai important, o retrăire a sentimentului poetului, care asemenea lipsește. În deosebi, când este vorba de un poet care, ca Eminescu, adâncea mereu tehnica versificației, cum se dovedește prin numeroasele scheme presărate în manuscrisele lui, nu poți face abstracție de propriul sentiment al poetului în împărțirea silabelor ca fundament al duratei lor.

Dar oricâte rezerve s'ar mai putea aduce, într'un punct lucrarea lui I. Popovici poate să servească drept bază de discuție: rimele sonetului fiind feminine și împărțirea silabelor finale fiind făcută așa cum ar fi dat-o însuși poetul, măsurarea duratei silabelor poate fi privită ca o aproximație corespunzătoare numeric realității acustice.

Privind deci în bloc cele două părți ale sonetului *Veneția*, constatăm că în primele 8 versuri, acele cu rimele feminine terminate în *î* asilabic, raportul de durată între silabe accentuate și neaccentuate ale rimei este următorul: 30, 34; 39, 39; 32, 42; 30, 46; 19, 41; 34, 22; 38, 38; 26, 21. Cu alte cuvinte, afară de două versuri, în toate celelalte rime, durata silabei ultime neaccentuate este sau egală sau superioară celei din silaba accentuată. Iar acolo unde silaba accentuată are o durată mai lungă, aceasta se datorește unor împrejurări de sonoritate specială, ca în rimele: pă - reții, tine - reții, unde diferența de durată (30, 46 față de 34, 22) se explică nu prin faptul că în limba literară aici s'ar auzi numai un *i*, căci atunci durata ultimei silabe ar trebui să fie egală, ci prin împrejurarea că tocmai în versuri cu mai puțină durată în ultima silabă: *el numa 'n veci e 'n floarea tinereții*, pe silaba accentuată din *floarea* cade într'al doilea emistih un accent care îi dă o durată notată cu 58, a doua mare durată din întregul sonet.

Iar pentru cine vrea încă o probă despre existența acestor durate speciale a limbii române, istoria versificației sonetului, descifrată din manuscrise, confirmă ceea ce ne spune atât forma desăvârșită cât și controlul fonetice experimentale.

Din cele arătate, rezultă că există o concordanță între structura fonetică a limbii noastre, cu particularitățile ei, și versificația noastră, care are resurse deosebite nu numai față de celelalte limbi romanice, dar față de toate limbile continentului. În cazul arătat,

vedem posibilități de prelungire pe toată gama sentimentelor, până la perspective spre infinit. Invederându-le, contribuim la transformarea virtualităților în mijloace de expresie care, devenite conștiente, vor duce la o mai deplină afirmare a finalităților către care instinctiv tinde limba noastră. Și tocmai în astfel de foneme pe cale de dispariție, în jocuri multiple de umbră și lumină, și-a găsit, nu o dată, arta versificării resurse expresive unice.

Se învederează astfel că, dacă limba condiționează poezia, la rândul ei, poezia dezvăluind virtualitățile expresive ale fiecărei limbi, te face să vezi mai adânc în structura ei.

D. CARACOSTEA

ȘTEFAN CEL MARE

« Bărbat glorios și victorios, care ai biruit pe toți regii vecini... Om fericit căruia soarta i-a hărăzit cu multă dărnicie toate darurile. Căci pe când altora le-a dat numai unele în-sușiri și anume unora prudență împreună cu șiretenie, altora virtuți eroice și spirit de dreptate, altora biruință contra dușmanului, numai ție și le-a hărăzit la un loc pe toate. Tu ești drept, prevăzător, isteț, biruitor contra tuturor dușmanilor. Nu în zadar ești socotit printre eroii secolului nostru ».

(Cronicarul polon Miechowski)

Domnia lui Ștefan cel Mare — de aproape o jumătate de veac — este cel mai frumos timp din istoria Moldovei. Niciodată țara n'a fost mai întinsă, mai bogată și mai respectată; niciodată faima domnului ei n'a străbătut atât de departe, deopotrivă în apusul creștin ca și în răsăritul necredincios, provocând admirația prietenilor și respectul dușmanilor; niciodată nu s'au ridicat spre slava celui de sus, atât de multe lăcașuri și într'o formă atât de desăvârșită. Intocmai cum Grecii cei vechi au avut epoca lui Pericle — acel maximum de strălucire politică și artistică — noi am avut epoca lui Ștefan cel Mare. Depășind hotarele Moldovei, ea a fost și va rămânea reprezentativă pentru întreg neamul nostru care și-a găsit în credinciosul, gloriosul și gospodarul voevod al Moldovei cea mai înaltă întrupare a sa.

Evident, n'a fost numai lumină în cei patruzeci și șapte de ani de domnie. Inceputul a cerut unele concesiuni, a impus unele renunțări. Până să-și asigure tronul, cel atât de râvnit de atâția, Ștefan a trebuit să accepte unele situații care nu se potriveau mândriei sale. Și chiar mai târziu, n'au lipsit ceasuri de amără-

ciune și de durere. Făcând însă suma, privind rezultatele, nu se poate să nu rămâi impresionat de frumusețea și puterea acestei strălucite domnii.

La începutul lui Aprilie 1457, intra în Moldova, pe valea Siretului, Ștefan, feciorul lui Bogdan cel ucis la Răuseni. Avea cu el o oaste de vreo 6.000 de oameni, parte Munteni, parte Moldoveni din Țara de Jos, de unde, după tradiție, ar fi fost de fel însuși neamul lui Ștefan. Petru Aron, ucigașul lui Bogdan, n'avu timp să se pregătească; de altfel, o parte dintre boieri îl și uriseră și erau bucuroși de domnie nouă. Cu oastea pe care o putu strânge în pripă, încercă el deci în zadar să oprească înaintarea tânărului care venea să ia moștenirea părintelui său și să-i răzbune moartea; la lupta dela *Doljești*, pe Siret, la 12 Aprilie, și în cea următoare dela *Orbic*, în ținutul Neamțului, la 14 Aprilie — Joia Mare — armata lui Ștefan învinse, iar Petru Aron fu silit să ia calea pribegiei, în Polonia. La locul ce se chiamă *Direptate*, pe Siret, țara aclamă pe biruitor ca domn al Moldovei, iar mitropolitul Teoctist îl unse cu mirul sfințit. Suceava primi cu bucurie pe fiul lui Bogdan.

Consolidarea domniei. Tronul câștigat cu sabia trebuia însă întărit. Intr'adevăr, biruința împotriva lui Petru Aron nu rezolvase definitiv situația. Ucigașul tatălui său se putea oricând întoarce cu ajutor dela Poloni; Ștefan, spre a împiedica o asemenea eventualitate, trebui să încheie, la 4 Aprilie 1459, un act cu trimișii regelui polon Cazimir, recunoscând suzeranitatea acestuia și lăsându-i stăpânirea asupra Hotinului. În schimb, Polonii se angajau să nu permită lui Petru Aron să se apropie de hotarele Moldovei.

Ca o dovadă a sentimentelor sale de amicitie, Ștefan confirmă în anul următor — data exactă e 3 Iulie 1460 — privilegiul comercial pe care îl aveau, dela predecesorii săi, negustorii din Lwow pentru comerțul cu Moldova. Din partea Polonilor prin urmare, primejdia era îndepărtată. Petru Aron își dădu seama că nu va mai fi ajutat; de aceea, trecu în Ardeal, așezându-se probabil în ținutul Secuilor. Spre a înlătura și de aici pe dușmanul său, și spre a face să înțeleagă pe cei care-l adăposteau că săvârșeau o mare greșală, atacă Ștefan în Iunie 1461 Țara

Secuilor, o jefui și se întoarse cu multă pradă, dar fără să fi putut pune mâna pe Petru Aron. Acesta se afla în anul următor la curtea voevodului Transilvaniei, iar după aceea, la curtea regelui Mateiaș care voia să-l aibă la îndemână, spre a putea impresiona mai ușor pe Ștefan și a-l sili să-i recunoască astfel autoritatea. Domnul Moldovei nu se lăsă însă intimidat; reînnoi legăturile cu Polonia, iscăbind la 2 Martie 1462, atât el cât și boierii în frunte cu mitropolitul Teoctist, câte un act, prin care făgăduiau, după pilda predecesorilor, credință regelui Cazimir, și se pregăti să dea Ungurilor o nouă lovitură. De data aceasta însă, el nu se mai îndreptă împotriva Secuilor, ci împotriva cetății Chilia. Această « poartă » a Moldovei era în mâna Ungurilor, încă din vremea lui Petru al II-lea, care le-o cedase drept mulțumită că Iancu de Huniedoara îl ajutase să ocupe tronul. Prin cucerirea acestei cetăți, Ștefan urmărea nu numai un scop politic — o lovitură dată protectorilor lui Petru Aron — dar mai ales unul militar și unul economic. Intr'adevăr, Chilia era, împreună cu Cetatea Albă, care se găsește chiar dela început în stăpânirea Domnului Moldovei, cea mai bună apărare împotriva Turcilor; ea reprezenta, în același timp, și un antrepozit comercial de prima mână, unde se concentrau deopotrivă mărfuri polone, ungurești, românești și răsăritene. Vama ce se lua pentru aceste mărfuri ar fi constituit un izvor esențial de venit al vistieriei moldovene. E ușor de înțeles deci pentru ce Ștefan s'a îndreptat împotriva cetății dela Dunăre.

Unii istorici au văzut în acest gest o lipsă de recunoștință a domnului Moldovei față de fostul său protector, Vlad Țepeș, cu al cărui ajutor ocupase tronul, mai ales că în momentul când oștile lui Ștefan asediau Chilia, domnul muntean era atacat de armata mult mai numeroasă a lui Mohamet al II-lea și silit să se retragă în Ardeal. Se uită însă faptul — *esențial* — că Chilia nu aparținea în acel moment Muntenilor, ci *Ungurilor*, că, prin urmare, Ștefan nu lovea în acela care-i făcuse odată bine. Dar chiar dacă ar fi fost așa, încă fapta lui Ștefan era scuzabilă, deoarece între sentimentele sale *personale* și *interesul superior de Stat*, interes care cerea, din multe rațiuni, dobândirea Chilie, trebuia să prevaleze acesta din urmă. Cetatea fiind bine apărată, atacul n'a izbutit însă. Ștefan însuși fu rănit la glesnă, rană care nu s'a mai închis până la sfârșitul vieții, și trebui să ridice asediul.

Era numai o amânare, deoarece peste trei ani de zile, în 1465, domnul Moldovei tot va cuceri Chilia.

Intre timp, el reia dela Poloni cetatea Hotinului. Imprejurările în care s'a produs această completare a hotarului Moldovei spre miazănoapte nu ne sunt bine cunoscute. Știm numai atât că ea trebuie să fi avut loc înainte de 28 Aprilie 1464, când găsim pe boierul Goian, fost mai înainte mare dvornic, ca pârčalab de Hotin. Politica lui Ștefan față de Poloni se dovedea deci fructuoasă.

Având experiența primei încercări, Ștefan întrebuișă la al doilea atac asupra Chilieii altă metodă. Expediția, pregătită din vreme, s'a făcut în toiul iernii, cu o mare repeziciune: în 8 zile — ne spun izvoarele — domnul a ajuns din Suceava în fața zidurilor cetății dunărene, astfel încât garnizoana n'a mai avut timp să primească întăriri; pe de altă parte, au fost căștigați și unii dintre locuitorii orașului. Așa s'a făcut că la 23 Ianuarie 1465 — la miezul nopții: detaliu caracteristic — armata moldoveană a putut pătrunde în oraș și că fortăreața însăși în care izbutise să se retragă unul din cei doi comandanți — celălalt fusese prins la o nuntă unde petrecea — a căzut după un asediu de numai o zi. Sâmbătă 25 Ianuarie, steagul Moldovei flutura de-asupra zidurilor.

Lupta dela Baia. Legătura cu regele Poloniei Cazimir pe de o parte, atacul împotriva Secuilor din 1461 și cucerirea Chilieii pe de altă parte, și mai ales amestecul domnului Moldovei în răscoala pe care au făcut-o Ardelenii împotriva regelui Mateiaș constituiau motive serioase pentru acesta din urmă de a întreprinde o expediție împotriva lui Ștefan. Se mai adăogau, de sigur, și instigațiile lui Petru Aron și ale unui alt pretendent, Berindei, pe care regele Ungariei l-a și luat cu el spre a-l așeza ca domn la Suceava. Mai întâi, Mateiaș a potolit răscoala Ardelenilor (Septemvrie 1467), apoi a pornit împotriva lui Ștefan. La 11 Noemvrie, armata ungară, numărând 40.000 de ostași, era la Brașov; de aici, ea se îndreaptă spre pasul Oituzului spre a trece în Moldova. Ștefan întărise trecătoarea, așa încât Mateiaș n'a putut răzbi prin munți decât cu lupte, « cu focul și cu sabia », cum spune cronicarul Bonfinius. La 19 Noemvrie, târgul Trotușului era ocupat și ars; după aceea, armata ungară porni pe valea Siretului în sus, prădând și uci-gând totul în calea sa. Nu se cruța — afirmă cronicarul polon

Dlugosz — « nici vârsta, nici condiția socială, nici sexul ». Ștefan însuși, în scrisoarea pe care o trimite imediat după luptă, la 1 Ianuarie, regelui polon, spune că Ungurii « au înaintat, prădând țara, nimicind și arzând cu cruzime, prefăcând în cenușă orașele și satele, ucigând copiii și necinstind bisericile, și săvârșind multe nelegiuiri pe care nu se cuvine nu numai a le spune, dar nici a le gândi și pe care nu le-au făptuit niciodată, nici păgânii Turci sau Tătari ».

Rând pe rând, au fost ocupate Bacăul, Romanul și Baia. Ștefan, care până acum se abținuse să dea lupta, mărgininu-se numai la ciocniri cu detașamentele trimise după provizii — după obiceiul pământului se făcuse pustiul în fața năvălitorului — socoti că sosise momentul atacului. Intr'adevăr, dela Baia până la Suceava nu mai era distanță mare și a lăsa pe Mateiaș să intre în capitala țării și să proclame ca domn pe Berindei ar fi însemnat, cu firea lesne schimbătoare a boierilor, o serioasă primejdie. De aceea, Ștefan hotărî să izbească pe Unguri. În seara zilei de 15 Decembrie 1467, cei 12.000 de ostași moldoveni atacă târgul, după ce mai întâi îi dăduseră foc din toate părțile. Lupta a avut un caracter extrem de violent și a ținut toată noaptea. Pe la orele 5 dimineața, Ungurii, răzbiți, au început să fugă. Regele Mateiaș, rănit în spate, lângă șira spinării, de o săgeată cu trei vârfuli, a trebuit să fie purtat pe targă îndărăt. Și dacă vornicul moldovean Isaia ar fi atacat acolo unde îi poruncise Ștefan, regele ungar ar fi căzut prizonier. Așa, el a putut ajunge cu sfărâmurile armatei sale în munți și trece în Ardeal.

Prada căzută în mâinile biruitoarelor a fost considerabilă: « Și carele și corturile și diferite bombarde, mașini și tunuri mari și mici — spune Ștefan în scrisoarea amintită — pe toate le-am luat aducând laudă lui Dumnezeu ». Trupurile Ungurilor căzuți — șapte mii la număr — au fost strânse într'o movilă mare. « Și pe lângă aceștia — adaogă domnul — mai sunt mulți ale căror leșuri n'au fost adunate ». Punând la socoteală și pe robi, rezultă că din armata făloasă care coborîse pe la Oituz, o mare parte nu s'a mai întors îndărăt. « Și i-au dat Dumnezeu în mâinile lui Ștefan și ale oștirii sale și foarte mulți fură tăiați, iar alții arși în casele ce se aflau pe ulițele târgului. Insuși Craiul Mateiaș fu săgetat și cu rușine se întoarse în țara sa pe o altă cale strămtă

și nepătrunsă ». Așa povestește letopisețul zis dela Putna, înfrângerea dela Baia. Iar cronicarul polon Dlugosz o califică drept « uriaș dezastru » (« clade ingenti »).

Ștefan a socotit însă că atâta nu era de ajuns. Și de aceea a trecut — după letopisețul zis dela Bistrița « în același an », deci în 1468, căci pare puțin probabil ca faptul să fi avut loc în ultimele zile ale anului 1467 (lupta dela Baia s'a dat la 15 Decembrie!), după cronicarul polon Dlugosz însă în Iunie 1469 — « ca o furtună » în Ardeal, a făcut mari prădăciuni și s'a întors nesupărat îndărăt. Indată după această « expediție de pedeapsă », găsește Ștefan prilejul să plătească și lui Petru Aron pentru ticăloasa faptă dela Răuseni. Ii trimite anume o scrisoare ca din partea boierilor nemulțumiți, poftindu-l să vie să ia domnia; pribeagul cade în cursă — lesne crede omul ce dorește! — și vine la locul de întâlnire, unde bine înțeles, îl așteptau oamenii lui Ștefan. Călăul domnesc desăvârși restul. Fiul răzbunase crâncena moarte a tatălui și, în același timp, asigurase statornicia tronului Moldovei. Eliberat de această continuă grijă, asigurat din partea Polonilor și știind bine că Mateiaș nu va îndrăzni să repete un atac care avusese drept sfârșit Baia, Ștefan putu în sfârșit, după doisprezece ani de domnie, să pășească la îndeplinirea gândului celui mare al vieții lui, lupta împotriva necredincioșilor, scoaterea Moldovei din situația de tributară a Turcilor.

Inceputul conflictului cu Turcii. Luptele cu Muntenii. Intr'adevăr, și acest fapt se cunoaște mai puțin, Ștefan a trebuit, în prima parte a domniei sale, să plătească tribut lui Mohamet al II-lea, cuceritorul Constantinopolului. Inceputul îl făcuse Petru Aron în 1455, când trimisese pe Mihail logofătul cu 2.000 de galbeni. Ștefan nu putea face altfel. A refuza tributul, ar fi însemnat să aibă din capul locului dușmănia celei mai puternice forțe militare și politice din vremea aceea, a Turciei lui Mohamet al II-lea. A trebuit deci să-și serieze scopurile, în ordinea urgenței. Cel dintâi era *consolidarea* tronului și acestui scop și-a subordonat el toate acțiunile în prima parte a domniei. Așa se explică și tratatul cu Polonia din 1459, cu renunțarea momentană la Hotin, așa se explică și politica sa față de Unguri, protectorii lui Petru Aron. În momentul însă când, prin moartea acestuia din urmă, a dispărut compețitorul principal

și deci tronul a fost asigurat, Ștefan s'a putut gândi și la o politică de rezistență față de Turci.

O asemenea politică însă, comporta mari primejdii. Cine îndrăznește să-și ia toate măsurile, toate precauțiunile. Intr'adevăr, Turcii puteau amenința Moldova nu numai direct, dar și indirect, prin cei care ascultau de dâșii și anume, pe de o parte prin Munteni, care erau cu totul în mâna lor (garnizoana turcească din Giurgiu putea ajunge în câteva ceasuri la București!), pe de altă parte prin Tătarii din Crimeia. O luptă împotriva Turcilor însemna implicit o luptă cu acești — de voie, de nevoie — aliați ai lor.

Cel dintâi lucru care se impunea era, prin urmare, scoaterea Munteniei din sfera de influență turcească, asigurarea, printr'un domn devotat lui Ștefan, că armata acestei țări nu se va alipi armatei Sultanului. Așadar, îndepărtarea din scaun a lui Radu cel Frumos, sluga prea plecată a Turcilor. Este ceea ce va urmări Ștefan timp de patru ani de zile, din 1470 până în 1474.

Conflictul începe prin prădarea și arderea Brăilei, cel mai însemnat port muntean, a Cetății de Floci și a Ialomiței, de către armatele moldovene (27 Februarie 1470 și zilele următoare). Radu n'a putut replica direct în același an, dar a determinat, se pare, prin plângerile sale la Turci, năvălirea Tătarilor care, spre sfârșitul verii, trec Nistrul și încep să prade. Ștefan, prevenit, își pregătise însă oastea și a putut răspunde după cum se cuvenea. La 20 August, la dumbrava dela *Lipinți*, aproape de Nistru, năvălitorii au suferit o înfrângere totală. Mulți dintre Tătari au fost uciși în luptă, alții s'au înecat în Nistru, o mare parte, împreună cu însuși fiul Hanului, au căzut prizonieri. Bine înțeles, robii moldoveni au fost eliberați și toată prada — vite, haine, lucruri — întoarsă celor păgubiți. Dlugosz, cronicarul polon, povestește că Hanul ar fi trimis la Ștefan o solie de 100 Tătari să ceară îndărăt, cu amenințări, pe fiul său. Domnul Moldovei, « bărbat cu suflet mare », cum îl numește cronicarul amintit, nu numai că nu s'a speriat, dar a poruncit ca, în fața solilor chiar, să fie tăiat în patru bucăți acel fiu al Hanului; apoi a tras în țepă pe nouăzeci și nouă dintre soli, iar pe al o sutălea l-a trimis îndărăt, cu nasul tăiat, la stăpânul său, să-i spuie ceea ce-a văzut. Procedeu

lui Ștefan era singurul indicat față de acești năvălitori pe care numai asprimea îi putea impresiona.

În anul următor, 1471, Radu cel Frumos, cu o puternică armată, gândi să se răzbune pentru arderea Brăilei. Năvăli deci în Țara de Jos, dar nu putu înainta mult, deoarece la *Soci*, în județul Bacău, îi ieși înaintea, cu oastea pregătită, Ștefan. Lupta a avut loc în ziua de 7 Martie, într'o Joi. « . . . Și au biruit Ștefan Voevod. . . — povestește letopisețul dela Bistrița — și au omorât mare mulțime dintre ei. Și toate steagurile lui au fost luate, chiar marele schiptru al lui Radu a fost luat; și mulți viteji au fost prinși atunci, cari mai apoi fură tăiați; lăsat-au în viață numai pe doi boieri mari, pe Mircea comisul și pe Stan logofătul ». În acest timp, Tătarii ca să se răzbune și ei, năvăliră din nou în partea de miazănoapte a țării și ajunseră, prădând și arzând, până la Târgul Siret. Ștefan era departe, nu-i putu deci împiedica. Două dintre izvoarele care relatează bătălia dela Soci — și anume Cronica în limba germană, descoperită nu de mult la München, și cronica moldo-polonă — afirmă chiar că ea s'ar fi dat în *Țara Românească*. După primul izvor, Soci ar fi fost « un târg » (« bey einem Margt genand dy Schotz »), iar Ștefan ar fi adus în Moldova 17.000 de țigani robi: o cifră enormă. Oriunde ar fi situată localitatea, cert este că biruința a rămas de partea domnului Moldovei.

Această biruință nu rezolva însă problema; atâta vreme cât Radu își păstra scaunul, incursiuni ca aceea dela Soci puteau să se repete oricând. Nici față de Turci — după cum am spus — nu se putea încerca o politică de rezistență, cu un asemenea vecin infeodat coplețamente lor. Prin urmare, Ștefan se hotărăște să treacă la actul esențial, înlocuirea lui Radu printr'un protejat al său care să-i servească drept avanpost față de Turci. Cel ales era un fiu al lui Dan al II-lea, anume *Basarab cel Bătrân*, zis și *Laiotă*. Momentul expediției este în toamna anului 1473. La 8 Noembrie, Ștefan împarte steaguri armatei sale, la Milcov, și pornește împotriva lui Radu. Lupta s'a dat la locul numit *Cursul Apei*, în județul Râmnicul-Sărat, și a durat trei zile, de Joi 18 Noembrie până Sâmbătă 20 Noembrie, isprăvindu-se prin retragerea precipitată a domnului muntean. Nici în cetatea sa de scaun, București, Radu n'a putut rezista și a trebuit să fugă, lăsând

tot ce avea, familie, averi, steaguri, în mâinile învingătorului. « În 24 ale aceleiași luni, — povestește letopisețul dela Bistrița, — într'o Miercuri, luă Ștefan Voevod cetatea și intră într'însa și luă pe Doamna lui Radul Voevod și pe fiica lui, unica sa fiică, și toate comorile lui și toate hainele lui și toate steagurile lui; și petrecu acolo trei zile în veselie... ».

O încercare a Turcilor, în ziua de 28 Noemvrie, de a restabili situația, se termină catastrofal: toată armata lor — vreo 13.000 de oameni — fu nimicită; 2.300 de prizonieri pieriră trași în țepă.

Laiotă n'a fost în stare însă să păstreze scaunul. El trebui să fugă în fața lui Rădu care se întorsese — o lună numai după aceea — cu ajutor dela Sultan. Cei 17.000 de Turci care goniseră pe protejatul lui Ștefan, intrară, drept pedeapsă, în Moldova, își așezară la 31 Decemvrie tabăra la Bârlad, prădară și pustiiră ținuturile din jur și apoi se retraseră, fără ca să se menționeze vre-o luptă cu oastea moldoveană. În primăvară însă, Laiotă, evident tot cu ajutorul lui Ștefan, era iarăși domn în Țara Românească, iar despre Radu aflăm că a trebuit să se retragă în Ardeal, în ținutul Făgărașului, unde se crede că a și murit, în cursul aceleiași an. Prin urmare, se părea că politica domnului moldovean biruise. Se părea numai, deoarece Laiotă s'a dovedit a nu corespunde nici pe departe speranțelor lui Ștefan. Intr'adevăr, *după câteva luni*, îl găsim trecut de partea Turcilor. « M'am dus la Turci, la marele împărat — scrie el Brașovenilor la 26 Iunie — și mi-am făcut pace și bine și m'am nevoit și pentru binele vostru. Deci să vă pară bine și vouă... ».

Brașovenilor poate, lui Ștefan însă nu-i părea bine în nici un caz. Trădarea lui Laiotă — explicabilă când ținem seama, cum arătam și mai sus, de distanța ce separa Giurgiul turcesc de capitala țării — însemna anularea tuturor eforturilor de până atunci. Însemna reînceperea experienței cu altă persoană și cu teama, în același timp, de a ajunge la o concluzie identică. Un altul ar fi renunțat. Ștefan însă nu. El se hotărî să dea sprijinul său unui alt pretendent, anume *Basarab cel Tânăr*, zis *Țepeluș*, care petrecuse multă vreme ca pribeag în Transilvania și era sprijinit de Unguri. Acesta pătrunde în Țara Românească, trecând munții, în timp ce Ștefan înaintează dinspre răsărit. Soarta armelor nu l-a favorizat însă pe Țepeluș: el e bătut de către Laiotă, la 5

Octombrie 1474 și e silit să se întoarcă în Ardeal. Ștefan însă, dimpotrivă, după ce cucerește mai întâi, în prima zi a lui Octombrie, cetatea Teleajenului și o arde, înfrânge și pe Laiotă, la 20 Octombrie.

Lupta dela Vaslui. Tocmai în vremea aceasta, se pregătea însă să intre în Muntenia o mare armată turcă, în frunte cu Soliman Hadâmbul, care avea poruncă strașnică dela Sultan să supuipe pe Ștefan și să aducă Moldova din nou sub ascultarea Porții. Mohamet al II-lea avea într'adevăr motive puternice să se teamă de acțiunea lui Ștefan. Acesta, odată tronul consolidat, nu numai că refuzase să mai plătească tributul, dar, prin campaniile sale repetate în Țara Românească, arăta că vrea să scoată și această țară de sub jugul turcesc. Apoi, nu se putea uita nici faptul că domnul Moldovei cucerise Chilia, această cetate pe care Mohamet al II-lea ar fi vrut-o pentru sine. Indrăznețul ghiaur trebuia pedepsit. De aceea, se trimise poruncă pașei Soliman Hadâmbul, care se afla în Albania, în scopul de a cuceri cetatea Scutari, să lase totul la o parte și să se îndrepte « fără întârziere contra Domnului Moldovei ». În August 1474, Soliman era la Sofia; după ce își strânse toată oastea și făcu pregătirile necesare, porni în spre Dunăre. Abia la sfârșitul lui Decembrie sau în primele zile ale lui Ianuarie 1475, pătrunse în Moldova. Era o campanie neobișnuită, deoarece Turcii nu purtau război, în părțile noastre, iarna. Singur acest fapt arată însemnătatea pe care o dădea Mohamet al II-lea acțiunii împotriva lui Ștefan și nevoia de a isprăvi cât mai repede cu cel ce îndrăznise a înfrunta pe cuceritorul Constantinopolului. Armata lui Soliman număra 120.000 de oameni, în care intra și corpul muntean al lui Laiotă. Față de această mulțime, Ștefan nu avea decât cel mult 40.000 de ostași, dintre care 5.000 de Secui. Un izvor amintește și de un detașament de 1.800 de Unguri, probabil dintre aceia care luptaseră alături de Țepeluș în Muntenia.

După obiceiul cel vechi, Ștefan a poruncit să se facă pustiul în fața dușmanului. Locuitorii satelor de pe drumul pe care înainta Soliman și-au părăsit locuințele, ascunzând vite, grâne, nutreț, tot ce aveau. « *Ce nu s'a putut ascunde, a trebuit să fie ars, fiecare și-a ars propria sa casă* », spune un izvor contemporan. În curând, foametea a început să se simtă în armata turcească. Pe de altă parte, Ștefan a căutat un loc potrivit de luptă care să

nu permită desfășurarea tuturor forțelor lui Soliman, mult superioare ca număr, și, în același timp, să favorizeze mișcările proprii. Un asemenea loc era în fața orașului Vaslui, la confluența Racovei cu râul Bârlad. Terenul mlăștinos, mărginit de păduri, corespundea de minune intențiilor lui Ștefan. Aici s'a și dat lupta. În ziua de 10 Ianuarie 1475, într'o Marți, se lăsase o negură deasă, care favoriza în gradul cel mai înalt atacul pentru cei care știau locurile și, dimpotrivă, încurca pe străinii necunosători. Profitând de acest fapt, Ștefan a început lupta. Un detașament, în care intrau și Secuii, a atacat frontul armatei turcești, în timp ce un al doilea a atacat prin flanc. În momentul hotărâtor, când, în urma pierderilor suferite de primul detașament, ai noștri erau în primejdie, Ștefan s'a aruncat el însuși în mijlocul bătăliei — cum va face la Călugăreni Mihai Viteazul — și a determinat retragerea Turcilor. Totdeodată s'a produs printr'un al treilea detașament, și un atac din spate, care a transformat retragerea lui Soliman în panică.

Urmărirea a durat aproape patru zile, « de Marți până Vineri noaptea », « pe un mare noroi ». Unii dintre fugari « s'au înecat în apa Siretului », alții în Dunăre; pe mulți i-au luat prizonieri. « Și au biruit atunci Ștefan Voevod — povestește letopisețul dela Bistrița — și au căzut atunci nenumărată mulțime de oameni și mulți și fără de număr au fost prinși vii, care mai apoi au fost tăiați; numai pe unul îl lăsară viu, pe fiul lui Sac-bașa; și steagurile lor împreună cu schiptrele cele mari au fost luate, mai mult de 40 de schiptre... iar Ștefan se întoarse cu toți oștenii săi ca un biruitor în scaunul său din Suceava ».

Rareori s'a văzut o înfrângere mai completă. Inșiși cronicarii turci recunosc faptul. « A fost un grozav măcel — mărturisește Seadedin — și puțin a lipsit ca să nu fie cu toții tăiați în bucăți, și numai cu mare greutate Soliman Pașa și-a scăpat viața prin fugă ». « A făcut acolo mulți martiri — spune Nesri — și foarte mulți au rămas prizonieri ». Iar o rudă a Sultanului conchide: « Niciodată armatele turcești n'au suferit un dezastru atât de mare ». Cronicarul polon Dlugosz nu e mai puțin categoric: « Foarte puțini Turci și-au putut găsi mântuirea prin fugă — spune el — căci chiar și aceia care au fugit și au ajuns până la Dunăre au fost sau uciși acolo de Moldoveni, care aveau cai mai

iuți, sau au fost înnecați de valuri. Aproape pe toți prizonierii turci, afară de cei mai de frunte, i-a tras în țeapă. Cadavrele celor uciși le-a ars, iar câteva grămezi cu oasele lor se văd până astăzi și sunt mărturia eternă a unei victorii atât de însemnate. . . Toată oastea lui s'a îmbogățit foarte tare din prada luată dela Turci: aur, argint, purpură, cai și alte obiecte prețioase ». Impresionante sunt apoi accentele pe care le găsește Dlugosz pentru a lăuda pe Ștefan: « O, bărbat demn de admirat — exclamă el — întru nimic inferior ducilor eroici, pe care atât îi admirăm, care cel dintâi dintre principii lumii a repurtat în zilele noastre o victorie atât de strălucită în contra Turcilor. După părerea mea, el este cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și stăpânirea lumii și mai ales funcțiunea de comandant și conducător contra Turcilor, cu sfatul comun, înțelegerea și hotărîrea creștinilor, pe când ceilalți regi și principii creștini trândăvesc în lene, în desfătări și lupte civile ».

Dlugosz vedea limpede. Ștefan era, în momentul acela, singurul care putea duce cu succes lupta împotriva necredincioșilor. Avea toate însușirile necesare unui mare comandant: știa să întocmească un bun plan de război și să-l aducă cu tenacitate la îndeplinire, știa să impună jertfe alor săi, plătind el cel dintâi cu persoana lui, avea autoritate și prestigiu. Era singurul care ar fi putut duce la izbândă o cruciată pentru gonirea Turcilor din Europa și cucerirea Constantinopolului. Din nefericire, suveranii creștini n'au înțeles-o. S'au mărginit să laude pe Domnul Moldovei pentru marea lui faptă și și-au văzut mai departe de micile lor treburi. Nici chiar vecinul său direct interesat, regele Poloniei, care avea de altfel și obligații precise, potrivit actului din 1462, n'a dat lui Ștefan ajutorul necesar, ajutor pe care biruitorul dela Vaslui, prevăzând ceea ce avea să urmeze, l-a cerut de a doua zi după victorie. Intr'adevăr, se putea lesne presupune că Moamet al II-lea nu era să lase nerăzbunată înfrângerea și că avea să vie cu toată puterea împotriva cutezătorului. Ștefan a înțeles-o din primul moment și de aceea a trimis, la 25 Ianuarie 1475, o scrisoare-circulară către toți monarhii creștini din Europa, prin care, aducându-le la cunoștință biruința sa, le cerea, în același timp, să se ridice cu toții împotriva dușmanului comun. Pentru frumusețea și însemnătatea ei — noi credem că însuși Voevodul

a dictat-o — reproducem această scrisoare, care ar trebui să figureze la locul de cinste în toate cărțile de citire și de istorie ale tineretului nostru: «Prea luminaților, prea puternicilor și aleșilor domni a toată creștinătatea, cărora această scrisoare a noastră va fi arătată sau de care ea va fi auzită. Noi Ștefan Voevod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, mă închin cu prietenie vouă tuturor cărora vă scriu și vă doresc tot binele și vă spun domniilor voastre că necredinciosul împărat al Turcilor a fost de multă vreme și este încă pierzătorul întregii creștinătăți, și în fie ce zi se gândește cum ar putea să supue și să nimicească toată creștinătatea. De aceea facem cunoscut domniilor voastre că pe la Boboteaza trecută, mai sus numitul Turc a trimis în țara noastră și împotriva noastră o mare oștire în număr de 120.000 de oameni, al cărei căpitan de frunte era Soliman pașa beglerbegul; împreună cu acesta se aflau toți curtenii susnumitului Turc și toate popoarele din Romania și Domnul Țării Muntenești cu toată puterea lui și Assan-beg și Ali-beg și Schender-beg și Grana-beg și Asa-beg și Valtival-beg și Serefaga-beg, domnul din Sofia, și Cusenra-beg și Piri-beg, fiul lui Isac-pașa, cu toată puterea lui de ieniceri. Acești mai sus numiți erau toți căpitanii cei mari, cu oștile lor. Auzind și văzând noi acestea, am luat sabia în mână și cu ajutorul Domnului Dumnezeului nostru a-tot-puternic, am mers împotriva dușmanilor creștinătății, i-am biruit și i-am călcat în picioare, și pe toți i-am trecut sub ascuțișul săbiei noastre; pentru care lucru lăudat să fie Domnul Dumnezeu nostru. Auzind despre aceasta, păgânul împărat al Turcilor își puse în gând să-și răzbune și să vie, în luna lui Mai, cu capul său și cu toată puterea sa împotriva noastră și să supue țara noastră, care e poarta creștinătății și pe care Dumnezeu a ferit-o până acum. Dar dacă această poartă (a creștinătății), care e țara noastră, va fi pierdută — Dumnezeu să ne ferească de așa ceva — atunci toată creștinătatea va fi în mare primejdie. De aceea, ne rugăm de domniile voastre să ne trimeți pe căpitanii voștri într'ajutor împotriva dușmanilor creștinătății, până mai este vreme, fiindcă Turcul are acum mulți protivnici și din toate părțile are de lucru cu oameni ce-i stau împotrivă cu sabia în mână. Iar noi, din partea noastră, făgăduim, pe credința noastră creștinească și cu jurământul domniei noastre, că vom sta în picioare și ne vom lupta

până la moarte pentru legea creștinească, noi cu capul nostru. Așa trebuie să faceți și voi, pe mare și pe uscat, după ce, cu ajutorul lui Dumnezeu celui a-tot-puternic, noi i-am tăiat mâna cea dreaptă. Deci, fiți gata fără întârziere. Dată în Suceava, în ziua de Sfântul Pavel, luna Ianuarie în 25, anul Domnului 1475. Ștefan voevod, domnul țării Moldovei ».

Puterile creștine ale Europei s'au bucurat aflând de victoria dela Vaslui. Papa Sixt al IV-lea scrie lui Ștefan: « Faptele tale săvârșite . . . cu înțelepciune și vitejie contra Turcilor infideli, inamicii comuni, au adus atâta celebritate numelui tău, încât ești în gura tuturor și ești în unanimitate foarte mult lăudat ». Venețienii îi trimit și ei cuvinte frumoase de felicitare, dar numai atât. Ajutor efectiv, în ostași sau în bani, Ștefan n'a primit ¹⁾.

CONST. C. GIURESCU

¹⁾ Din *Istoria Românilor*, vol. II, sub tipar.

IN CĂUTAREA STILULUI TIMPULUI NOSTRU

ARTA DECORATIVĂ IN AJUNUL EXPOZIȚIEI DIN 1937

Arta decorativă este oare altceva decât mijlocul de a face ca utilul să fie frumos și plăcut, arta de a umaniza decorul vieții omului? Oriunde există inteligența ce dă fiecăruia o voință de dezvoltare și de mai bună stare, se naște o artă decorativă.

Ea nu este un lucru de prisos. Dacă noțiunea de frumusețe este inseparabilă de idealul de perfecțiune (oricare ar fi acest ideal) către care tinde orice ființă omenească, arta decorativă este o dată cu arhitectura, arta cea mai universală ce există, aceea care interesează pe toți oamenii fără excepție, bogați sau săraci.

Omul într'adevăr nu s'ar putea mulțumi, ca animalele, cu o vizuină. In fiecare epocă, el a creat o arhitectură, care este expresia palpabilă a ordinei instaurate în el însuși. Arta decorativă, căptușeală a arhitecturii, orânduire a detaliilor și a ornamentelor, nu este decât o față a acestei arhitecturi, cu care este așa de strâns legată, cu singura diferență că fiind mai liberă și mai bogată, se supune mai ușor fanteziilor de gust ale fiecăruia. Intregindu-se astfel, arhitectura și arta decorativă constituiesc stilul unei epoci și îi materializează ideile.

Am greși dacă am crede că arta decorativă a urmat în cursul veacurilor o evoluție ce n'ar fi fost agitată. Fiecărei răsturnări în istorie, îi răspunde o schimbare de gust, o voință de reînnoire. Artiști, care erau adevărați creatori, nu ezitau — pentru a urma sau pentru a orienta gustul stăpânitorilor și al curților, — să creeze noi stiluri, necruțând nici bogățiile, nici exagerările, nici prea

marea abundență ornamentală. Dar nu uitau niciodată că lucrează pentru oameni. Și de altfel actele creatoare nu erau decât punctul de plecare al unui nou stil. Intreaga operație, realizarea și vulgarizarea acestui stil, se îndeplinea pe încetul, uneori în timp de mai mult de un veac, până ce se răspândea în provinciile cele mai depărtate.

Se făceau încă mobile Louis XIII în secolul al optsprezecelea, iar stilul Louis XVI a supraviețuit pe alocuri Revoluției. Această lentă răspândire a unei arte în opera artizanilor era însoțită de corectări necesare, de o adaptare spontană a acestei arte la nevoile cele mai adânci ale fiecăruia. Nu era nici o decădere nici o degenerare în această evoluție, ci, dimpotrivă, o dezvoltare în sensul cel mai uman. Dela formele luxoase se ajungea în mod firesc la formele practice, dar nu mai puțin frumoase prin calitățile lor de realizare. În locul lemnelor exotice, artizanii întrebuițau cel mai bun lemn din regiunile lor. Nu exista nici o soluție de continuitate între creație și execuție. Dimpotrivă, creația cea mai arbitrară se umaniza prin munca tuturor. Astfel dezvoltarea artei decorative apare istoricește ca adaptată gusturilor și voințelor tuturor, după o ordine cu adevărat clasică. Tocmai această ordine nu mai există acum.

Nimeni nu se poate îndoii că arta decorativă se află astăzi în plină dezorientare. Mașina a transformat condițiunile vieții. Dela război încoace, atâtea tentative divergente s'au pierdut fără urmare, că nu mai știm ce ne rezervă viitorul. Unii proclamă falimentul stilului modern, iar alții, dimpotrivă, triumful lui. Ni se propun procedee întrebuițate în trecut, iar ultimele expoziții de ansamblu ale decoratorilor francezi, care trebuiau să ne arate media tendințelor celor mai îndrăznețe, nu realizează această medie decât în lipsa de semnificație. Putem trece de pe acum pe tabloul înfrângerilor, așa zisul stil modern, consacrat prin expoziția franceză a artelor decorative din 1924, stil ce merge delà mobila pseudo-cubistă la mobila metalică. Totuși ideile ce le dăduse naștere corespundeau unor nevoi veritabile. Trebuia să se creeze locuințe curate, simple, confortabile. Timp de câțiva ani ne-am silit să avem o arhitectură și o artă decorativă pur funcționale, fără să ne dăm seama că, luat singur, criteriul confor-

tului și al utilității este insuficient pentru a da naștere unei arte omenești și permite astfel toate erorile și toate devierile de gust. Așa s'au născut acele locuințe înghețate, inapte să primească oameni, bune cel puțin să primească niște ființe lipsite de orice idee personală, a lor. Aceste mobile nu numai că au rămas prea costisitoare și nepopulare, dar ele erau prea neomenești pentru a constitui un decor admis în chip general. Lucrul acesta rămânea fără remediu, căci nu i se putea cere artizanatului adaptarea acestui stil, nevoilor veritabile ale omului de azi. După cum am mai spus, arta regională era altădată tocmai această adaptare umană a formelor date și a modelelor primite. Industria, care i-a înlocuit pe artizani, nu îndeplinește de loc această funcțiune. Ea îl ignorează pe om și nu-l cunoaște decât pe client, pe care de altminteri îl păcălește printr'o publicitate nerușinată. Singurul său rol este de a înlocui calitatea prin ieftinătate. În felul acesta, reproducând modele care nu ar valora decât prin utilitatea lor, industria ajunge să suprime până și acest caracter de utilitate. Astfel stilurile moderne au fost trădate de uzină, fără contact cu omul, prin aceste respingătoare fabricațiuni în serie, ce dezonoarează mobila franceză.

Arta franceză a jucat totdeauna un rol primordial în formațiunea stilurilor. Ce rămâne astăzi din aceasta? Câțiva creatori care trebuie neîncetat să se reînnoiască, de vreme ce eforturile lor se opresc dela sine și nu sunt continuate; care, în plus, se epuizează repede, căci nu au nici un răsunset în mulțime și nu primesc nici o hrană din partea ei; care creează în abstract și se înneacă din ce în ce mai mult în inuman, până ce se pierd cu totul. Arta decorativă de astăzi are mijloace atât de limitate, că poate cel mult să aparțină unei mici elite; ea ascultă de modă, în loc să o conducă și se schimbă după ea, în fiecare sezon.

Nu cred că s'a văzut vreodată o succesiune de stiluri, asemănătoare aceleia oferite de artele decorative, în ultimii ani. Marii decoratori francezi au risipit în zadar comori de imaginație. Moda de astăzi este plăcută, dar frivolă și fragilă, ca toate modele; — ea nu este stil. Recunoaștem în ea influența dominantă a ceea ce se numește «la grande couture», față de care arta decorativă devine aproape un simplu capitol, influența baletelor și a decorurilor pictorului Bérard. Găsim aici o eleganță mondenă, un

anumit manierism, căutarea detaliilor, influența anumitor mode ce fac să reînvieze un trecut apropiat, puțin ridicul și mișcător; poezie pretutindeni, dar o anumită poezie prea aparentă pentru a fi adevărată; pe scurt fantezia organizată.

E dela sine înțeles că posibilitățile de vulgarizare ale unei astfel de arte rămân absolut nule. Nici nu apucă a se face cunoscută, și se și demodează. Ii vom reproșa mai ales acestei arte lipsa ei de linie generală. Ea ne dă impresia unei juxtapuneri de detalii, pe care nimic nu le înlănțue. De aceea, dornici de realitate și de concret, unii decoratori s'au îndreptat spre modelele de artă populară și țărănească, pentru a se inspira de acolo.

Acest de al doilea curent, deși mult mai generalizat decât primul, nu are totuși mai puțin caracterul unei mode (și nu vom sublinia în de-ajuns primejdia de a face ca recunoașterea artei populare să depindă de o modă, trecătoare prin definiție).

Se știe că artizanatul și artele populare sunt în declin în lumea întreagă; în Franța ele nu mai aparțin decât muzeelor. Dacă există încă artizani, ei nu mai știu după ce modele să lucreze. De aceea, s'a luat inițiativa de a se grupa acești artizani într'un fel de federație și de a li se furniza modele vechi, uitate în tradiția artizanatului, dar păstrate în arhive și colecțiuni. Mari magazine pariziene au creat astfel secțiuni de mobile și obiecte de artă populară, care au cunoscut de îndată un foarte mare succes.

Nu trebuie să disprețuim opera utilă care a fost îndeplinită de câțiva excelenți tehnicieni: ei au cercetat mai întâi cu multă grijă, prin călătoriile de-a-lungul Franței, ultimele centre în care s'au conservat tradiții de artizanat popular; pe de altă parte, ei au strâns toate modelele interesante din trecut, iar documentația lor este excelentă; în sfârșit, făcându-i pe acești artizanți supraviețuitori să lucreze pentru o piață mai vastă și mai bogată, piața pariziană, li s'a permis să reziste, să trăiască mai bine, și uneori chiar să-și dezvolte atelierelor și să formeze noi artizani.

Aceasta nu trebuie însă să ne ascundă ceea ce este artificial și insuficient într'o astfel de operă. Artizanatul n'a fost niciodată un arhaism, ci, dimpotrivă, mijlocul de a trata prin procedee tradiționale, modelele noi. Dozarea acestor două elemente trebuie să emane dela artizanul însuși, singurul capabil să adapteze creațiunile noi, la nevoile clientelei sale. Nu e nimic asemănător

în întreprinderea *dirijată*, ce ne este propusă. Modelele furnizate sunt modele moarte, alese pentru calitățile lor estetice, nu pentru calitățile lor utilitare. Artizanul lucrând pentru o clientelă pe care o ignorează cu desăvârșire, rămâne pe un plan la fel de abstract și inuman ca și lucrătorul de uzină. Cât despre moda care consistă în a da orășenilor și claselor înstărite gustul modelelor rustice și al obiectelor țărănești, nimic nu ne pare mai primejdios și mai fals în principii și în țeluri. A mânca pe o masă de fermă, în castroane țărănești, într'un apartament urban, înzestrat cu încălzire centrală și electricitate, ne pare cel mai prost artificiu posibil.

Cu cât mai rațională ni se pare încercarea făcută în Germania pentru a învia artizanatul și tradiția populară. Într'adevăr, în această țară, obiectele de artizanat nu pot fi îndepărtate din satul în care au fost realizate. Astfel se dezvoltă numai obiectele necesare consumației reale, după gustul și nevoile consumatorului; astfel se dezvoltă numai obiectele de artizanat care nu sunt furnizate mai ieftin de uzină. (Aceasta permite a se înlocui în mod foarte util obiectele de proveniență străină.) Excesul acestui regim este vizibil (căci el a existat totdeauna în istoria piețelor, a bâlciurilor și a tranzacțiunilor foarte îndepărtate); sunt excesele oricărui regim *dirijat* pentru a face să retrăească o funcțiune umană; dar sub această rezervă fundamentală, trebuie să spunem că e logic și cu siguranță mai eficace decât sistemele întrebuintate în Franța.

Problema va fi din nou la ordinea zilei cu ocazia expoziției din 1937. Se vor ține congrese asupra chestiunilor de artă populară și de artizanat. De pe acum au fost pregătite în ministere, instituții și muzee, o serie de reforme ce vor fi evocate în aceste dezbateri: rezervarea unui loc în învățământ (nu numai în cel tehnic, dar și în cel primar), pentru lucrările de artă populară și pentru o veritabilă educație artizanală; utilizarea lucrărilor de artă populară în timpul liber al muncitorilor, etc.

Se propune chiar a se reinnoi izvoarele de inspirație artizanală, fie printr'o reînnoire la tradiție, fie prin răspândirea modelelor moderne.

Sunt tot atâtea idei generoase, dar cât de primejdioase, așezate mereu la hotarul dintre util și ineficace! Reforme importante, dar care rămân nemăsurat disproporționate față de sarcina

ce urmează a se îndeplini. Experiența dovedește că este cu totul inutil să îmbunătățim condițiunile materiale ale omului, să-i dăm mijloace de a se instrui și alimenta de muncă, dacă nu-i salvăm libertatea. Mai mult chiar, toate aceste intervențiuni ale Statului nu izbutesc decât să slăbească și mai tare virtuțile creatoare ale omului, devenite inutile; de unde uniformitatea și sterilitatea rezultatelor obținute.

D. Camil Petrescu se ridică cu foarte multă dreptate, într'o notă din *Teze și antiteze*, împotriva inutilității intervențiilor Statului în anumite domenii ce sunt proprii omului. D-sa ia ca exemplu sumele enorme cheltuite pentru a se păstra costumul național (prin propagandă, premii, concursuri, etc.), fără nici un rezultat, în ceasul în care era lăsat să moară în mizerie Mihail Eminescu, al cărui geniu avea fără îndoială cu totul altă importanță pentru viitorul poporului român și ale cărui idei mărețe nerealizate, dar lăsate în stare de schiță, ar fi orientat de sigur cu mult dezvoltarea originală a acestui popor, așa cum a sporit acest popor sufletește, poezia lui. Am vrea să amintim aceste fraze oamenilor de treabă care, în Franța ca și în lumea întreagă, descoper astăzi calitatea artelor populare și ale artizanatului și se silesc a le salva prin tot felul de mijloace greșite. Pentru a da maselor populare virtuți de creație — ceea ce este indispensabil, dacă vrem ca secolul nostru să cunoască în sfârșit un stil — și este aici în joc problema întregii noastre civilizații — nu vedem alt mijloc decât o îndrăzneală descentralizare, care să reînvioreze celulele de bază ale oricărei societăți: familie, breaslă, comună — și care să redea oamenilor sensul responsabilității lor.

Atunci, dar numai atunci, nu mă îndoiesc că se va naște un stil nou care va fi stilul timpului nostru. Orice efort care tinde a realiza în mod direct acest scop și nu a realiza condițiile lui de naștere este lovit de artificiu și de inutilitate.

JACQUES LASSAIGNE

FOLKLORUL CA INSTRUMENT DE CUNOAȘTERE

În acest articol ne propunem să răspundem la o întrebare precisă, și anume: *dacă, și în ce măsură, documentele etnografice și folklorice pot sluji ca instrumente de cunoaștere*. Trebuie să lămurim din capul locului că nu ne preocupă, aici, problemele și metodele filosofiei culturii. Firește că orice document etnografic și orice creație folklorică poate sluji, în cadrele filosofiei culturii, la cunoașterea unui *stil* sau la descifrarea unui *simbol*. Instrumentele de lucru și metodele filosofiei culturii sunt astăzi în deobște mult gustate, atât de publicul european cât și de cel românesc. Este suficient să amintim de *Trilogia Culturii* a d-lui Lucian Blaga, ca să ne dăm seama la ce rezultate frumoase conduc asemenea cercetări. Alături de sinteze de felul celei a d-lui Lucian Blaga, pot fi menționate opere de o egală importanță, care, pornind tot dela documentele etnografice și folklorice, sau întemeindu-se pe anumite texte importante (Vedele, etc.) și pe monumentele arhitectonice ale clasicității și Asiei arhaice, încearcă să demonstreze existența unei tradiții spirituale unice, a unei viziuni primordiale a lumii. Impotrivindu-se oarecum concepțiilor organiciste și istoriciste ale filosofilor culturii, acești autori se străduiesc să stabilească *unitatea tradițiilor* și simbolurilor care stau la baza vechilor civilizații orientale, amerindiene și occidentale, și chiar a culturilor « etnografice ». Să menționăm, dintre acești din urmă autori, pe René Guénon, J. Evola (amândoi « diletanți »), Ananda Coomaraswamy (specialist în arta și iconografia indiană), W. Andrae (asiriolog și arheolog; cf. în special *Die Ionische Säule*, Berlin 1933), Paul Mus (orientalist și arheolog), Alfred Jeremias (asiriolog,

specialist în problemele sumeriene), etc. Trebuie să subliniem, în privința acestor autori, că ei nu exclud câtuși de puțin « specificitatea » culturilor; afirmă însă că aceleași *sensuri* și aceleași *simboluri* le explică pe fiecare în parte. Este, într'un anumit fel, o restaurare a poziției intelectualiste față de problemele culturii și istoriei; poziție care caută legi generale și uniforme pentru explicarea tuturor formelor de viață sufletească ale omenirii, din toate timpurile și din toate locurile. Autorii de care vorbim însă refuză criteriile de explicație uniformă ale unor anumite școli sociologice moderne. Ei refuză, în general, de a pleca dela « fapte », de jos în sus, cum se spune, mulțumindu-se să caute semnificația unui simbol, a unei forme de viață sau a unui ritual, în conformitatea acestora cu anumite canoane tradiționale.

Dar, fie că sunt revendicate de filosofia culturii, fie că solicită atenția unor cercetători ca cei mai sus indicați — trebuie să recunoaștem că materialele etnografice și folklorice, numai prin asemenea eforturi de înțelegere, răscumpără truda cu care au fost adunate, clasificate și editate. Munca pe care mii de savanți au depus-o în ultima sută de ani ar fi o desnădăjduită cheltuială de pasiune și inteligență, dacă prin ea nu am putea pătrunde în anumite zone de cunoaștere, unde nu răzbat celelalte instrumente de investigație. În ceea ce ne privește, apreciem atât rezultatele filosofiei culturii, cât și studiile « economice » — de speța celor lui Ananda Coomaraswamy și Carl Hentze — întemeiate pe documente arheologice, folklorice și etnografice. Credem însă că materialele folklorice pot sluji și la o altfel de cunoaștere decât cea pe care ne-o oferă filosofia culturii. Și anume, credem că probleme în directă legătură cu omul, cu structura și limitele cunoștinței sale, pot fi lucrate până aproape de dezlegarea lor finală, pornind dela datele folklorice și etnografice. Cu alte cuvinte, nu șovăim să acordăm acestor manifestări ale « sufletului popular » sau ale așa numitei « mentalități primitive », valoarea pe care o au majoritatea faptelor ce alcătuiesc experiența umană în genere ¹⁾.

¹⁾ În articolul de față nu facem altceva decât să justificăm o metodă de lucru. De aceea, nu vom cita decât faptele absolut indispensabile pentru ilustrarea tezei noastre. Materialul documentar și bibliografia își vor găsi locul într'o carte de proporții mai mari, în pregătire.

Se știe, mai ales în urma discuției teoriei lui Sir James Frazer, în ce constă așa numită *magie contagioasă*. Nu ne interesează aici validitatea teoriei lui Frazer asupra magiei, și diferențelor care ar exista între religie și magie. Cititorul care vrea să urmărească această controversă teoretică, va găsi elementele în R. Marret (*The Threshold of Religion*, ed. II, 1914, p. 29, 38, 73, 190), Lowie (*Primitive Religion*, London 1925, p. 136—150), Schmidt (*Der Ursprung der Gottesidee*, vol. I, ed. II, Wien, 1926, p. 510—514). Pe noi ne interesează documentele etnografice și folklorice pe care le adună și le grupează Frazer în grandioasa lui operă, *Ramura de aur*. Ne referim la această colecție, pentru că ea este accesibilă tuturor, putând fi consultată atât în ediția populară (trad. franceză, Paris 1924) cât și în ediția savantă (primul volum din *The Magic Art*; există și o versiune franceză, la Geuthner).

Frazer numește *magie contagioasă* acel grup de credințe primitive și populare în care este implicată ideea unei legături « simpatice » între un om și orice lucru cu care se află el în atingere directă. « Exemplul cel mai familiar al Magiei contagioase este simpatia care se presupune că există între un om și orice parte desprinsă din trupul său, ca de pildă părul sau unghiile sale, în așa fel încât cel care a intrat în stăpânirea părului sau unghiilor unui om poate, la orice distanță s'ar afla, să-și exercite voința asupra persoanei dela care au fost tăiate » (*Le Rameau d'or*, p. 36; *The Magic Art*, vol. I, p. 175). Credința aceasta este universală, și Frazer citează un număr impresionant de mărturii, culese atât dela « primitivi », cât și dela popoarele antichității, ale Asiei culte și Europei creștinate. Tot ce a fost odată în legătură directă — organică sau « anorganică » — cu trupul unui om, se păstrează, mult timp după ce a fost desprins, într'un fel de atingere « fluidică », magică, « simpatică », cu acel trup. Dinții, placenta, cordonul ombilical, sângele scurs dintr'o rană, arma care a rănit, hainele purtate, obiectele avute în mână, urmele pe pământ — toate acestea rămân foarte mult timp într'o misterioasă atingere cu omul care le-a avut. Virtutea magică a obiectelor de a se păstra într'o legătură nevăzută cu corpul uman este, fără îndoială, foarte plictisitoare pentru « primitiv ». Căci un vrăjitor, sau chiar un dușman inițiat superficial în tainele magiei, poate oricând provoca boala sau moartea unui om, lucrând de-a-dreptul asupra unui neînsemnat obiect care a

stat cândva în atingere cu el. Bunăoară, dacă un vrăjitor arde unghiile unui om, acel om moare. În tribul Wotjobaluk, un vrăjitor apropie de foc un covor, și proprietarul covorului cade îndată bolnav. Într'o insulă din Noile-Hebride, un om, care voiește să ucidă pe altul, își procură o rufă purtată de acesta din urmă și o arde încet pe foc. În Prusia se spune că dacă nu poți prinde pe un hoț, cel mai bun lucru pe care îl poți face este să cauți vre-un obiect pierdut de el (de preferință un vestmânt), și să-l bați bine; hoțul va cădea îndată bolnav...

Savanții și istoricii care s'au ocupat cu asemenea credințe primitive și populare, au afirmat cu toții că ne aflăm în fața unei false logice. Minte primitivă, pre-rațională, aplică greșit legile cauzalității — spuneau ei. Concepția unei legături « fluide », magice, care leagă omul de obiectele cu care el a fost cândva în atingere, este născută dintr'o cunoaștere imperfectă a legilor realității; este, așa dar, o superstiție, o falsă generalizare, care nu-și găsește nici o justificare în experiență.

Noi credem că această problemă a concepției magiei contagioase poate fi atacată și din alt punct de vedere. Și anume, înainte de toate, trebuie să ne întrebăm dacă o asemenea legătură « fluidă » între om și obiectele atinse de el — este cu desăvârșire infirmată de experiența umană, cercetând această experiență umană în toată întinderea ei, iar nu numai nivelurile normale. După câte știm, această legătură « fluidă » este constatată și astăzi, la subiecți aparținând culturii europene și americane, și examinați serios de Dufay, Azam, Phaneg, Pagenstecher, prof. Charles Richet, și alții. Buchanan, care a studiat cel dintâi acest fenomen metapsihic, i-a găsit un nume detestabil, *psihometria*, care revoltă cu drept cuvânt pe Charles Richet. Profesorul francez preferă să numească *cryptesthesie pragmatică* această facultate a unor anumiți oameni de a « vedea » persoane, obiecte sau chiar episoade întregi, în clipa când ating un lucru purtat multă vreme în contact cu corpul omenesc (Richet, *Traité de Métapsychique*, II-e édition, Paris, 1923, p. 222—231). Câteva exemple ne vor ajuta să înțelegem mai bine ce înseamnă *cryptesthesia pragmatică* sau *psihometria*.

« M. Dufay a cité le cas de Maria B... Pendant que Maria est en état d'hypnotisme, il lui montre un objet ayant appartenu à un assassin. Alors, elle décrit l'assassin... »

« Mme Piper, à maintes reprises, en maniant des mèches de cheveux, ou des objets ayant appartenu à telle ou telle personne, donne de précis détails sur cette personne même... (p. 225).

« Miss Edith Hawthorne a donné de bons cas de cryptesthésie pragmatique. M. Samuel Jones lui envoie un fossile trouvé par un mineur dans des couches de charbon. Or le père de ce mineur avait été par un accident tué dans la mine, il y a vingt ans. Miss Hawthorne dit qu'elle a une vision horrible, un homme gisant sur le sol, inanimé, livide, avec du sang à la bouche et au nez. D'autres indications intéressantes, mais vagues, sont données sur les nombreux objets envoyés par M. Jones à Miss Hawthorne » (p. 228).

Fapte asemănătoare, de o suficientă precizie, au fost adunate de dr. Osty. Intr'un articol de al nostru, publicat acum 10 ani (*Magie și metapsihică*, « Cuvântul », 17 Iunie 1927), menționam câteva observații ale directorului Institutului de studii psihice din Paris. Dr. Osty rugă pe o doamnă puțin bolnavă să scrie câteva rânduri pe o bucată de hârtie și apoi prezintă hârtia unui « subiect », d-na Berly, fără nici o altă indicație. Subiectul zugrăvi cât se poate de exact pe doamna care scrisese; o arată suferindă de rinichi și de stomac, slăbită de febră, amănunte pe care nu le cunoștea nimeni. E interesant de știut că rândurile scrise fuseseră copiate la întâmplare după un ziar, și, din punct de vedere grafo-logic, nu indicau nici un fel de slăbiciune. De asemenea, trebuie să precizăm că toți medicii care examinaseră bolnava o socoteau suferindă de altă boală decât cea pe care o avea în realitate, așa că nu se poate explica « ghicirea » aceasta printr'o citire telepatică a gândurilor d-rului Osty de către subiect. În sfârșit, un ultim amănunt: nici unul dintre medici nu bănuise moartea apropiată a bolnavei, pe care « subiectul » o prezise, și care se împlini în foarte scurt timp. Tot dr. Osty a cercetat un alt « subiect », pe d. de Fleurière, care a recunoscut tabloul abatelui Vianney, mort între 1853—1863, numai după o fâșie din vestmântul său.

Inutil să adăogăm că nu ne interesează, aici, explicația științifică a acestor fenomene; dacă ele se lămuresc prin claire-voyance, prin hipnoză sau prin patologie. Un singur lucru trebuie să subliniem: existența, în afară de orice îndoială, a unei facultăți omenești, prin care anumiți subiecți restabilesc legătura dintre o persoană

oarecare și obiectele pe care aceasta le-a avut cândva cu sine. Această facultate, pe care o putem numi oricum am vrea, și cu termeni oricât am vrea de rebarbativi, are pentru cercetarea noastră o deosebită semnificație. Pentrucă, o dată ce experiența umană admite între limitele sale *cryptesthesia pragmatică*, noi nu mai avem dreptul să respingem aprioric *realitatea* acelor fapte și credințe care stau la baza concepției « magiei contagioase », considerându-le de-a-dreptul « superstiții », « creații ale mentalității primitive », etc. Firește, noi nu afirmăm că orice mărturie culeasă de etnografi sau de folkloriști, relativă la « magia contagioasă », se întemeiază pe un *fapt concret*. Nu știm, bunăoară, dacă într'adevăr proprietarul aceluia covor de care vorbirăm mai sus, a căzut bolnav în ceasul în care vrăjitorul a apropiat covorul de foc. Știm însă că legătura « fluidă » dintre covor și proprietarul său *ar putea exista*, și că un « subiect » sau un « vrăjitor » *ar putea stabili* această legătură. Lucrul acesta are totuși o imensă importanță pentru cercetarea noastră. Căci, dacă într'adevăr legătura « fluidă » între un om și obiectele cu care a stat vreodată în contact este verificată prin cazurile de *cryptesthesie pragmatică*, studiate de psihologi, atunci nimic nu ne împiedecă să presupunem că la baza credinței în magia contagioasă nu stă o *falsă aplicare a principiului cauzalității*, ci o *experiență*. Cu alte cuvinte, ni se pare mai firesc să explicăm credința în magia contagioasă prin *cazuri* de *cryptesthesie pragmatică*, decât s'o aplicăm printr'o « falsă concepție ». Tot ce știm despre « mentalitatea primitivă » dă dreptate tezei noastre. « Les moins-civilisés », cum li se spune, au o viață sufletească plină de fantastic, în aparență, dar bazată pe experiențe concrete. Tendința către concret, caracterul experimental al sufletului « primitiv » este astăzi unanim acceptat de etnologie. Bogăția vieții sufletești a unui primitiv este uimitoare. Așa dar, în loc să explicăm credința în magia contagioasă printr'o *falsă logică*, noi o explicăm prin *realitatea* unor fenomene metapsihice, care a dat naștere acestei credințe.

Ni se va obiecta: cazurile de *cryptesthesie pragmatică* sunt destul de rare, în timp ce credința în magia contagioasă este universală. La aceasta răspundem: cazurile de *cryptesthesie* în *lumea modernă* și, mai ales, cazurile *studiate*, sunt rari. Or, este astăzi un lucru în deobște recunoscut că evoluția mentală a ome-

nirii dela « moins civilisé » la « civilizată » a adus după sine o schimbare radicală a experienței sufletești umane. Facultăți mentale noi au apărut sau s'au dezvoltat peste măsură, în timp ce altele au dispărut, sau au devenit extrem de rare. Cazurile de cryptesthesie pragmatică, bunăoară, pot fi considerate — în lumea modernă — ca niște *monștri*; ele au *supraviețuit* transformării radicale a facultăților psihice și metapsihice, realizate de « civilizare ». În al doilea rând, credința universală în magia contagioasă nu presupune existența « subiecților » cu facultăți psihometrice în fiecare trib unde se întâlnește această credință, sau în fiecare sat unde ea supraviețuiește. Această credință s'a născut în urma unor întâmplări concrete, și a fost acceptată pretutindeni. Intocmai după cum faptul că în societatea modernă toată lumea crede în electricitate, deși numai foarte puțini pot să lucreze cu această forță, înseamnă că fiecare om acceptă realitatea electricității, chiar fără să fie în stare s'o controleze sau s'o folosească. . .

O primă concluzie care se desprinde din cercetarea noastră ar fi aceasta: anumite credințe primitive și folklorice au la baza lor experiențe concrete. Departe de a fi *imaginate*, ele exprimă turbure și incoerent anumite *întâmplări*, pe care experiența umană le acceptă între limitele sale. Să vedem dacă putem duce mai departe acest raționament.

* * *

Colecțiunile etnografice și folklorice sunt pline de « miracole », pe care se presupune că le fac vrăjitorii sau eroii legendari. Inutil să amintim că nici un savant, și în general nici un om modern de formație științifică, nu acordă acestor « miracole » nici cea mai mică credibilitate. În general, acea masă considerabilă de credințe și legende etnografice, hagiografice și folklorice, este considerată ca un uriaș ocean de *superstiție*, ca o dovadă de rătăcirile dramatice ale minții omenești în drumul său spre adevăr. Toți cei care au voit să caute o explicație acestor superstiții, acestor credințe în miracole, s'au străduit să le găsească *originea*: teama de necunoscut, teama de moarte, credința în duhuri, isterie colectivă, fraudă, iluzie, etc. Nimeni nu și-a bătut capul, în secolul XIX, cu refutarea acestor credințe. Singura preocupare a savanților a fost să-și explice chipul în care ele s'au impus conștiinței umane.

Prin ce truc sau prin ce superstiție, se întrebau oamenii de știință și istoricii, au ajuns popoarele să creadă, bunăoară, că trupul uman se poate înălța în văzduh, sau că se poate sta neatins pe jăratec? Nimeni nu și-a luat osteneala să demonstreze imposibilitatea unor atari fenomene, deoarece toată lumea era de acord că nu pot exista miracole. Ceva mai mult, în fața documentelor hagiografice, relatând unele din « miracolele » sfinților, istoricii sau psihologii nici nu și-au pus problema « criticeii textelor » sau a « tradițiilor » — ci s'au preocupat numai de problema: prin ce psihoză colectivă sau prin ce fraudă s'a repetat din nou această « superstiție »? Cei care, pe la mijlocul veacului trecut, au studiat câteva « miracole laice », în deosebi levitațiunea, străduindu-se să controleze observațiile și să le verifice « experimental » și-au împlinit sarcina aceasta mai ales în vederea unei ipoteze personale; așa a fost, bunăoară, cazul lui de Rochas, care a scris despre levitațiune, pe la 1897, și a cărui carte, *Recueil de documents relatifs à la lévitation du corps humain*, încerca să împace spiritismul cu anumite teorii « electrice » asupra corpului uman.

Legendele despre ridicarea anumitor oameni în aer sunt foarte comune, și se întâlnesc atât în societățile « primitive », cât și în mediile civilizate. Porphyr și Jamblic afirmă că Pythagora avea puterea de a se înălța în aer. Damis, discipolul lui Apolonius din Tyane, scrie că a văzut chiar cu ochii lui « brahmani ridicându-se la două coate de pământ ». În India, credința aceasta este foarte răspândită; Buddha și alți « mistici » sau « magicieni » puteau zbura prin văzduh, datorită unor anumite facultăți oculte (cf. cartea noastră, *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne*, p. 257, n. 1, etc.). Aceeași tradiție se întâlnește în China (Wieger, *Histoire des croyances religieuses et des opinions philosophiques en Chine*, p. 632, etc.) și în islamism (Carra de Vaux, *Les penseurs de l'Islam*, vol. IV, p. 244; Massignon, *Al Hallay, martyr mystique de l'Islam*, vol. I, p. 263).

« Howitt a recueilli les confidences d'un magicien Kurnai, nommé Mundauin, qui prétendait que les *mrarts* (esprits) l'avaient un jour enlevé dans les airs. Un homme du même campement confirmait l'histoire; une nuit la femme du sorcier s'était écriée: « Le voilà qui s'envole! ». On l'avait alors entendu siffler dans l'air, tantôt d'un côté, tantôt de l'autre... ». « Chez les Indiens

d'Amérique du Nord, les sorciers passaient pour jouir de pouvoirs semblables... Un missionnaire français, le P. Papetard, supérieur des Missions africaines à Nice, raconta au Dr. Imbert-Gourbeyre que « durant son séjour dans l'Orégon... il avait vu plus d'une fois les sorciers s'élever en l'air à deux ou trois pieds au-dessus du sol et marcher sur les crêtes des herbes »... « Au Congo, les affiliés à la société secrète de Bouiti, disent que des initiés restent parfois suspendus pendant plus de dix minutes à un mètre du sol. D'autre part, le Père Trilles raconte avoir vu des initiés de la confrérie du *Ngil* (chez les Fân) s'enlever à l'extrémité d'une perche, dans des conditions qui font de ce soulèvement une sorte de lévitation » (Olivier Leroy, *La Lévitation*, Paris 1928, p. 24—26, unde se găesc și trimiterile la documentele mai sus citate).

Fapte identice, sau, dacă vreți, superstiții identice, se întâlnesc și în Europa creștină. În deosebi biografiile sfinților catolici abundă în asemenea mărturii. Firește, plecând dela premiza că levitațiunea este imposibilă, ea neținând seamă de legea gravitației, toți laicii care au studiat viețile sfinților n'au acordat nici o realitate acestor mărturii. Ne întâmpină aici o gravă contrazicere a ceea ce se numește « spiritul istoricist al secolului XIX », contrazicere pe care am discutat-o și cu alt prilej. Și anume, « istoricismul » — care se consideră o glorie a veacului XIX — își întemeiază înțelegerea lumii pe *fapte*, pe *documente*; marea revoluție spirituală pe care declară că au înfăptuit-o « istoriciștii » în judecarea realității, este *primatul documentului*. În acest primat al documentului își găesc ei justificarea criticei pe care o fac atât « istoriei abstracte » cât și « istoriei romantice ». Nu cred decât lucrul mărturisit de *document*; și nu cred documentul decât după ce-l supun « criticei textuale ». Dar există un număr considerabil de « documente » de care știința istorică a veacului trecut și a veacului nostru nu ține seama; de pildă, documentele hagiografice care se referă la « miracolele » sfinților. Și nu ține seama, nu pentru că *autenticitatea* acestor documente ar fi pusă la îndoială, nu pentru că critica textelor ar demonstra nesiguranța lor, ci, pur și simplu, pentru că e vorba de miracole, de lucruri imposibile. Aici vedem noi contradicția « spiritului istoricist »; pentru că un istoric, care se mărturisește rob al documentului, nu are dreptul să respingă un text

pe motive *raționale*, filosofice; aceasta implică o teorie apriorică a realului, de care nu se poate prevala un « istoricist », decât renunțând la punctul său de plecare, *primatul documentului*.

Cât de gravă ajunge câteodată această contradicție a « istoriciștilor » o dovedește cazul Sfântului Joseph de Copertino (1603—1663). Acest sfânt este în deobște cunoscut prin numărul imens de « levitațiuni » făcute în decurs de 35 de ani (dela 28 Martie 1628 la 18 Septemvrie 1663). În cartea profesorului O. Leroy (op. cit., p. 123—139) se găsesc adunate câteva duzini de documente, dintre cele mai semnificative, și pe care nici un istoric nu și-a luat osteneala să le respingă după metoda criticei textelor. Veracitatea unui document este asigurată prin numărul martorilor, frecvența și coerența mărturiilor, seriozitatea acestor martori (psihologia lor, dacă sunt « partizani » sau « ostili », etc.) și alte criterii pe care nu le putem analiza aici. Or, în cazul Sfântului Joseph de Copertino, care a trăit destul de aproape de epoca modernă, materialul documentar nu suferă nici o critică. Sute de mii de oameni au asistat, timp de 35 de ani, la levitațiunile sfântului. « Lorsqu'il vivait chez les capucins de Pietrarubbia, des hôtelleries et des tavernes s'installèrent aux alentours du couvent pour héberger les curieux qui y affluaient afin d'assister au ravissement de Joseph » (Leroy, p. 137). Levitațiunea se realiza în toate orașele pe unde trecea Joseph, în fața mulțimilor sau a « notabilităților ». L-a văzut Papa Urban VIII, marele amiral de Castillia, prințul Ioan Frederick de Brunswick, care a fost atât de covârșit de miracol, încât a părăsit luteranismul și a devenit catolic, apoi s'a înrolat ca protector în ordinul franciscan. « Quant à l'un des chambellans, luthérien comme lui, il déclara qu'il regrettaient d'être venu assister à un spectacle qui jetait le trouble dans ses convictions » (Leroy, p. 135). Cei care vor să examineze cu toată scrupulozitatea documentele relative la levitațiunea Sfântului Joseph de Copertino, vor găsi indicațiile necesare în cartea lui Leroy. Tot acolo sunt adunate încă vre-o câteva sute de mărturii privind alți sfinți catolici, și chiar « mediumi ». Leroy, întemeiat pe cercetări și documente adunate în bună parte de psihologi, dovedește, dincolo de orice îndoială, realitatea cazurilor de levitațiune în lumea « laică »; deși, după cum observă el însuși (p. 287 și urm.), levitațiunea misticilor se deosebește de cea a « mediu-

milor ». Bunăoară, în timp ce la sfinți pare că trupul (cel puțin în aparență) își pierde greutatea, la mediumi corpul, deși înălțat dela pământ, pare că se reazemă de ceva, că e *susținut* de ceva invizibil. În timp ce durata levitațiunii misticilor atinge uneori câteva ore, la mediumi levitațiunea durează foarte puțin (dela câteva secunde la câteva minute). De asemenea, este interesant de remarcat că levitațiunile misticilor se fac în orice loc, în orice condiții, spontan, și fără ca temperatura să se modifice. Dimpotrivă, levitațiunile mediumilor se fac de obicei într'o cameră specială, în penumbră, și temperatura scade simțitor (p. 295—296). În orice caz, documentele și argumentarea profesorului Leroy — care, să amintim în treacăt, este un emerit etnolog — conduc, între altele, la concluzia că levitațiunile sfinților și ale mediumilor nu sunt identice, nici în caracterele lor fizice, nici în circumstanțele psihologice.

Nu ne propunem, aici, să cercetăm cazurile cele mai bine studiate de levitațiune « laică ». Trimitem pe cititor la cartea lui Leroy și la *Tratatul* lui Ch. Richet (*op. cit.*, p. 719 sq.) pentru lămuriri preliminatorii. Atragem atenția însă, asupra unui amănunt poate mai puțin cunoscut; și anume, fotografiile publicate de curând (*Illustrated London News*, Iunie 1936; reproduse în *Time*, 29 Iunie 1936, p. 62) arătând pe un yogi din Sud-India, numit Subbayah Pullavar, stând paralel cu pământul la o distanță de 50—60 centimetri. Fotografiile sunt luate de un fermier englez, în plin soare, față de mulți indigeni. Corpul yoginului este rigid, ca în catalepsie, și două fotografii îl arată din două poziții diferite, alungând orice urmă de îndoială. Cine cunoaște cât de cât doctrinele yoginilor, își dă seama că Subbayah Pullavar — care mărturisea fermierului fotograf că face lucrul acesta de 20 de ani, și, că este o tehnică pe care familia lui o cunoaște de sute de ani — nu poate fi un ascet cu o viață spirituală prea înaltă, căci altminteri n'ar fi practicat asemenea « miracole » la comandă, și în fața peliculei fotografice. Totuși documentul există, și el se adaugă celorlalte documente, mai puțin perfecte, cunoscute până astăzi.

Un alt « miracol » de care vorbesc etnografia, hagiografia și folklorul, este așa numită incombustibilitate a corpului uman. Fenomenul este cunoscut în India (cf. *Yoga*, p. 253, n. 1), în Persia (Cl. Huart, *Les Saints des derviches tourneurs*, vol. I, Paris

1918, p. 56), la primitivi și în Europa. Tot Olivier Leroy a adunat cel mai bogat și mai precis material asupra acestui fenomen, în cartea sa *Les hommes salamandres. Sur l'incombustibilité du corps humain* (Paris 1931). Cu aceeași metodă, Leroy demonstrează istoricitatea unor numeroase « miracole » de ale misticilor catolici, care au fost văzuți de un mare număr de persoane trecând prin foc. Dar, cum în general această critică a tradiției și a textelor nu convinge, Leroy citează o întâmplare extraordinară, petrecută acum câțiva ani la Madras, și la care au luat parte un număr imens de persoane. Un yogin, anunțând că va trece prin foc, în fața mulțimii, maharajahul pregătește o groapă adâncă de o jumătate de metru, lată de trei și lungă de vre-o zece metri, și o umple cu jăratecul a nu știu câți stânjeni de lemne. Invită apoi toate « notabilitățile » orașului, colonia engleză, misiunile protestante și chiar pe Episcopul de Madras, împreună cu mai mulți prelați catolici. Jăratecul dogorea atât de sălbatec, în miezul unei zile tropicale, încât nimeni nu se putea apropia nici la trei-patru metri de groapă. Yogianul, desculț și aproape gol, trece cel dintâi pe deasupra jăratecului. Apoi, după ce se așează la un colț al groapei, într'o poziție de profundă meditație, invită pe oricine vrea din asistență să treacă peste jăratec. Înaintează la început câțiva indieni desculți, apoi un european, apoi suita maharajahului, cu Episcopul de Madras și toți ceilalți europeni, iar în cele din urmă... fanfara princiară, în corpore. Episcopul, a cărui scrisoare documentată asupra întâmplării o publică profesorul Leroy, declară că, la apropierea de jăratec, a simțit o plăcută răcoare, și a călcat pe foc ca și cum ar fi alunecat pe o pajiște proaspătă. Toți martorii declară că, în acest timp, yoginul părea muncit de chinuri îngrozitoare, gemând și contorsionându-se, ca și cum toată dogoarea acelei mase uriașe de jăratec ar fi absorbit-o el. La sfârșitul scrisorii, Episcopul afirmă că nu se îndoiește de « miracol », dar că îl consideră o lucrare demoniacă...

Ne oprim aici cu exemplele. Intemeiați pe cazurile bine verificate de levitațiune și incombustibilitate a corpului uman, avem dreptul să facem următoarea afirmație: *în anumite împrejurări corpul omenesc se poate sustrage legilor gravitației și condițiilor vieții organice*. Nu ne interesează *psihologia* acestor « miracole »; dacă, bunăoară, este vorba de stări mistice sau demoniace, de nevropați,

« posedați » sau sfinți. Constatăm numai *realitatea* acestor întâmplări excepționale; și ne întrebăm dacă nu cumva credințele etnografice și legendele folklorice, în legătură cu levitațiunea și incombustibilitatea corpului uman, departe de a fi creație fantastică a mentalității primitive, nu își au izvorul în *experiențe concrete*. Ne vine mult mai ușor să credem că un « primitiv » ajunge să afirme incombustibilitatea trupului plecând dela un *fapt* la care a asistat, decât să credem că el a imaginat acest lucru, prin cine știe ce procese obscure de conștiință.

Dacă teza noastră este acceptată, două importante consecințe, se desprind, care ar putea fi astfel formulate:

1. La baza credințelor popoarelor din « faza etnografică » precum și a folklorului popoarelor civilizate, stau *fapte*, iar nu *creații fantastice*.

2. Verificând experimental unele din aceste credințe și superstiții (d. ex. cryptesthesia pragmatică, levitațiunea, incombustibilitatea corpului uman), avem dreptul să bănuim că și la baza *celorlalte* credințe populare stau *fapte concrete*.

Să cercetăm mai de aproape aceste consecințe. Evident, când afirmăm că la *baza* credințelor populare stau experiențe concrete iar nu creații fantastice, nu trecem cu vederea asupra tuturor acelor procese de alterare și exagerare a realității, procese pe care le știm specifice « mentalității primitive ». Folklorul are legile sale proprii; *prezența folklorică* modifică fundamental orice fapt concret, acordându-i semnificații și valori noi. Ceva mai mult, nu toate credințele sau legendele create, să spunem, în jurul levitațiunii, au fost provocate de un fapt concret, de o levitațiune reală. Unele credințe s'au răspândit dintr'un anumit centru, și au fost îmbrățișate de popor, pentru că corespundeau legilor sale mentale, orizontului său fantastic. Trebuie să ținem seama, firește, de legile creației folklorice, de alchimia obscură a mentalității primitive. Totuși, *faptul inițial* este o *experiență*, și asupra acestui lucru nu s'a stăruit în de-ajuns.

În ceea ce privește a doua consecință a cercetării noastre, ea poate avea o importanță covârșitoare. Pentrucă, dacă e adevărat că etnografia și folklorul ne pun la îndemână documente având o sorginte *experimentală*, atunci avem dreptul să acordăm oarecare încredere *tuturor* credințelor pe care le culeg etnografii și folkloriștii.

Dacă s'a dovedit experimental că omul poate avea un « contact fluid » cu obiectele pe care le-a atins, că se poate înălța în aer și că poate trece nevătămat prin foc, și dacă toate aceste « miracole » abundă în folklor, atunci de ce n'am crede și în alte « miracole » folklorice ? De ce n'am crede, bunăoară, că în anumite împrejurări omul se poate face nevăzut ? Evident, nu e vorba aici să « credem » orbește în toate legendele și superstițiile populare, ci să nu le respingem în bloc, ca năluciri ale duhului primitiv. Odată ce legile fizice și biologice au dovedit că pot fi suspendate — în levitațiune și incombustibilitatea corpului uman — nimic nu ne poate împiedeca să credem că aceste legi pot fi suspendate și în alte împrejurări; bunăoară, în cazul dispariției corpului uman. Frecvența verificărilor experimentale ale unora din « miracolele » folklorice nu joacă un rol prea important. Nu e nevoie de un milion de experiențe de levitațiune, ca să credem în suspendarea legii gravitației, după cum nu e nevoie de un milion de comete ca să credem în existența cometelor. Frecvența și legile statistice nu pot fi aplicate când e vorba de fenomene cu caracter excepțional.

Problema morții, după părerea noastră, poate fi atacată dintr'un nou punct de vedere, dacă ținem seama de faptele și concluziile de mai sus. Înainte de toate, se cuvine să ne întrebăm întru cât mai poate fi validă argumentarea pozitivistă contra ipotezei supraviețuirii « sufletului », când avem un număr convenabil de mare de cazuri (levitațiune, incombustibilitate) care dovedesc *autonomia* omului în cadrul legilor fizice și biologice. Pozitiviștii au negat în general posibilitatea supraviețuirii sufletului, întemeiați pe legile vieții organice (relația creier-conștiință, condiția celulei, etc.). Dar aceste legi ale vieții organice sunt uneori suspendate; bunăoară, în cazul cărnii pe care jăratecul nu o vatămă. Este adevărat că împrejurările în care se realizează incombustibilitatea sunt *excepționale*; dar tot atât de excepțional este și faptul morții. Corelația creier-conștiință poate fi perfect validă în condiția umană, dar nimeni nu ne poate spune dacă ea nu este anulată în clipa morții.

Cum asupra acestui fapt ireversibil, moartea, nu avem nici un fel de « document » în limitele experienții umane normale, putem să ne îndreptăm atenția asupra credințelor folklorice. Suntem îndreptățiți s'o facem; pentru că, dacă seria credințelor folklorice este verificată în punctul *a, b, c, d...* avem dreptul să credem

că ea ar putea fi verificată și în punctul *m*, *o*, *p*. Ceva mai mult, ceea ce afirmam cu prilejul « magiei contagioase » poate fi repetat cu aceeași eficiență și acum. Condiția mentală a omenirii s'a schimbat în cursul veacurilor. Dacă documentele de cryptesthesie pragmatică sunt, în lumea modernă, relativ rare, ele abundă în lumea primitivă, și e probabil că erau și mai frecvente cu mii de ani înainte. Dar aceste experiențe cryptesthesice nu sunt pierdute pentru cunoașterea umană; ele au fost păstrate — cu inevitabilele alterări fantastice — în folklor. Credințele *folklorice* par a fi un depozit imens de *documente* ale unor etape mentale astăzi depășite. Or, este un lucru știut de toată lumea, că folklorul tuturor popoarelor, primitive și civilizate, abundă în date asupra morții. Toate aceste *date* sunt păstrate de memoria populară mii și mii de ani. Nimic nu ne împiedecă să presupunem că, datorită evoluției mentale a speței omenești, cunoașterea *realității* morții este astăzi imposibilă, sau extrem de rară pentru un om modern. Am putea deci ataca problema morții plecând dela credințe folklorice, despre care avem dreptul să credem că au o bază *experimentală*. Documentele folklorice asupra morții ne-ar putea servi cu aceeași validitate cu care ne servesc documentele geologice pentru înțelegerea unor fenomene pe care, în *actuala condiție umană*, nu le mai putem controla experimental.

Firește, nu e vorba de problema nemuririi sufletului, care e o problemă metafizică, ci numai de condițiile supraviețuirii conștiinței omenești. Despre această supraviețuire, folklorul ne comunică o sumă de lucruri uluitoare, fantastice și terifiante. Nu e nevoie să le credem pe toate; mentalitatea populară și legile fantasticului transformă orice obiect de experiență după structurile sale. Dar iarăși, trebuie să recunoaștem că despre *moarte*, iar nu despre *agonie*, nu putem ști nimic în actuala condiție umană. Problema nemuririi este o întrebare la care fiecare răspunde cu inteligența și capacitatea sa metafizică. Dar problema supraviețuirii sufletului — adică a *condițiilor reale* în care se află conștiința umană după moarte — este o problemă, am spune, de « experiență imediată ». Fapte, « documente », asupra acestei condiții post-mortem, nu găsim nicăieri, în afară de folklor. Atât timp cât eram justificați să repingem în bloc documentele folklorice ca năluciri și superstiții, aveam și dreptul să ne dezinteresăm de « condiția

postmortem », în care nu credea nici un om serios. Dar în ceasul în care seria afirmațiilor folklorice începe să fie verificată în punctele *a*, *b*, *c*, de experiențele cryptesthesiei pragmatice, levitației și inc combustibilității corpului uman, stringența rațiunii ne silește să ne întrebăm și asupra punctului *x*, care ar putea fi condiția post-mortem. A refuza această consecvență cu sine înseamnă a abdica dela cea mai sigură glorie umană: înțelegerea propriei tale soarte. A refuza discuția asupra condiției post-mortem trădează uneori o lene a gândului, sau chiar o mare lașitate; pentru că această condiție post-mortem ar putea fi foarte puțin glorioasă. . .

Inutil să adăogăm că cercetarea materialului folkloric relativ la moarte și supraviețuire, nu poate fi făcută la întâmplare, și fără « metodă ». Scopul acestui articol n'a fost decât să arate posibilitatea de a pătrunde în zone noi de cunoaștere, cu ajutorul documentelor folklorice, iar nu de a stabili metoda prin care putem ajunge la *adevărul*, la nucleul « experimental », pe care îl cuprind aceste documente. Vom încerca, cu alt prilej, să schițăm bazele « metodei » noi, pe care socotim că o putem aplica în discuția problemei morții. Deocamdată e suficient să spunem că dacă tezele noastre sunt acceptate, cunoașterea umană capătă noi instrumente de investigație; cu atât mai prețioase cu cât nici un alt instrument din cele folosite până acum nu putea să pătrundă în asemenea zone ale realității.

MIRCEA ELIADE

POEZIA CONTEMPORANĂ AUSTRIACĂ

Situația cu totul deosebită pe care o ocupă Austria în domeniul limbii germane se reflectează mai ales în poezie. Muzicalitatea duioasă a ținuturilor din miazăzi, amestecul slav și romanic au fost studiate în toate aspectele lor, și unde erau să se manifeste mai deslușit aceste influențe, decât în poezie, unde sufletul e în continuă vibrație și căutare de tipare noi.

O poezie modernă, în adevăratul înțeles al cuvântului, n'a existat niciodată în Austria; dacă am considera ca moderni, poeții expresioniști, futuriști și cubiști, ar trebui să lărgim peste măsură definiția expresionismului. Și numai în această accepție va fi vorba aici de expresionism. Potrivnică tuturor extremelor, Austria a dat totdeauna preferință desfășurării melodice și legii armonice a echilibrului și înțelegerii, și nu e de mirare că poezia austriacă s'a arătat totdeauna respectoasă față de modelele clasice, dinăuntrul și dinafara granițelor. Marii dispăruți confirmă progresul transmis; în legătură cu aceasta, să ne aducem aminte de ei și de aceia care nu s'au manifestat numai în poezie.

* * *

Dacă privim evoluția și situația poeziei din Austria, determinată prin gust și tradiție, în cadrul ei european, nu e mai puțin adevărat că ea este supusă, în oarecare măsură, și influenței condițiilor economice, care chiar dacă ne sunt suficient cunoscute, nu e totuși lipsit de interes să le înfățișăm efectele asupra literaturii, pentru a ne putea da mai bine seama de realitate.

Potrivit înclinației sale, aproape orice poet mai de seamă preferă să se dedice dramaturgiei sau epicei, dacă i se prezintă asemenea posibilități, și mulți scriitori iluștri nici n'au apucat să-și publice primele lor încercări poetice. Câtă vreme, în trecut, un volum de versuri semnala pe cel ales de Muze, iar Hoffmansthal a ajuns numaidecât cunoscut și celebru, dincolo de cercul intim al admiratorilor săi, tocmai grație versurilor sale, astăzi, primul roman, prima dramă, poate chiar primul film, deschid cariera unui scriitor, fără ca tagma literaților să ajungă măcar să ia act de primele sale încercări în domeniul poeziei. Nu ignorăm că, în trecut ca și astăzi, arta poetică a fost și este patrimoniul celor puțini aleși, însă cum diletantismul cel mai sălbatec nu se poate potoli nestăvilind decât în poezie, de aceea, e necesar să ne ocupăm și de el, cu această ocazie.

Indolența editorilor, influența nefastă a relațiilor sociale și orgoliul diletanților au avut drept consecință faptul că poezia a decăzut în genere, cum nu se poate închipui. Orice scriitor, care posedă oarecare mijloace sau are cunoscuți bogați, poate să tipărească un volum de poezii și astfel văduvește poezia de creditul și de publicul ei. Silit să participe la festivaluri unde se recită versuri sau amăgit să cumpere volume de poezii din această categorie, în public se cuibărește convingerea că asemenea poezie nu e bună de nimic și astfel devine sceptic și refuză și pe puținii poeți autentici, care sunt primiți cu indiferență sau nu sunt nicidecum sprijiniți de editori. Din nenorocire, printre acești diletanți, se găsesc oameni cu situațiuni foarte influente și avuți, posedând mijloace de constrângere, de care nu pot dispune, în mod obișnuit, scriitorii înzestrați.

La aceasta se adaugă și lipsa de măsură cu care critica obișnuește să judece poezia, când, pe lângă fraze goale, care nu exprimă nimic, nu se dă înapoi dela superlativele cele mai exagerate, astfel încât recenziile izvorâte din obligații de reciprocitate nu fac decât să provoace incertitudini.

Aici rezidă tocmai primejdia ce amenință însăși existența poeziei. Căci este firesc că, în asemenea condițiuni și mediu, unde judecata e lipsită de măsură și arta nu cunoaște legi, poezia adevărată nu poate prospera. Afară de aceasta, totdeauna și pretutindeni, se fac numai judecăți de valoare asupra poeziei, în loc ca ea să

fie mai de grabă caracterizată. Aproape fiecare volum nou de poezii e lăudat, de pildă, pentru limba lui frumoasă, fără să se cerceteze sau să se explice măcar, ceea ce ar trebui să se înțeleagă, în anul 1937, prin limbă frumoasă. Aceste împrejurări de natură socială fac din capitoul poezie, unul din cele mai întunecoase din istoria spiritului omenesc.

Este totuși îmbucurătoare schimbarea de atitudine ce se schițează în rândul unora dintre editori care, dacă nu riscă încă să tipărească necunoscuți lipsiți de relații și aderenți, în schimb continuă să pună la dispoziția celor mai puțin celebri, aparatul lor de reclamă; îmbucurătoare e și străduința unei categorii de artiști de a recita în public versuri, fără să renunțe sau renunțând numai de nevoie să-și câștige simpatiile publicului grație poezilor; demne de semnalat sunt și încercările, destul de timide, ale unei părți din presă, de a regăsi valori care păreau cât pe aci pierdute. Și e demn de admirat și numărul celor care, în ciuda acestor piedici, continuă să scrie versuri, dovedind astfel că ascultă de un imperativ, de o pornire elementară, eternă și neînfrântă.

* * *

Orice clasificare a poeziei și a poezilor constituie, în fond, o mare nedreptate. Dacă la unii poeți se pot desluși lesne anumite influențe, orice altă grupare este arbitrară, și trebuie evitată, ca tot ce este arbitrar. Influența neo-clasicului Hoffmannsthal, întemeiată pe Goethe și pe poezia populară, este uriașe. Dintre contemporanii săi încă în viață, *Beer-Hofmann*, care nu de mult și-a sărbătorit împlinirea a 70 de ani, unul dintre patriarhii verbului austriac, cu toate că s'a manifestat și ca dramaturg, trebuie considerat, înainte de toate, poet, dacă n'ar fi decât de dragul « Cântecului de leagăn pentru Mirjam » și al stilului regesc al versurilor sale, în care persistă strălucirea unor timpuri dispărute, care nouă nu ne este dat să le mai trăim. Poezia sa este de o adâncime generoasă. *Felix Braun* și *Max Mell* sunt continuatorii acestei tradiții care ajunge până în zilele noastre. Opera lor nu este pur poetică. Pe lângă câteva drame, Braun a scris și un cuprinzător roman, iar Mell un număr considerabil de drame poetice care au fost reprezentate la Burgtheater, ca și « Tantalos » și « Karl V. » de Braun.

Scriitor extrem de înzestrat, Braun întrunește grația cu spiritul. Nu-i par lui de prisos, până la dezgust, ode, idei și sentimente? Din această seninătate îndepărtată, de-abia mai poate adia un vânt proaspăt în suflet.

Din versurile lui Mell respiră, mai presus de legătura sa intimă cu natura, un suflu ce conduce spre veșnicie. Ținuta nobilă a operei sale, teismul său și venerația adâncă a trecutului, — aducând aminte de cea chinezească, — legătura cosmică și nedespărțită cu trecutul, sunt caracteristice, atât în teatrul cât și în poezia sa.

Joseph Gregor a cărui activitate nu e pur poetică, trebuie și el citat aici. Tendința sa clasicizantă e străbătută de un suflu antic și limba sa limpede transpiră frumusețe și un cer senin, în care arta este încă valoare și nu marfă. Poetul capabil să lege aceste calități de o viață hoinară și aventuroasă este mai receptiv decât acei care manifestă predilecție numai pentru versuri sonore și pompoase.

Beno Geiger a continuat, în poeziile sale, tonul Renașterii italiene, pe care a omagiat-o în traducerile sale desăvârșite din Petrarca. Nu cred să fi rămas neinfluențat de marea modă a timpului, care a fost Hoffmannsthal, nici unul din acei ce au cutezat să scrie versuri în primul sfert al veacului al XX-lea.

* * *

Dacă școala vieneză nu a fost în măsură să slujească drept model celor ce au urmat, le-a slujit totuși de aproape înruditul Rilke, a cărui recentă comemorare, la a zecea aniversare a morții sale, a dovedit încă o dată marele gol pe care l-a lăsat și a pus în adevărata lor lumină pe urmașii săi, în bună parte de proastă calitate care, dacă i-au înțeles tonul s'au arătat totuși lipsiți de avânt și au maimuțărit numai, ceea ce el crease sângerând. Această linie e continuată de bătrânul *Richard von Schaukal* și de *Lernet-Holentia*. Poeziile de maturitate ale acestuia, de curând adunate în volum, dovedesc o sensibilitate, în același timp spontană și prețioasă. Realizările puternice în domeniul formei nu trebuie să ne dea iluzia că singurătatea lui Rilke nu este atinsă sau poate că nu este accesibilă.

E locul să ne aducem aminte de doi dispăruți: *Anton Wildgans*, care a trăit o viață plină de poezie, și *Georg Trakl*, prea curând

decedat. Amândoi sunt poate, fiecare în parte, și totuși împreună, poeții cei mai austriaci. Din ei descinde Henz, cel puțin în aceeași măsură în care porcede dela Mell și Hoffmansthal.

Rudolf Henz e unul din exponenții cei mai caracteristici ai poeziei moderne. Inclinarea sa profund catolică și puterea sa de expresie îi dau largi posibilități să cânte supunerea bărbătească la voința divină, într'o epocă lipsită de credință.

Cu totul străin de știința de a profita de împrejurări, cu Henz s'a ridicat un scriitor care a luptat, de sigur, mult și greu. Și e curios că poate tocmai poeziile mai slabe fac prețuit pe acela ce se supune sincer și cu hotărîre ideii divine.

Cu totul deosebit de taciturnul Henz, se prezintă mai vârstnicul *Suso-Waldeck*, ale cărui « Antlitzgedichte » unesc gingășia cu un misticism profund. Tonul puternic și personal, expresiile adesea căutate, dau strofelor sale o seriozitate și o demnitate care anulează numai în parte surâsul cu adevărat frățesc, și restabilesc distanța și măsura, a căror lipsă s'a simțit de multă vreme și atât de dureros.

Dacă, în legătură cu aceasta, trebuie să amintim de *Franz Werfel*, asociația nu este întâmplătoare. Dintre toți necatolicii, el este cel mai apropiat de frământarea de idei catolice. Ultimul său volum « Schlaf und Erwachen », care ne-a redat din nou încrederea în poetul Werfel, dovedește tocmai măsură și ținută în cele spirituale și, pe de-asupra lor, minunatul său spirit creator, închinat sentimentului de iubire și înfrățire. Cu toată activitatea sa uriașă ca romancier și dramaturg, și opera lui poetică este imensă, iar atitudinea lui este aceea a unui poet, a unui poet austriac, chiar dacă s'a născut la Praga. Tendința sa spre formă originală se învecinează cu fanatismul, și nu-l înspăimântă nici o expresie și nici o idee. Dela el încearcă mulți să învețe, fără să fie totuși în stare să aducă acasă, altceva decât o totală lipsă de formă.

Ca și mulți alții, unul din cei ce au scăpat în chip fericit de această primejdie, este *Ernst Waldinger*. Volumul său de poezii « Die Kuppel » indică, după tilu, care-i sunt predilecțiile. Waldinger vrea să fie privit în ansamblu. Această auto-caracterizare, incontestabil inconștientă, poate chiar contestată, apare ciudată, la prima vedere; ea e însă evidentă, îndată ce am analiza tema poeziilor sale și realizarea lor. Fantazia sa vioaie, sensul plastic al formei și ritmul care îl înrudește, în parte, cu Kramer, se unesc

în plăsmuiri foarte concise. Posibilitățile sale de versificare, la care Werfel renunță câteodată de bună voie, sunt surprinzătoare la Waldinger, care e atras de rime ciudate, însă, în același timp, frumoase. Forme vechi, care îl incită să modeleze o lume nouă, pe care o invocă cu ardoare și la a cărei alcătuire încearcă să colaboreze.

* * *

După ce războiul mondial și inflația au distrus vechile valori ale așezării burgheze, după ce poezia nouă a ajuns să fie conjunctură, mulți scriitori austriaci au încercat să facă să rodească poezia din subiectele oferite de manifestările colective ale vieții. Unii din ei au dispărut, ecoul poeziilor care incită la pace sau la război s'a stins, iar cântecele de ură au ajuns maculatură. Însă poezii care erau cu adevărat naturaliști, realiști și duri s'au păstrat ca atare. Aproape toți sunt tineri și au ajuns să fie cunoscuți, ba chiar celebri, încă din tinerețe. În ei sufletul maselor vede învierea prin individ. « Die Klage um Adonis » străbate lumea și acesta e titlul volumului de poezii a lui *Ludwig Brügel*, pierdut în timpuri de vis adânc. Și *Albert Einstein* este austriac prin naștere, ba chiar vienez. În acuzări grele, de cele mai multe ori lipsite de măsură, aruncă el lumii întregul său dispreț și ura sa, cu toate că e plin de iubire, în strădania lui spre mai bine și pasiunea de a se face auzit de fiecare în parte. Participarea sa la substanța epocii și la înțelegerea ei înseamnă, în același timp, o îmbogățire și posibilități noi de modulație.

Același ton dominator, însă retoric și aproape demonic, l-a dat *Theodor Kramer* epocii sale. « Die Gaunerzinke », « Wir lagen in Wolhynien in Morast », « Die Ziehharmonika », « Das Kalendarium » sunt titlul volumelor sale de poezii. Kramer scrie foarte mult și nu totdeauna egal. Ritmul său e gălăgios și provocator, chiar când descrie natura, ruga lui e amenințare, iar suspinul său adesea un strigăt nestăpânit. Un singur ton, tonul său propriu, îl stăpânește cu măiestrie, până la limita expresivului. Unele licențe intenționate în rimele sale, multe exagerări în imagini, slutesc și prozaizează o limbă, rezervată numai celor sfinte și gingașe. În poeziile sale, numai rareori e vorba de Dumnezeu.

* * *

Și poezia țărănească s'a așezat pe baze noi, foarte înrudită, în ce privește rima și ritmul, cu Kramer. *Guido Zernatto*, actualmente Secretar de Stat, era un poet carintian necunoscut când a obținut la Dresden un premiu pentru primele sale poezii. « Gelobt sei alle Kreatur » și « Die Sonnenuhr » sunt toată opera sa poetică, cu versuri frumoase și înflăcărate, în care cântă viața țăranilor și munca lor și evocă dragostea de pământ și univers. Particularitatea lui și a artei sale l-a încurajat pe Zernatto să scrie și un roman, și vrem să nădăjduim că, în vâltoarea treburilor publice, poezia nu va pierde un reprezentant atât de ales. Este un semn îmbucurător că, asemenea Franței, și Austria a ridicat scriitorii la posturi înalte în Stat, după cum a chemat la conducerea Ministerului de Justiție pe *Hans von Hammerstein-Equord*, poet cu resurse puternice, fondatorul breslei artiștilor din regiunea Innului, președintele P. E. N. Clubului austriac, care s'a îndreptat spre roman, după cum *Richard Billinger* s'a dedicat teatrului.

Billinger este personificarea puterii elementare păgâne. Chiar acolo unde invoacă pe Dumnezeu, se simte prezența lui Wotan. Suflul său puternic și războinic adie printre rânduri, neținând seama de legile versificației, pe care le urmărește cu îndârjirea cu care un câine de vânătoare zgonește vânatul. E incontestabil însă cel mai puternic poet al pământului austriac. Limba sa bătută cu ciocanul și cizelată cu dalta ne aduce câteodată aminte de C. F. Meyer, nu atât de baladele cât de nuvelele acestuia. « Die Richter in » ar putea să fie scrisă de Billinger, dacă nu ar fi semnată de Meyer. Billinger e urmat de unii poeți care, dacă nu au puterea, nu le lipsește însă voința spre putere, și de alții care s'au mulțumit să rămâie mici și simpli, perseverând totuși în ceea ce sunt.

Friedrich Sacher și *Arthur Fischer-Colbrrie*, foarte deosebiți ca vârstă, pot fi însă citați laolaltă. Sacher, cel mai vârstnic și, incontestabil, și cel mai productiv, care a scris și multă proză, păstrează în poeziile sale tonul tihnei rurale și a durerii unice. Fischer-Colbrrie este mai nervos și cu simțuri mai ascuțite, însă inegal și mai puțin matur. Versurile lui sclipesc și gândirea sa palpăie, talentul său e incontestabil și sentimentele sale autentice. Tot atât de incontestabil este și talentul unui *Julius Zerzer* și *Leo Schmidl* ca să luăm iarăși drumul spre oraș. « Monolog ins Leere », titlul volumului lui Schmidl ne evocă conținutul poeziilor sale: a fi

singur și pierdut ca să glăsuiască celor pierduți. O soartă amară ce se înfățișează poezilor austriaci și, poate chiar, celor europeni.

Rudolf List și *Werner Riemerschmid* reprezintă tranziția, în cursul timpului, dacă vrem să considerăm tendința individual-catolică a lui List și cea elementar-țărănească a lui Riemerschmid. Și la ei pesimismul este adânc ancorat în sânge, fără ca gradațiile care i-au reușit unui Rilke să le fi fost de folos. Și ei au scris și au publicat proză. În *Arthur Zanker* își găsește expresia minusculul, neobservatul, indecisul, iar în *Richard Gotz* idea fugitivă și peisajul.

* * *

Infățișarea poeziei austriace ar fi incompletă dacă am ignora poezia feminină, și ea în plină ascensiune. *Erika Mitterer* e autoarea unui volum «*Gesang der Wandernden*», lucrare frumoasă și meritoasă, cu multă dulceață în sânge. Convingerea și puterea intensă cu care o femeie se poate deda și, în același timp, sustrage poeziei, nu va fi dată niciodată unui bărbat. De aceea, poezia Erikei Mitterer ne apare nobilă și grațioasă, căci inspirația ei nu găsește expresie valabilă numai în dragostea de mamă și de femeie, ci pentru că apare bărbătească, cu toate că e modelată de mâini de femeie. *Käthe Braun Prager* aduce în rime de formă aleasă sentimente pe care obișnuim să le acceptăm în mod ușuratec ca feminine, iar *Paula von Preradovic* preferă formele ample, mai dificile din punct de vedere artistic, cu toate că ni se pare că o prinde mai bine un ton mai liniștit.

* * *

Faptul că un spirit atât de strălucit ca *Morgenstern* nu a putut găsi urmași în Austria sau a avut imitatori din cei mai slabi, încât nici nu merită să-i căutăm, este totuși motivat în sine. Catholicismul a captat mistica purtată de idei intense, și, pentru jocurile adânci de spirit ale poesiei disperării, lipsește poate ascuțimea. E de mirare cât de puțin humor se manifestă mai ales în poezie, și măsura în care poezii au sentimentul sau se simt obligați să-l manifeste, că poezia e un lucru serios, iar râsul, dacă nu este interzis, este, cel puțin, indecent. Numai în parodie și în travesti, dacă nu în șlagăre de spirit ieftin, se manifestă humorul și spiritul

în tipar poetic. Când este însă vorba de o extindere mai mare a noțiunii de poezie, se pot cuprinde și asemenea manifestări în cadrul ei.

Karl Kraus nu a găsit urmași demni de el. Discuția la care a dat naștere apariția sa, care purcedea dela cea mai sălbatecă negare până la venerația cea mai exagerată, va mai dura o bucată de vreme. Selecțiuni din ale sale « *Worte in Verse* » vor putea mijloci, fără îndoială, unor timpuri mai tihnite, icoana epocii noastre și a aceleia de dinainte de război, modelată de un scriitor preocupat, înainte de toate, de cizelarea cuvântului, pentru care s'a chinuit toată viața. *Jakob Haringer*, austriac prin elecțiune, a mijlocit poeziei austriace multe impulsuri tari. Poeziile sale numeroase, citez numai « *Heimweh* » și « *Vermischte Schriften* », au apărut la diferite epoci și locuri. Bolnav și pradă multor nevoi, întreaga lui viață e o unică rugăciune în toiul luptei. Forma lui e foarte diversă, însă, și acest lucru îl are comun cu mulți alții, tonul e cu totul personal, un ton ciudat, cu oarecare influențe franceze, însă purcedând totuși din poezia populară, fără să se ferească de întorsătura plată a unor greșeli gramaticale, când acestea alcătuiesc numai expresia dispoziției sale sufletești. Dacă ar fi avut mai mult simț autocritic, Haringer ar fi, de sigur, un foarte mare poet; se pare însă că i-a lipsit și timpul și dispoziția să-și recitească încă odată versurile. Problematika lui nu este adâncă, și e accesibilă oricui are de luptat cu vitregia soartei și cu propriul său destin.

Alt caz este *Heinz Politzer*, vienez care nu trăiește la Viena, al cărui volum « *Fenster vor dem Firmament* » e o lucrare poetică importantă, dacă ne e îngăduit să calificăm, ca atare, o poezie subtilă, umanistă și cu rădăcini în poezia populară. Tonul său propriu, mai concis decât acela al lui Haringer, lasă să întrevadă un om predestinat poeziei, care reprezintă și vrea să reprezinte aspectul material al eternului.

Ernst Schonwiese, poet de factură clasică, iubind forma severă, nu are bine conturată poziția sa în literatură. Puternica trăire care stă pe primul plan al versurilor sale bine încheiate, este onestă și disciplina sa e limpede și reținută. Dela el se întinde arcul spre cel mai reprezentativ și mai însemnat poet austriac, Josef Weinheber.

* * *

Volumele de poezie ale lui *Josef Weinheber* se intitulează « *Boot in der Bucht* », « *Vereinsamtes Herz* », « *Späte Krone* » (volumul de poezii « *Von beiden Ufern* » și un roman nu mi-au fost accesibile). Cu *Josef Weinheber* s'a ridicat un mare poet, și, dacă aparența a lăsat să se bănuiască că și-ar datora prețuirea unor împrejurări favorabile, care și-au găsit expresia în decernarea Premiului Mozart al orașului München, trebuie să regretăm că această explicație a fost necesară. Trebuie să accentuăm, încă dela început, că *Weinheber* nu este nicidecum colectivist. Individualismul său este atât de puternic, încât în unele versuri nu se sfiește să jignească ideea de masă. Mulți îi simt răceala de ghiață, și dialectica sa apare multora ca o inutilă vorbărie de circumstanță.

Suferința proprie ca imbold al producției artistice este recunoscută încă de mult ca o prerogativă a poetului, și *Weinheber* uzează cu dărnicie de acest privilegiu. Forma în care o face e, în același timp clasică și modernă, totdeauna însă severă. În primele sale poezii, sentimentul frânge adeseori rima, pe care totuși o stăpânește, cu toate că nu se simte totdeauna la locul său, când este constrâns de ea. Culegerea sa de sonete, imitate după acelea ale Renașterii, sunt o nouă dovadă cât de bine posedă simțul formei. Ideea de a conjuga oda hōlderliniană poate cea mai frumoasă, în versuri de altă măsură, este și ea o idee de formă. Însă și în poeziile sale simple, modeste, nerimate, aproape neritmice, e înmagazinată măduvă pentru o întreagă generație. N'am ajuns încă atât de departe! Cu tot succesul său neobișnuit de librărie, *Weinheber* e pentru unii un nume, pentru alții un exponent puțin agreabil, însă acei de care, la urma urmei, depinde, știau de mult, spuneau și scriau că *Weinheber* e un mare poet, poate cel mai mare în viață, de limbă germană.

Influența lui asupra tinerei generații va fi poate excesivă. Însă dacă ar fi ținută măsura cu care el măsoară și cântarul cu care el cântărește, atunci se pot augura multe lucruri îmbucurătoare pentru poezia austriacă. Din păcate, ne temem ca *Weinheber* să nu cadă în platitudine, ca atâți alții care au reușit să se ridice la suprafață, cu toate că talentul elementar al voinții sale de organizare ar prisosi pentru mai multe cariere.

Autobiografia sa o găsim în poeziile sale. Aflăm astfel că locuia într'o casă mizerabilă periferică, că nimeni nu se interesa de el,

că, de obârșie încă țăran, aparținea totuși lumii muncitorești, trăind o viață de cea mai amară sărăcie. Că a reușit totuși să pătrundă, ni se pare cea mai strălucită confirmare a faptului că oricui îi e dat să reușească odată în viață.

Poeziile dialectale ale lui Weinheber ne înfățișează un doctus poeta și, în același timp, goana sa după accente elementare. Ii reușesc și imagini de mare energie și căldură, după care reintră iarăși în calm; totuși numai cu greu se poate crede că la dogoarea unui travaliu atât de conștient și lucid se poate clădi o artă autentică.

Activitatea sa de mare reformator al limbii rămâne să fie desăvârșită. Acum, când stă pe un soclu și se înalță în văzul țării, îi incumbă răspunderea să îndrumeze spre desăvârșire o nouă generație și să-i inspire iarăși măsura clasică. Căci în lipsa de măsură și de greutate în care se sbate poezia noastră, e timpul să restabilim vechea măsură cu care ne obișnuiseră Hölderlin, Goethe, Meyer și Hoffmannsthal. Aceasta este menirea lui Weinheber și ea e atât de mare și plină de răspundere, încât, pentru a-i putea corespunde, necesită toate puterile poetului.

* * *

O privire completă asupra poeziei austriace o dau antologiile, mai multe la număr, întocmite după cele mai deosebite criterii. Cea mai mică ca proporții, însă, în intenția ei, cea mai estetică, este aceea a lui *Ernst Schönwiese*, intitulată «Pathmos». Alta, mai cuprinzătoare, a fost întocmită de *Erwin Rieger* și dedicată lui Mehr. În fine, trebuie amintită și antologia lui *Brandt-Hirschmann*. Având în vedere lipsa de spațiu și caracterul sintetic al acestui caleidoscop al poeziei austriace, este cu neputință să înșirăm numele tuturor poezilor care figurează în aceste trei antologii.

* * *

Ne îndreptăm către un nou baroc, poate chiar ne și găsim în mijlocul lui. Dacă nu ne va întrerupe războiul, care nu va fi un război baroc, steaua poeziei va reveni poetului care nu caută rezonanțe înăuntru ci în afară. Aceasta nu înseamnă cătuși de puțin că vor învinge poezii de conjunctură. Nu trebuie să ne așteptăm nici să ne temem de asemenea eventualitate. Căci, la

urma urmei și pretutindeni, tot spiritul este învingător. Și anume cel orientat universal. Am arătat că tonul personal de care uzează un poet sau altul este considerat ca o caracteristică meritoasă și demnă de invidiat. În acest sens, tonul personal este supra-evaluat. Impotriva acestei atitudini nu putem protesta în deajuns. Orice scriitor și, mai ales, poetul, trebuie să posede o gamă întinsă, pe cât se poate completă, și nu un singur ton. Dacă nu reușește să se multiplice, poate să se manifeste ca un talent interesant, însă niciodată nu va putea trece drept un poet autentic. Admitem că, în epoca sa de maturitate, poetul poate practica un singur ton, însă, în cazul acesta, trebuie să-l ducă până la desăvârșire. Nu este însă admisibil ca evoluția spirituală să se desfășoare numai pe o singură coardă, căci riscă să degenereze în monotonie și să fie unilaterală. Suflul liric nu trebuie transformat într'un singur cimpoi. Din păcate însă, această primejdie paște până și pe cei mai aleși poeți. Căci specializarea și diviziunea muncii nu-și pot avea locul și sunt cum nu se poate mai pernicioase în poezie. De aceea trebuie să ne păzim de ele și să-i ferim și pe poeți.

Haringer, Waldinger și Weinheber sunt exponenții poeziei austriace contemporane și este incontestabil că opera lor va străbate veacul. Această treime reprezintă însăși esența poeziei. În ea își află loc rafinamentul și naivitatea, înțelegerea colectivă și experiența proprie, imagini simple și complicate, versuri clare și severe, neglijente și voit opace, tradiția și melodia. Sufletul Austriei glăsuește prin ei ¹⁾.

JOSEF HANS BUNZEL

¹⁾ Acest studiu a fost scris anume pentru revista noastră. Copyright by Dr. Josef Hans Bunzel, Wien, XIX. Hofzeile, 29.

CARACTERUL TRADIȚIONAL AL CRITICEI FRANCEZE

Când Ferdinand Brunetière, mai acum cincizeci de ani, a conceput teoria sa realistă a evoluției genurilor, nu s'a putut împotrivi ispitei de optică profesională și a deschis seria lucrării sale cu evoluția criticei. Autoritarul critic era exaltat de credința că sufletul literaturii franceze, dela originile ei, era însăși critica literară. Cum pe atunci literatura medievală nu intra încă în raza criticei universitare, căzând în lotul strict al specialiștilor, se înțelege că originile avute în vedere de Brunetière se suprapuneau Renașterii. Așa dar epoca istorică a literaturii franceze din secolul al XVI-lea până în zilele noastre i se părea lui Brunetière orientată și condusă efectiv de critica literară. Dela înălțimea catedrei, criticul proclama autoritatea netăgăduită a profesiei sale, pe care o considera neîntreruptă în decurs de patru veacuri, descoperind în această situație un caracter exclusiv al literaturii franceze. Din faptul că, într'adevăr, literele franceze își constituiseră, cu fiecare generație, câte un corp de doctrină, criticul deducea vechimea și permanența criticei. Examinarea istorică a chestiunii ne duce însă la constatări diferite. Noțiunile de critic și de critică obârșesc din antichitatea greacă și se înprospătează de către umaniștii Renașterii, încorporându-se în literaturile naționale moderne. Pe vremea clasicismului francez întâlnim amândoi termenii, întrebuițați până și de creatori în titulatura operelor lor (Molière: *La critique de l'Ecole des Femmes*) sau în considerațiile lor de moralști (La Bruyère: *Les Caractères, Des ouvrages de l'esprit*, 20 și 63). Nimic nu îl îndreptăța însă pe Brunetière să susțină existența genului și a profesiei în veacurile clasiciste. Aprecierea sau

judicarea operelor literare nu era apanajul unei categorii stricte de scriitori, profesionalizați. Literatura își găsea un ecou difuz în conștiința oamenilor cultivați, cari erau numiți *les honnêtes gens*. Astfel găsim în Montaigne conceptul de *honnête homme*, pentru a desemna pe citadinul din centrele culturale franceze, deținătorul unei culturi literare, artistice și științifice, capabil să se orienteze în toate chestiunile și să-și formeze o părere personală în orice direcție. *L'honnête homme* era de asemenea exponentul unei societăți burgheze poleite, cu accesul deschis sau în perspectivă de a i se deschide la Curte. Umanismul și clasicismul respingeau specializarea în sensul de astăzi și lăsau deschise în folosul unei medii sociale ridicate, desbaterile problemelor culturale. Saloanele au contribuit de asemenea, într'o deosebită măsură, la favorizarea discuțiilor literare. În locul profesionismului, care este produsul specializării de mai târziu, se ivește terenul potrivit pentru dezvoltarea omului de gust. Când se întemeiază Academia franceză, ea are ca obiectiv precis elaborarea unui dicționar pentru fixarea limbii, fără pretenția însă de a orienta gustul în artele frumoase. Cu totul ocazional, reprezentarea tragediei *Le Cid* pune în discuția Academiei o problemă literară propriu zisă. În ceea ce privește însă noțiunea de gust, care are o largă circulație în secolul XVII, vom constata că acest concept nu este un elaborat individual, ci social. Societatea franceză, mondenă și raționalistă, identifică sau confundă gustul cu bunul simț și cu rațiunea. În compunerea gustului, intră de asemenea și o seamă de conveniențe și *bienséances*, elemente de educație socială și lumească. Acesta este substratul social al gustului. Iar substratul său cultural este alimentat de autoritatea modelelor clasice ale antichității. Instrucția timpului și condițiile sociale înlesnesc formarea unei medii de sensibilitate artistică, așa cum s'ar spune astăzi. Termenul de sensibilitate este însă istoricește destul de nepotrivit, deoarece în alcătuirea gustului literar intră mai mult elemente raționale și tradiționale. Inșiși teoreticienii literari, care în decursul unui veac, contribue la construirea idealului clasic, provin din rândul creatorilor Tezaurul culturii umanistice și condițiile vieții sociale se cumpănesc deopotrivă, spre a da literaturii franceze corpurile de doctrină, pe care le pomenește cu atâta mândrie Brunetière, ca o dovadă a proeminenței criticei, încă din acele vremuri. Normele literare, regulile,

cuviințele, se ridică pe nesimțite din colaborarea literaților crescuți la școala antichității și a vieții de societate și își verifică îndreptățirea prin încuviințarea elitei sociale, din metropolă (*la ville*) și dela Curte. În asemenea condiții de desvoltare, specifice spiritului public francez, rostul individual nu își găsește loc. Operele literare izbândesc sau nu, după conformarea lor la bunul simț, în componența căruia intră într'o măsură precumpănitoare autoritatea tradiției și a rațiunii. Critica nu se concretizează încă și nu se individualizează ca gen, așa cum îi plăcea lui Brunetiére să creadă. Insuși Boileau polemist cu săgeți literare, împotriva presupușilor vătămători ai gustului, nu este decât un scriitor satiric care inventariază (și nu inventă) un corp de doctrină destul de incomplet, în a sa *Art poétique*. Ca polemist, Boileau a dus o luptă cu rezultate contestabile în timpul vieții sale. Ca teoretician, autoritatea sa este mai mult postumă, în veacul următor. Se poate considera activitatea sa, din perspectiva noastră, ca o operă de critic, în sensul modern al cuvântului; dar, pe vremea sa, nu existau nici critica, nici critici, în înțelesul de astăzi. Structura societății și a culturii nu îngăduie profesionalizarea critică, la catedră sau în ziaristică, deoarece universitatea și jurnalismul erau organizate pe alte centre de interes, iar gustul era o funcțiune socială, repartizată deopotrivă între toți oamenii, după înțelegerea raționalistă. Când La Bruyère scrie, în ediția a VII-a a *Caracterelor*:

« Critica adesea nu este o știință; este o meserie, în care trebuie mai multă sănătate decât spirit, mai multă muncă decât capacitate, mai multă obișnuință decât geniu... »,

suntem nevoiți să interpretăm că moralistul are în vedere un ideal de viitor și că nu se referă la realități contemporane. Gândind empiric, anticipează totuși, dacă într'adevăr se gândește, vorbind de meserie, la profesionalizarea criticei; afară dacă nu înțelege prin acest cuvânt o deprindere, la îndemâna oricărui cititor sau spectator. Oricum ar fi, media însușirilor cerute de dânsul este conformistă, prin raportare la societatea organizată a timpului său. Va trebui să treacă un veac după ce au fost scrise aceste rânduri, ca să se ivească într'adevăr un critic în Franța, un critic de meserie, prevăzut cu calitățile mijlocii, cerute de La Bruyère. Acesta este La Harpe, discipolul lui Voltaire, conferențiarul literar care corespunde înțelesului modern al criticei. În cursul său, adunat sub

titlul *Le Lycée*, el a cercetat dezvoltarea tuturor artelor frumoase din antichitate până în zilele sale, cu o expunere mai întinsă a secolului XVII și XVIII. Până la el, trebuie să consultăm bibliografia generală (opuscule teoretice, memorii, corespondențe), ca să recompunem din fragmente risipite, judecățile literare despre operele trecutului. În lipsa de până atunci a criticei constituite ca gen, mărturiile individuale dispersate, ne îngăduie o privire critică și istorică asupra felului în care s'au răsfrânt operele în conștiința contemporanilor. Astfel apare în plină lumină arbitrarul afirmației lui Brunetière, care a făcut știința naturală a genului, fără nicio rigoare de ordin științific. Departe de a fi fost un gen străvechi, tutelar al producției literare, critica se naște cu La Harpe într'un moment istoric de sfârșit de epocă, ridicând bilanțul literaturii clasice franceze. Critica franceză își ia un avânt extraordinar sub romantism, când talentul literar al lui Sainte-Beuve va îndreptăți genul la aspirația, așa cum s'a spus, de a fi a zecea muză. Să reținem însă că La Harpe, excelent dialectician și desăvârșit exponent al gustului mijlociu, odată cu constituirea în gen a criticei, abia dacă inventariază produsele literare ale clasicismului, care și-a dat roadele în afară de înrâurirea, direcția sau tutela vreunei critice. Clasicismul rămâne de înțeles în ritmul său propriu de creație, care constă în permanenta confruntare dintre scriitor și public. Ambiția criticei, de precedare și de îndrumare a creației, este o utopie de catedră a criticei universitare și nu rezistă examinării istorice.

* * *

Critica de inventar și de bilanț a lui La Harpe nu are altă valoare decât aceea cuprinsă în calificarea ei. Urmașii săi, cari alcătuiesc critica franceză de sub primul Imperiu, reprezintă mentalitatea sărăcăcioasă a epocii zise pseudo-clasică. Critica se primește în timpul monarhiei din Iulie, prin fecundarea spiritului istoricist al epocii. Romantismul își însușește un duh nou de relativism, care revizuește valorile trecutului, descoperind izvoarele de poezie ale Renașterii. În criza revoluționară a mișcării, se sparg tiparele regulilor clasice și se promovează individualitatea ca agent al creației literare. Valorile sociale ale clasicismului intră în eclipsă, pentru un moment care se vedește însă foarte trecător.

După ce s'a făcut pentru puțină vreme exponentul critic al mișcării romantice, Sainte-Beuve operează o mișcare prudentă de retragere. În această schimbare de atitudine, intervin și considerente de ordin personal, dar precumpănește fondul clasic al educației sale literare. Sainte-Beuve dă o explicație convingătoare dizidenței sale:

« În general, în această școală din care am făcut parte dela sfârșitul anului 1827 până în Iulie 1830, ei nu aveau niciunul judecată, nici Hugo, nici Vigny, nici Nodier, nici frații Deschamps; făcui și eu cam ca dânsii în acest timp; îmi dosii judecata (*je mis mon jugement dans ma poche*) și mă lăsai în voia fanteziei... Era pentru mine o lume nouă și mă scufundai într'înșă (*je m'y oubliai*), ...dând pentru prima oară curs liber unor anumite însușiri și facultăți poetice romanești, pe care până atunci le comprimasem cu suferință... (*Les Cahiers*) ».

Obiecția fundamentală a lui Sainte-Beuve este de origine clasicistă: tovarășii săi erau lipsiți de judecată, adică de un complex de însușiri, în care intră bunul simț, gustul și rațiunea, componentele spiritului clasic. În evoluția sa ulterioară, Sainte-Beuve își adâncește conformația clasică, dela care se abătuse în timpul bătăliei romantice. Salonul principesei Mathilda, sora lui Napoleon III, îl cucerește noului regim, după 1850. Iar catedra sa universitară, la Școala Normală superioară, la care a funcționat între 1857 și 1861, precum și scaunul academic, consolidează revirimentul său.

Vorbind despre tradiția literară, în lecția de deschidere dela 12 Aprilie 1858, profesorul se folosește de terminologia veacului al XVII-lea, prin expresii consacrate ca: *le bon sens*, *les convenances*, *la raison*, care « totdeauna trebuie să prezideze și prezidează în definitiv, chiar între acești favoriți și acești aleși ai imaginației, sau dacă nu prezidează statornic și dacă se lasă în voia vervei întâmplător, ea nu e niciodată departe »; iar scriitorii cei mari sunt denumiți « les cinq ou six premiers honnêtes gens de l'univers ». În acest fel, convertitul rech'amă pe scriitori la ordine, mărturisindu-și o « religie literară », care a reintegrat clasicismul. Cu același prilej și în repetate rânduri apoi, el judecă romantismul însușindu-și faimoasa disociere a lui Goethe:

« J' appelle le classique le sain, et le romantique le malade ».

Programul învățământului său este de a verifica, de a controla, și de a întineri tradiția, « întrun raport perpetuu cu ceea ce este viu ». Criticul are datoria să stea la pânda noutății și a talentului, în timp ce profesorul în curent firește cu semnalizările noi, « este ținut să aibă mai multă rezervă și demnitate, trebuie să nu se îndepărteze prea mult de locurile consacrate, pe care este însărcinat să le arate și să le servească ».

În aceeași lecție, Sainte-Beuve atrage atenția asupra exceselor de erudiție în istoria literară, stârnite de abundența monografiilor, care dau prea mare importanță amănuntelor, cu desconsiderarea « talentului, meditației, judecății, rațiunii, gustului ». Cu o jumătate de veac înaintea lui Pierre Lasserre, protestarea lui Sainte-Beuve e plină de semnificație, desvăluind o latură permanentă a gustului francez, care înțelege să subordoneze erudiția, construcției armonioase, potrivit comandamentelor geniului național.

Apărarea tradiției literare nu este însă la Sainte-Beuve numai manifestarea spiritului profesoral în acțiune. Încă înainte de numirea sa ca profesor, criticul aduce un omagiu caracteristic, regiunii spirituale a lui La Harpe, definind-o astfel: «... aceea a lui La Harpe, era regiunea mijlocie a spiritelor cultivate din timpul său; și pentru că s'a menținut acolo și și-a strâns acolo toate puterile sale, a făptuit cu atâta folos și a înrâurit împrejurul lui atât de real ». Elogiul lui La Harpe se încheie semnificativ: «... el a transmis făclia vie a tradiției și îndreptățește primul pronostic al lui Voltaire față de dânsul: « orice s'ar întâmpla, eu vă privesc ca pe restauratorul Literelor Frumoase ». Acesta este cuvântul măreț dar la urma urmelor drept (dacă se consideră împreună rolul și influența), care ar trebui săpat pe mormântul său (*Causeries du Lundi*, V, *La Harpe*, 10 Noemvrie 1851).

De asemenea, înaintea carierei sale didactice, Sainte-Beuve aduce un omagiu strălucit operei lui Boileau. Cutare *Epistolă* a lui Boileau este numită *o capodoperă a poeziei critice*, printr'o forțare de termeni, care ni se pare plină de confuzie. Bunul simț bolean, crede Sainte-Beuve că ajunge, datorită căldurii, la iradiere și la lumină. Criticul modern recunoaște în predecesorul său pe « unul din acei oameni cărora le este deferită autoritatea și al cărui fiecare cuvânt nimereste ». Ceea ce ne izbește însă ca un adevărat paradox, considerând deosebirile structurale dintre

cele două spirite, este mărturia raporturilor sale intime cu Boileau: «Dacă-mi este îngăduit să vorbesc în numele meu, Boileau este unul din oamenii care m'au preocupat mai mult de când fac critică și cu care am trăit mai mult în idee. (*Causeries du Lundi*, VI, 27 Septembrie 1852)». Firește că uimirea noastră oglindește o opinie străină, despre climatul intelectual francez. Cine se așează însă în miezul acestui climat moral, este mai favorizat ca să înțeleagă fără sdruncinare, dialogul și asentimentul peste două veacuri, dintre Sainte-Beuve și Boileau. Asentimentul acesta se explică prin puterea forțelor tradiționale, care sălășluiesc într'un francez modern, prevăzut cu o serioasă cultură umanistică și clasică. Numai un francez poate fi simțitor la ardoarea critică a lui Boileau și să compare flacăra rece a patimei sale intelectuale, pusă în serviciul adevărului, cu pasiunea creației sau chiar cu pasiunea erotică, așa cum face Sainte-Beuve când vorbește de Boileau în acești termeni:

«Le vrai dans les ouvrages de l'esprit, voilà de tout temps sa Bérénice à lui, et sa Champmeslé (*La Champmeslé* a fost o actriță celebră și prietena lui Racine)». Prin asemenea accente subiective, Sainte-Beuve își dă în vileag permanența educației sale clasice, pe care nu au putut-o altera sensibilitatea sa atât de personală și trecerea sa prin școala romantică.

Vom mai stăruia asupra lui Sainte-Beuve, deoarece limitele sensibilității sale artistice, mai ales în ceea ce privește judecarea contemporanilor, sunt deosebit de semnificative pentru luminarea permanenței gustului clasic în tot decursul veacului trecut.

Se știe că Sainte-Beuve n'a avut relații prea prietenești cu Balzac. Ca urmare, nu-l vom învinovăți prea mult că l-a pus pe genialul romancier, ridicându-i bilanțul, după moartea sa, cam pe aceeași treaptă cu scriitori mediocri, ca Eugène Sue sau Frédéric Soulié. Mai grav ni se pare faptul că, despărțindu-se de opera acestui vizionar al realității, Sainte-Beuve încheie cu dezideratul conformist, ca pe viitor literatura să dea produceri mai domoale, mai consolatoare, zugrăviri de viață mai blânde, mai senine și «plus sagement naturelles (*Causeries de Lundi*, I, 2 Septembrie 1850)». Literatura lui Balzac i s'a înfățișat ca și mediei burgheze franceze, ca un exces, după care trebuie să urmeze un răgaz odihnitor, o reculegere pentru inspirații mai fragede.

Când este vorba de judecarea operei lui Stendhal, Sainte-Beuve nu mai are nici măcar scuza unor neînțelegeri de ordin personal, care să-i fi întunecat judecata. Aducându-i recunoașteri moderate pentru câmpul inteligenței sale curioase, Sainte-Beuve are o apreciere întristătoare, despre valoarea romanelor sale: « *Ses romans sont ce qu'ils peuvent* ». Nu se putea mai mare neînțelegere pentru lucrări literare ca *Le rouge et le noir* și *La Chartreuse de Parme*. După citirea romanului *La Chartreuse de Parme* spune Sainte-Beuve, « eu simt nevoie să recitesc vreun roman foarte simplu și foarte unitar, cu o natură omenească bună și largă în care mătușile să nu fie îndrăgostite de nepoții lor, în care preoții ajutători (*les coadjuteurs*) să nu fie așa de libertini și așa de ipocriți... în care otrăvirea, înșelăciunea, scrisorile anonime și toate mârșăviile să nu fie mijloacele obișnuite și primite ca indiferente »... Prin aceste rezerve, Sainte-Beuve se arată încăodată purtătorul de cuvânt al prejudecăților burgheze relative la alegerea mediului și mijloacelor, de către scriitor. Totuși bine intenționat față de scriitorul dispărut, criticul ține să facă o demarcație între amoralismul sau imoralismul autorului și personalitatea sa omenească: « Perfect onest om și om de onoare în procedarea și faptele sale, el nu avea când scria, aceeași măsură morală ca noi; el vedea ipocrizie acolo unde nu este decât un sentiment de cuviință legitimă, și o observare a naturii rezonabile și oneste, așa cum noi vrem s'o regăsim chiar prin prisma pasiunilor (*Causeries du Lundi*, IX, 2 și 9 Ianuarie 1854) ». Ne împăcăm greu astăzi cu asemenea rezerve de ordin etic, din partea criticului care scrisese și *Les poésies de Joseph Delorme* și romanul *Volupté*, cu rădăcini în zona turbure a vieții morale.

Nu putem să ne despărțim de Sainte-Beuve, fără să precizăm atitudinea sa față de Baudelaire. Relațiile dintre poetul tânăr și criticul cărunt erau dintre cele mai bune.

Baudelaire stăruia față de Sainte-Beuve în afirmarea măgulitoare că vâna sa lirică s'ar trage din *Poeziile lui Joseph Delorme*, iar Sainte-Beuve îl mângâia părintește cu apelativul « mon enfant ». Când *Les Fleurs du mal* au fost confiscate de autorități, iar autorul și editorii chemați în fața justiției, Baudelaire își puneă toată nădejdea în apărarea publică a maestrului critic, pe calea unui răsunător foileton. Temându-se de urmările unei asemenea

ieșiri generoase dar imprudente, Sainte-Beuve s'a mulțumit să-i sugereze lui Baudelaire câteva temeuri de apărare, care s'au vărsat la dosarul cauzei. Criticul s'a ferit să se expună, deoarece stârnise oarecare vâlvă prin elogierea romanului *Madame Bovary* și a unui alt roman, *Fanny*, de astăzi uitatul Feydeau. Cunoaștem, afară de manifestările epistolare, faimoasa părere a lui Sainte-Beuve despre literatura lui Baudelaire, exprimată într'o frază, care se citează foarte adesea: «acest kiosc ciudat, din marchetărie, de o originalitate concertată și compozită, care de câtăva vreme atrage privirile asupra vârfului extrem al Kamciatkei romantice, eu îl numesc *Nebunia Baudelaire (Constitutionnel, 20 Ianuarie 1862)* ». Fraza e cu dublu tăiș, alternând elogiul ambiguu cu rezerva bunului simț. Aproape cu totul necunoscută este însă o altă mărturie publică a lui Sainte-Beuve despre poeziile lui Baudelaire. Provocat de un scriitor din acea vreme, Hippolyte Babou, același care avea să redacteze notița de introducere la poeziile lui Sainte-Beuve, în antologia «*Les Poètes Français*», întreprinsă de Eugène Crépet, și însoțită de o prefață datorită lui Sainte-Beuve, — criticul a adresat un foileton-scrisoare, directorului girant al *Monitorului*, despre *La Morale et l'Art*. Redăm mai jos pasajul relativ la Baudelaire (fragmentul între ghilemete, după: *Eu i-aș fi spus*, e reprodus de Sainte-Beuve, după scrisoarea sa, adresată lui Baudelaire, în urma primirii *Florilor Păcatului*, și publicată mai târziu în ediția Calmann Lévy):

«Și cu privire la *Les Fleurs du mal* despre care austerul critic îmi reproșează în mod ciudat că am păstrat tăcere, d-voastră știți, scumpul meu director, pricinile imperioase care (fără să mai socotesc că Edouard Thierry vorbise așa de bine despre ele mai întâi) ne interziceau să vorbim despre ele (*d'en raisonner*). Baudelaire este unul din cei mai vechi dintre aceia pe cari îi numesc tinerii mei prieteni: el știe ce caz fac de spiritul său fin, de talentul său abil și curios. Dacă aș fi vorbit de cartea sa, el n'ar fi scăpat totuși de sfaturi, de mustărări, de dojenii chiar; el ar fi încercat o întreagă predică (*tout un sermon*); el binevoește să mi le treacă cu vederea uneori. Eu i-aș fi spus: «Lasă-mă să-ți dau un sfat, care ar surprinde pe acei ce nu te cunosc: te îndoești prea mult de pasiune, — de pasiunea naturală; aceasta este la d-ta o teorie. Acorzi prea mult spiritului, combinației. Lasă-te în voie, nu te teme să simți ca ceilalți, nu-ți fie niciodată frică de a fi prea comun; vei avea întotdeauna destulă fineță de expresie, cu care să te distingi ». Dar nici n'aș fi afectat să par mai moralist (*plus prude*) decât sunt și decât se cuvine a fi acei care au comis, ei înșiși, poeziile lor de tinerețe și care au citit pe poeții din toate timpurile;

aș fi adăugat din toată inima: « Imi place mai mult decât o poezie din volumul d-tale; *les Tristesses de la lune*, de pildă, sonet frumușel (*joli*), care pare al unui poet englez contemporan cu tinerețea lui Shakespeare. Până și acele Stanțe *à celle qui est trop gaie* (dintre piesele condamnate, N. R.), îmi par delicioase (*exquises*) ca execuție. De ce n'ar fi această bucată, latinească sau mai curând grecească, și cuprinsă în secția *Erotica* din Antologie? Invățatul Brunck ar fi cules-o în ale sale *Analecta veterum Poetarum*; prezidentul Bouhier și La Monnoye, adică oameni de autoritate și cu moravuri grave (*castissimae vitae, morumque integerrimorum*), ar fi comentat-o fără rușine, și noi am fi însemnat pagina cu o panglică pentru amatori, amintindu-ne versul lui Horațiu: *Tange Chloen arrogantem* ».— Eu i-aș fi spus aceasta și multe altele încă, ținând seamă mai ales de Baudelaire, cum trebuie să ținem seamă de Bouilhet și de un recent autor de sonete foarte distinse, Joséphin Souly, pentru faptul că ei vin târziu, când școala din care ei fac parte, a dat și a produs atâta până acum, când ea este ca și istovită, când toate vocile de altădată tac, afară de o mare voce (Victor Hugo, nota editorului). Ei se susțin cu cinste, ei și câțiva alții, ei împodobesc declinul și apusul Pleiadei (*Causeries du Lundi*, XV).

Poate că cel mai mare act de curaj și de generozitate critică din acest pasaj, este, atât cât poate fi de îndrăzneță o aluzie, omagiul adus lui Victor Hugo, aflător în exil. Mai este însă nevoie să analizăm, rând cu rând, sentimentele literare ale lui Sainte-Beuve, față de Baudelaire? Credem că este de prisos.

Marele poet este pus pe o treaptă cu poeți de mâna a patra, ca Bouilhet și Souly, și este recomandat cu condescendență ca unul din ultimii romantici, produse crepusculare ale unei școli literare sleite. Ocolurile savant umanistice ale criticului ni-l arată ca pe un abil tactician, care avansează câte o prețuire prudentă, după ce s'a flancat cu rezerve din cale afară de numeroase. După trei ani dela condamnarea poeziilor lui Baudelaire, când adică se stinsese scandalul, prudența este excesivă. De sigur că, mai mult decât timorarea, neînțelegerea literară iese la iveală, spre umbrirea criticului, căruia nu-i poate fi iertată lipsa de intuiție a unui fenomen liric de adâncimea și autenticitatea poeziei baudelairene. Și de data aceasta conformismul lui Sainte-Beuve la mentalitatea burgheză a societății, a determinat carența sa critică în fața unei opere, care prin dimensiunile ei noi, ca și aceea a lui Balzac și Stendhal, era o adevărată piatră de încercare pentru perspicacitatea sa critică.

În ordinea trecutului, cu perspectiva timpului, de care beneficiază cercetătorul literar, Sainte-Beuve a fost ferit de asemenea

erori. De altfel, nouă zecimi din criticele sale cuprind studii de istorie literară, în care siguranța metodei istoriografice, ascuțimea intuiției psihologice și valoarea scrisului duc la rezultate admirabile. Prin portretele sale literare, despre figurile culturale ale trecutului, marele critic a construit o operă monumentală de moralist, asigurându-și supraviețuirea. Sainte-Beuve suportă comparația care s'a făcut, cu Saint-Simon memorialistul, și chiar cu Balzac, îmbogățind ancheta asupra omului, în configurațiile sale cele mai felurite.

* * *

Tradiția clasică, reprezentată fără dogmatism de Sainte-Beuve, este continuată de pe catedră, cu autoritate doctorală, de către Désiré Nisard și Ferdinand Brunetière. Cel dintâi dă o istorie a literaturii, în care fixează spiritul francez, așa cum se desprinde, în trăsăturile sale, imuabile, din cercetarea clasicismului. Reacționând energic împotriva naturalismului, Brunetière realizează programul didactic, schițat de Sainte-Beuve în prelegerea inaugurală, despre tradiția literară, înprospătând și actualizând cu deosebire cultul secolului al XVII-lea. Din confruntarea cu trecutul literar, a producției contemporane, Brunetière ajunge la concluzia superiorității clasicismului, spre mortificarea modernilor, cam ca Boileau, în celebra sa dispută cu Perrault, cunoscută sub numele de *La Querelle des Anciens et des Modernes*. Pe această poziție anacronică dar paradoxală, criticul dela *Revue des deux Mondes* și profesorul dela Școala Normală Superioară, pare a fi un izolat. Oponând naturalismului modern, flaubertian, zolist sau goncourtian, naturalismul sănătos al creației clasice, Brunetière pare a întâmpina o viguroasă rezistență din partea criticii impresioniste contemporane. Jules Lemaitre, bunăoară, mărturisește spre scandalizarea adversarului său, că operele clasice au pierdut orice virtute sugestivă și că numai creațiile artistice moderne au darul să-i pună în mișcare resorturile sensibilității. S'ar părea, așa dar că două mentalități opuse și contrarii ar fi într'un conflict neîmpăcat. Pe de altă parte, criticii impresionisti încearcă să nărue temeiul criticii obiective și impersonale, preconizată de Brunetière, cu argumentarea că în dosul pretensei judecăți critice nu se ascund decât preferințe strict personale. Astfel, impresionismul are aparența de a lucra cu eficacitate pentru promovarea sensibilității

artistice a momentului. Nu este însă decât o aparență înșelătoare. În ciuda conflictului acut, adversarii, mai mult decât se deosebesc, se aseamănă, printr'o similară structură clasicistă. Militant al impresionismului, Anatole France este un spirit livresc, cu înclinări arheologice către umanitățile greco-latine, — un alexandrin, simțitor la valorile clasicismului francez, pe care le interpretează ca un subtil cunoscător, în prefețele adunate la un loc sub titlul *Le Génie latin*. Sensibilitatea sa modernă este mai mult de suprafață, în timp ce fondul său este clasicist. Cu tot scepticismul său îngăduitor, după ce susținuse teoretic împotriva lui Brunetière și în numele liberalismului celui mai larg, drepturile oricărei creații literare, indiferent de tendința ei, s'a arătat cu prilejul romanului *La Terre de Zola*, de o neobișnuită violență, trădându-și un conformism funciar, în linia autentică a lui Sainte-Beuve.

Făcându-se criticul prin excelență al contemporanilor, Jules Lemaître a putut trece câteva vreme ca un campion al scriitorilor noi. Înțelegerea sa critică pentru contemporani, s'a oprit însă în pragul școlii simboliste. Când s'a ivit prilejul să vorbească despre poezia lui Mallarmé, Lemaître s'a dovedit impermeabil față de tendințele de revoluționare a limbajului poetic. Iată cum se rostește criticul impresionist, despre cele două maniere succesive ale autorului *Herodiadei* și al *Mormântului lui Edgar Poe*:

« Totuși el a început prin a face versuri foarte frumoase și în ciuda unor singularități, foarte inteligibile (altfel n'aș fi îndrăznit niciodată să spun « foarte frumoase », căci nu îmi bat niciodată joc de oameni)... Așa dar, amintindu-mi că am fost fermecat de primele sale versuri, simt o adevărată mâhnire că nu înțeleg perfect pe cele din urmă, și îmi vine să îi cer iertare (*Les Contemporains*, Seria a V-a, Traducerea Poemelor lui Edgar Poe) ».

Rândurile lui Jules Lemaître vor să fie subtil ironice, dar prin ricoșeu, noi surădem pe seama criticului, care se crezuse în stăpânirea unei sensibilități moderne. Lemaître ne dă de altfel cheia nepregătirii sale:

« Dovada că sonetul (*Le tombeau d'Edgar Poe*, pe care îl interpretase, cu rezerva că nu este tocmai sigur de înțelesul versurilor 4, 5, 6, 9, 12 și 14, N. R.) este limpede, este că două

Americane l-au tradus: Mrs Sarah Helen Whitman și Mrs Louise Chandler Moulton. De fapt poate că străinii sunt mai apți decât noi să priceapă această poezie. Ei nu sunt stingheriți ca noi de o tradiție, de amintirea unei limbi mai exactă și mai precisă. Ei nu au nimic de uitat înainte de a ceti... Sunt prea legat de țara mea; dar ce să fac? ».

Adus la sfârșitul carierii sale, să întreprindă monografiile despre Chateaubriand, Rousseau și Racine, Jules Lemaitre își dă în vileag o capacitate nebănuită de înțelegere a scriitorilor din trecut, și cu deosebire a lui Racine, care este cel mai dificil dintre clasicii francezi.

O altă trăsătură generală și caracteristică a criticei franceze, din veacul trecut, este neaderența la duhul literaturilor străine. Deprinși să se socotească, în secolele clasicismului, orientatorii gustului literar european, francezii au rămas multă vreme rebeli penetrației literare străine. Până de curând, ei au introdus câteva numai din operele cardinale, străine, în adaptări grosolane sau în traduceri expurgate. Brunetière recomanda studiul literaturilor comparate, în urma impulsului dat de Georges Brandès, dar documentarea sa a rămas foarte incompletă, ca și aceea a celorlalți critici francezi (până la inițiativa mai recentă a lui F. Baldensperger). Jules Lemaitre, întocmai ca și bonomul Francisque Sarcey, s'a împotrivit prestigiului literaturii dramatice scandinave, interpretând pătrunderea teatrului lui Ibsen și Björnson, ca o invaziune străină și ca o frustrare a patrimoniului național, din care el pretindea că și-a tras seva Ibsen, prin imitarea romanelor lui George Sand.

Simbolismul francez, derivat din filosofia idealistă germană și din muzica wagneriană, a fost suspectat de critica franceză și denunțat ca un fenomen de înstrăinare a sufletului național. Pentru aceste motive, mișcarea simbolistă nu s'a bucurat de sprijinul criticei literare, fie chiar și a celei impresioniste și a trebuit să reușească prin proprii mijloace și cu concursul timpului. (Acelaș lucru se petrecuse cu naturalismul în roman și în încercările teatrale de inovare ale lui Antoine).

Am văzut mai sus felul în care criticii impresionisti au revenit la matca tradițională a gustului clasicist, reeditând cu mai puțină strălucire experiența literară a lui Sainte-Beuve. Intr'un

lung studiu de apărare a acestuia, Jules Lemaître recunoaște că aceeași transformare s'a operat și în generația sa.

« Cum i-am putea reproșa că a făcut întocmai ceea ce au făcut cea mai mare parte dintre noi, că a început prin a iubi prea mult pe romantici și că a sfârșit prin a-i iubi mai puțin? Că încetul cu încetul a descoperit și a mărturisit gusturile sale adevărate, că a recunoscut în sfârșit că se născuse clasic (*Les Contemporains*, Seria a VIII-a, *Les Péchés de Sainte-Beuve*, conferință la Societatea Conferințelor, 13—20 Ianuarie 1911).

Francezul mijlociu din secolul trecut se naște clasic, suferea înrăurirea modernistă, dar până la urmă își reintegra firea, redevenind clasic.

Cu fiecare generație nouă, romantismul este chemat oarecum la judecată și este învinovățit că a rupt echilibrul sufletului francez. Un astfel de rechizitoriu a organizat criticul Pierre Lasserre în celebra sa lucrare *Le romantisme français*, în care se desvoltă cu o argumentare strânsă, acuzația lui Goethe, însușită, după cum am văzut și de Sainte-Beuve. Un critic foarte activ, baronul de Seillière, într'o serie de lucrări, a întreprins o adevărată campanie, privind romantismul din perspectiva patologiei morale. Intreaga literatură modernă este pusă sub acuzație de critica lui Julien Benda, care o învinovățește în eseul său, *Belphegor*, de a fi emancipat sensibilitatea de sub guvernarea rațiunii. (Trebuie să menționăm și lupta grupului monarhic al *Acțiunii Franceze*, care preconizează o întoarcere la clasicism, ca un corolar spiritual al ideii de ordine).

Este foarte curios felul în care, critica franceză, prevăzută cu un spirit istoricist așa de desvoltat, nu a ajuns să înțeleagă că, prin revoluția romantică, s'a deschis o epocă nouă în literatură, că revoluția este încă în curs și că nu și-a sleit toate consecințele. Printr'o astfel de privire istorică, s'ar vedea că toate școlile literare de după 1830 se subsumează unei mari cuceriri de ordin individualist, care se înglobează în romantism. Numai printr'o eroare de perspectivă, romantismul poate fi circumscris în două sau trei decenii și pus la carantină, printr'un cordon de salubritate morală.

În atacurile concentrice împotriva romantismului, se pun în linia întâi energii proaspete, pentru a păstra literaturii franceze

caracterul ei social, primejduit de tendințele individualiste ale post-romantismului. Este așa dar în joc însăși conservarea naturii permanente a literaturii franceze, care se socotește atacată în principiul ei vital. Când criticul Villemain a venit mai acum o sută de ani cu susținerea că literatura este expresia societății, ideea sa a fost interpretată ca un principiu de mobilitate. Spiritul francez este însă în esența sa conservator și admite cu greu răsturnarea unor valori, pe care le socotește permanente. Intr'un excelent *Eseu asupra Franței*, criticul german Ernst-Robert Curtius, după ce a pus în lumina sa adevărată tradiția clasicistă franceză, a formulat în acest fel situația literară actuală:

« Două literaturi suprapuse coexistă astăzi în Franța: literatura tradițională, accesibilă dintr'odată oricărui cetitor cultivat, și literatura zisă « modernă », prin care se formează cu încetul o conștiință și o sensibilitate ».

Individualismul în artă este o forță motrice care întâmpină rezistențe înverșunate. Spiritul nou se formează în afara și împotriva universității, dar cu concursul unui rând nou de critici, cari s'au ridicat din sânul mișcării moderniste.

Printre caracterele criticii literare tradiționaliste de care am vorbit, una din trăsăturile ei negative este absența unei puternice culturi filosofice, în cumpănă cu solida pregătire clasică. Cu excepția lui Taine, care pune în serviciul criticii o disciplină filosofică de specialist, ceilalți critici manifestă tendințe de autodidacti, seduși de prestigiile câte unui curent de gândire. Cel dintâi, Sainte-Beuve schițează un program arhitectonic, de istorie naturală, pentru clasificarea scriitorilor în familii de spirite. După el, Brunetière, câștigat la darwinism, realizează genurile ca pe niște specii naturale, dar își lasă lucrul neisprăvit. Un alt faliment este critica științifică, pe baze psiho-fiziologice, a lui Hennequin. În sfârșit, reprezentantul în critică al bergsonismului, Thibaudet, face adeseori aplicări nefericite, ca aceea de a ajusta pe poetul intelectualist Valéry, la patul procustian al filosofiei vitaliste. Rezultatele negative, ale acestor încercări, verifică insuficiența clasei de filosofie în învățământul secundar, pentru fundamentarea culturii filosofice.

Una din tendințele naturale ale spiritului francez, rămâne însă mânia ideilor generale și pasiunea ideologică pentru desbate-

rile teoretice. Cu toată această înclinare firească, spiritul francez se arată neprimitor față de disciplina estetică generale. Criticii nu se țin în curent cu problemele estetică și se mărginesc să pună în funcțiune resursele bogate ale spiritului analitic. Însăși critica mai nouă, în susținerea producerilor moderniste, se dovedește lipsită de preocupări de estetică generală. Astfel unul din rezultatele ultime ale evoluției lirismului european, este izolarea limbajului poetic, de limba uzuală. O tradiție poetică nouă s'a înfiripat și în Franța, dela Mallarmé încoace, pentru a izola fenomenul poetic de manifestările sociale ale artei. S'a găsit de curând cineva care să teoretizeze estetic această ruptură și să dea un loc deosebit poeziei, în afară de hotarele literaturii, făcând din poezie o artă specială, cu mijloace proprii. Acest cineva este Benedetto Croce, în recenta sa carte *La Poesia*. Nu este de altfel o simplă întâmplare faptul că un cugetător italian a dat temeiul estetic, revoluției poetice, care încoronează eforturile post-romantice. Literatura italiană este cunoscută ca o literatură impopulară și aulică, esențial deosebită de caracterul social al literaturii franceze. Iar faptul că un estetician italian a dat justificarea teoretică tendinței secesioniste a poeziei, ni se pare cât se poate de firesc.

Refractari estetică generale, criticii literari francezi se mai deosebesc și prin faptul că se desinteresează de problematica specială a criticii. Vom întâlni foarte rar discuții asupra obiectului criticii și asupra metodelor critice. Sainte-Beuve se considera un simplu « secretar al publicului », care « ghicește, desprinde și redactează ceea ce gândește toată lumea (*Causeries du Lundi*, I., *M. de Feletz et de la critique littéraire sous l'empire*) ». Brunetière este unul din pușinii critici cari, dintr'o nevoie de precizie, dar și de regentare a publicului, specifică obligațiile critice, de a judeca, de a clasifica și de a ierarhiza. Când impresioniștii se ridică împotriva pretențiilor imperialiste ale criticii, ei nu învederează ce este impresia. Aceasta este o carență certă de ordin estetic. Iar faptul că impresioniștii nu trag consecințele finale ale atitudinii lor, așa cum a făcut Oscar Wilde în *Intentions*, dând ca fundament individualismului direcția idealistă a spiritului, este o carență de ordin filosofic. Aesthetică și a filosofică, în ultimă analiză, critica literară franceză își regăsește caracterul propriu, în caracterul mai general al literaturii franceze, care este esențial moralistă. Cuvântul nu trebuie înțeles

în sensul normativ și nu trebuie confundat cu moralizantă. Centrul permanent de interes al literaturii franceze este omul și destinul său în societate. Tot astfel critica, într'o măsură mai mare decât se exercită în judecăți de valoare, se străduiește să ducă mai departe ancheta asupra omului. Prin ceea ce au mai bun, un Faguet, Lemaitre sau France, critici cari și-au interzis funcția judecătorească, continuă lanțul de moralști, inaugurat de Sainte-Beuve. Concepția lor asupra omului rămâne însă clasicistă, deoarece pleacă dela un ideal de echilibru interior și de sănătate sufletească. Filiera de critici moralști din secolul al XIX-lea este încă legată de datele psihologiei tradiționaliste, care compartimentează sufletul în inteligență, voință și sensibilitate, sub guvernarea rațiunii. A trebuit să se săvârșească și în această direcție o revoluționare fecundă. Unității eului i-a urmat sciziunea sau dedublarea personalității și mai ales descoperirea subconștientului și a forțelor iraționale din individ. Acesta este tâlcul literaturii lui Proust, a cărui acțiune covârșitoare a fost însoțită de orientarea lui Gide, a suprarealiștilor și mai în genere a literaturii contemporane, către zonele obscure ale vieții sufletești. Linia demarcațională dintre literatura secolului trecut și aceea a vremii noastre este trasă de această descoperire a structurii omenești. Din ea decurg consecințe incalculabile, printre care urmează a se număra și schimbarea de perspectivă a criticii literare noi. Chiar dacă critica franceză își va păstra tendința esențială de ordin moralist, ea va avea să-și mlădieze instrumentul analitic și descriptiv, pentru investigația structurii noi a psihologiei.

* * *

Vrând să realizeze critica literară ca un gen director de veche durată (cam după idealul universitar exprimat întâmplător de Sainte-Beuve, deplângând « o epocă în care se găsește prea puțină înaltă critică supraveghetore și judecătorească »), Brunetière a forțat datele istorice.

Secolul al XIX-lea este însă epoca în care critica literară franceză se constituie în gen. Alături de literatură ea dă o altă literatură, la puterea a doua, după cum spunea Thibaudet. Spre deosebire de alte țări cu veche cultură, în care critica e o ramură a filologiei și păstrează în umbră un modest rol științific, critica literară franceză

a reușit să se autonomizeze și să-și creeze o existență proprie. Faptul se explică prin aceea că scrisul critic francez beneficiază de tradiția clasei de retorică. Arta nuanțării, a desvoltărilor, a tranzițiilor nesimțite, a formulărilor ingenioase, a finitului în expresie, a construcției arhitectonice, este la baza educației literare, pe care criticul a primit-o în școală. O astfel de tradiție se des-agregă cu greu, oricât s'ar constata regresul studiilor umanistice, în învățământul modern francez. Insuși instinctul retoric al națiunii, care își trage rădăcinile din spiritul comun al Gallo-Romanilor, stă ca o garanție de durată a tradiției literare franceze. Capabilă de transformări nesfârșite și de evoluții radicale, această tradiție clasicizantă va ajunge să se infuzeze de spiritul cel nou, într'un echilibru moral desăvârșit. Cercetarea noastră s'a fixat asupra unui moment de criză, la o răscruce de tendințe, mărginindu-se să examineze regruparea forțelor tradiționale și dizidențele din câmpul modernist.

ȘERBAN CIOCULESCU

CÂȚIVA POEȚI TINERI

1. ȘTEFAN BACIU 2. MIHAIL 3. AL. ROBOT
4. CICERONE THEODORESCU.

Prin modernism înțelegem azi în artă, deși cam în contra cuvintelor de care ne servim, o depășire a modernității istorice. Pentru Baudelaire, romantic însemna modern, adică artist care extrage din modă valoarea permanentă. Acest punct de vedere este prea înalt; căci modernul apărut cel din urmă fiind și ultimul romantic, depășirea modernității prin modernism devine ceva de neînțeles.

Dacă privim însă lucrurile mai de jos, mai din apropierea concretă a felurilor mișcări artistice dinăuntrul aceleiași unități de timp, diferențele lor, cărora să le zicem sub-istorice, îndreptățesc într-o măsură oarecare pedanteria de nuanță la care aspiră conștiința modernștilor față de aceea a modernilor. Ca să venim la literatură, modern este Hugo, moderni de asemeni — Rimbaud și Mallarmé; toți trei romantici, fiind poeți personalști; dar ultimii doi, priviți mai de aproape, în totalul procedeelelor și răscolirea subconștientului propriu — unul, în totalul procedeelelor și intelectualizarea emoțiilor — altul, sunt și modernști.

Substanța lirică a modernismului arată prin urmare ea însăși o bifurcație, care poate fi urmărită până în zilele noastre pentru orice literatură națională. Spre înțelegerea celor câțiva poeți tineri ce prezentăm, este folositor să atragem atenția încă odată numai asupra direcției intelectualiste a lirismului contemporan, adică asupra deprinderii unei întregi categorii de poeți de a strecura poezia prin șapte filtruri, dobândind astfel câteva picături de licoare rece, uneori prețioasă, totdeauna puțină. Cam în acești termeni, dar fără reținere, vorbesc inițiații despre o parte a poeziei noi: cuvintele proprii sunt însă altele. Mai toată « alchimia lirică » a poeților modernști, pe numele ei adevărat și aspru, este o lipsă de abundență lirică, dacă nu chiar, după cazuri, o uscare fără nădejde a sevelor poeziei.

Tinerii poeți ce urmează aparțin în măsuri diferite modernismului. Gruparea lor la un loc nu are nici o altă semnificație în afară de pierderea variabilă a substanței nutritive, de care răspunzător e numai timpul.

1. Pe d. Ștefan Baciuc l-a creat «premiul poezilor tineri» de acum doi ani. I s'a tipărit așa dar placheta *Poezele Poetului Tânăr*, așa cum probabil singur și-a denumit versurile. Cititorii ca și juriul de premiere au putut găsi în caietul de versuri al școlarului (căci autorul nu-și terminase încă școala secundară) câteva îndrăznele romantice care ședea bine naivității și frăgezimii vârstei :

Șaisprezece ani, șaisprezece stele, tot atâtea desiluzii.

Mai se afla în acea culegere, dacă nu o sensibilitate personală, în orice caz ceva necontaminat de poezia timpului, un glas — am putea zice — neutru care, fără să imite vre-un maestru și în același timp fără să dea un timbru propriu, a putut beneficia de prudența criticei, aceasta neștiind precis dacă autorul dovedea lipsă de lectură din poezii vremii sau caz de lectură învinsă.

Cât privește izvorul liric, d. Baciuc se alimenta destul de precar din conștiința poetului ca poet, dar îmbătător și oarecum zgomotos. Din douăzeci și cinci de compuneri câte cuprindea placheta, în cinci, dela primul vers și până la ultimul, autorul se proclama poet, lua cunoștință cu o plăcută ameteală de calitate sa exceptantă și își încunoștința cititorii despre aceasta. Două strofe semnificative :

E-atât de bine să stai ușor în zi. Să cânti încet, să nu auzi
Cum ierburi cresc, să muști din traiul ca un măr,
Să mergi pe drumul neted lângă pomii uzi
Și să visezi cu palma rătăcită 'n basme și în păr.

.....
In seară să te-afunzi cu părul netezit
De palma calmă a curentelor de munte
Să dormi cu capul pe nadir, cu tălpile 'n zenit
Și-apoi să-ți scrii poemele țâșnind din frunte.

Acest fel de lirism al conștiinței lirice, de supra-lirism, dacă îl înțelegem ca îmbătare romantică a poetului de el însuși, mai înainte de a se îmbăta cititorul, era exprimat în *Poezele Poetului Tânăr*, *Poetul*, *Relieful Poetului*, *Poemul meu*, *Poem și Sfârșitul cărții* din prima sa culegere. Dar frăgezimea versurilor nu era departe de a plăcea.

Cultivat de revista *Familia*, d. Ștefan Baciu apare la Oradea cu a doua plachetă de versuri care se cheamă *Poeme de Dragoste*. Se înțelege că nu putea lipsi din titlu cuvântul «poem». Dar «dragostea» e într-adevăr o materie mai consistentă pentru poezie decât simțământul atitudinii poetice proprii. Incât noile versuri ale d-lui Baciu se citesc cu o legitimă curiozitate pentru așa zisele motive reale de inspirație. Este drept că nu le găsim încă, dar până să ajungem chiar la o asemenea concluzie ne împiedicăm de abuzul aceluia procedeu al poeziei noi, care constă în perechi de cuvinte abstracte și concrete. Căci «dincolo de șira spinării și de vis», «în litere și în gând», «poală plină de feciorie și vară», «creștetul meu de gând și oțel», «o țară de legende și batiste», «obrazul tău de carne și de cer», «pași de aer pur și căprioară», «buze sau regrete», «mirosul tău de înger și de fată», «trecând prin inimă și vis», «prin tufe și inimi», «în vis și în vers», «prin păr și prin gânduri», «ceaiuri și tristeți», procedeu agravat încă de simpla mișcare reflexă a lui pe care o surprindem în împerecherea chiar a termenilor concreți ca «(poeme scrise) cu sânge și cu mâna dreaptă», «în cuvinte și în manuscrise», «seara de must și sineală», «pasul tău de stea și de vioară», «într'o baie de sânge dulce și aburi» etc., etc., toată această stăruință într'o apucătură stilistică, regretabilă prin abuz, îngreunează lectura; și abia dacă ni se răscumpără oste-neala prin câteva versuri proaspete, prin câteva versuri disperate și prin bucata *Poeți*:

De ce și cântecul acesta sfârși? Inimă nu fi tristă,
 Mai e pentru fiecare din noi o iubită, pe undeva,
 Mai e pentru fiecare lacrimă câte-o batistă
 Și-o pernă sau o poală pentru fruntea grea.

Nu sta, condei, hârtie mai e destulă, scrie 'nainte !
 Numai poetul să aibă rime și aur de aruncat
 Ce dacă fruntea mea e în febre, și ochiul fierbinte ?
 Versul va fi mai aspru și mult mai bogat.

Noi suntem poeți, îndrăgostiți de cafea și femei,
 În carne înfloresc încă livezi și dimineți.
 Scriem cu ochii de sânge, cu umerii grei
 Albastre grădini de lumină și crunte tristeți.

Adolescența am uitat-o acas' ori în tutun
 Prin buzunare, hei, visele ca niște veverițe
 Se sbenguesc. Dar în fiecare seară, vă spun
 Suntem aceiași: obosiți, cu mâna 'n șuvițe.

Și versurile — alaltăeri musteau; azi izbucnesc,
 Le ținem alături de cele mai dragi amintiri
 Apoi pe hârtie le scriem. Ce trist. Și cum cresc
 Atâtea poeme din alte și alte iubiri.

Tonul e tineresc și aruncat romantic la nu știu ce înălțimi, cursivitatea versurilor, generoasă, iar motivul este cunoscuta conștiință de sine a poetului ca poet. D. Ștefan Baciș așadar e cu puțință să devină poetul unui lirism dedus din atitudinea lirică, având ca materie poetică de exprimat, altfel zicând, lirismul lirismului.

2. Cu pseudonimul Mihail și-a semnat versurile, publicate atât în revistele timpului cât și acum câțiva timp în volum, d. Haig Acterian. Ii spunem pe nume, deoarece cu numele adevărat s'a prezentat singur cititorilor semnând, înainte de apariția în volum a versurilor sale, un mic tratat despre problemele teatrului, d-sa fiind un apreciat regisor. Ii mai spunem pe nume apoi, pentru că anul trecut d. Acterian a organizat acele seri de poezie românească din aula Fundației Carol I. Succesul netăgăduit al acestei inițiative însemna într'adevăr o formă posibilă a ceea ce s'a numit de curând atât de impropriu « ofensiva poeziei » și este regretabil că un lucru atât de frumos a rămas fără urmă. Reluate sistematic, aceste seri de lectură fără aspect de lecție, cum preciza un program francez despre reuniuni asemănătoare pe la 1850, ar realiza cea mai înaltă operă pentru vremurile noastre atât de politicianizate, operă de educare treptată a spiritului public la plăcerile desinteresate. Și când Statul, prin Ministerul Artelor, ar prelua inițiativa, dar în vederea sistematizării, a unei mai solide organizări și nu a uciderii oficiale, lăsând intrarea liberă oricui, de oriunde ar veni socialmente, după ani și ani susținuți cu zel, pricepere și stăruință, am vedea poate lărgindu-se în cercuri concentrice, ca pe suprafața unei ape, interesul public pentru valorile spiritului. Așa au pornit în Franța reuniunile acestea în secolul trecut, după cum mărturisește Sainte-Beuve (*Causeries du Lundi*, t. I); cât vor fi durat nu știm, dar în Parisul de acum zece ani aveau loc, rând pe rând în fiecare cartier, discuțiuni publice în jurul noutăților literare și al problemelor ridicate de cărțile noi, la care participau scriitorii cu renume și muncitori calificați din toate îndeletnicirile; sala din strada Danton era neîncăpătoare pentru câți ar fi vrut să plătească această plăcere a spiritului, căci oamenii aceștia trecuseră de faza educării prin lectură publică, citeau singuri acasă și de-acasă până la fabrică în metropolitan, venind Sâmbătă seara la ședințele Cartierului, unde se discuta cartea anunțată cu o săptămână înainte.

Ofensivă a poeziei lărgită cu timpul în ofensivă a spiritului, iată de ce dezvoltări ar fi susceptibilă inițiativa de anul trecut a d-lui Haig Acterian. Dar aceasta nu e chestiunea ce urmărim în cronica de față. Iar dacă am atins-o întâmplător, cauza este alunecarea condeiului, care, având să amintească inițiativa d-lui Acterian, trebuia să facă din ea sprijinul unei afirmații critice. Acele serate lirice, și nu de literatură și nici pentru orice ascultător, arătau că organizatorul este un «mâncător de lotuși» dintre cei descoperiți de Ulisse, un iubitor de poezie.

Culegerea sa de versuri cu titlul *Urmare* ne întărește în ideea «mâncătorului de lotuși». Poezia d-lui Haig Acterian pornește dintr'un principiu muzical care se reflectează atât în titlul înțeles ca «suită», cât și în versurile volumului compus din asocierea de limpezi sonorități verbale. Un fragment din *Carte*:

S'a deschis înalta carte,
s'a deschis și se împarte
miruind pe lungi altare
taina omului cel mare.
A căzut din cer lumină
ca pe-un suflet, ca pe-o vină —
taină, milostivă cină
strana lumii de-o alină

În chilie și 'n lumină
maica tremurând se 'nchină,
se închină în tăcere
ca 'ntr'un fagure de miere
sfiiciune de albină.
Părul ei, lipăr de soare
cade 'n valuri de răcoare.
cade 'n vițe unduloase
pân' la mâinile-i miloase.
Toată-i șuie așteptare
o smerită înălțare.

Este adevărat că unitatea volumului se asigură prin stăruitoare motive liturgice, dar peste tot stăpânește calitatea muzicală a versului. Se simte mai în fiecare cuvânt întrebuițat conștiința nobilă aplicată la un meșteșug nobil, deși d. Acterian nu are un chip propriu. Versurile sale par deduse din plăcerea mandarină de a citi poezia altora, ceea ce nu însemnează că e vorba de o operă de imitație. Hotărît nu. Poezia d-lui Haig Acterian este ca să zicem așa, o poezie de contaminare, în felul metalului care prin ștergerea cu un magnet se magnetizează el însuși pentru un timp.

3. Cu câteva intenții de naturism, de basm și fabulos creștin, d. Al. Robot, în *Somnul Singurătății*, lucrează în erupții imagistice care simulează febra poetică, exprimându-se când înnodat, după o formulă care ar trebui în sfârșit să dispară, când supra-realistic, adică incoherent. Poetul care poate scrie aceste două versuri ultime din strofa:

In noaptea-atâtor țărături zac umbre și epave,
Oceanele-și scufundă ruinile aici...
Tăceți! Se-aude vremea prin solitudini grave,
Din turnul care 'n coastă rodește rândunici!

sau acestea din *Faunul*:

Cu jertfa pomilor în mână,
Aruncă naiul după fluturi
Și spânzurat lângă fântână,
E parcă una dintre ciuturi.

sau și altele câteva, cu cât versurile citate îl arată mai poet, cu atât autorul merită, pentru apucătura incoerenței și crispării expresiei din restul volumului, o critică mai represivă. Destul și prea destul cu atâtea rătăcirii!

4. D. Cicerone Theodorescu este ceea ce se chiamă un poet rar; rar fiindcă țintește neînterupt la expresia rară precum și pentru că scrie rar. Cu alte cuvinte d-sa își exprimă în versuri mai mult decât stările lirice, supravegherea de sine. Simțul auto-critic îl îngreuiază, îl complică, îl rătăcește deseori în modul « interesant » al artei poetice. E un exces cu atât mai păgubitor, cu cât cititorul are prilejul uneori să ia cunoștință de mișcarea mai liberă a poetului, care atinge spre exemplu acest *brio* de respirație din *Slavă în amintire*:

Noaptele mele nu le pot uita,
De voi iubi ce nu m'a iubit
Și prietenia și vieața
Bunăvestirea soarelui,
Binefacerea somnului,
Cântecul aur fără elegie,
Frunza, fără vânt s'o sfâșie,

Sufletul meu, nedestăinuit,
— Taină 'ncuiată
Ce m'a torturat,
Clopot de cleștar care, stat,
Când o să bată se va fi spart,—

Ne mai întors glasul trecutului
 Ca un ceasornic neuzit
 Și doar veghind ruina pierdutului
 Timp, zadarnic zidit,

Câte m'au asupra,
 De ți le-oi cânta,

Noaptele noastre,
 Nu le poți uita.

Și tu, erai ! Stea
 În alba mea oaste,

Tremurai în vaste
 Îngheturi albastre.

Deși despre d. Cicerone Theodorescu s'a mai scris în revista noastră, ceea ce ne-a oprit să repetăm multe observații, am ținut totuși să atragem atenția cititorilor asupra poeziei de mai sus, care necuprinzând contorsiuni, ci sinuozități, dă măsura reală a talentului său. D. Mihail Sebastian a crezut că alte bucăți dau această măsură. Nu e nimic. Poetul poate zâmbi cu mulțumire la gândul că fiecare critic alege altceva.

Concluzia, în care acești patru tineri poeți pot fi găsiți la un loc, este poezia antologică. Din fiecare putem alege o pagină de antologie a timpului.

VLADIMIR STREINU

« AMINTIRILE » D-LUI GH. BRĂESCU

Domnul Gh. Brăescu nu va întârzia probabil să tipărească într'un volum « Amintirile » pe care — începând din Mai 1936 și sfârșind abia în Februarie anul acesta — le-a publicat regulat în *Revista Fundațiilor Regale*.

Dar nu suntem ținuți să așteptăm apariția lor în volum, pentru a spune cât sunt de remarcabile aceste amintiri, ce surpriză constituie ele în opera d-lui Gh. Brăescu și ce loc eminent vor ocupa fără îndoială în istoria noastră literară.

Sunt numeroși ani de când scriitorul acesta părea a fi renunțat la literatură. După un debut fericit, ce indica în d-sa calități excepționale de observație, de humor și de concizie stilistică, d. Gh. Brăescu a avut o perioadă de activitate febrilă, în timpul căreia nu numai că a publicat în abundență acele mici schițe, ce-i

făcuseră din primul moment reputația literară, dar a și încercat să depășească genul lor limitat și să dea o întrebuițare mai largă resurselor d-sale de scriitor, făcând o dublă experiență întâi în teatru, și apoi în roman.

Acestei perioade de febrilitate literară, i-a urmat una de obo-seală sau, poate, de indiferență. Scriitorul se mulțumea să semneze în diverse publicații, scurte schițe de tipul celor dela debut, « schițe umoristice », cum se spune cu un termen degradat.

Eram îndreptățiți să vedem în lipsa de alegere cu care d. Brăescu suporta publicarea lor, o renunțare. Aceeași lipsă de alegere, aceeași lipsă de exigență artistică și poate aceeași sceptică neîncredere în literatură l-au îndemnat să ne dea anul trecut un mic roman, care în nici un caz nu marca un moment nou în cariera d-sale de scriitor.

D. Brăescu devenise cu timpul victima genului său. D-sa era în conștiința publicului cititor un « humorist », un autor specializat. Mă tem că a primit acest calificativ cu prea multă resemnare, cu o exagerată lipsă de rezistență, dacă nu cumva cu o anumită simpatie pentru facilitățile genului. « Humorul » este în literatura noastră un domeniu separat. El posedă specialiștii săi, publicațiile sale, publicul său. Este o producțiune cu totul detașată de restul vieții literare, un fel de insulă a « paginii vesele », autonomă, stăpânită de revuiști, versificatori și scriitori de anecdote.

În această confrerie, s'a complăcut ani de-a-rândul d. Gh. Brăescu, pentru ca azi să ne dea, prin surpriză, o operă de poezia delicată, de ironia melancolică a acestor « Amintiri », o carte turburătoare prin materialul ei omenesc și prin sentimentul grav ce o străbate dela prima la ultima pagină, în ciuda momentelor ei de comedie, pierdute în tristețea nuanțată a întregii opere.

Nu ne este poate îngăduit să judecăm aici contribuția « Revistei Fundațiilor Regale » la viața noastră literară, dar nu ne putem opri să observăm că dacă, publicând în 1934 « Amintirile colonelului Locusteanu », revista aceasta a dat literelor române un nou clasic, publicând în 1936 « Amintirile » d-lui Gh. Brăescu, ea a redat literaturii un mare scriitor, iar istoriei literare o mare operă.

* * *

Sunt în aceste amintiri unele pagini, unele accente, care ne-ar lăsa să așteptăm o evocare sadovenistă a trecutului. Există o poezie a regretelor și ea este aproape inevitabilă în scrierea unor amintiri.

O, locuri sfinte ! V'am părăsit prea din vreme, ingrat, neștiutor, ducând cu mine doruri nebănuite...

Mă întorc, după atâția ani, învins...

(R. F. R. Mai 1936. Pag. 263).

Totuși nu acesta este accentul dominant al paginilor d-lui Brăescu. Este de sigur o ușoară ceață melancolică, ce acopere uneori faptele retrăite, este un suflu de nostalgie ce trece prin aducerea lor aminte, dar, sub cenușa regretelor, viziunea vieții nu este mai puțin pătrunzătoare, incisivă și pregnantă. D. Brăescu nu se lasă sedus de mirajul trecutului: o privire lucidă, scrutătoare, nu lipsită de îngăduință ironică, dar nici amăgită de prestigiul « lucrurilor ce au fost », cuprinde tabloul unei îndepărtate copilării, din care oamenii și întâmplările se desprind cu o precizie de contur și cu o acuitate psihologică deseori necruțătoare.

Ar trebui să scriu un comentariu pentru fiecare din figurile evocate de d. Brăescu, dar nu aș vrea să privim fragmentar opera acestui scriitor, care, deși pe vremuri ne făcea impresia că nu poate recrea decât episodice viața, în « Amintirile » prezente construiește o întregă lume, cu atmosfera ei specifică și unitară.

Ceea ce în primul rând realizează scriitorul este un mediu de familie, cu decorul, cu moravurile, cu psihologia, cu legile lui, un mediu pitoresc, învechit, demodat, dar în care oamenii trăiesc, nu prin evocare lirică, ci prin proprie existență direct și convingător creată.

O lume de mame, tați, mătuși și unchi este văzută prin luciditatea nemiloasă a unui copil, care știe să privească. Memoria d-lui Brăescu reține mici fapte, mici trăsături, care, la prima vedere, par numai pitorești sau numai glumețe, dar care ascund drame, uneori teribile, judecați uneori necruțătoare.

Mediul amintirilor d-lui Brăescu, cel puțin în prima lor parte, este o familie moldovenească, înstărită, de burghezi ce-și păstrează oarecare tradiție de mică boierie rustică și oarecari ambiții de distincție. E un mediu familiar din veacul trecut, cu pian, cu rudimente de franțuzească pentru uzul casnic, cu anumită eleganță naivă, cu o morală și o distincție, sub care abia așteaptă să izbucnească temperamentul mai nemofturos și de o sinceră necioplire al țătelor.

Sunt în aceste amintiri unele accente de duioșie, de părere de rău, de emoție. Mi se pare că nici unul nu este adresat familiei. Vecinilor da, copiilor din mahala da, micilor furnizori terorizați de « țața Eliza » da — dar niciodată familiei.

Nespălații ! După șaiszeci de ani cu sufletul curat, aduc prinosul meu de recunoștință, nespălaților care mi-au fost credincioși tovarăși de joc. Inchid ochii și văd pe Marcovici, băiatul brutarului care venea cu buzunarele pline de covrigi, pe Catincă al ciobotarului care sta alături de noi într'o cocioabă și era premiant, pe Ghiță Curcubeu...

« Cu ochii împăienjeniți de lacrimi » . . . Nici un personaj din familie nu este văzut prin această pânză de lacrimi. Dimpotrivă, simți doi ochi de copil deschiși mari, pentru ca să vadă, să înțeleagă și să judece, cu o rece și durabilă severitate.

Sunt în « Amintirile » d-lui Brăescu momente care îmi amintesc de Jules Renard, prin zâmbetul amar aruncat asupra sentimentalismelor familiare, prin oboseala sceptică a copilului față de « oamenii mari ». Este la Renard o anumită ferocitate psihologică, o anumită îndârjire, în a surprinde și a fixa grimasele — paterne — ceea ce în paginile autorului român nu se află, și în orice caz nu cu această implacabilă oroare.

Dar în delicatețea notațiilor sale, în pudoarea cu care refuză să insiste, în lipsa totală de efuziuni — fie ele de dragoste sau de repulsie — povestitorul nostru nu cuprinde mai puțin o dureroasă conștiință de copil, care a înțeles totul și nu va uita nimic.

Numai câteva rânduri sunt dedicate părinților, dar nu e greu de citit între ele o dramă:

Tataia a murit fără să-l cunosc. Mamaia, femeie tânără, cochetă, s'a lăsat pradă plăcerilor ușoare, risipind o zestre — pe atunci considerabilă — de cinci mii de galbeni, cu o inconștiență pe care bărbații o găseau adorabilă. Ieșeau în lume, el, înalt, în haine negre, cu guler larg, cravată îngustă, cum îl văd și azi în fotografie; ea mărunță, plină de gropițe, în rochie de mătăasă azurie, cu trenă lungă, de care se țineau scai, junii de pe atunci.

. . . Dela o vreme, afacerile mergeau prost. Mamaia cheltuia mult. Intr-o bună zi, a plecat și nu s'a mai întors.

(R. F. R. Mai 1936. Pag. 266).

Ultima frază este de o irevocabilă asprime. Nici un epitet, nici o desaprobare, nici un regret — dar judecata cade scurt, pentru totdeauna. Și câtă ironie dureroasă în acest mic portret, câtă grație frivolă pe care copilul trebuie să o fi privit puțin fascinat, ce foșnet de rochii mondene și ce ușurință în anumit fel fermecătoare — toate pedepsite de surâsul trist al copilului, fără cuvințe și fără gesturi.

Calitățile « Amintirilor » d-lui Brăescu sunt numeroase și diverse — calități de culoare, de plasticitate, de siguranță expresivă, de pitoresc, dar ceea ce cred că e înainte de orice remarcabil în această operă, ceea ce face valoarea ei profundă, este sufletul de copil pe care îl realizează, suflet sensibil la ridicolul și tristețea vieții, învățat de mic să primească lumea ca pe un spectacol, la care asistă ca un judecător sceptic, lipsit de iluzii, reprimându-și elanurile interioare, și păstrându-le în intimitatea lui, în care nici unul din « oamenii mari » nici cu gândul nu va pătrunde.

Sunt multe comedii sau tragedii pe care copilul acesta le-a înțeles cu o precoce sensibilitate morală. A participat la ele cu acea seriozitate ingenuă a copilăriei, sub care nu ne dăm nicio-dată seama câtă neiertătoare luciditate se află. Le-a privit fără să clipească, fără să desaprobe, iar astăzi, după șaizeci de ani, le redă vieții cu un fel de indiferență, mai severă decât orice indignare.

Citiți fragmentele privitoare la slugi (R.F.R. Iunie 1936). Unele din ele sunt de o irezistibilă savoare comică. Toate însă — fie și cele mai « amuzante » — au nu știu ce concisă amărăciune. Țața Eliza, a doua « mamaie » a povestitorului, n'ar fi putut nicio-dată bănuși în micul martor al scenelor ei de teroare casnică, o privire așa de vigilentă.

Fata din casă avea opt lei pe lună și, când se obrăznea, mamaia mă trimetea cu un bilețel la comisie, de unde mă întorceam sărind într'un picior, fudul de ispravă, însoțit de un ipistat cărn, cu chipiul la o parte. Peste puțin, strâns de durere, auzeam loviturile de cravașă împletită dintr'o vână de bou arsă, ce se lipeau șuerând pe trupul golaș al dădăcii, în fața mamaiei, în antreul de gală, cu ușile închise, până când se îndura s'o ierte.

— Destul... mersi... nu mai da mata.

(R. F. R. Iunie 1936. Pag. 500).

Intreaga casă a copilăriei, cu sălbătăcia ei, cu buna ei creștere, cu teroarea și cu politețea ei, este în aceste câteva rânduri, pe care ultima replică le încheie cu o teribilă « poantă » de humor.

Nu este singurul moment aprig al Țaței Eliza — și nici Țața Eliza nu este singurul personaj al tabloului de familie. Galeria țățelor și a unchilor prezintă o sumă de fețe și grimaze. Pe toate le privești întâi cu o explozie de râs (căci trăsătura primă a condeiului d-lui Brăescu este incontestabil de comedie), dar pe urmă observi ce atmosferă balzaciană se ridică dincolo de aceste comice fantoșe.

Nu e de sigur just să insistăm exclusiv asupra elementelor grave ale « Amintirilor ». Dacă o facem, este pentru a-l obliga pe cititor să privească mai cu atenție arta de « humorist » a d-lui Brăescu și să convie că acest cuvânt este cu totul insuficient spre a da măsura unui astfel de scriitor.

Nu e ușor de sigur să provoci o restabilire de valori, atunci când o judecată este prea bine instalată în opinia generală. Noi înșine — când, într'una din consfăturile noastre redacționale, d. Camil Petrescu ne-a vorbit pentru întâia oară despre interesul deosebit al « Amintirilor » ce erau încă în curs de publicare — am ezitat un moment să le citim mai în de aproape. Surpriza lecturii a fost cu atât mai mare.

Prin urmare, dacă în articolul de față am subliniat cu deosebire accentele grave ale operei d-lui Brăescu, nu a fost pentru a nesocoti calitățile ei de humor, ci pentru a deplasa atenția lectorului spre resurse mai puțin cunoscute și de sigur mult mai esențiale.

Găsim și în corpul « Amintirilor » numeroase momente comice, de o reală savoare anecdotică. Găsim și aici acel dialog scurt, nervos, dramatic, ce pune în valoare o replică fericită, un gest sau o tăcere expresivă. Sunt pagini care ar putea fi cu ușurință desprinse și prezentate drept schițe de sine stătătoare, așa cum de altfel su câteva din ele, autorul a și făcut. Cu o pereche de foarfeci, nimic n'ar fi mai ușor decât să transformi aceste « Amintiri » într'o culegere de schițe.

Episodul inspecției la regiment (R.F.R. Februarie 1937, pag. 255—257), este un moment tipic din « Vine Doamna și Domnul General » — volum în care ar fi putut perfect să figureze. Exemple identice pot fi date fără număr.

Dar niciodată o schiță de Brăescu — oricât de strălucită — n'a avut semnificația pe care o capătă astăzi în corpul acestor « Amintiri ». Nu e greu de spus pentru care motiv. Simți de astădată că nu anecdota primează, că nu faptul în sine, nu « poanta » comandă scrierea operei, ci un lucru turburător mai adânc, mai grav, și mai complex. Toate aceste scurte schițe devin acum incidente unei vieți: ele sunt străbătute de un suflet unitar, care, cu fiecă nouă incident, capătă o nouă nuanță și în fiecare « anecdotă » o nouă dimensiune psihologică.

MIHAIL SEBASTIAN

PUNCTE DE REPER IN POEZIA LUI V. VOICULESCU

În anul 1916, în vitrinele librăriilor din Capitală se putea citi, pentru întâia oară, numele d-lui V. Voiculescu, de-asupra unui titlu puțin modest: « *Poesii* ». Militând în cadrul poporanismului, pe atunci încă la modă, poetul aborda și rezolva teme sociale, subordonate, totuși, unui semnificativ lirism.

Peste trei ani, în 1919, Academia Română îi decerne un premiu pentru volumul « *Din țara simbrului* », volum tipărit cu un an în urmă, la Bârlad.

În acest al doilea volum, ecoul prea apropiat al *marelui măcel* imprimă, poeziei d-lui V. Voiculescu, o ținută mai sobră, în sfera ei de preocupare; căci, ca și d-nii Camil Petrescu, Perpessicius, Demostene Botez, etc., poetul năzuește să cuprindă, în spațiul minim al versului, peisajele dinamice și sumbre ale războiului.

Tot în acest volum, d. V. Voiculescu încearcă, pentru prima oară, să-și croiască, din simbol și mit, machete pentru ceea ce avea să fie, mai târziu, poezia d-sale.

Cu volumul « *Părgă* » apărut în 1921 la « *Cartea Românească* » d. V. Voiculescu se găsește la o delicată răspântie, acest volum marcând, în cariera d-sale poetică, o confluență a tradiționalismului, cu modernismul. Întâlnim, astfel, în acest volum, alături de « *Când a fost să moară Niculuț* » — poemă epică de dimensiuni reduse, în care mai persistă încă ecouri poporaniste — versuri ce ilustrează intenția unei evadări dintr'o atmosferă de convenabile dar conștiente platitudini. « *Cântecul lebedei* » și « *Peisaj marin* » pot fi citate, ca exemple, din acest punct de vedere. Interesant de reținut e că în același volum, d. V. Voiculescu găsește un popas regenerativ — pentru poezia d-sale — în mistica ortodoxă, ce-i va servi, de aici înainte, drept oază de reculegere. De aceea, poate, d-sa umanizează, în « *Părgă* », elementul divin, până la a-l face părtaș propriei d-sale neliniști:

Cădea grăbit amurgul pe jalnica răscruce
 Și căile, tăcute, se desfăceau cumplite...
 Sta sufletul în cumpeni pe care drum s'apuce,
 Privind la tristul înger cu aripi ofilite...
 Și m'am plecat atuncea ca să-l privesc de-aproape,
 Mai pălpăia pe frunte-i un cearcăn de văpae...
 Incolo numai umbră, pe-aripe, peste pleoape...
 Părea un biet războinic căzut într'o bătae.

Ingerul nădejzii

În « *Poeme cu îngeri* » — Edit. *Fundației Culturale Principele Carol*, 1927 — d. V. Voiculescu pare a-și definitiva o linie de conduită artistică; dar, atât tendința de înnoire, a expresiei, cât și aceea de intelectualizare a emoției exclude o asemenea părere, care abia în ultimul volum — « *Destin* », Edit. « *Cartea Românească* », 1933 — devine o certitudine.

Cităm, pentru a sublinia evoluția poetului, în acest sens:

Tac oprite 'n loc clopotele grele...
 Noaptea peste tine s'a lăsat pe labe;
 Linge, ațățată, coastele ei slabe
 Și, ulmând lumina, mărâe spre stele.

« *Poeme cu îngeri*: « *Inger amănat* ».

Bate vântul Dunărea, o scoală
 Și-i aruncă păcelele pe maluri.
 Apele rămase 'n pielea goală
 Tremură și se 'nvelesc cu valuri.

« *Destin* »: « *Dimineață dunăreană* ».

Observăm că imaginile, pe cât de fortuite, în primul citat, pe atât de elevate, de cuprinzătoare și consistente sunt în al doilea, relevând, aici, o maturitate funcționată de o evoluție normală și în totul adecuată fondului sufletec, al poetului.

Dela seninătatea aceea de bucolică a *Poemelor cu îngeri*, seninătate inspirată de asceză — considerată ca fază primă a ortodoxismului — d. V. Voiculescu parcurge spațiul asceză-mistică, fără vre-un popas, relevând, în teologal, mulțumindu-se cu extremele.

Iată o confirmare:

... Așa tăinuiau înțelepții, cu ifos tustrei...

... Dar, păliți de-un haz fără pereche,

Pufnea calul, se cocoșa de răs cămila, sub ei,

Și chihotea asinul pleoștind o ureche.

« *Poeme cu îngeri* »: « *Pe drumul de aur al Sidonului* ».

... La fel de gol, de verde și unduios ca apa

Plutea, idee pură, în sânul caldei firi.

Când l-a zărit un paznic, și-l ciopârți cu sapa.

Svârlit din slăvi în carne cu crâncene svâcniri,

El n'a știut, și 'n somnu-i lupta să se adune.

Cătându-se 'n țărână fărămele s'aleg

Și până ce amurgul s'a stins ca un tăciune

În fiecă frântură s'a svârcolit întreg.

« *Destin* »: « *Șarpele* ».

Sau:

Atunci scoțând sandala minții moale,

Cu sufletul desculț prin jarul dur,

Pășind în vârful gândurilor goale

Voi cuteza să calc pe spirit pur.

« *Destin* »: « *Horeb lăuntric* ».

De sub orizontul biblic, senin — grotesc chiar, în această pașnică seninătate — sursele de inspirație ale d-lui V. Voiculescu se adâncesc, în ultimul volum — « *Destin* » — în măsura în care d-sa pășește, spre ultima fază, a unei *idei* pe cale de-a i se revela. Bântuit de marile neliniști, ale acestui apropiat act, poezia d-lui V. Voiculescu, din această ultimă fază, capătă măreția unui simbol; căci nu mai este, ca la început, o *stare de fapt*, voluntară sau nu — și deci discutabilă — ci una *de spirit*, îndelung experimentată și nativ acomodabilă; nu mai este, cu alte cuvinte, un proces de *literaturizare*, ci o *autenticitate*.

Unei analize, de amănunt, «*Destin*»-ul d-lui V. Voiculescu opune o dârză rezistență; pentru că, deși ușor de înțeles, fondul lui inițial se substituie, totuși, atâtor planuri, încât încercarea de a defini o dominanță, sub raportul creației, se dovedește zădărnice.— Poetul prea s'a risipit într'o egală dărnicie, pe aceste planuri și pe fiecare dintre ele, talentul său a pus un veridic sigiliu. Astfel sunt poeme, în «*Destin*», care încep cu molcome amplitudini spațiale, ca un basm românesc:

Nu se clintea o frunză în codrii de porumb

«*Din flori*».

... sau continuă, ca în «*Seară întârziată*», în tonuri isbutit gradate:

Plouase mai de vreme și codrii grei de apă
Se scuturau cu ropot și n'așipeau curând.
Evlavia tăcerii nu cuteza să 'nceapă
Căci păsările 'n cuiburi tot mai cântau în gând.

... sau sfârșesc, ca în «*Bacanta dansând*» prin viziuni de o plasticitate eterată, unice în acest fel, în poezia d-sale

Nu-i dans apoi, ci spumă de val năuc. Și cum
O 'nvolburează pânza de horbotă-argintie,
Bacanta rătăcită e-o dulce vijelie
De linii fulgerate printr'un vârtej de fum.

Pentru noutatea limpede, surprinzător de limpede, a imaginilor, notăm aceste două inspirate realizări care sunt atât de consistente, că pot trăi prin ele înseși, ca poeme aparte:

Urcă din porumburi șopot ne 'nșeles;
cât o șură aprinsă iese luna 'n șes.

«*Hoții de cai*».

Văruit de lună șesul așipit
Dintr'un singur greer țărâe-aiurit.

Idem.

... iar pentru românescul atât de dens — în toată pluralitatea lui — transcriem, din poema epică «*Ionică*» următorul cuprinzător pasagiu:

U-iu... bucuria lui când au stat ploile
Și l-au trimis să pască oile
Pe pajiști, sub codri, departe de tot...
Grivei sburda cu limba scoasă d'un cot,
Iar el pășea mândru cu traista vărgată 'n spate,
Impărțind turmei iarbă și dreptate.

Atunci a cunoscut întâi pe Dumnezeu:
 Când a intrat în codrul adânc și greu!
 Umbla uluit, ca pe alt tărâm, aiurea,
 Basmul nu era mai frumos ca pădurea,
 Sau pădurea era basmele toate la un loc!
 Apa vântului șuia prin frunze ca pe un scoc
 Și-o vrajă-l fura spre funduri, aproape 'n silă:
 De copacul ăsta a fost legat Murgilă,
 I-atârnă încă funii de vițe sălbatece...
 În rariștea de ici au jucat zănele lunatece,
 Prin scorburi stau pitici cu căciuli ascuțite,
 Ei au strivit pe cărări ciupercile otrăvite;
 În bunget și-a prăpădit Doamna condurul
 Pe unde Strâmbă-lezne își duce huzurul...
 Dar ce lucește ca jarul într'un rug din viroagă?
 Doamne, tu te-ai întrupat în smeură și fragă:
 Ionică gusta carnea căpșunii plină de mireasmă
 Cu smerenia cu care lua anafură și aiasmă.

Și acum un ultim citat din poemul «*Cupa*» — vezi «*Gândirea*» din Decembrie 1936 — pentru a prezenta ultima fază de realizare artistică, a d-lui V. Voiculescu, fază ce nu desminte, într-un nimic, considerațiile de până aici:

Mă mângâiam cu basmul zidirii pământene
 Prin slavă albe imnuri de nori călătoreau
 Păuni ca heruvimii, cu ochi sădiți în pene
 Și lupii ca păstorii, nostalgic buciumau.

De o puritate de psalm, puritate izvorită din adâncul unei conștiințe desăvârșită de complexul mistic autohton, poetica d-lui V. Voiculescu pare, prin excelență, destinată unui nobil apostolat; emoția ce-și tremură prezența în fiecare vers, expresia artistică totdeauna adecuată, ca realizare, cum și permanența aceea, lăuntrică, de călduroase și românești elanuri, e ducă. Această constatare ultimă, echivalează, credem, un superlativ și meritat elogiu.

TEODOR SCARLAT

CRONICI ENGLEZE: CRIZA INTELIGENȚEI

Intr-o cronică anterioară, încercând o vedere de ansamblu asupra mișcării literare engleze, i-am găsit două directive mai distincte. Le-am numit, cu aproximație: *cosmopolitism* și *humanism*, invazie de idei noi, pe de o parte, pe de alta, întoarcere *grosso modo* spre disciplinele severe ale clasicismului și scolasticeii.

Să cităm și grupurile literare care frământă aceste directive, sub forma publicațiilor: *The Criterion*, *The London Mercury*, *The New Adelphi*, *Scrutiny*, *Purpose*, *Colosseum*, *Poetry*, *Epilogue*, *The Arts Today* (aceasta din urmă, un symposium cronic de eseuri de artă și literatură, datorită scriitorilor tineri).

Dintre acestea desigur, cu mult cea mai importantă rămâne *The Criterion*, pendant la *Nouvelle Revue Française*, revistă trimestrială care, de o tehnică impecabilă și conținut de autoritate, apare sub direcția ex-americanului T. S. Eliot, poate cel mai complet și mai interesant literat englez la ora actuală.

Pe T. S. Eliot, directorul lui *London Mercury* (R. A. Scott-James) îl numea, într'unul din numerile recente ale revistei sale: *ultimul dintre profeți*.

Și adevărat, Andre Maurois, în ultima sa carte: *Magiciens et Logiciens*, care în englezește a apărut sub titlul decapitat de: *Poets and Prophets*, în loc de Catherine Mansfield, sau Strachey, sau Aldous Huxley, care n'au nimic profetic în ei, putea așeza mai de grabă, și imediat după D. H. Lawrence, pe frământatul T. S. Eliot.

Poet de subtilitate și neliniște, cum se dovedește în *Burnt Norton*, *Ecclesiastes*, *Ezekiel*, dar mai ales în *The Waste Land*; critic literar de o informație pe cât de vastă și poliglotă, pe atât de disciplinată și severă; eseist deschizător de orizonturi ca în recentele *Essay Ancient and Modern*; autor dramatic de substanță mistic-religioasă, ca în recentul *Murder in the Cathedral* (Omor în Catedrală) — pe tema uciderii lui Thomas A'Becket în catedrala din Canterbury — T. S. Eliot este în literatura engleză ca și Chesterton (față de care n'are de altfel nici afinități, nici simpatie) dar mai ales ca atâți scriitori francezi de azi, exemplul unei convertiri.

Ultra modernist, poet al desiluziei, profet al renunțării, au a participat la toată această nevroză postbelică a deprimării, lăsându-se prins de ritmul acelor dislocări interioare care au sfârșit în artă, în monstruozițările expresionismului german sau a supra-realismului francez.

Și el ar fi evoluat, desigur, franc, până la haos și anarhie, dacă pela 1925, sub influența poate a neo-Thomismului și neocatolicismului, n'ar fi « căzut la creștinism », cum s'a spus (« going Christian ») și n'ar fi ajuns la un anglo-catolicism, prin care se apropie de noile curente din Franța, dar separat de Hillaire Belloc și Chesterton — marii catolicizanți englezi — rămâne în țara sa titularul unei doctrine de compromis (vechiul compromis britanic!) ce taie cale de mijloc între raționalism și catolicism, și s'a numit: *anglo-catolicism*.

Atunci s'a născut și grupul dogmatic dela *Criterion*, o pleiadă de tineri poeți, critici, romancieri și filozofi dintre cei mai înze-

strați, plus o mână de autorități ceva mai mature ale scrisului englez de azi.

Grupul dela *Criterion* se situează pe linia *inteligenței*, împotriva *intuiționismului bergsonian*; a *clasicismului*, împotriva *romantismului* sau — cu un termen mai adecuat — *goticismului*; și a *catolicismului* neothomist împotriva *agnosticismului* și *ateismului*.

Pe atunci, sau curând după aceea, lumea era plină de Spenglerism, marxism, kayserlingism, massism, maurrasism, thomism, catolicism, comunism.

Lupta n'a șovăit să se declare și în Anglia, unde scriitorii și gânditorii au pornit unii la dreapta, alții la stânga; unii cu, Dumnezeu la braț, alții cu zeița Rațiunea, sau bergsoniană zeită a Intuiției; unii pledând pentru risipirea cu orice preț a sensibilității, prodigalitate caracteristică eului romantic, alții pentru deliciile cuminți ale inteligenței care sunt ordinea, disciplina, continuitatea, armonia.

Un John Middleton-Murry, bărbatul Katherinei Mansfield, mare shakespeareanist, adorator critic al lui Coleridge, Keats și Shelley, și bergsonian convins, a luat cu grupul său dela *Adelphi* drumul pe care astăzi a ajuns la ateism și comunism.

În fața lui, dincolo de baricade, grupul dela *Criterionul* lui Eliot!

Mai mare și mai dogmatică în esență și factură, revista acestuia e aceea care poartă mai vii urmele unei bătălii ce a început acum zece ani și se dă astăzi, și care constituie capitolul cel mai patetic al mișcării literare engleze contemporane. Capitolul ce nu și-a găsit încă, dar va trebui să-și găsească odată, istoricul ca și mișcarea prerafaelită sau mișcarea estetică dela 1896.

Capitol patetic mai ales că, după sistemul de ținută și eleganță englez, combatanții au trecut să lupte în chiar tabăra adversă, cum e cazul lui Middleton-Murry, care, profitând de ospitalitatea spațioasă a revistei lui Eliot, a devenit colaborator de ocazie al ei, expunându-și acolo vederile și tot acolo apărându-le împotriva lui Eliot sau a coreligionarilor lui.

Să încercăm să reconstituim această bătălie între vechi și noi în Anglia literară a vremii noastre.

În chiar paginile *Criterionului*, John Middleton-Murry, într'un articol faimos în căutarea unei sinteze (« Towards a Synthesis ») și-a concentrat obiecțiile făcute până atunci împotriva « filosofiei d-lui Eliot și a prietenilor săi » și a dat un atac de front împotriva acestor « anticari — cum îi poreclește dânsul — care încearcă să pună ceasul îndărăt cu ardoarea lor pentru Intelligență și Thomism, ceea ce rimează cu baterea apei în piuă, fiindcă sufletului modern nu-i arde nici de inteligență, nici de thomism ».

Dimpotrivă, ceea ce cere Middleton-Murry — și pretinde că lumea întreagă cere azi — e: « o filosofie a vieții; artistul

sau criticul modern nesimțindu-se consonant cu filosofii vechi, ci, dimpotrivă, aspirând după o filosofie caldă și palpitantă, în vreme ce filosofia sfântului Thomas Aquinus e o filosofie rece și rigidă ».

El e gata să devină însuși adept al lui Thomas Aquinus, dar cu o condiție: ca thomiștii moderni, neothomiștii, să accepte întreaga sinteză la care a ajuns sfântul în cestiune. Ori, în acea metafizică a inteligenței care e sistemul mistico-filosofic al autorului *Summae Theologiae* « credința merge mână în mână cu rațiunea ». « Thomism fără ortodoxie e ca un copac fără rădăcini ».

Însă, spune Middleton-Murry, neothomiștii englezi, neothomiștii dela *Criterion* « nu acceptă postulatul credinței, postulat de fapt care, odată cu Evul Mediu, s'a năruit și nu mai poate fi resuscitat ».

Și atunci sistemul sfântului Thoma a rămas « într'un picior »; iar grupul dela *Criterion* e irațional, dacă nu nesincer, când se pretinde thomist, fără să se afle în posesia ambelor elemente, esențiale thomismului.

Or, indiferent că ești thomist sau nu — fiindcă și într'un caz și celălalt ți-ai pierdut credința — trebuie refăcută « vechea dicotomie a științei și credinței » care este secretul înțelepciunii medievale, în speță, înțelepciunea lui Thomas Aquinus. Trebuie găsit ceva care să fie substituit credinței.

« După Renaștere, cele două elemente fură reprezentate prin știință și artă », arta venind în locul credinței, ca o depășire a ei. De fapt, sufletul modern, pretinde criticul englez, a depășit credința, « printr'o reală lărgire a facultăților umane ». Prin surplusul de experiență, puterile noastre de cunoaștere s'au multiplicat. Omul modern e în posesia de două moduri de cunoaștere: o cunoaștere cantitativă (intuiția) și o cunoaștere calitativă (inteligența). În sinteza dintre ele, vede Middleton-Murry sinteza viitorului, ele fiind două « momente tipice ale vieții sufletești », momente care până acum au mers separat — ca și când n'aveau cunoștiință unul de altul, dând naștere omului clasic pe de o parte, omului romantic pe de alta.

Omul de mâine, omul complet, trebuie să fie clasic și romantic, așa cum a fost un singur om până acum, Shakespeare, « singurul care a realizat în artă (în special în tragedie), sinteza elementului rațional cu elementul intuitiv, refăcând astfel cu noi resurse de cunoaștere, într'o operă de creație clasică și romantică în, același timp, vechea dicotomie a sufletului religios medieval ».

O serioasă — cum vedem — punere la punct a neo-thomismului, al cărui izvor e ușor de recunoscut în bergsonism, — sistem care, la reprezentanți ai lui autorizați în Anglia ca profesorii *Whitehead* sau *Alexander*, își are punctul de reazim în apo-

logia intuiției, ca o cunoaștere cantitativă, imediată, a totului, sau cum spun aceștia: « o prehensiune a realității depline »; iar la criticul englez se colorează cu shakespeareanism.

Așa cum e, atacul lui Middleton-Murry a suscitat discuții de ani de zile, în publicistica engleză, cu referență la toți thomiștii și clasicizanții vremii, dela Cardinal Billot, Sertillanges, Roussetot, Marechal, Maritain, la germanul Curtius sau englezul Wyndham Lewis, un anti-bergsonist pasionat.

Alături de *T. S. Eliot*, printre primii apărători ai thomismului s'au înscris câțiva reverenzi, exponenți de autoritate ai neo-catolicismului anglo-irlandez.

Reverendul *M. C. D'Arcy* se pare că a dat replica cea mai substanțială, atunci când a atras atenția că « cei doi factori, *intuiție și inteligență* intră în conceptul de inteligență, așa cum l-a înțeles Sf. Thoma. Intuiția nu e o descoperire modernă, datorită « lărgirii facultăților omenești », cum pretinde criticul Middleton-Murry. « Și o privire mai de aproape a filosofiei Sfântului Thoma o dovedește imediat; iar dacă mai rămân îndoeli, n'avem decât să consultăm scriitorii din aceași perioadă, ca Sf. Bonaventure ». « Sf. Roma a făcut o mult mai profundă analiză decât se crede, facultăților sufletului. Iar în sinteza la care a ajuns, dacă dă întâietate intelectului, chiar în materie de cunoaștere a lui Dumnezeu, intelectul e pentru dânsul o formă a vieții, în care intră: abstracția, simpatia, și *intuiția* ».

« Diferendul, prin urmare, între thomism și filosofia modernă, așa cum e reprezentată în sinteza d-lui Middleton-Murry poate fi rezolvit fără vre-o referență la credință, și, chiar dacă admitem că intuiția și inteligența există ca potențe coegale ale sufletului indivizibil, din a căror încercare de echilibrare reiese completitudinea de viață ».

Și Reverend D'Arcy se împrumută dela textele culese de Père Roussetot în *L'Intellectualisme de St. Thomas*, ca să ne aducă aminte că, după marele teolog: « Judecata dreaptă provine pe două căi: întâi prin o perfectă utilizare a rațiunii; și apoi printr'un fel de *connaturalitate* cu obiectele ce trebuiesc judecate ». Și că: « E posibil să judecăm asupra unui lucru numai pe calea înclinațiilor (*per modum inclinationis*) ; că acela care, având obiceiul virtuții, e în stare să judece drept asupra actelor de virtute în măsura în care are o *inclinație* spre atari acte ». Inclinație care în materie literară, spune D'Arcy, se traduce cu simpatia pentru opera de artă (un mod de înțelegere estetică) iar pentru St. Thoma rămâne « un act intelectual, care în cazul cel mai bun procedează *per contemplationem, per unionem et caritatem*, adică prin intuiție și simpatie cu obiectul.

Iată atâtea cuvinte care arată că neo-thomiștii englezi au dreptate când afirmă că thomismul nu e deloc străin de conceptul intuiției.

Dar să intrăm puțin mai adânc în cartea părintelui Rousselot, tradusă și în englezește de *Fr. James O'Mahony*, sub titlul *The Intellectualism of St. Thomas*. Vom putea culege atunci ușor din ea că inteligența e un har dela Dumnezeu, o lumină divină, pusă pe fața noastră ca și lumina naturală:

signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.

Adică lumină vie în noi, care odată dăruită, ne aparține real. Fiindcă: « cunoașterea lucrurilor nu e pricinuită în noi prin însușirea sau infuzarea unor forme inteligibile ce ar subsista numai în virtutea unui drept al lor, cum pretindeau platonii și urmașii lor; ci intelectul vine la ele pe calea lucrurilor sensibile, prin mijlocirea simțurilor ». (*Comp. Theol.* I, 83, citatul autorului).

« Intelectul este un suflet și are un trup. Intelectul uman este, ce e drept pe treapta cea mai de jos în ordinea intelectelor; mai jos ca aceea a îngerilor; infinit mai jos ca Dumnezeu. *Intellectus humanus non statim in prima apprehensione capit perfectam rei cognitionem; ei ideo necesse habet unum apprehensum alli componere* (*Summa*, I a, Q, 85, A. 5). Și mai departe: *Necessitas rationis est ex defectu intellectus; certitudo rationis est ex intellectu* ».

« Sens și intelect, deși esențial distincte, sunt strâns unite, în colaborare intimă, și ambele la un loc pun posesie pe obiectul extramintal; care la rândul-i este de asemenea sensibil și inteligibil. Doctrina colaborării simțurilor cu intelectul e fundamentală la Sf. Toma. Și înseamnă că pentru dânsul toate evaluările noastre asupra realității trebuiesc totdeauna legate de o bază de experiență sensorie.

Principiul acesta e aplicat cu o logică implacabilă pe vârfurile filosofiei sale, la probele despre existența lui Dumnezeu ».

Intelect și simț, prin urmare. Intelect și Intuiție. Compreensiune totală.

Iată o completare cred suficientă la lumina textelor a interpretării date de Reverendul D'Arcy, ca răspuns la necesitățile bergsoniste ale lui Middleton-Murry și ale celorlalți, în atacul împotriva inteligenții thomiste.

* * *

În bătălia dintre raționaliști și intuiționiști, între clasicizanți și romantizanți, în Anglia, s'au aruncat și critici mondiali, ca, *Ramon Fernandez* sau *Ernest Robert Curtius*, acesta cerând, în chiar paginile *Criterionului*, o *Restaurare a inteligenții* în haosul

de idei și sensibilitate contemporană; și, stabilind o cale de mijloc, atunci când afirmă că « thomismul și clasicismul au fost forme valabile, de reală importanță, pentru veacurile 13 și 17. Dar noi să lăsăm afară păstăile și să culegem rodul. Datoria noastră nu este să reînviem artificial aceste forme, ci să reînviem spiritul care le-a creat; și astel să creăm o formă de Rațiune proprie secolului XX. Numai așa vom putea birui asupra diverselor, tipuri de radicalism (sterpe prin definiție) și atinge obiectivul cel mai important al zilelor noastre: *reconstituirea omului european*.

Și la această concluzie ajunge și T. S. Eliot atunci când răspunzând lui Middleton-Murry nu ia, deși ne-othomist, prea mult pe Sf. Thoma în brațe, pe care spune că nu-l cunoaște decât superficial din vreo zece cărți despre dânsul, printre care negreșit, comentariile profesorului Gilson și lui Wulf, două-trei cărți de Jacques Maritain și ediția *Summae Theologiae* publicată de Desclée; și, lăsând la o parte oțioasa discuție asupra inteligenței și intuiției (despre care se mulțumeste să creadă că « inteligența este *genul*, pe când intuiția e *speța*), vede adevărata problemă a contemporaneității, în ieșirea din haosul și desordinea sensibilității și reconstituirea omului european, în ordine, disciplină morală și continuitate armonică, prin restaurarea Inteligenței.

Restaurarea Inteligenței împotriva desfrâului de sensibilitate contemporan, întru reconstituirea omului european, iată de fapt, dincolo de thomism sau bergsonism, lozinca spirituală a Angliei de azi.

DRAGOȘ PROTOPODESCU

PICTORUL ANDRÉ DUNOYER DE SEGONZAC

Când l-am întâlnit pentru întâia oară, am avut impresia unei revederi cu o veche și bună cunoștință, atât îmi era de familiară personalitatea acestui artist.

Arta lui Segonzac îmi evocă imaginea unui copac puternic înfipt adânc în pământ și care se înalță viguros, despletindu-și armonios coroana de crengi și frunze.

În solul tradiției picturale franceze, arta lui Segonzac e ca acel copac înfipt, care se înalță independent, desfășurându-și amplu și armonios opera.

Pictura lui nu se poate clasa și nici identifica cu unul din curentele ce au făcut atâta vâlvă în epoca contemporană. Segonzac s'a format independent și influențele ambianței sunt imperceptibile în opera sa. « *L'évolution de l'artiste doit toujours se*

faire par rapport à lui même et non pas en tenant compte des influences extérieures » declară el.

Intr'o lucrare importantă, închinată artistului, Paul Jamot scrie: « Son art ne se prête pas autant que d'autres à des subtiles exégèses ou à de brillantes controverses ».

În toiul dibuirilor, foarte mulți pierd noțiunea estetică a operii de artă; într'adevăr, opera de artă nu poate rămâne la o fază de senzații și sugestii, căci numai elaborarea, închegarea și calitatea ei asigură viața operii de artă.

De sigur că arta are o etică proprie și, în această privință, reproducem unele observații ale lui Segonzac: « Un des éléments les plus essentiels de l'oeuvre d'art, c'est la tenue. La tenue, c'est ce qui donne à l'oeuvre son homogénéité, son unité et sa force, c'est le fait de dominer son sujet, et d'attribuer à chaque chose son importance. C'est pour sa « tenue » qu'une sculpture grecque nous prend immédiatement, qu'elle est lisible entièrement et instantanément et qu'elle domine les oeuvres de la décadence, lesquelles, pour avoir perdu le sens de la synthèse, sont dispersées et n'ont pas d'autorité. C'est de la « tenue » que viennent le rythme, l'harmonie et cette satisfaction complète que donnent certaines oeuvres d'art ».

Cu asemenea preocupări, e dela sine înțeles că Segonzac a găsit în Cézanne un mare îndrumător al artei contemporane, spre sintetic și adevăr, lucru, pe care, de altminteri, îl confirmă:

« C'est ce que cherchait Cézanne quand il commençait un tableau, en analysant les couleurs avec un métier qui peut sembler petit extérieurement, mais où reignait une conception d'ensemble, dominant toujours le sujet et arrivant à la fois à cette grande simplicité et à cette grande synthèse qui créent la maîtrise ».

Execuția viguroasă și acea îndemănare a cuțitului de paletă care dă materiei de culoare o consistență substanțială, îndreptătesc pe mulți să facă o legătură între Courbet și Segonzac.

Dacă dragostea de natură și unele mijloace tehnice explică o înrudire cu arta meșterului din Ornans, există totuși o vădită deosebire în concepția operei de artă, Courbet rămânând la un naturalism direct, la realism, pe când Segonzac transpune imaginea celor văzute, trecând-o prin prizma personalității sale și dând un caracter propriu interpretărilor sale; în această privință Paul Jamot observă:

« Il y a dans ses moindres paysages și riches de sève et si pénétrés de l'odeur de la glèbe, une large et hardie transposition qui leur donne en quelque sorte une forte et précieuse armature intellectuelle ».

Urmărind opera pictorului vom constata că dela primele lucrări (Les Buveurs — Le Village — Natură moartă intitulată

« Le Déjeuner sur l'herbe »), diverse peisaje și până la cele mai recente (L'Églie Chappelle de Crécy, Le Pont de Bougival, La Marne à Chaliffert, Début de Printemps à Tigeaux etc.), amintind și acele admirabile pânze: Adrienne (colecția P. M. Turner), Le Printemps — Le Pont de Joinville (colecția Lordului Ivor Spencer Churchill), Natura moartă cu pălăria de paie în grădină (Colecția A. Henraux), Les Glailleuls (colecția Marseille) etc., opera lui Segonzac se desfașoară evolutiv, logic și unitar.

Peisajul domină în opera pictorului și, în toate pânzele, artistul afirmă o grijă de armonie, compoziție și măsură.

Cu, toată predilecția pentru culoare și substanța ei, Segonzac își stăpânește instinctul, în vederea unității plastice, ceea ce mi-a afirmat într'o convorbire: « La couleur compte pour moi comme ton, le charme de la couleur pour elle-même je préfère le sacrifier à l'expression plastique ».

Totuși, pictura lui Segonzac e operă de viguros colorist, căci, din raporturile acelor tonuri grave pentru care pictorul are o predilecție, rezultă armonie și rezonanțe intense. Meșterul îmbină fericit tonuri de verde acid, albastru tern, brun roșcat, brun violet, printr care șerpuesc lumini de tonuri gălbuie, de roșuri portocalii cu reflexe argintii, o paletă vie și fragedă a unui peisaj de primăvară, străbătute de fiorii cromatici ai naturii renăscânde.

Nudul pictat de Segonzac tinde spre o plasticitate dinamică; un sentiment de vigoare rezultă din ritmul și relieful formelor, planurile primesc și reflectează lumină vie; Segonzac nu are grija celui modelaj ce dă o șlefuială morbidă, căci prinde senzația vie și-i place să nu izoleze trupul de natura în care se mișcă.

Chiar atunci când pictează nudul feminin, nu caută grație și epidermă, ci e preocupat de nobleța formelor. Intr'un eseu apărut în revista *Formes*, intitulat « Dunoyer de Segonzac et le Retour à la terre », Paul Fierens observă: « L'oeuvre de Segonzac tient profondément à la terre. Nouveaux comme des racines, les corps de ses baigneuses étendues se mélangent avec l'argile d'où les tira le souffle créateur ».

În atelierul sculptorului Despiau am văzut un nud pictat de Segonzac și dedicat meșterului.

Niciodată nu am avut senzația unei mai fericite înfrățiri a sculpturii cu pictura, ca în acel atelier, unde tabloul se încadra armonios printre operele meșterului statuar. Lucru explicabil, de vreme ce ambii artiști caută seninul plastic și uman.

Pictorul Segonzac, care e stăpân pe arta sa, manifestă însușiri excepționale de desenator. E atât de sigur pe trăsătură, încât înscrie spontan forma fără retușe sau reveniri. Are predilecție pentru deseneuri din peniță și linia pe care o trage directă, tăioasă și corespunzătoare, e sincer și nu urmărește defectul și, de aceea,

desenul are stil, căci expresia și caracterul rezultă din natura lucrurilor.

Deformează din instinct și nu le caută, de aceea deformațiile sale par firești și nu sunt tendențioase; în această privință îmi spunea: « Les déformations ne sont pas intéressantes en elles-mêmes, elles viennent de la nature des choses et de la réaction sur le monde extérieur ». Vizitasem tocmai atunci Expoziția Cézanne de la Orangerie din Paris și reamintindu-i unele simplificări și deformațiuni atât de logice în opera lui Cézanne, Segonzac îmi subliniase: « Les interprétations de Cézanne sont du domaine de l'inconscient, ils sont du domaine de la vie ».

În acuarelă, Segonzac atinge o maestrie desăvârșită, desenul în peniță formând o armatură pe care ondulează valuri de culoare, ce dau plenitudine formelor. Cu toată fluiditatea inerentă a materiei, acuarelele lui Segonzac ating de multe ori, prin calitatea tușei și gravitatea execuției, sonoritatea picturilor în ulei.

Critica de avangardă a întrebuițat termenul de regulator în legătură cu aportul unui nou clasicism la care tinde arta lui Derain. Credem că și Dunoyer de Segonzac împlinește acest rol de regulator, fără preocupări, fără acea grijă răscolitoare, fără « inquiétude » și fără tendință.

Intr'un mod firesc, prin temperament, sinceritate și talent, Dunoyer de Segonzac restabilește o disciplină și o ținută pe care nu o vor putea clinti moda timpurilor.

K. H. ZAMBACCIAN

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

Poetae vates. Poeții ghicesc. Nu rareori în versurile lor găsim viziuni ale unui fapt sau ale unei teorii devenită adevăr pozitiv un mileniu mai târziu.

În opera lui Eminescu se găsesc adeseori profeții. Mai ales cu privire la lumea morală. Ast'el « Scrisoarea I », care conține descrierea amănunțită și uimitor de exactă a unui fenomen ajuns astăzi importantă actualitate europeană.

E vorba de voluptatea omului-mediu de a se răzbuna pe omul-mare, coborându-l la nivelul lui. Tot ce e mai mult sau mai puțin genial supără. Rănește orgoliul d-lor Durand, Smith, Popescu sau Müller. Dar revanșa e posibilă. Se va aștepta, cu bravură, până ce marele-om moare. Și atunci i se va fabrica o biografie postumă, în care el este, ca să zicem așa, umanizat din nou. I se dau în vileag toate acele neimportante lucruri prin care el nu se mai deosebește de alții. Ni se spune de pildă că adoră portocalele. « Ce curios !

exclamă atunci cititorul Young. Exact ca mine ! ». Sau: « Vezi . . . mie nu . . . ». Și la fiecare pas, paralele răsar, între celebrul defunct și fericitul supraviețuitor.

Pe baza acestei profunde nevoi omenești de a nivela geniile și de a le tunde suplimentul de înălțime prin care sfidează onoarea populației, s'au născut două genuri literare nouă: biografia romanțată și marile hebdomadare (gen *Candide*, *Gringoire*, *Je suis partout*, *Ric et Rac*, etc.). In ele se cultivă și se întreține democratica idee că nimeni nu este zeu.

Dar să dăm cuvântul lui Mihail Eminescu:

Ei vor aplauda de sigur biografia subțire
Care s'o încerca s'arate că n'ai fost vr'un lucru mare,
C'ai fost om cum sunt și dâșii... Măgulit e fiecare
Că n'ai fost mai mult ca dânsul...

Se va insista deci asupra faptului că gloriosul dispărut mânca, umbla, dormea, iubea, venea, pleca. Prin aceasta ne simțim cu toții subit frați:

Dar afară de acestea, vor căta vieții tale
Să-i găsească pete multe, răutăți și mici scandale —
Astea toate te apropie de dâșii... Nu lumina
Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele și vina,
Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce sunt
Intr'un mod fatal legate de o mână de pământ...

Nu se poate spune mai bine toată amărăciunea acestei nedreptăți, de care incomoda situație de decedat nu-ți mai permite a te apăra. Nu poate exista nedreptate mai mare. Căci toate acele « oboseli, slăbiciuni în mod fatal legate de o mână de pământ » tocmai că nu-s la fel cu slăbiciunile și oboselile, păcatele și vinile omului mijlociu. A le prezenta ca asemănătoare este o gravă impostură. Fiindcă « omul-mare » a plătit, cu ele, cu toate aceste « mici mizerii » ale vieții lui, a cumpărat cu ele momente de înălțare, pe care apoi le-a fixat, pentru a le dărui altora, nouă tuturor. Când un om oarecare comite bunăoară o lașitate, asta îi va aduce, după împrejurări, câștig bănesc sau rușine sau pagube materiale, etc. Când un geniu comite o acțiune de acest soi, o plătește cu o turburare imensă, din care izvorăște o nevoie de a se desminți; și desmințirea e totdeauna o operă care rămâne.

S'a spus adeseori că viața marilor gânditori nu poate fi interesantă; sau, dacă vreți, că viața lor se confundă cu opera. Intr'a-devăr, faptele biografice, bune sau rele, operațiuni curente, conduite reprobabile, evenimente oficiale (căsătorii, examene, divorțuri, nașteri, numiri în slujbă), toate acestea fac una cu opera. In ciuda asemănării exterioare, ele sunt cu totul altceva decât aceleași

lucruri întâmplare altora. Iată pentru ce despre ele pur și simplu nu se poate vorbi, nu e onest permis a se vorbi. A le descrie înseamnă a mistifica pe cititor. Ar fi să-l facem să creadă în ceea ce este în fond cu totul altceva. Pentrucă evenimentele vieții unui « om-mare » se confundă cu opera, se întretes cu fiecare idee de adevăr sau de frumusețe care a încolțit în mintea lui, pentru toate aceste motive, biografia unui poet, savant sau filozof, trebuie redusă la trei-patru vorbe; sau atunci să ne fie prezentate faptele în adevărata lor semnificație, să ni se arate cum opera și biografia s'au împletit una cu alta, în fiecă clipă a vieții. Un asemenea tablou ar fi nu numai veridic (ceea ce nici o biografie de până astăzi nu e), dar și nespuse de interesant.

Decât, o asemenea cercetare psihologică este ea posibilă? De ce nu? Un singur cusur, totuși. O analiză sufletească atât de amănunțită și de împinsă, nu o poate face decât un singur om; și acest om e eroul însuși. Firește, nimic nu s'ar opune să o facă. Dar atunci, autobiografia ar înceta să mai fie, în ciuda titlului, « viața » autorului, pentru simplul motiv că va fi devenit automat un element din « opera » autorului... Hotărît lucru, confuzia de care vorbeam e fără soluție.

Toate acestea ne permit a măsura dimensiunile indelicatetii ce se săvârșește atunci când într'o carte de acestea portretistice se transcriu diferite « răutăți și mici scandaluri ». Nu atât pentru caracterul în sine infamant al unui cancan, ci pentru motivul mult mai filosofic explicat mai sus: măruntele evenimente, aparent asemănătoare cu cele ce compun viața mea sau a dumatile, sunt în fond totul altceva când este vorba de o personalitate genială. A le prezenta ca identice echivalează cu o mistificare. În fond, indelicatetea față de defunct e mică, în comparație cu aceea față de cititori. Căci — și aceasta constituie pentru mine un articol de credință — nimeni nu are dreptul la mai mult respect ca acest personaj policefal ce se numește marele public. El este victima, el e indusul în eroare, ori de câte ori pe piață apare o nouă ediție din acele mari publicații hebdomadare care dau, de sigur, marfă literară foarte bună, dar care totuși înșală, căci oricât de bună ar fi o marfă literară, literatura nu trebuie să fie marfă. Între marfa literară clasa I și adevărata literatură, este o deosebire totodată foarte mare și foarte mică, exact ca între o pânză originală și o copie foarte bună, pe care nu le poate distinge decât un expert profesionist. Și hebdomadarele, de care vorbeam, speculează împrejurarea că cititorii lor nu pot — fatalmente — să fie, toți, profesioniști experți.

Intr'o cronică trecută, am mai vorbit de aceste două importante actualități europene: biografia romanțată și marele hebdomadare popular, fenomene a căror motivare afectivă poetul Emi-

nescu a semnalat-o cu mult înainte de nașterea lor. Dacă mi-am permis să scriu asupra chestiunii, e pentru că mai există un aspect despre care nu am vorbit încă, și care face din biografia romanțată un fapt strict contemporan, distinct de « portretele » din alte veacuri.

Vremile noastre pot saluta cu o legitimă mândrie apariția unei faune noi și pe care am putea-o numi aceea a « imbecilului superior ». Ar trebui volume întregi pentru a i se face disecția și toate analizele. Ne mărginim aici să-i notăm unul din caractere, acela care ne trebuie în problema noastră.

Imbecilul superior crede în progres, în civilizație și în cultură. Asta îl face să admire tot ce e perfecționare inginerască, și asta îl face să admire (e drept, că puțin în silă) tot ce e literatură. Firește, preferă civilizația pe cale de șurubărie mecanică aceleia pe bază de ficțiune. În fundul sufletului lui este chiar oarecum indignat că entuziasmul poate fi obținut cu niște povești scornite în întregime, unde autorul poate să ne spună orice minciună vrea, și unde ne mai și obligă să ne prăpădim de plăcere. Bineînțeles, toate aceste gânduri imbecilul superior le păstrează pentru el; căci știe că s'ar face de răs dacă nu s'ar înnebuni după literatură.

În mijlocul însă al tuturor acestor perplexități, iată că răsare o literatură, parcă anume făcută ca să facă plăcere simpaticului personaj de care ne ocupăm. Biografia romanțată e tocmai ce trebuia. Ea este literatură, și în același timp aduce fapte cum se cade, fapte pe care să se poată conta. Autorul, aici, e egal cu cititorul. N'are nici unul nici altul voie să le inventeze, ci doar să transcrie. A dispărut vexantul privilegiu potrivit căruia ultimul băiețaș de douăzeci de ani putea să-mi povestească tot ce-i trecea prin cap, iar eu eram dator să iau aceasta ca bani-peșin, ba chiar să și exclam, sub pedeapsă de a trece drept necivilizat: « ce profund adevăr este în acest roman ».

În numele adevărului celuiilalt, al adevărului fără adjectiv, imbecilul superior găsește reconfort în literatura cu subiect istoric, se află încântat de a fi om de litere fără a se lăsa păcălit ca un prost, murmură în barbă: « în condițiile astea literatura poate fi ceva chiar foarte bun », și, în sfârșit, se precipită la librării unde confiscă tot raftul cu portrete, dela Atila la Madame de Maintenon, dela Mahomet la Sfântul Thomas d'Acuin.

Trebuie însă, înainte de a termina, să împiedec o neînțelegere. Există cărți care, în ciuda aparentei lor de « biografie romanțată », nu sunt, totuși, acest lucru. Iată de pildă cărțile lui Zweig. Am spus că ele sunt simple cărți de Istorie, doar în deosebi de artistic scrise. Dar nici asta nu-i tocmai adevărat, sau, mai bine zis, ar putea preta la confuziune. Cărțile lui Zweig sunt mai mult decât niște lucrări

de Istorie « în deosebi de literar scrise »; ele sunt, în fond, un curios amestec de Istorie și Literatură, de Știință și Artă. Un amestec unde cele două elemente colaborează, spre deosebire de biografiile romanțate, unde cele două elemente se distrug reciproc.

Dar despre acestea toate, și despre ceea ce ar merita să se numească « fenomenul Zweig », nădăjduesc să pot scrie într'o cronică viitoare.

D. I. SUCHIANU

ACTUALITĂȚI FRANCEZE

Pentru Expoziția Internațională care trebuie să se deschidă peste două luni, la Paris, pregătirile nu au loc numai în incinta expoziției, în mijlocul căreia tronează turnul Eiffel, ci și în tot restul Parisului, unde vechile clădiri, cu gloria arhitecturală cam patinată de vreme, îmbracă o față nouă.

Astfel, după ce anul trecut fusese renovat teatrul Comediei Franceze, acum s'au redeschis porțile Operei Mari, care timp de șase luni fusese pradă pentru vreo șapte sute de lucrători, din zeci de întreprinderi deosebite.— În timp ce trupa Operei își continua reprezentațiile în alt teatru, închiriat vremelnic, această armată de tehnicieni și lucrători dădeau scenei și sălei, construită de Garnier, o strălucire nouă, nu numai în colori și decorațiuni, dar și în perfecțiunile tehnicei scenice.

Cu această ocazie, au revenit în actualitate peripecțiile lungi istoriei a Operei Franceze. Din 1671,— când își avea sediul într'un teatru dispărut, « Teatrul Micilor Plăceri », sub direcțiunea celebrului Lulli, care o fundase la 28 Iulie 1669, și până astăzi, Opera a colindat prin tot felul de teatre. A fost un timp într'o sală dispărută din palatul Tuilleries, a stat un timp în actuala reședință a Comediei Franceze, și, din mutare în mutare, a ajuns abia sub a III-a Republică, acum vre-o 60 de ani, în localul actual. Bineînțeles că Opera nu și-a schimbat numai localul, ci și numele. Numită sub vechiul regim « Academia Regală de Muzică », ea deveni, în 1791, după revoluție, « Teatrul Operei ». În 1794 ia numele de « Opera Națională », iar trei ani mai târziu pe cel de « Teatru al Artelor ». Sub Imperiu, ea devine « Academia Imperială de Muzică », respectiv « Academia Regală », sub Restaurație. Astăzi, numirea exactă și complectă cată să împace toate aceste versiuni în titulatura de « Teatrul Național al Operei », și cu subtitlul: « Academia Națională de Muzică și Dans ». Dintre cei 52 de directori pe care Opera din Paris i-a avut, dela înființarea ei până azi, cel actual, d. Jacques Rouché, deține recordul duratei, cu 23 de ani de direcțiune.

Acum el a adăogat acestui record gloria de a fi dăruit Operei din Paris, nu numai o față nouă, ci și perfecționări tehnice care fac din ea teatrul cel mai bine înzestrat din lume. Intre aceste noutăți tehnice vom nota, de pildă, instalarea unui dispozitiv panoramic în fundul imensei scene (adâncă de vre-o 30 de metri), dispozitiv care consistă într'o jumătate sferă colosală, înaltă de 28 de metri și cântărind 20 de mii de kilograme și care va înlocui vechea pânză albastră ce înfățișa cerul, fundal al diverselor decoruri. Acum cerul va fi fix și calm, iar spectatorii nu vor mai avea surpriza de a vedea cum perspectiva pădurilor și caselor pornește să freamăte și să se îndoie, fiindcă un mașinist a avut imprudența să treacă înapoia pânzei care înfățișează cerul.

O renovare totală a instalației electrice va permite de asemeni nu numai toate armoniile de colori în decor, dar va da și sălii o lumină nouă, mai rațională, punând în valoare decorațiunea arhitectului lui Napoleon al III-lea, celebrul Charles Garnier.

Se zice că atunci când Eugenia a prezentat Impăratului planul viitoarei Opere, Impărăteasa Eugenia i-ar fi spus, nemulțumită: «Dar bine, proiectul acesta nu are nici un stil! Nu este nici Ludovic XIV, nici Ludovic XVI! Nu e nimic!» — «Aveți dreptate, Majestate, răspuse Garnier, nu este nici Ludovic XIV nici vre-un alt Ludovic, este stil Napoleon al III-lea!».

În acest stil încărcat, greoi, — poate, — dar impresionant și decorativ, Garnier a ridicat opera lui. Construcția, începută în 1861, s'a terminat abia după 14 ani. Inaugurarea Operei celei noi a avut loc, cu mare fast, în fața președintelui, mareșalul Mac-Mahon și a câtorva capete încoronate, la 6 Ianuarie 1875. Puțin mai târziu, în jurul clădirii noul, celebrul edil care a fost baronul Haussmann, a realizat cea mai frumoasă întretăiere de străzi, dând fațadei monumentale, o admirabilă perspectivă. Și acest colț al Parisului, deși datează numai de vreo 60 de ani, s'a integrat cu totul fizionomiei pariziene, răspândind imaginea sa reprezentativă în toate colțurile lumii.

Poate că, într'o clipă în care atâtea prefaceri răscolesc și Capitala noastră, și când problema unui local al Operei Române se discută tot mai des, e bine să ne amintim cât de multă vreme i-a trebuit Operei Franceze până să aibă un local demn de ea, și cât de proaspătă este, în definitiv, această clădire ce părea crescută odată cu orașul...

Mai proaspătă decât niciodată ea va apărea însă acum, când armonia colorilor și strălucirea aurului vor fi căpătat o viață nouă. Și poate că spectatorii vor descoperi cu acest prilej, privind curioși noua ei înfățișare și unele amănunte în care mania de alegorie a timpului a luat forme hazlii. De pildă seria aceea de statui care, în foaierea Operei, înfățișează «Calitățile necesare artistului». E i bine

aceste calități sunt nici mai mult, nici mai puțin, decât 20!.. «Imaginația, speranța, tradiția, fantazia, pasiunea, forța, gândirea, prudența, măsura, eleganța, voința, grația, știința, credința, demnitatea, frumusețea, înțelepciunea, filosofia, independența» și... «modestia»!..

După cum se vede, meseria de artist nu e chiar atât de ușoară...

De câteva zile, Franța mai numără încă o Academie. După cele oficiale, grupate sub cupola Institutului, după cea care poartă numele fraților Goncourt și care este închinată, prin compoziția ei și prin premiul pe care îl decerne anual, exclusiv romancierilor și romanului, iată acum o Academie consacrată exclusiv poeziei. Este Academia Mallarmé.

Inițiată ca un omagiu adus celebrului poet al «După amiezii unui Faun», de un grup de poeți care mai reprezintă încă pe supraviețuitorii simbolismului, noua Academie va avea un număr de 15 membri. Ceva mai mulți decât Academia Goncourt, mult mai puțini decât Academia Franceză. Cei dintâi membri sunt Paul Valéry, Edouard Dujardin, Jean Ajalbert, André Gide, Ferdinand Hérold, Albert Mockel, Paul Fort, Francis Viéél-Griffin, Saint Pol-Roux, André Fontanais și Maurice Maeterlinck. Trebuia să mai fie un al doisprezecelea, Francis Jammes, dar poetul idilic a refuzat să-și părăsească retragerea pastorală și a declinat onoarea ce i se făcea.

Fapt interesant, între cei unsprezece de mai sus, sunt cuprinși un membru al Academiei Franceze (Valéry), un membru al Academiei Goncourt (Ajalbert) și doi membri ai Academiei Regale Belgiene de limbă și literatură franceză. Nici o lege nu interzice, pare-se, cumulul academic. Ideea dela care a pornit noua Academie fiind un omagiu adus lui Mallarmé și simbolismului, era firesc ca cei dintâi membri să fie recrutați tocmai dintre rămășițele vechei garde a acestui simbolism. Din cauza aceasta însă, media vârstei primilor unsprezece membri este destul de ridicată: 71 de ani! Dar cei unsprezece vor alege, în Octombrie viitor, încă patru membri, ca să-și completeze cadrele. Și poate, cu patru membri mai tineri, mijlocia vârstei să mai scadă...

Pe urmă, Academia își va începe activitatea, activitate care va corespunde definiției din dicționare a oricărei Academii: «Societate de persoane care se întrunesc pentru a se ocupa de literatură, de științe, de arte». Dar fiindcă nici o Academie n'ar putea fi luată în serios dacă n'ar da și un premiu, Academia Mallarmé a și hotărât să deacearnă în fiecare an,—bineînțeles în luna tradițională a premiilor, în luna Decembrie,—un premiu care, bineînțeles, va fi un premiu de poezie, și care se va numi, premiul Mallarmé.

Astfel, omagiul adus poetului dispărut se transformă într'un ajutor și un îndemn pentru poeții în viață. Ajutor moral, mai ales, căci nici unul din premiile existente, nici ale Academiei Franceze, nici cel al Academiei Goncourt, nu reprezintă o cantitate prea numeroasă de monete. Un premiu dat de un juriu obiectiv și neinfluențat de nici-o bisericuță literară, poate aduce însă, și pentru un poet, acea serie de ediții numeroase și acea publicitate gratuită dar rodnică ce și-a făcut dovada pentru romancierii, cu fiecare Premiu Goncourt.

Dar, dorind ca noua Academie să aducă totuși poeților și altceva decât cuvinte bune, unul dintre academicienii ei a oferit în pădurea dela Fontainebleau, — pădurea simbolistă, — o căsuță care va servi nu numai drept sediu al Academiei ci și drept « casă de retragere a poeților ».

Astfel se va înfrânge, poate, tradiția care a făcut ca atâtea mari glasuri lirice să amuțească pentru totdeauna pe un pat de spital. Și atunci când, în fiecare an, pașii poeților se vor purta sub umbra pădurii tutelare și inspiratoare, poetul Mallarmé, cel ignorat și hulit de mulțimea contemporanilor săi, va privi cu emoție, de acolo de unde se văd toate, această manifestare a veșniciei marilor creatori... De aceea îmi place să văd în noua Academie de poeți o idee care ar merita să fie imitată și în alte părți...

Henry Duvernois, scriitorul francez care a murit de curând, a fost o figură demnă de interes, fiindcă a reprezentat la maximum ceea ce am putea numi calitățile genurilor minore.

Autor a nenumărate nuvele și povestiri, — pentru care criticii l-au comparat adesea cu Maupassant, — romancier doar uneori și fără reușită în adâncime, afară de romanul « Edgar » pentru care Gide își manifesta odată admirația, — autor dramatic de succes — Henry Duvernois a fost mai totdeauna considerat ca un așa zis « autor boulevardier ».

Dacă admitem că el a fost reprezentativ, prin calitățile sale, pentru calitățile acestui gen, atunci de sigur genul merită o analiză mai respectoasă decât i se acordă îndeobște.

La suprafața scrisului lui Duvernois găsești, e drept, o veselie nemeșteșugită și continuă, un aer de optimism permanent, o fluiditate stilistică nedesmințită și o adevărată cascadă de vorbe glumețe. Dar dincolo de aceste calități, exclusiv agreabile, pe care de altfel le întrebuița tot mai puțin insistent, pe măsura maturizării sale, Duvernois poseda și daruri mai solide.

În primul rând, un talent al observației reale, datorită căruia mișună, în nuvelele și romanele sale, o lume de personaje vii și pregnante.

Impletită cu observația, fantazia vine să accentueze trăsăturile acestor portrete... Și, de aceea, scriitorul transformă totdeauna pe omul-entitate, în om viu, în om plin de viață, până la exces, de un relief mergând până la șarjă, de un pitoresc atingând caricatura.

Astfel a luat naștere acel univers ciudat, fantezist și totuși real,— căci vizibil copiat pe realitate, — cu care Duvernois și-a presărat scrisul. Lume de exaltați și de originali, de zăpăciți și de naivi și care, totuși, în faptele lor, se mențin în cadrul celei mai normale existențe.

Cu asemenea material, un altul ar fi putut atinge limitele tragediei. Dar temperamentul lui Duvernois îl făcea să-și vadă eroii mai mult nostimi decât dramatici. În atmosfera cea mai întunecată, el făcea să circule un aer de înduioșare și indulgență. Simțea patetic vietii, dar aprecia cu atât mai mult învăluirea acestui patetic într'o atmosferă surâzătoare...

După cum spune Edmond Jaloux, «fantazia lui consta în aceea că suprapunea unui univers făcut din detalii trăite, posomorâte și ridicole, veselia cuiva care, căzând din lună, ar descoperi, în această monotonă plictiseală, un izvor nesecat de plăceri spirituale...».

Fără a depăși,— în lumea pe care a descris-o,— Parisul în care se născuse, și chiar un anumit cartier al Parisului, Duvernois a reușit astfel să se arate un observator profund, un contemplator filosofic și un «moralist», în sensul clasic al literaturii franceze, adică un scriitor care,— în înfățișarea lumii,— vede mai ales înțelesurile ei.

ION I. CANTACUZINO

CĂRȚILE FESTIVE A DOUĂ INSTITUȚII IEȘENE

Ne-am ocupat într'un număr mai de mult de monografia Liceului Lazăr din București și constatam atunci progresul realizat în prezentarea documentată și relevantă a vieții unora dintre instituțiile de cultură românești. Iată că, în vremea din urmă, Iașii ne aduc trei publicații deosebit de importante, tipărite cu prilejul unor aniversări însemnate pentru întreaga noastră cultură și care sunt alcătuite și ele într'un chip destul de mulțumitor, chiar dacă instituțiile și factorii culturali de acolo se izbesc de infinit mai multe greutăți decât cei din capitală, oricâteori este vorba de a face ceva temeinic. Ne referim la *Anuarul Universității Mihăilene din Iași*, publicat de d. rector Traian Bratu și care rezumă activitatea acestei instituții dela 1930 la 1935, la volumul jubilar al *Liceului Național din Iași*, tipărit cu ocazia

împlinirii unui secol de activitate (1835—1935) și la lucrarea *Patruzeci de Ani ai Liceului Internaț C. Negruzzi din Iași*. Dar întru cât cea de a doua publicație nu o avem încă, ne vom ocupa de celelalte două, începând cu anuarul, care însă este departe de a fi doar o simplă consemnare a activității Universității ieșene pe o durată de cinci ani. Dincolo de obișnuitele date și tablouri, Anuarul exprimă o seamă de atitudini și tendințe pline de semnificație, ce proiectează însăși viața și problemele acestei instituții, ce desigur că ar putea realiza mult mai multe dacă ar fi mai consistent și mai intens ajutată.

Ca organizare, *Anuarul Universității Mihăilene din Iași, 1930—1935* este un fel de monografie pe o durată anumită, din care nu lipsesc datele comparative, consemnarea condițiilor și manifestărilor, precum și reliefaarea însușirilor specifice ale acestei instituțiuni. Volumul constituie un netăgăduit progres în ceea ce privește prezentarea și interpretarea datelor, chiar dacă pe viitor anuarurile ar putea fi mai sistematic încheigate. Căci ne arată limpede în introducerea sa d. rector Traian Bratu, că datele statistice sunt mai puțin precise decât le-ar fi dorit și asta din pricină că la Iași nu există un oficiu de centralizare a datelor, cum este de pildă la Cluj.

Anuarul conține totuși și date și idei extrem de importante. Din ele se degajă criza prin care trece Universitatea ieșană. D. Traian Bratu explică această criză doar prin considerații financiare: criza și dificultățile financiare prin care trece Statul au dus inevitabil la această «depresiune maximă» a subvențiilor acordate instituției dela Iași. De aci, necesitatea ca Universitatea să-și creeze venituri proprii. Trebuie să recunoaștem însă că și în această privință, sunt multe de spus, dela chipul în care sunt considerate instituțiile ieșene la alcătuirea bugetului Statului, până la lipsa generozității private, generozitate astăzi inexistentă, deși odinioară era o realitate tipic românească. Desigur condițiile economice și sociale pot explica, în parte, absența generozității private, dar, în afară de ele, mai sunt și alte explicații de ordin spiritual: școala noastră nu știe cum să lege sufletește pe studenți și elevi de instituțiile pedagogice, cum să-i facă altruști în general și recunoscători în special față de «alma mater». Educația sentimentelor lipsește cu totul din școala noastră, care se ocupă de minte, dar nu și de suflet și inimă. Dar nu voim să ne depărtăm prea mult de obiectul nostru prezent. Desvoltarea unor astfel de considerații și-ar avea rostul dacă *Anuarul* ar pune în discuție problema legăturii dintre profesori și studenți sau viața studentască însăși. Dar acestea lipsesc cu totul din anuar, așa cum lipsește și o prezentare a nevoilor spirituale ale Universității ieșene, care, asemeni celorlalte universități românești, nu are su-

ficiente cursuri de pregătire morală, spirituală și politică, nefăcând pe studenți să se apropie îndeajuns de valorile eterne umane, ca binele, adevărul și frumosul. Logica și etica, metafizica și politica au fost mereu niște științe și discipline cu totul oropsite de conducătorii culturii noastre academice. De ce să ne mirăm atunci de anumitele dezorientări spirituale, de care se vorbește cu insistență în anumite cercuri?

Anuarul cuprinde și discursurile inaugurale rostite în decursul perioadei 1930—1935. Acolo găsim discursul rostit de M. S. Regele Carol II cu prilejul deschiderii cursurilor, în ziua de 1 Noemvrie 1933, în care este consemnată augusta dorință ca Iașul să devie capitala gândirii românești. «S'a vorbit mult în ultimii ani de descentralizare ca de o nevoie imperioasă a dezvoltării țării, și este incontestabil o nevoie a ei, dar înainte de a o putea îndeplini cu folos, de ce să nu năzuim a crea centre de viață vie românească, acolo unde un întreg trecut ne dă baza morală pentru îndeplinirea acestei dorinți? Capitala Moldovei nu este capitala României întregite; așa au vrut-o circumstanțele istorice — fie — dar să devie capitala gândirii românești». Și Suveranul nostru, după ce a evocat frumusețea acelor orașe sau orașele «în care înalta instituție de cultură este sufletul, ființa chiar a localității», ca Oxfordul, Cambridge, Heidelberg, Padova, Upsala și cartierul latin din Paris, a arătat că progresul nu poate fi realizat decât prin muncă și disciplină. Am fi fost bucuroși să găsim în anuar dezvoltarea acestor concepții și considerații asupra chipului în care cei dela Iași le-ar vedea înfăptuite. Nu voim să spunem prin aceasta că volumul n'ar cuprinde o seamă de date și judecăți care pot servi acestei cauze nobile. Ci numai că nu sunt îndeajuns de dezvoltate.

Asupra aspectului administrativ și economic, darea de seamă a d-lui rector Traian Bratu, făcută tot cu prilejul deschiderii cursurilor anului 1933—1934, este nespus de lămuritoare. Palatul Universității construit în 1897 era prea încăpător pentru activitatea de atunci. Dar astăzi este insuficient, căci atunci erau 51 de profesori și 402 studenți pe când în 1932—1933 erau 102 profesori; 55 de conferențieri și 6288 de studenți. De unde în 1860 era un profesor la șase studenți, astăzi avem un profesor la treizeci și opt de studenți, de unde în 1860 subvențiile împărțite prin numărul studenților făceau ca să revie 4000 lei aur pentru 1 student, astăzi pentru același student revine numai 320 lei aur.. Aceasta arată starea precară a învățământului nostru superior și dovedește în ce mare măsură este el neglijat față de trecut, nemaivorbind aici de latura morală a chestiunii.

Dar *Anuarul* mai cuprinde în afară de consemnarea precisă a unor astfel de neajunsuri, și altele care nu provin decât din

lipsa de organizare a posibilităților actuale. Astfel în ceea ce privește « politica bibliotecară a Universității Mihăilene », d. prof. Karl Kurt Klein arată cum instituția ieșeană este mult inferioară ca organizare Universității din Cluj în ceea ce privește biblioteca. « De câte ori nu s'a dat la noi exemplul Clujului, unde biblioteca universitară în cei mai cumpliți ani de criză putea să cheltuiască sume de zeci și sute de mii de lei. Dar e bine să se știe că la Cluj fondurile bibliotecare ale facultăților sunt vărsate prin chestură bibliotecii centrale; că între bibliotecile seminariilor și cea centrală ar mai putea ființa și biblioteci ale facultăților, nu le-a venit în minte Clujenilor. Rezultatul este un nivel bibliotecar cu care Universitatea noastră în posesia unei biblioteci de două ori mai vechi decât a Clujului și care în decursul unui veac a consumat sume considerabile, nu se poate compara nici pe departe. Mai observăm că la Cluj fondurile cu care contribuie facultățile sunt administrate central, însă îndeaproape după indicațiile facultăților, adică: se comandă pentru fiecare Facultate după dorințele profesorilor ei, cărți în valoarea cel puțin a sumelor vărsate. Superioritatea acestui sistem față de cel practicat la noi este evidentă ». Iată, așa dar, și reforme pentru care nu este nevoie atâta de bani cât de o conducere unitară și sistematică.

Anuarul mai tratează o seamă de chestiuni materiale (necesitatea și modul de funcționare a taxelor universitare, stadiile construcției noi a palatului universității, despre ambele d. profesor și rector Traian Bratu dând o seamă de elemente care te pun pe gânduri), penibila chestiune a transferării învățământului farmaceutic dela Iași, ca și toate datele necesare privind conducerea, administrația și compunerea instituției și a departamentelor ei. În fine, un capitol impresionant este dedicat figurilor dispărute din rândurile profesorilor universității, pomenite într'o serie de biografii scurte, dar competente. Alexandru Philipide, Ștefan Zeletin, N. Leon și alții sunt evocați acolo.

În total, un *Anuar* semnificativ și bine alcătuit care merită cercetarea tuturor celor ce se interesează de situația dificilă a culturii și educației românești.

Volumul *Patruzeci de Ani ai Liceului Internat C. Negruzzi, 1895—1935* conține și el, în afară de tablourile elevilor instituției, de situațiile anuale și de consemnările diferitelor reuniuni ale absolvenților, un material viu în care se evoacă și figurile legate de acest liceu, și spiritul ce a sălășluit la temelii lui. Și aici constatăm aceeași deosebire între menire și putinți, între ceea ce trebuie să fie liceul Internat și ceea ce poate fi el din pricina dificultăților financiare.

Foarte interesant articolul actualului director, d. T. A. Bădărău, despre ființa instituției. Liceul Internat a fost organizat

în 1895 de Tache Ionescu, ministru conservator, în vederile, desvoltate de Spiru Haret la 1884, având îndoita menire de a da cultură solidă și educație aleasă « la un număr de copii recrutați dintre cei mai bine înzestrați din păturile nevoiașe, mai ales rurale, amestecați cu un număr de solvenți din familiile înstărite, toți interni » și de a servi « ca model pentru toate celelalte școli secundare din vechiul regat ». Așa dar, ceea ce a lipsit din multe școli și instituții de educație, anume principiul unei selecționări și metoda unei educații complete, intelectuale ca și morale și fizice, a unor copii, care provenind din medii diferite, să devie adevărați oameni, tocmai aceasta a fost scopul creării Liceului Internat din Iași. Și, după cum se știe, acest scop a reușit din plin o bucată bună de vreme. N'avem decât să răsfoim listele absolvenților acestui liceu, pentru a vedea câte personalități și oameni cu ținută a dat de-a-lungul acestei existențe scurte. Și nu numai dintr'o singură regiune a țării și nici într'o singură direcție de activitate. Liceul înființat de Tache Ionescu, plănuțit de Haret și susținut de Petru Poni a fost o adevărată școală educativă, năzuind să dea oameni întregi, muncători și bine disciplinați. A dat în timp de douăzeci, treizeci de ani, timp pe care sunt făcute unele statistici (1896—1916) 44 de profesori universitari, 71 ingineri, 30 magistrați, 55 militari, 48 medici, 107 avocați, 21 literați și artiști, iar dintre cei 47 de politicieni, 29 parlamentari, 6 miniștri și 12 prefecți și primari. Și dintre aceștia multe nume cunoscute astăzi. Dacă liceul ar fi avut posibilitățile materiale de a-și ține internatul la același nivel de odinioară și dacă noile condiții n'ar fi încurcat metoda selecționării și scopurile pedagogice, desigur că în mic acest liceu s'ar fi putut măsura cu acele pepiniere de oameni realizați care sunt Eaton, Oxford sau Cambridge. Iși dau seama limpede de aceasta factorii conducători ai Liceului Internat și, în primul rând, directorul său, T. A. Bădărău care scrie și aceste cuvinte profund semnificative: « Am făcut tot ce am putut ca să nu rupem contactul cu trecutul. Constatăm cu durere că ceea ce înțelegea un ministru conservator « reacționar », adică democratizare prin selectare de valori din păturile de jos, s'a falsificat, ca și alte noțiuni de armonizare socială. S'au făcut mari sacrificii pentru școli, chiar în cei mai grei ani de criză, dar din acele sacrificii nu s'au folosit școlile renumite prin rezultatele date și cu organizări și înzestrări temeinice, ci acele cerute de alte interese, indiferent de rezultatele pe care le-au dat ». Ce adevăr trist, ce dovadă că nu avem simțul tradiției și al valorilor, cea devoțiune față de creație. Într'un alt articol din volumul acesta, directorul liceului acesta, care trebuie să continue a fi un model și o grădiniță pentru conducătorii de mâine ai țării, care să judece altfel lucrurile decât cei care au

lăsat instituția aceasta în părăsire, speră totuși ca Liceul Internat dela Iași și Liceul Carol I din Craiova să devină mari internate în care să fie educați laolaltă copiii din toate unghiurile țării. E ceea ce dorește oricare Român conștient că destinul țării atârna de calitatea educației.

Volumul mai conține interesante evocări și amintiri despre instituție și oamenii care au însuflețit-o. D. Dragomir Hurmuzescu arată că acolo s'au făcut primele radiografii cu razele X, că s'a realizat primul luminat electric al unei părți din clădire, ceea ce a « provocat critice vehemente din partea inspectorului școlar de atunci, prof. Vârgolici. Motivul, zicea d-sa, era luxul exagerat ce se desfășura cu luminatul ». Nu lipsesc nici frumoase pagini literare despre liceul acesta scrise de d-nii Ionel Teodoreanu, Al. O. Teodoreanu, Corneliu Moldovanu, Victor Ion Popa, I. I. Mironescu, Nicolae Popa, George Strat și alții.

Anuarul Liceului Internat, publicat sub îngrijirea profesorului, N. I. Popa face cinste culturii noastre, iar timpului nostru îi aduce serioase muștrări, alături de prilejul unei întăritoare contemplații într'un trecut puțin îndepărtat ca ani, dar atât de îndepărtat ca metode și năzuinți.

PETRU COMARNESCU

SANGIACUL ALEXANDRETTA

Chestiunea Sangiacului Alexandretta a apărut — în mod cu totul neprevăzut — ca urmare a semnării Tratatului franco-sirian din Septembrie 1936, și s'a încheiat — după o serie de tratative — prin acordul intervenit în sesiunea de Ianuarie a Consiliului Societății Națiunilor. Deși până la urmă, s'a ajuns la o soluție satisfăcătoare pentru toate părțile: Franța, Turcia, Siria și Societatea Națiunilor — dovedind chiar trăinicia prieteniei franco-turce și valabilitatea metodelor Genevei — totuși, în cursul acestor luni, au fost momente de încordare diplomatică, cu totul neașteptate.

Au circulat șvonuri — dovedite ulterior ca neîntemeiate — de concentrarea trupelor turcești la frontiera Siriei; de intențiunea Guvernului din Ankara de a forța soluția conflictului printr'o ocupație militară. S'au putut ceti în unele ziare turcești (*Yumhuriyet* din 6 Ianuarie 1937) pasaje care vorbeau de « responsabilitatea deslănțuirii războiului »...

Spiritul de conciliere al Guvernelor din Paris și Ankara a redus problema la adevăratele sale proporții. Au fost totuși cancelarii

care urmăreau cu mult interes desfășurarea critică a acestui conflict, în speranța că vor slăbi legăturile dintre Franța și Turcia. (Mai ales că dela Conferința dela Montreux — prin care Turcia a redevenit stăpână pe Strămtorile fortificate — prietenia Turciei este la mare preț în bursa politiceii internaționale.) Aceste calcule au fost curând infirmate. Prietenia franco-turcă, departe de a fi slăbită, a fost sudată prin leala înțelegere dovedită în chestiunea Sangiacului Alexandretta.

* * *

În urma războiului mondial, fostele colonii germane și teritoriile turcești au fost acordate de Conferința Ambasadorilor, Marilor Puteri. Teritoriile au fost însă încredințate acestor State, nu pentru a satisface velleitățile imperialiste sau nevoi coloniale, ci — în conformitate cu principiul enunțat în art. 22 al Pactului Societății Națiunilor — pentru a îndeplini « o sacră misiune civilizatorie ». . . Guvernele Marilor Puteri sunt chemate a pune experiența lor politică în slujba progresului social, călăuzind popoarele insuficient pregătite pentru o viață politică independentă — în perioada de tranziție dela statutul colonial la cel de Stat suveran. După gradul de dezvoltare al popoarelor, sistemul mandatelor distinge: mandatul A, B și C—A implicând operă de îndrumare, B, exercițiul administrației și C, înglobarea integrală (deși provizorie) a teritoriului în administrația Statului mandatar.

În acest cadru, Franța exercită — pe baza normelor stabilite în Conferința dela San Remo din 25 Aprilie 1920 și a « Chartei » din 24 Iulie 1922 — un mandat A asupra teritoriului Siriei și al Libanului.

Regimul mandatelor este esențialmente tranzitoriu.

După 16 ani de activitate dură, de organizare administrativă, refacere economică, îndrumare socială, împăciuire a grupărilor antagoniste, conciliere a intereselor divergente ale numeroaselor rase, culturi și confesiuni întrunite în aceste teritorii, — într'un cuvânt, după trudnica operă de inițiere a păturilor conducătoare indigene în tehnica modernă a vieții de Stat, în pofida ostilității continue a organizațiilor șovine arabe, care puneau la îndoială buna credință a Franței, — Guvernul francez a încheiat la 9 Septembrie, la Paris, cu delegația siriană și la 13 Noembrie la Beyruth, cu delegația Libanului, tratate prin care se stabilește modul de transmisiune a guvernării țărilor din mâinile Franței, în cele ale poporului sirian și liban.

Tratatetele, împreună cu convențiile militare, cele 11 scrisori și 5 protocoale vor intra în vigoare în momentul admiterii Siriei și a Libanului ca state suverane în Societatea Națiunilor. Cererea

de intrare în Societatea Națiunilor, însă, se va putea face numai după trei ani dela ratificarea acestor tratate.

Opera de emancipare a populațiilor din basinul mediteranean continuă. După proclamarea independenței Irakului, care până acum doi ani era sub mandat britanic; după desăvârșirea independenței egiptene, care până acum câteva luni era încătușată de obligații față de Marea Britanie (care, firește, nu au dispărut complet încă) ¹⁾, este rândul Siriei și al Libanului să experimenteze mândria și greutatea vieții de Stat independent. Privegherea Franței mai rămâne. Colaborarea militară și tehnică este prevăzută în Protocolurile încheiate.

O impresionantă transformare de concepții s'a realizat în ultimele decenii. Astăzi, legăturile dintre State la niveluri deosebite în dezvoltarea lor, se pot garanta mai bine prin tratate de amiciție, decât prin autoritatea metropolei asupra coloniilor. Coordonarea este mai eficientă decât subordonarea.

* * *

În ziua de 9 Septembrie, Subsecretarul de Stat al Ministerului de Externe Francez și Președintele Delegației Siriene, au semnat textul Tratatului și al celor 17 piese anexe, iar în ziua de 1 Octombrie s'a iscat problema Sangiacului Alexandretta. La Sud frontiera turco-sirienă se află un teritoriu de vre-o 4.000 km. p. cu o populație de aproximativ 200.000 locuitori care este — după unele statistici 80%, după altele 30% — turcească ²⁾. Un teritoriu care — ca toate teritoriile care stârnesc conflicte politice — are o situație juridică specială.

Cu ocazia Tratatului Franklin Bouillon, semnat la Ankara la 1921 — confirmat în dispozițiile sale privitoare la acest teritoriu, la Lausanne în 1923 — în delimitarea frontierei dintre Turcia și Siria aflată sub mandat francez, s'a înglobat, pentru

¹⁾ Vezi Studiul nostru «Tratatul Anglo-Egiptean» din această revistă, Nr. 11 (Noembrie), 1936.

²⁾ *L'Europe Nouvelle* din 23 Ianuarie 1937 dă următoarele date: La carte des races, ou, pour employer un terme moins fallacieux, celle des langues, fait du Sandjak d'Alexandrette un véritable « puzzle » de populations. Les Turcs sont bien le groupe le plus important (85.000 sur un peu plus de 220.000, soit 39%), mais à l'ouest de la bande Nord-Sud qu'ils occupent, on trouve une masse compacte de 62.000 Alaouites (28%), au Sud-Est 22.000 Arabes sunnites (10%), tandis que de très anciens groupes arméniens occupent le Djebel Mousa, dernier ressaut méridional, l'Amanus et les pentes du Cassuis. Cet élément, avec l'apport des réfugiés de ces dernières années, atteint 25.000 individus, soit plus de 10%. Il faut ajouter encore environ 24.000 autres chrétiens de confessions diverses et de langue arabe, répandus partout et surtout dans les villes; près de 5.000 Kurdes au Nord-Est, au Sud-Est, un petit groupe d'un millier de Tcherkesses.

necesități geografice, această subprefectură (Sangiac) — cuprinzând Alepul, Antiohia și portul Alexandretta — în teritoriul sirian, deși, din punct de vedere al numărului populației (mai exact al părții influente a populației) elementul turc era preponderent.

Identificarea frontierelelor geografice cu cele etnice era o imposibilitate. De altfel, grupuri compacte de arabi din Cilicia, au fost trecute, cu aceiași prilej, sub suveranitatea turcă.

Guvernul turc a declarat formal că nu are nici o pretențiune asupra teritoriilor aflate dincolo de frontiera stabilită.

Portul Alexandretta, a cărui istorie cunoaște pagini de glorie din epoca războaielor lui Alexandru cel Mare împotriva lui Darius și pagini de interes politico-economic mai recent, figurând ca punct de escală și cap de linie ferată în planurile germane de Drang nach Osten, Berlin—Bagdad, deși nu adăpostește astăzi decât puține vase, este totuși socotit — prin lungimea sa de 35 mile și așezarea sa naturală, prin hinterlandul ce-l posedă în regiunea Alep și valea de sus a Eufratului, dar mai ales prin legăturile de cale ferată cu provinciile răsăritene turcești, cu Transcaucazia, Iran, Irak și Siria — ca portul de viitor al Mediteranei orientale. Regiunea are de asemenea o importanță strategică: punct de întâlnire a două drumuri, a șirului de munți și marea. Stăpânirea portului și a părții de miază-zi a Munților Amanus, cu trecătoarea Beilan ce duce spre Câmpia Alep, înseamnă un punct de dominare a unei bune părți din Asia Minoră.

Pentru Guvernul din Ankara, portul Alexandretta, Antiohia și întregul Sangiac rămân o provincie turcă ¹⁾, oricare ar fi titlul actual al suveranității ei politice.

Prin Tratatul din 1921 dintre Turcia și Franța, confirmat prin Convenția încheiată cu Turcia și Guvernul mandatar al Siriei, în 21 Octomvrie 1926, s'a acordat acestei provincii un regim de quasi-autonomie în domeniul financiar și cultural ²⁾.

Asupra naturii acestei autonomii nu s'a insistat până în prezent. În cei 15 ani dela încheierea Tratatului franco-turc, nu s'a ivit aproape nici un incident care să pună în discuție interpretarea naturii și gradului acestei autonomii. Populația turcă beneficiază de anume privilegii în ceea ce privește organizarea învățământului și dezvoltarea culturii turcești; în funcțiunile administrative se face apel la elementele turce; o suprafață a fost dată în concesiune Guvernului turc, în portul Alexandretta; în sfârșit, se

¹⁾ Declarația d-lui Kemal Ataturk, în Adunarea Națională din 1 Noemvrie 1936.

²⁾ Art. 7 din Acordul din 1921 prevede textual: « Un régime administratif spécial sera institué pour la région d'Alexandrette. Les habitants de langue turque de cette région jouiront de toutes les facilités pour le développement de leur culture. La langue turque y aura le caractère officiel ».

pare, că teritoriul dispune de dreptul de a folosi un pavilion amin-tind semnele drapelului otoman.

Autonomia culturală și, într'o oarecare măsură, și administra-tivă (întru cât un guvernator special este desemnat pentru această regiune, delegat însă de Inaltul Comisar al Franței din Damasc) nu împiedecă nici legătura financiară ¹⁾ și nici participarea repre-zentanților Sangiacului în Parlamentul din Damasc. Sangiacul este guvernat de dispozițiile Constituției siriene din 1930 și de regimul său organic special. Prin urmare, o autonomie accen-tuată, în cadrul Republicii Siriene.

Atât timp cât guvernarea acestui teritoriu ca și a întregii Sirii era întreprinsă de autoritățile franceze, populația turcă nu a avut nici o plângere de făcut. Prezența Franței era cheazăsia res-pectului angajamentelor luate pentru apărarea minorității turce.

În momentul trecerii formale a responsabilității guvernamen-tale asupra poporului sirian, s'a trezit o dublă preocupare în rân-durile populației turce, atât din Sangiac, cât și din cuprinsul Republicii turcești: pe de o parte, temeri, pe de alta, speranțe. Temeri de opresiune din partea Arabilor, reeditând precedentul din Irak, unde — după declararea independenței ei — s'au des-lănțuit persecuțiuni împotriva asirienilor. Speranțe de a putea dobândi o independență completă, încoronată poate mai târziu, prin alipirea de Republica turcă.

Pe cât sunt de firești și de înțelese aprehensiunile în privința viitorului tratament al populației turce, pe atât sunt descurajate veleitățile de independență ale Sangiacului și concepția absorbirii lui în teritoriul Republicii turcești.

Reintrarea Sangiacului sub suveranitate turcă, justificată poate de ideea apărării minorității turce din această provincie, în afară de a întâmpina aceeași piedecă geografică care a deter-minat înglobarea Sangiacului în Siria, face să renască problema apărării minorității arabe și mai ales armenie, în cadrul Statului turcesc. (Acești Armeni sunt în bună parte refugiați din Turcia în Sangiac, și stabiliți aci prin intermediul Oficiului Nansen).

Independența acestui teritoriu — cu rivalități de rasă veșnic acute, cu terenuri de primă însemnătate strategică, cu un port cu calități virtuale excepționale — la discreția oricărui cuceritor ²⁾, ar însemna crearea nu numai a unui permanent focar de ne-liniște la frontiera turco-siriană, ferment de agitație continuă în

¹⁾ Prin legea organică a Sangiacului din Mai 1930, contribuția la veni-turile Statului sirian s'a redus la 5% din încasările ordinare.

²⁾ «A virtually independent Alexandretta would be even less able to defend itself against any predatory ambitions of other Powers». (Hugh Latimer, *The Bulletin of international news*, January 2, 1937: The Sanjak of Alexandretta).

lumea arabă, dar mai ales o complicare a calculelor de forță în rivalitatea Marilor Puteri mediteraneene.

Aceste perspective de complicațiuni ale problemei Mediteranei și de reacție a lumei arabe, față de acțiunea de afirmare a forței politice turcești în Levant, a transformat aprehensiunile locale într'o problemă internațională.

* * *

Chestiunea Alexandrettei, deși apărută de curând, are totuși un istoric. Ea a fost discutată întâi, pe cale diplomatică, de Franța și Turcia. A fost prezentată apoi Consiliului Societății Națiunilor, în sesiunea din Decembrie, 1936, nu atât pentru că nu s'ar fi putut ajunge la o soluționare directă, cât pentru că, prin natura ei — legată de exercițiul unui mandat internațional — problema era de resortul Consiliului Societății Națiunilor.

Conform tehnicei Genevei, s'a numit un raportor, în persoana Ministrului de Externe Suedez, d. Sandler; s'au trimis observatori pentru a studia situația la fața locului; s'a hotărât retragerea unor detașamente franceze, trimise a garanta ordinea în timpul alegerilor parlamentare; în sfârșit, în sesiunea din Ianuarie, s'a ajuns la un acord pe baza căruia se elaborează, în prezent, un nou statut al Sangiacului Alexandretta.

În discuțiile directe și în cadrul Societății Națiunilor, punctele de vedere ale celor două părți, apăreau, la prima vedere, ireconciliabile:

Turcia — poate cu viziunea unei ulterioare absorbiri sau a unei tutele cel puțin asupra lui ¹⁾ — pretindea independența absolută a Sangiacului Alexandretta.

Guvernul turc se sprijinea pe argumentul că autonomia culturală și administrativă de care se bucura Sangiacul Alexandrettei — cu un guvernator special, cu limba turcă recunoscută ca limbă oficială, etc. — dovedesc un nivel de maturitate recunoscut în mod internațional încă cu 15 ani în urmă, și care, în momentul emancipării Siriei și Libanului, îndreptățește pretenția ca și acest

¹⁾ « A-t-il (Guvernul din Ankara) vu dans le traité franco-syrien l'occasion de tenter en ce qui concerne le Sandjak, une revendication que la reconstruction des forces turques et les complications internationales lui permettaient de soutenir? A-t-il même eu des vues plus étendues: se servir du Sandjak d'Alexandrette pour récupérer Alep et tout le Nord de la Syrie, trouver des moyens d'intrusion dans l'ensemble des pays syriens et au Liban auxquels il ferait associer le Sandjak sur le pied d'égalité dans une combinaison fédérale? Certaines paroles prononcées à Genève en ce qui concerne Alep et la demande d'une Fédération Syrie-Liban-Alexandrette avancée à certains moments par les Turcs pourraient porter à de telles suppositions ». (La question d'Alexandrette, *L'Europe Nouvelle*, 23 Ianuarie 1937).

teritoriul să fie declarat independent. De aci, cererea ca Franța să semneze cu Sangiacul Alexandretta, un tratat similar cu cel încheiat cu Siria și Libanul.

În fața rezistenței Franței și a altor puteri mandatare, Guvernul turc a trecut apoi la o formulă transacțională, și anume a creării unei federațiuni formate din Siria, Libia și Sangiacul Alexandretta.

Drept principal argument juridic, Guvernul turc susținea că Tratatul încheiat de Turcia și Franța în 1921, nu poate crea dreptul Siriei — care nu figura în acest Tratat — de a reclama suveranitatea asupra teritoriului Sangiacului.

Replica Guvernului francez era următoarea: dacă prin Tratatul dela Ankara dela 1921, Turcia a cedat Franței — iar nu Siriei — administrația teritoriului Sangiacului, Guvernul turc nu are astăzi calitatea de a participa în stabilirea viitorului statut al acestui teritoriu, care este un « res inter alios acta ».

Dacă însă Turcia recunoaște că Sangiacul Alexandretta face parte integrantă din Republica siriană ¹⁾, problema apare sub două aspecte:

Sau Guvernul turc pretinde asigurări pentru menținerea autonomiei actuale a teritoriului și respectul drepturilor populației turcești, sau Guvernul turc pretinde independența, adică modificarea actualului statut internațional al Sangiacului.

În primul caz, problema putea fi juridicește ușor rezolvată. În primul rând, Tratatul franco-sirian din 9 Septembrie, cuprinde obligația Guvernului sirian a respecta toate angajamentele încheiate de Statul mandatar, deci implicit și regimul special al Sangiacului; în al doilea rând, cu ocazia admiterii Siriei în Societatea Națiunilor — condiție a intrării în vigoare a Tratatelor și deci a independenței Siriei — Turcia, membră a Societății Națiunilor, va putea pretinde anume garanții internaționale pentru garantarea regimului minorității turcești din Siria.

În al doilea caz însă, problema nu mai este de competența Guvernului francez, ci a Consiliului Societății Națiunilor.

Independența Sangiacului nu poate fi acordată de Franța pe cale bilaterală. Mai mult decât atât, ca Stat mandatar, ea este angajată a garanta integritatea teritorială și politică a Siriei. O declarație de acesiune la independență a Sangiacului, ar însemna o amputare a teritoriului sirian și o violare a obligațiilor Franței ca stat mandatar, atât din punct de vedere formal, cât și din

¹⁾ În afară de convenția directă dintre Turcia și Siria din 1926, chiar Consiliul Societății Națiunilor s'a pronunțat, aprobând în 1930, legea prin care se recunoaște că Sangiacul este guvernat în conformitate cu dispozițiunile Constituției siriene și ale regimului său organic special.

punct de vedere moral ¹⁾. De aceea, dezideratul independenței Sangiacului — în afară de caracterul său aleatoriu, de ambițiile care le stârnește și resentimentele care le suscită — reprezentând o modificare a termenului mandatului, a necesitat o hotărîre a Consiliului Societății Națiunilor.

În ziua de 27 Ianuarie — după spinoase discuțiuni, Consiliul a adoptat raportul Ministerului de Externe suedez, d. Sandler, prin care s'au stabilit următoarele principii de bază ale viitorului statut al Sangiacului Alexandrettei:

Sangiacul constituie o entitate distinctă. Se bucură de deplină independență în treburile sale interne. Afacerile sale externe sunt gerate de Statul Sirian.

Orice acord internațional încheiat de Statul Sirian, care ar putea afecta în orice mod independența și suveranitatea sa, nu se aplică Sangiacului, fără acordul prealabil și formal al Consiliului Societății Națiunilor.

În materie vamală și monetară, Sangiacul și Siria vor avea același regim. În celelalte materii lăsate în competența Siriei, se vor stabili agenți speciali care să precizeze legăturile parlamentare sau de alt ordin, dintre ele.

În Sangiac, limba turcă este limba oficială.

Consiliul Societății Națiunilor va exercita un control asupra Sangiacului, pentru a asigura respectul statutului și al Constituției. În acest scop, va trimite un delegat al Consiliului, de naționalitate franceză, cu atribuții speciale; și va recurge la guvernele francez și turc, pentru a duce la îndeplinire recomandațiile Consiliului.

Sangiacul nu va dispune de forță armată.

Se va încheia un Tratat franco-turc, precizând modul de garantare a integrității teritoriale a Sangiacului. Un acord se va stabili între Franța, Turcia și Siria, pentru a garanta inviolabilitatea și securitatea frontierei turco-siriene.

¹⁾ « Le conflit provoqué par le statut du Sandjak a soulevé une émotion considérable à Damas où les nationalistes les plus extrémistes — hier ennemis irréductibles de la France — ont fait appel à l'amitié de la puissance mandataire pour sauvegarder la Syrie de la menace qui pèse sur elle. On y ajoute que, toutes considérations d'intérêt ou de sentiments mises de côté, la France a aujourd'hui une mission internationale à remplir. Substituée à la Syrie, elle a l'obligation morale de défendre par tous les moyens les droits de ses mandats comme s'il se fût agi de ses droits propres. On ne comprendrait pas — écrit *L'Orient* de Beyrouth — on ne peut même pas concevoir que les délégués français aient pu songer à sacrifier les droits de la Syrie pour obtenir des apaisements ou des compensations sur d'autres terrains. Ce serait faire injure à la France que de supposer un seul instant capable de cette forfaiture ». (Georges Meyer, « Incidences politiques des traités franco-syrien et franco-libanais ». *Revue Politique et Parlementaire*, 10 Ianuarie 1937).

Statutul va preciza drepturile de acordat Turciei în Portul Alexandretta, pentru nevoile transitului său.

Observatorii își continuă cercetările la Alexandretta. Comisiunile speciale elaborează detaliile viitoarei Constituțiuni.

Precum se vede — în linii mari — Sangiacul își păstrează același regim de autonomie, ca în trecut. Pe de altă parte, Siria își menține unitatea teritorială.

Guvernul francez și cel turc stau chezașe de integritatea și securitatea Sangiacului. În definitiv — în cea mai mare măsură — nu s'a făcut decât să se consolideze statul-quo. S'ar putea crede, deci, că nu a fost decât un incident de minimă și locală importanță, care în afară de a fi aprins pentru o clipă opinia publică turcă și arabă, a ajuns a statornici o soluție care nu schimbă nimic.

În aparență nu a fost decât atât. Dar în fond a fost un eveniment care ar fi putut crea un focar de neliniște și poate de conflicte armate la frontiera turco-siriană, care ar fi putut stârni ostilitatea întregii lumi arabe împotriva Franței, dacă ar fi admis separația Sangiacului de Siria, periclitând prestigiul Franței în Levant; un eveniment care ar fi putut, pe de altă parte, clătina prețioasa prietenie franco-turcă (dacă nu s'ar fi consacrat autonomia teritoriului Alexandretta).

A fost un incident care a pus în lumină și în joc, problema responsabilității statelor mandatare, prestigiul Societății Națiunilor, acuitatea conflictelor de rasă în Asia-Minoră, last but not least, echilibrul de forțe în Mediterana Orientală ¹⁾.

Prin spiritul de înțelegere al celor două guverne, francez și turc, prin tehnica criticată, totuși adesea eficientă a Consiliului Societății Națiunilor, prin mediațiunea plină de pondere a Marii Britanii, prin opera de apropiere săvârșită de aliații comuni ai Franței și ai Turciei — și România s'a numărat printre cei mai activi — acest incident la frontiera Siriei a servit drept prilej de a desăvârși destinderea care se înregistrează în ultimele luni în relațiile dintre statele mediterane, și a dovedit, alături de soliditatea prieteniei franco-turce, solidaritatea tuturor statelor care veghiază la organizarea păcii, oriunde ar fi ea primejduită.

RICHARD HILLARD

¹⁾ « Par l'arrangement auquel nous sommes arrivés, la situation dans la Méditerranée orientale se stabilise; le statu quo politique et commerciale est confirmé. Telle est la portée réelle du règlement que nous venons d'élaborer ».

REVISTA REVISTELOR

STREINE

REVUE POLITIQUE ET PARLEMENTAIRE

Anul 44 — Nr. 507 — 10 Februarie 1937

D. Pierre Fervacque încearcă să deslege semnificația procesului dela Moscova. Se prea poate ca Stalin să vadă în orientarea externă a politicii sale spre alianțele democratice, o metodă mai bună pentru a deslănțui revoluția mondială; în același timp e posibil ca Stal in săvrea să modifice cursul revoluției rusești, pentru a realiza maximul de socialism rusesc compatibil cu necesitățile economice, fără să facă din țara sa panta amenințătoare a revoluției mondiale; în sfârșit, s'ar putea ca Stalin să viseze să fie marele restaurator al Rusiei tradiționale.

Analizând depresiunea economică actuală și teoria psihologică a crizelor, d. Bernard Lavergne înfățișează opinia școalei liberale: de vreme ce criza e un fenomen firesc, ca o febră periodică, criza va dispărea, așa cum s'a născut, din ea însăși, dacă suntem dispuși să nu ne opunem reacțiunii normale a naturii. Aproape în toate țările, această reacțiune s'a și produs. De cele mai multe ori, măsurile luate de State, măsuri adesea necesitate de considerații politice pentru a evita desordini sociale, au întârziat în loc să grăbească vindecarea economiei.

Pentru a grăbi vindecarea, trebuie scăzute tarifele vamale și suprimate contingentele. Acestea sunt o mașină infernală al cărei prim efect este detracarea monetelor, căci împiedecă în mod radical restabilirea balanțelor comerciale ale popoarelor, cele debitoare fiind puse în imposibilitate de a-și plăti datoriile prin vânzări de mărfuri. Autarhia economică quasi absolută este o absurditate, căci este nerealizabilă și aduce cu sine o sărăcire generală, dat fiindcă rostul oricărui schimb este de a îmbogăți ambele părți, fără de care schimbul nu s'ar mai face. Ar trebui să se restabilească, cât mai repede cu putință, moneta de aur cu circulație liberă pretutindeni, dela țară la țară, emisiunea de bilete de bancă încetând de a fi la dispoziția guvernelor.

Economia liberală sau, mai de grabă, economia de concurență, grație căreia bogăția s'a îndoit, s'a întreit sau s'a împătrit în cursul veacului al XIX-lea, este cu mult cea mai fecundă dintre toate. În măsura posibilului, trebuie să revie încrederea în public, reluându-se obiceiul ca și Statele și particularii să se țină de cuvânt. Trebuie să se dea liber curs inițiativei comerciale și

industriale, Statul mărgininându-se la apărarea intereselor generale. Nimeni nu pretinde ca Statele să se desintereseze de economie. Inșă, pentru ca economia să fie prosperă, factorii economici au nevoie de o limită de libertate suficientă. Constrângerea e tot atât de negativă progresului material, pe cât e de potrivnică spiritului și sufletului omenesc, și trebuie lăudat Charles Faurier care a scris la începutul veacului trecut aceste cuvinte minunate: « Tot ce este întemeiat pe constrângere e fragil și denotă absența geniului ».

MERCURE DE FRANCE

Anul 48 — Nr. 929 — 1 Martie 1937

D. George Duhamel care duce o campanie curajoasă întru apărarea forțelor spirituale, se ocupă de viitorul gândirii creatoare. Constată că un mare număr de spirite creatoare încep să se abată dela ceea ce trebuie înțeles prin expresie tipografică. Unii o fac în nădejdea de a crea o artă nouă — aceea a imaginilor, a umbrelor și a luminei — pe când alții se îndreaptă spre radio. Unii cred că inventatorul de mituri, propagatorul de idei, vechiul scriitor, se va adapta împrejurărilor și-și va păstra, oricum, locul în « concertul puterilor ». D. Georges Duhamel se teme ca acest loc să nu devină mizerabil și este de părere că înjosirea și deprecierea creatorului, a descoperitorului, a cercetătorului, a inventatorului de imagini și de fabule nu este numai o problemă corporativă. « Trebuie ca scriitorii să manifeste, să arate, împreună, că au înțeles primejdia, de vreme ce cauza lor, care este și aceea a verbului, se confundă, oarecum, cu aceea a speței noastre ».

REVUE DE PARIS

Anul 44 — Nr. 4 — 15 Februarie 1937

Baronul de Rheinbaben, fost Secretar de Stat german, studiază problema apropierii franco-germane, ca punct de plecare către un nou echilibru european. Ca și în studiile sale precedente, baronul de Rheinbaben apără, ceea ce e firesc, cauza țării sale și se străduiește să justifice inițiativele, grație cărora Germania și-a reconstituit puterea. Argumentele pe care le invocă întru apărarea tezei sale sunt adesea discutabile, din punct de vedere al adevărului istoric, însă spiritul în care e scris studiul său nu e lipsit de interes, mai ales după discursul rostit de d. Hitler cu ocazia deschiderii noului Reichstag și în momentul în care d. von Ribbentrop se străduiește să negocieze o apropiere anglo-germană.

Diplomatul german încearcă să explice ceea ce ar trebui să înțelegem, în 1937, prin « echilibru european ». Nu e vorba de a încheia un pact european cu caracter universal și rigid, nici de a cântări diferiții factori de putere europeni cu o balanță reală, ci de a stabili un sistem sau o metodă de politică europeană. Incontestabil, dacă Germania și Franța își orientează politica una împotriva celeilalte, vor rezulta tensiuni intolerabile pe întregul continent, și în aceste condiții ar fi inutil să mai vorbim de echilibru. Dim-

potrivă, dacă s'ar ajunge la o stare de lucruri care ar îngădui Franței și Germaniei să-și acorde politica europeană pe linii mari, ar fi mai multe șanse ca Europa să ajungă la un echilibru durabil. De aceea, guvernul francez și cel german trebuie să-și asume răspunderea de a tranșa personal problema europeană, într'un sens sau altul. Și diplomatul adaugă că Germania și-a ales calea, făcând un apel pentru a inaugura o nouă eră politică de după război, potrivit căreia, pe bază de acte practice, s'ar strădui să colaboreze la edificarea unui nou echilibru.

Nici o egemonie a unei puteri sau a unui grup de puteri nu mai este posibilă, pentru că Europa de astăzi nu ar suporta asemenea stare de lucruri. Sistemul alianțelor sau al grupărilor de dinainte de război e și el perimat. Societatea Națiunilor e incapabilă și neputincioasă să creeze o Europă nouă și aceasta poate să fie cu atât mai puțin realizată prin acumulare de pacte și de tratate noi și de promisiuni de asistență mutuală, căci această metodă face iminent pericolul unei sciziuni a Continentului în două tabere opuse.

« Rămâne a treia metodă, pentru a restabili echilibrul european: aceea de a ataca o problemă sau alta, într'un caz sau altul, cu voință sinceră de înțelegere. E metoda pe care Germania a practicat-o cu succes în acordurile și convențiile ei cu Polonia și Austria și, mai ales, în înțelegerea ei cu Italia. Această metodă va reuși să separe, în mod fatal, puterile europene, potrivit stării lor de spirit, formelor lor politice sau altor caracteristice? Nicidecum. Urmând această metodă, Italia s'a înțelea odinioară cu Anglia. Iată că în Balcani, doi foști adversari s'au împăcat sub acest semn și și-au garantat reciproc o pace perpetuă. Și, în ce privește războiul civil din Spania, voința de pace a Germaniei, a Franței, a Italiei, a Angliei și a altor puteri, a îngăduit o colaborare prețioasă care va dura în viitor și care, sperăm, va fi menținută în viitor. De ce nu s'ar extinde această metodă? »

D. André Pierre povestește, cu mare bogăție de amănunte, sfârșitul tragic al lui Pușchin și împrejurările dramei, ale cărei aspecte sunt extrem de emoționante. Poetul, rănit în pânțele în duelul său cu d'Anthès, fost-a îngrijit cum trebuia? Fost-a rana lui cu adevărat mortală, sau Pușchin a fost lăsat pur și simplu să moară? Istoricii contemporani care, încă dela începutul revoluției bolșevice, și-au făcut o deosebită plăcere să pângărească memoria Țarului Nicolae I, și-au pus din nou aceste întrebări și nu s'au dat la o parte învinovățindu-l că nu a făcut nimic pentru a scăpa viața lui Pușchin. Din voința Țarului s'a interzis orice ceremonie sau manifestație extraordinară cu ocazia funeraliilor marelui poet rus, al cărui trup neînsuflit a fost transportat în mare viteză de-a-lungul câmpiei rusești acoperită cu zăpadă...

D. Jacques Bardoux publică un studiu de ansamblu impresionant asupra « războiului civil internațional », în care crede să deosebească unul din semnele cele mai îngrijorătoare ale declinului civilizației noastre. D. Jacques Bardoux arată întru cât propaganda revoluționară de astăzi se deosebește cu totul de aceea de odinioară; descrie caracterul mecanismului de acțiune rusesc, întocmește tabloul resurselor financiare și notează repercusiunile acestei acțiuni asupra națiunilor occidentale.

Anul 44 — Nr. 5 — 1 Martie 1937

Sub titlul « Amintiri din anul 1911 », d. General Messimy care a fost Ministru de Război la acea epocă și primise mandatul să reorganizeze de urgență înaltul comandament francez, publică note interesante, privind ascensiunea Mareșalului Joffre în fruntea armatei franceze. Situația internațională era turbure: amenințarea germană era directă și brutală. De-abia instalat la minister, convoacă pe generalism, Generalul Michel, « om de înaltă onorabilitate, a cărui carieră fusese extrem de rapidă în cabinetele miniștrilor și în funcțiuni de ofițer de ordonanță ». Inșă autoritatea sa, « acest element imponderabil, dar necesar, care, mai mult decât galoanele și stelele, consacră pe șef », era nulă. « Șovăitor, nehotărît, îmi dădu în aceste clipe decisive impresia de a fi un om copleșit de povara care poate, dintr'o clipă într'alta, să fie a lui ». D. Messimy se hotărăște îndată: acest personaj reprezentativ, însă lipsit de caracter, nu putea să rămână șeful eventual al armatelor franceze mobilizate.

D. Messimy consultă pe Generalii Galliéni, Durand și Dubail, tustrei membri ai Consiliului superior de război, care manifestă aceeași părere: « In clipa de față în care suntem expuși să mobilizăm mâine, dați-ne un șef de care vom asculta orbește. Michel nu poate să fie acela, căci suntem de părere că prin lipsa sa de caracter e incapabil să comande ». Ministrul de Război cere atunci Generalului Michel să-i remită demisia din postul de vicepreședinte al Consiliului superior de război. Acum e vorba să aleagă un om nou, un adevărat comandant. Primul nume la care se oprește este acela al Generalului Galliéni, care este de altminteri și candidatul Președintelui de Consiliu, d. Caillaux. Galliéni obiectează că nu ar putea ocupa locul unui om « debarcat » la sfatul său, și că nu mai are de servit decât doi ani și jumătate până ce va atinge limita de vârstă și că, pe dea-supra, este ofițer colonial și, ca atare, numirea sa la postul de generalism ar crea poate dificultăți cu armata metropolitană. « Văd doi oameni indicați. Pau și Joffre. Pau are încrederea armatei, a Statului-Major în deosebi, însă ar putea să că creeze dificultăți, din punct de vedere politic. Vorbiți cu el. E prea leal ca să nu răspundă în toată sinceritatea. Joffre este un muncitor metodic, rece, cu spiritul lucid și precis. E un realizator; îl cunosc bine, a fost unul din cei mai buni colaboratori ai mei în Madagascar. Afară de aceasta, are un mare avantaj: e cu trei ani mai tânăr ca mine, și va putea rămâne peste 5 ani în funcție.

Cu Generalul Pau, explicația e limpede:

« Convoc pe Generalul Pau, mai întâi. Il fac să înțeleagă că are încrederea întregii oștiri și că o va avea și pe a mea, dacă totuși nu înțelege să impună Guvernului, pentru gradele de ofițeri generali, oamenii aleși de el; căci Guvernul nu înțelege să abdice în mâinile nimănui, numirea în gradele înalte. Pau îmi răspunde: « Și eu am aceeași ambiție. Nu-mi concep rolul, dacă nu am alegerea absolută și fără rezerve a ofițerilor generali. Dacă înțelegeți să vă amestecați în aceste numiri și să discutați pe cei prezentați de mine, mă voi retrage îndată ». Ii mulțumesc pentru sinceritatea sa, care îi răpește orice posibilitate de a fi numit în locul lui Michel ».

Joffre cere 24 de ore de gândire, apoi acceptă, simplu, însă sub o rezervă formală: «Cred că am calități de lucru și de metodă; cunosc bine organizarea generală a armatei; însă nu sunt familiarizat cu meșteșugul de Stat-Major. Vă rog să-mi dați ca ajutor pe Generalul de Castelnau care a lucrat multă vreme în Statul-Major al Armatei și care este un excelent tehnician al acestei ocupații speciale». D. Messimy obiectează că numirea lui de Castelnau ar ridica ar ridica proteste în rândul partidelor de stânga și că ar fi nevoie să consulte pe Președintele Republicii și pe Președintele Consiliului. D. Caillaux strâmbă din nas, d. Fallières la fel, însă își dau totuși consimțământul, căci situația era prea gravă în vara anului 1911 și armata nu putea să rămână lipsită de un șef demn de ea.

Astfel a fost numit Joffre generalism al armatei franceze.

D-na Martha de Fels termină publicarea unor interesante note de călătorie în Statele-Unite, note pline de pitoresc și de fină observație.

Evocând pe Charles Péguy în cadrul actualității politice din Franța, d. Ramon Fernandez amintește că acesta avea oroare de ligi, în care vedea un fel de îndurații nefaste ale trupului națiunii. Mai ales însă, el le-ar fi reproșat oarecare surzenie față de Dumnezeu, oarecare lipsă de foc creștin care le face să semene unor «cesarisme civile».

Ceace am pierdut tocmai prin absența lui Péguy este o mare șarjă a creștinismului militant, o aripă combatantă a unui catolicism umanizat, astfel cum îl propagă d. Jacques Maritain sau o grupare ca *Esprit*.

«Republică națională creștină sau poate monarhie mlădiată, populară, ne-antisemită și pe față credincioasă Bisericii, între aceste două direcții aș ezita să prelungesc acțiunea lui Péguy, însă adăogând și o rezervă esențială. Gândirea creștină și politică a lui Péguy se armoniza totdeauna dincoace și dincolo de politica propriu zis practică. El, care era numai acțiune, nu se preocupa să extindă și să consolideze această acțiune printr'un studiu pozitiv al condițiilor și al faptelor. Profet, da; șef de partid, nu. Înainte de toate, căuta să judece, să desemneze valorile, nu pentru a le înscrie în real, ci mai de grabă pentru a se dedica el însuși lor, cu trup și suflet. Péguy n'a dorit într'adevăr și desăvârșit decât propria lui voință. Era dintre acei oameni care-și clădesc un cer pentru a nu se întina cu noroiul pământului și pentru a vorbi oamenilor de mai sus. Da, ceea ce ar fi adus esențial în neliniștea noastră, ar fi fost un accent, o voce. Această voce ne lipsește peste măsură. Dacă Péguy a găsit cerul pe care-l căuta, ni-l închipuim aplecat de-asupra pământului din locul său de ascultare, și condamnat singurului martiriu pe care nu l-a putut suporta: tăcerea».

REVUE DES DEUX MONDES

Anul 107 — Tomul 37 — Nr. 3

Pactul germano-japonez și criza politică care a izbucnit la Tokio, sub presiunea elementelor celor mai active ale armatei, actualizează pericolul de războiu, care apasă asupra Extremului Orient, în urma rivalității ruso-japoneze. Generalul Niessel analizează forțele militare ale U.R.S.S. în

Extremul Orient și schițează biografia Mareșalului Blucher, șeful armatei rusești dela granița Manciukoului și a Mongoliei exterioare.

Japonia își dă seama că Rusia nu vrea să se angajeze într'un războiu care ar însemna, pentru ea, o gravă aventură și, încrezătoare în zdrobitoarea ei superioritate navală, nu întreține pe continentul asiatic decât trupe relativ puțin numeroase: două divizii în Coreea și trei în Manciuria; însă, în sprinjinul lor, încă din primele zile ale unui eventual conflict, ar fi cei 100.000 de oameni bine încadrați cu ofițeri japonezi, care alcătuiesc forța armată a Manciukoului. Guvernul sovietic a concentrat în Extremul Orient o arma)ă de un sfert de milion de soldați, repartizată în 12 divizii de infanterie și 2 divizii și o brigadă de cavalerie. Dotarea acestor unități cu material blindat a fost foarte desvoltată în răstimpul ultimilor ani, și aviația e reprezentată prin 600 de avioane. În sfârșit, trupelor ruse propriu zise, trebuie să le mai adăogăm și trupele formate în Mongolia exterioară și încadrate cu ofițeri și tehnicieni sovietici.

Problema aprovizionării e foarte greu de soluționat. Fluviile siberiene, navigabile pe mari lungimi, sunt în marea lor parte orientate dela Sud la Nord, astfel încât nu pot alcătui comunicații utile, iar fluviul Amur, a cărui orientare e Vest-Est, constituie, în cea mai mare parte a cursului său, frontiera cu Manciukoul, și nu ar fi deci utilizabil în timp de războiu, decât dacă trupele sovietice ar ocupa malul lui drept. Drumul de fier transsiberian îngădue scurgerea zilnică a 45—50 trenuri; însă pentru a se ajunge la această intensitate de trafic, față de lungimea traiectului, ar trebui să se utilizeze în permanență, pe această linie, un parc de 50.000 de vagoane, adică mai bine de jumătate din tonajul mijlociu zilnic al tuturor căilor ferate rusesști, ceea ce e, practic, irealizabil.

Superioritatea forțelor terestre rusești, fără îndoială că ar permite acestora, în caz de conflict, oarecare succese inițiale; însă superioritatea navală zdrobitoare a Japonezilor ar asigura transportul pe continent asiatic a tuturor forțelor nipone mobilizate. Astfel, cu tot avansul inițial de care dispune Mareșalul Blucher, în personal și material, e greu să se facă pronosticuri în ceea ce privește desfășurarea eventuală a evenimentelor.

D. Paul Maquenne publică un studiu foarte documentat asupra pregătirii de războiu a Germaniei. E vorba mai ales de progresul importului anumitor articole alimentare care se pot conserva ușor: carne, pește, unt. Germania ar putea să asigure alimentarea suficientă a întregii ei populații, dacă nu ar pune în conserve, pentru o eventualitate care ar putea fi războiul, o parte substanțială din alimentele de care dispune și pe care le rupe dela gura populației.

Anul 107.— Tomul 37.— Nr. 4—15. Februarie 1937

D. Maurice Paléologue începe publicarea unui Studiu despre sfârșitul misterios al Țarului Alexandru I.

Verax face portretul d-lui Dr. Goebbels.

D. Paul Hazard scrie pagini emoționante despre «singurătatea lui Baudelaire».

Baudelaire n'a cunoscut fericirea, mai mult, n'a cunoscut nimic care să nu fi fost mănjit de neliniște și de impuritate. Intre viața lui și aceea a magnaților literelor, nu există nici o măsură, nici un punct de comparație. Era sărac și nu parvenea totdeauna să-și plaseze manuscrisele, iar banii pe care-i avușese odinioară îi risipise atât de repede, încât i se părea că nu-i posedase niciodată. Era bolnav și decăzut. Pentru el dragostea era numai o pauză plină de anxietate, veșnic înșelat; tovarășa lui de toate zilele era Jeanne Duval, mulatra pe care o întâlnește, nici el nu știe cum, femeia pierdută. Un poet blestemat: era un poet blestemat, și nimic altceva. Castelele și parcurile, palatele de pe marginea râului Arno, cavalcadele pe colinele toscane, onorurile, gloria: ce ironie! Nervii săi exasperați transformau totul în suferință, până și bucuria de a scrie. Ignora efuziunile sufletești, avântul și acele clipe minunate, în care poetul n'are decât să-și lase pana condusă de demonul său interior. Dimpotrivă, robotea, corecta, retușa ca să ajungă să dea versurilor sale calitatea pe care Théophile Gauthier o recunoștea în ele: pătrunzătoare ca pâcla din Anglia și solide ca marmura. Poporul său, amic al bunului simț și al rațiunii, nu-l înțelegea; tribunalele franceze îl condamnaseră. Cum ar fi putut să se refugieze la credință? Era el oare creștin? Căci pentru a fi creștin nu e suficient sentimentul păcatului, nici aspirațiile și nostalgiile, nici setea după infinit. Trebuie să adopți o regulă de viață, o morală, trebuie să părăsești preocupările cărnii.

În sfârșit, semnalăm o pitorească evocare a Expoziției dela Paris din 1864, semnată de d. Raymond Isay.

Anul 107.—Tomul 38 — Nr. 1 — 1 Martie 1937

D. Gabriel Fauré comentează șaptezeci de scrisori trimise dela Tournon, unde funcționa ca profesor de engleză, de Mallarmé, poetului Cazalis (Jean Lahor), în care se găsesc amănunte prețioase asupra stării sufletești a poetului în timp ce scria *Hérodiade* și *L'après-midi d'un faune*.

D. general Duchêne studiază atacul aerian bruscat și apărarea pasivă anti-aeriană, iar d. Emile Moreau, fost guvernator al Băncii Franței, publică amintirile sale asupra desfășurării crizei monetare în Franța, în 1926, înlăturată grație energiei și autorității președintelui Raymond Poincaré.

LE MOIS

Nr. 73.—10 Februarie 1937

Se știe că la 2 Ianuarie s'a semnat un acord mediteranian, numit *gentlemen's agreement* între Anglia și Italia, pentru a pune capăt tensiunii dintre cele două State, consecutiva războiului italo-etioopian. Sub titlul generic de *Mare nostrum*, d. Pierre Descaves studiază problema dictaturilor și a democrațiilor în Mediterană și în Spania, d. maior Chateaneuf discută statutul

strategic al acestei mări latine, iar d. René Gast pune întrebarea dacă Franța va putea păstra Algeria. O serie de probleme actualizate nu numai de înarmarea masivă a Mării-Britanii, de mobilizarea națională decretată recent de Marele Consiliu Fascist ci, mai ales, de urmările războiului civil spaniol, ori de care parte ar înclina victoria.

Marea revistă enciclopedică publică la loc de cinste o notă informativă a poetului Ilarie Voronca despre « Muzeul viu al satului românesc », menită să țină la curent lumea apuseană cu activitatea neobosită depusă de d. profesor Dimitrie Gusti, întemeietorul Institutului Social Român și directorul general al Fundației Culturale Regale « Principele Carol », întru cercetarea temeinică și științifică a satului românesc, în vederea îmbunătățirii standardului de viață al țăranului, de o parte, și a studiului sociologic, de alta.

Discutând lupta ce a izbucnit în Belgia între walloni și flamanzi, d. Pierre Hubermont dă un semnal de alarmă: naționalismul flamand amenință cultura franceză.

D. Alfred Obermann publică un studiu sintetic despre poesia chineză veche și nouă, iar d. René Eloin analizează tendințele actuale ale literaturii norvegiene.

D I E M U S I K

Anul 39.— Caetul 5.— Februarie 1937

Număr închinat Carnavalului, din care reținem o singură notă scurtă, dar interesantă: Cine a furat simfonia neterminată de Schubert?

ROMÂNESȚI

L I B E R T A T E A

Anul 5.— Nr. 5 — 5 Martie 1937

D. Paul Dinopol discută cu multă competență și pătrundere « Iluzia colonială », în care stabilește adevăruri simple și firești: — a avea ceva pare, în mod evident, preferabil decât a nu avea; Africa nu este un continent colonizabil în care să se poată revărsa excedentele populațiilor europene; e mai greu să vinzi materii prime decât să le cumperi; politica colonială se face cu bani și nu cu oameni, adică cu capitaluri supra-abundente, iar nu cu excedente de populație; imperialismul nu este decât o formă explozibilă a expansiunii capitaliste, un fenomen pur economic, iar nicidecum politic; — pentru a dovedi că toate străduințele Germaniei de a-și recăpăta coloniile pierdute sunt irealizabile, pentrucă: 1) nu-și va putea plasa excedentul de populație în Africa; 2) excedentul nașterilor în Germania este în scădere și, dacă ar continua în același ritm, la sfârșitul acestui veac Germania ar avea o populație de numai 45 de milioane locuitori; 3) Germania nu dispune de mijloacele suficiente necesitate de o politică de realizări coloniale.

Și Bismark a fost potrivnic expansiunii coloniale a Germaniei, apreciind că o politică colonială nu poate oferi Reichului beneficii echivalente cu neajunsurile pe care le-ar putea provoca o inevitabilă încordare a relațiilor cu Marea Britanie, indispusă de manifestările imperialismului german.

Păcat că spațiul restrâns de care dispune revista nu a îngăduit d-lui P. Dinopol să dea o dezvoltare mai mare interesantei d-sale expunerii.

Menționăm ca vrednice de citit și următoarele articole: Pretinsa reorganizare a Universităților de George Strat; Războaiele de credință în zilele noastre de Julian M. Peter; Secolul lui August de St. Antim.

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

1936. Anul XXVIII. — Decembrie. Nr. 12

Numărul pe Decembrie 1936 al «Vieții Românești» — apărut abia în Martie — ne aduce un remarcabil studiu despre poezia lui Mallarmé, semnat de d. Sebastian Sebastian.

Autorul analizează pătrunzător câteva din cele mai dificile poeme ale poetului francez, dar mai ales explică în formule deseori fericite tehnica poeziei lui.

Transcriem din acest lung studiu câteva fragmente caracteristice:

«Experiența poetică a lui Mallarmé nu este întâmplătoare. Ea caută să reducă sensul și substanța obiectelor la o expresie unică, definitivă.

Mallarmé a luat din clasicism metoda de a domina emoția, de a o face *valabilă* într'o anumite condițiune a versului.

Pentru el, sensibilitatea este un criteriu incert. O cunoaștere, care poate duce la exaltări, dar care se menține, continuu, pe același plan de înțelegere și de experiențe. Sensibilitatea nu relevă un alt aspect al lucrurilor. Accentuiază, cel mult, printr'un joc arbitrar, o adeziune prezentă și oricum.

Ca atare, poezia lui Mallarmé, încearcă o determinare impersonală a datelor. Ea urmărește să ajungă la o viziune abstractă, care să ofere dinainte toate combinațiile și să le permită. Justificarea ei aparține de inteligență».

«Les Parnassiens prennent la chose entièrement. Par là ils manquent du mystère...».

Există o poezie a lucrurilor întregi. Adică o poezie paralelă cu istoria, în care armoniile se realizează distincte, fără întreruperi, și al cărei criteriu estetic întrebuițează anecdota ca material și reprezentările clare, ca emoție.

În poezia lui Mallarmé, din contră, intuițiile aduc numai fragmente din imagini. Discontinuitatea aparține de esența însăși a lucrurilor. Misterul nu rezultă din tehnica versului și nu este observarea unui motiv de artă, cum a fost pentru simbolști. El apare acum, ca o condițiune în plus a imaginii.

«Mallarmé substantivează realitatea. El suprimă elementele de corelație ale prozei. El exclude spațiul poetic, adică posibilitatea desfășurării mobile a imaginii.

Urmărind, în locul distincțiilor clare, mai mult nuanța, Mallarmé impune misterul ca un mijloc de coeziune și de reliefare.

Formele de expresiune apar independente de efectivitatea poetului. Fraza capătă o îndreptare care — din exces de simplitudine — nu suprimă echi-vocul. Singularitatea construcției mallarméene are la bază un principiu de artă. Ea introduce totodată o artificializare, prin concept, a emoției și creează o mișcare determinată mai curând de inteligență, decât de ritmul interior și pasional al versului.

Deoarece cuvintele nu fixează și nu repetă o stare. Ele nu înfățișează obiectul în totalitatea lui uzuală, cât sugerează aderențele, cât îl relevă geometric ».

.....

« Nu se află, obișnuit, în poezia mallarméană, posibilitatea de acordare a emoției. Fraza de o glacială lumină închide o afectivitate inaccesibilă. Contin-gențele personale dispar. Versul frânt — deși ca structură perfect liniară — e lipsit de vitalitate. Datele, unice, ajung limita extremă a cunoașterii. Poe-mul rămâne sterp, obscur ».

.....

« De asemeni organizarea minuțioasă a poemului aduce un exces de vigoare, care întrece limita de comuniune a afectivității. Ea suprimă momentele de intensitate și exclude puțința desfășurării regulate, dinăuntru.

Refuzând datele de legătură sau uzanță ale versului, Mallarmé refuză, de fapt, imaginii, cadrul necesar de mișcare. Senzațiile se succed izolate, fără o continuitate reală. Ele folosesc ca un pretext pentru tehnica frazei. . .

Utilizarea « obstacolului » ca motiv de artă implică nu numai absența unui conținut emotiv vast, în stare să antreneze poezia dincolo de cadrele disciplinei poetice, dar și trebuința de a înlocui această deficiență printr'o virtuositate care, în fond, situează poemul pe un plan convențional și factice. . .

Preciziunea minuțioasă implică oarecum obscuritate; tot așa cum adevă-rat, la extremă limită, pare mai puțin adevăr.

Sunt planuri *medii* în cadrul cărora trebuie situată și logica și poezia. O depășire a lor, chiar din voința unui surplus de cunoaștere sau de claritate, duce paradoxal la ininteligibil. Incercând să esențializeze poemul, să găsească simplitatea ultimă de « linie pusă », Mallarmé a sfârșit cu o poezie echivocă ».

« Există pentru fiecare om mare o enigmă. Adică un rest. Explicațiile ajung la un capăt. Au izbutit să lămurească o operă sau un om, și apoi nu se mai împart exact cu opera sau cu omul.

Obscuritatea poeziei lui St. Mallarmé provine din trebuința de a trece un rezultat dincolo de marginile lui uzuale și de a-l face impropriu, din vina unei consecvențe care nu are nimic uman, nici durabil.

Se observă în poetica lui un fel de precizie care întrece poezia: o sesizare monosilabică a realității care rămâne externă. Cu alte cuvinte o poezie a lui Mallarmé dusă până la consecința în care versul se rezolvă geometric, în linii

și scheme. Un Mallarmé antipoetic. Fiindcă poezia a ajuns la ultima ei posibilitate de ființare.

De unde probabil și eroarea lui St. Mallarmé ».

F A M I L I A

Seria III. Anul III.—Nr. 1—10. Noembrie-December 1936

Revista dela Oradea apare și de astădată cu o întârziere de câteva luni. Mari dificultăți materiale — pe care directorul « Familiei » le mărturisește cu o mișcătoare simplitate într'o notă de « cronică mărunță » — împiedică apariția regulată a revistei orădene, una din cele mai importante publicații regionale dela noi.

Poate că ar trebui să-i cerem acestei reviste să stărue mai mult asupra caracterului său regional și să ne dea un material documentar mai apropiat de viața culturală locului. Numărul său actual este bogat și divers — dar e datorit mai ales scriitorilor bucureșteni și are în general un aspect de magazin literar, din care problemele de ordin regional sunt cu totul absente.

VIAȚA BASARABIEI

Anul VI.—Nr. 1—2. Ianuarie—Februarie 1937

Un volum de 128 pagini, aproape în întregime dedicat lui Pușchin. Foarte interesantă silința revistei de a-l prezenta pe marele poet rus, din punctul de vedere al Basarabiei — și de a sublinia din opera sa cu deosebire elementele de material sau de inspirație, basarabene.

« A. S. Pușchin și Basarabia », « Pușchin la Chișinău » și « Elementul românesc în opera lui Pușchin » — sunt cele trei articole de interes informativ, pe care acest număr festiv al revistei dela Chișinău ni le oferă.

În restul numărului proză și versuri de Pușchin, în traducere românească, scurte articole și cronici cu privire la viața și la opera poetului.

G Â N D I R E A

Anul XVI.—Nr. 3. Martie 1937

Poezia — și mai ales poezia română — ocupă partea cea mai mare a sumarului. Printre semnatarii poemelor, câteva nume de debutanți: Aurel Sânger, Petre Pauleanu.

D. profesor Caracoste publică un studiu de exegeză eminesciană: « Uvertură la Luceafărul ».

ROMÂNIA MILITARĂ

Anul LXXIV, Nr. 1 — Ianuarie 1937

Întreg numărul pe Ianuarie al revistei e ocupat de o monografie a Banatului, semnată de d. Locotenent-Colonel Octav Vorobchievici. Este o monografie făcută în spirit didactic, dar precisă și utilă.

Restul numărului este completat de o bogată bibliografie militară.

MOLDOVA NOUĂ

E o revistă cu preocupări bine definite. Intregul ei număr e dedicat Românilor de peste Nistru și existenței lor naționale, sub toate aspectele acestei existențe: politic, social, economic, cultural, artistic.

Interesul documentar al unei astfel de publicații este incontestabil. D. N. P. Smochină pune o deosebită stăruință în a culege și a ne transmite izvoare de informație asupra Românilor transnistrieni și asupra micului stat pe care îl constituie ei în Rusia sovietică.

Dacă expunerea problemelor ni se pare adesea confuză sau prolixă, materialul informativ utilizat este variat, util și foarte puțin cunoscut la noi.

CONFERENȚA

Anul I, Nr. 4 — 16 Ianuarie 1936

După modelul revistei franceze « Conferencia » (al cărei format, copertă și aspect le reproduce cu fidelitate), această revistă apărută la București își propune să tipărească de două ori pe lună, textul conferințelor mai însemnate. Inițiativa e interesantă în principiu — și urmează ca alegerea materialului să facă din această revistă o mică oglindă a vieții noastre intelectuale.

Numărul pe care îl recenzăm cuprinde două cuvântări ale d-lor profesori Dr. C. Anghelescu și D. Gusti, precum și conferințe ținute la București de d-nii I. Gr. Periețeanu, I. M. Sadoveanu și M. Beza.

GÂND ROMÂNESC

Anul IV, Nr. 12 — Decembrie 1936

Dintre numeroasele publicațiuni literare ce ne vin din Ardeal, revista aceasta se impune în mod special, nu numai prin înfățișarea ei de o discretă eleganță tehnică (și criteriul acesta nu e de nesocotit), dar mai ales prin calitatea sumarului.

Remarcăm din sumarul numărului prezent numele d-lui Vasile Băncilă (« Ardealul adolescenței noastre »), al părintelui Agârbiceanu (care semnează nuvela « Parastas ») și al d-lui Geroge Sofronie (« Revizionismul maghiar în lumina dreptului internațional »).

Dar rezervăm o mențiune cu totul specială articolului « O prezentare sentimentală a lui Grigorescu », semnat de d. V. Beneș. Numele d-sale nu ne e cunoscut în de-a-proape — deși l-am întâlnit uneori în revistele transilvănene — dar articolul este scris cu un ton de incontestabilă autoritate critică. Un bun gust precis și orientat, un stil analitic, o argumentare strânsă — totul face din acest mic studiu, care are modestia de a se prezenta ca o simplă recenzie, un lucru deosebit de interesant.

Versuri

<i>Au apărut:</i>		
DEMOSTENE BOTEZ, <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei	60
Z. STANCU, <i>Antologia poezilor tineri</i> , cu portrete de Margareta STERIAN.	»	60
G. BACOVIA, <i>Poesii</i> , cu o prefață de Adrian MANIU	»	40
G. GREGORIAN, <i>La poarta din urmă</i>	»	60
ADRIAN MANIU, <i>Cartea Tării</i>	»	40
G. LESNEA, <i>Cântec deplin</i>	»	40
GEORGE SILVIU, <i>Paisie psaltul spune</i>	»	40
V. CIOCĂLTEU, <i>Poesii</i>	»	60
N. DAVIDESCU, <i>Helada</i>	»	60
N. DAVIDESCU, <i>Roma</i>	»	60
ION POGAN, <i>Zogar</i>	»	40
RADU BOUREANU, <i>Golful Sângelui</i>	»	50
ION MINULESCU, <i>Nu sunt ce par a fi</i>	»	50
VIRGIL CARIANOPOL, <i>Scrisori către plante</i>	»	40
ADRIAN MANIU, <i>Poesii din Carmen Sylva</i>	»	100
MIHAIL MOȘANDREI, <i>Singurătăți</i> (poeme)	»	40
CICERONE THEODORESCU, <i>Cleștar</i> (poeme)	»	50
ILARIU DOBRIDOR, <i>Vocile Singurătății</i>	»	70

EDIȚII DEFINITIVE

TUDOR ARGHEZI, <i>Versuri</i>	Lei	100
MATEIU I. CARAGIALE, <i>Opere</i>	»	150

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE Pr. V. RADU ȘI GALA GALACTION

<i>Au apărut:</i>		
<i>Cântarea cântărilor</i>	gratuit	
<i>Cartea lui Iov</i>	»	
<i>Elemente</i>	»	
<i>Eclesiastul și Cântarea Deborei</i>	»	

SCRIITORII STRĂINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

<i>Au apărut:</i>		
E. MADACH, <i>Tragedia omului</i> , traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA	Lei	40
LUIGI PIRANDELLO, <i>Răposatul Matei Pascal</i> , traducere din limba italiană de A. MARCU	»	40
M. CHOROMANSKI, <i>Gelozie și medicină</i> , traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ	»	50
R. L. STEVENSON, <i>Comoara din insulă</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	»	50
EMILY BRONTË, <i>La răscruce de vânturi</i> , traducere din limba engleză de Mary POLIHERO- NIADÉ	»	60

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

<i>Au apărut:</i>		
D. D. ROȘCA, <i>Existența tragică</i>	Lei	60
T. VIANU, <i>Estetică</i> , vol. I	»	100
PETRE PANDREA, <i>Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>	»	60
LUCIAN BLAGA, <i>Orizont și stil</i>	»	60
MIRCEA ELIADE, <i>Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne</i>	»	200
T. VIANU, <i>Estetică</i> , vol. II	»	100
C. RĂDULESCU-MOTRU, <i>Românismul. Catehismul unei noi spiritualități</i>	»	60
ALEXANDRU CLAUDIAN, <i>Originea socială a filosofiei lui Auguste Comte</i>	»	70

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

<i>Au apărut:</i>		
G. I. BRĂTIANU, <i>Napoleon III et les nationalités</i>	Lei	60

OPERELE PREMIATE ALE SCRITORILOR TINERI, 1934, 1935 și 1936

<i>Au apărut:</i>		
VLADIMIR CAVARNAJI, <i>Poesii</i>	Lei	20
EUGEN JEBELEANU, <i>Înimi sub săbii</i> (poeme)	»	40
HORIA STAMATU, <i>Memento</i> (versuri)	»	40
DRAGOȘ VRĂNCEANU, <i>Cloșca cu puii de aur</i> (versuri)	»	40
EMIL CIORAN, <i>Pe culmile disperării</i>	»	50
CONSTANTIN NOICA, <i>Mathesis</i>	»	40
ȘTEFAN BACIU, <i>Poemele postului tânăr</i>	»	20
VIRGIL GHEORGHIU, <i>Marea vântătoare</i>	»	20
SIMION STOLNICU, <i>Pod eleat</i>	»	20
ION BIBERI, <i>Thanatos</i>	»	60
V. GEORGESCU, <i>Drept și viață</i>	»	40
AL. DIMA, <i>Zăcămintele folklorice în poezia noastră contemporană</i>	»	40
ST. TEODORESCU, <i>Spre un nou umanism</i>	»	30

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

P. CONSTANTINESCU, <i>Sonatină pentru pian și violină</i>	Lei	120
---	-----	-----

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 — București, I — Telefon 240-70 206-40

